payel

İNSANIN TAŞRASI

Çeviren: Ahmet Cemal

ELIAS CANETTI

ELIAS CANETTI

İNSANIN TAŞRASI

1942-1972

ÇEVİREN: AHMET CEMAL

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

PAYEL YAYINLARI : 159
Deneme Kitapları : 7

Yapıtın Almanca özgün adı:
Die Provinz des Menschen: Aufzeichnungen 1942-1972
❒
Copyright © Carl Hanser Verlag, Münih
❒
Türkçe yayın hakları © Payel Yayınevi 2004
❒
Türkçe birinci basım: Aralık 2004

© Elias Canetti, Zürih 1972
© Elias Canetti'nin Vârisleri, Zürih 1994

Dizgi Operatörü: Filiz Koçer
Düzelti : H. Necmi Öztürk-Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak Filmleri : Ebru Grafik
Kapak Baskısı : İpomet Matbaası
Cilt : Yıldız Ciltevi

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Carl Hanser Verlag'tan
ONK Ajans Aracılığıyla
satın alınmıştır.

Elias Canetti, 25 Temmuz 1905'de Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde doğdu. Daha altı yaşında babasını yitiren Canetti, liseyi bitirene dek annesi ve kardeşleriyle birlikte İngiltere, Avusturya, İsviçre ve Almanya gibi çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Sonunda Frankfurt'da Köhler Lisesi'ni bitirdi. 1924 yılında Viyana Üniversitesi'ne girdi. 1929 ilkbaharında aynı üniversitede fen dalında doktorasını verdi. Geçimini sağlamak için bir süre çevirmenlik yaptı. 1931'de *Körleşme* adlı romanını tamamladı. Daha sonra *Hochzeit* (Düğün), *Komödie der Eitelkeit* (Kendini Beğenmişliğin Komedisi), *Die Befristeten* (Süresi Belli Olanlar) adındaki oyunlarını yazdı. 1960'da kendisinin çok önem verdiği büyük inceleme kitabı *Masse und Macht* (Kitle ve İktidar) yayımlandı. 1972'de yazara *Büchner Ödülü* verildi. 1977-1980 yılları arasında *Die Gerettete Zunge* (Kurtarılmış Dil), *Die Fackel im Ohr* (Kulaktaki Meşale) ve *Das Augenspiel* (Gözlerin Oyunu) adıyla özyaşamöyküleri yayımlandı. 1981 Eylül'ünde *Franz Kafka Ödülü*, Ekim'inde de *Nobel Edebiyat Ödülü* verildi. Elias Canetti 14 Ağustos 1994'de öldü. (Canetti hakkında daha ayrıntılı bilgileri *Körleşme* kitabının başında bulabilirsiniz.

ÖNSÖZ

ELİAS CANETTİ'NİN "Notlar"ı ("*Aufzeichnungen*"), dünya edebiyatında tümüyle kendine özgü bir türdür. Kendisi, *İnsanın Taşrası* ("Die Provinz des Menschen") başlığını verdiği ve 1942-1972 yılları arasındaki notlarını içeren kitabında, 1943 yılına ait bir notunda, kendi yarattığı bu tür için şöyle diyor: "Bu notların güçlüğü —dürüst ve tam olmaları öngörüldüğünde—, kişisel olmalarından kaynaklanıyor. İnsan, özellikle kişisel olandan uzaklaşmak istiyor; sanki artık daha sonra değişemeyeceğinden korkarcasına, kişisel olanı kâğıda dökmekten korkuyor. Gerçekte ise insan bir kez yazdıktan sonra rahat bıraktığı takdirde, her şey pek çok yoldan değişime uğramayı sürdürüyor. Ruhun yollarını gösteren şey, yeniden okumak. İnsan, kendini çok ender olarak yeniden okuma gücüne sahipse eğer, özgür kalıyor. Ancak, kişisel notlar karşısındaki ürkeklik aşılabiliyor. Bunun için kendinden üçüncü kişi olarak söz etmek yetiyor; 'o', 'ben'den daha az sırnaşık ve obur; insan 'onu' öteki üçüncü kişiler arasına yerleştirme yürekliliğini gösterdiği anda 'o', artık başkalarıyla karıştırmanın her türlüsüne açık ve ancak yazanın kendisi tarafından tanınabiliyor. İnsan böyle yaptığında, bu notların daha sonra çeşitli üçüncü kişileri birbirinden ayıramayanların ellerine geçmesi, böylece de yanlış yorumlar aracılığıyla kendisinin aslında hak edilmemiş bir olumsuz değerlendirmenin hedefi olması riski altına giriyor. Yazdıklarının doğruluğunu ve dolaysızlığını önemseyen, düşünceyi veya gözlemi gerçek anlamda seven, bu tehlikeyi göze alacak ve birinci kişiyi insanın 'ben'den başka bir şey olamayacağı o olağanüstü anlar için saklayacaktır."

Canetti, bu kitap için yazdığı kendi önsözünde de belirttiği gibi, Notlar'ı çok yoğun bir çalışma sürecinde, *Kitle ve İktidar*'ı yazdığı dönemde, kendi kendisine başkaca bir edebiyat metni yazmayı yasak-

ladığı için oluşabilecek bunalımdan bir tür çıkış yolu olarak öngörmüş. Ancak daha sonra "Notlar," kendine özgü bir karaktere bürünen bir yapıya yönelmiş. Benim bu notların çevirmeni olarak ekleyebileceğim saptama ise şöyle: Canetti'nin bu notları kaleme almaya başlamasının tek nedeni, bir başka ve yoğun çalışma nedeniyle üzerinde oluşan yoğun baskıyı azaltmak değil. Yaşadığı dünyada herkesten önce kendi kendisiyle en maskesiz hesaplaşmayı etik bir ilkeye dönüştürmüş olan bu büyük düşünür ve yazar, hemen tüm dikkatini kendinden öte bir konu üzerinde topladığı zaman bile ve bu zamanın epey uzun sürebileceği kaygısıyla, kendi kendisiyle hesaplaşmayı elden bırakmak istememiş. Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi, her fırsatta kendine kendinden uzaklaşarak ya da dışarıdan bakabilmek, bir başka deyişle kendi kimliğini kendi gözünde bir üçüncü kişiye, bir "o"ya dönüştürüp türlü hesaplaşmaların yolunu açmak, Canetti için onsuz yapamayacağı bir gereksinim.

Yazar, bu gereksinimi *Sözcüklerin Bilinci* başlıklı ve denemelerini içeren kitapta yer alan "Acımasız Dostla İkili Söyleşi" adlı denemesinde şöyle dile getirir: "Notlar, insanın içinden geldiği gibi kaleme alınan, birbiriyle çelişen yazılardır. Kimi zaman dayanılmaz bir gerilimden, ama çoğu kez de aşırı bir hafife almakdan kaynaklanan esintileri içerir... İnsan çok yönü, binlerce yönü bulunan bir varlıktır — en büyük şansı ve mutluluk kaynağı da budur; ve insan ancak belli bir süre sanki böyle bir varlık değilmiş gibi yaşayabilir. Kendini amacının kölesi gibi hissettiği anlarda, insana yardımcı olabilecek tek çare vardır: Eğilim ve yeteneklerinin çokyönlülüğüne boyun eğip, kafasından geçenleri hiçbir ayıklama yapmaksızın kâğıda dökmek. Sanki hiçbir yerden gelmiyormuş, hiçbir yere de götürmüyormuş gibi çıkmalıdır bunlar, ve yazılanlar çoğunlukla kısa, ani, denetimden uzak, işlenmemiş, iddiasız ve amaçsız olacaktır. Başka zamanlar bir sıkıdüzen içinde çalışan kalem sahibi, kısa bir süre için esintilerinin gönüllü oyuncağı olur. Kendisinden kaynaklanabileceğini asla aklına getirmediği, geçmişine, inançlarına, dahası biçemine, utanma duygusuna, gururuna ve başka zamanlar büyük bir dirençle savunduğu

doğruluğuna ters düşen şeyler yapar. Sonunda, bütün bunları başlatmış olan baskı kalkar ve insan hafifleyip, bir tür mutluluk duygusu içersinde en gelişigüzel biçimde not düşebilir. En iyisi böylece oluşanı —bu yoldan çok yazı oluşur— hiç göz önünde tutmaksızın bir yana bırakmaktır. Uzun yıllar boyunca bunu yapmayı başarabilen insan, bu tür notlar için hayat damarı anlamına gelen doğallığa beslediği güveni korumuş olur; çünkü bu güven bir kez yitirildi mi, sözü geçen notları tutmak da artık hiçbir işe yaramaz ve o insan için en iyi şey, asıl çalışmasının başında kalmaktır. Çok sonra, yazılanlar yazarın gözüne artık sanki bir başkasının kaleminden çıkmaymış gibi göründüğünde, notlar arasında yazana eskiden belki anlamsız gelmiş, ama ansızın başkaları için anlam taşımaya başlamış şeyler bulunabilir. O zaman yazar da artık o başkaları arasında yer almış olacağından, kullanabileceklerini büyük çaba harcamasına gerek kalmaksızın ayırabilir."

Yukarıdaki metnin şu satırları, kanımca yalnız Canetti'nin değil, fakat onun kuşağından gelme ve Orta Avrupalı tüm yazar ve düşünürlerin insanın ne olduğu bağlamında yaşamları boyunca savundukları temel ilke sayılabilir: "...İnsan çok yönü, binlerce yönü bulunan bir varlıktır — en büyük şansı ve mutluluk kaynağı da budur; ve insan ancak belli bir süre sanki böyle bir varlık değilmiş gibi yaşayabilir." İki dünya savaşını yaşamış olan bu kuşak, elbet istemeksizin, insanoğlunun tüm yükseliş ve düşüş noktalarını deneyimler dağarcığına eklemiştir. Bu deneyimlerin sonucu ise, insana yönelik her türlü aşağılamaya ve kıyıma her alanda çok bilinçli bir başkaldırma eylemi olmuştur.

Canetti, bu başkaldırma eylemi ve bu konuda yazarın sorumluluğu bağlamında, 1976 yılında kaleme aldığı "Yazarın Uğraşı" başlıklı denemesinin bir yerinde şöyle diyor: "Gerçekte bugün yazar olma hakkından ciddi olarak kuşku duymayan kimse yazar sayılamaz..." Ve bu saptamanın hemen ardından, yazarlıktan salt kişisel iç dökmeleri ya da biçem denemelerini anlayanları sonrasız mahkum eden şu yargı: "İçinde yaşadığımız dünyanın durumunu göremeyenin o dünya üzerine yazacak hemen hiçbir şeyi yoktur..." Biraz yukarıda, Notlar'da söylediklerine dayanarak, Canetti için her şeyden önce kendi ken-

disiyle hesaplaşmanın temel bir gereksinim, bir var olabilme koşulu sayıldığını belirtmiştim. Böyle bir sorumluluğun taşıyıcısı olan Canetti'nin genelde yazarın sorumluluğu konusundaki ve yine aynı denemeden alınma şu düşünceleri, Notlar'da parçalar halinde dile getirilmiş olanları bir bütünde birleştirebilme bakımından sanırım yararlı olacaktır: "Yazarın işi, insanlığı ölümün kucağına bırakmak olamaz. Kendini kimseye kapamayan yazar, ölümün gücünü pek çok insanın iç dünyasında giderek yoğunlaştırdığına acıyla tanık olacaktır. Herkese boşuna bir çaba olarak görünse bile, yazar bu duruma başkaldıracak ve asla, hiçbir koşul altında yenilgiye boyun eğmeyecektir. Hiçliğin edebiyat alanında sayıları giderek artan elçilerine karşı direnmek ve onlarla, onların silahlarını kullanmadan savaşmak, yazar için onur kaynağı olacaktır. Kendisi için yapılmamış, ama kendi yasası olan bir yasaya göre yaşayacaktır yazar: Hiçlikte kalmaktan hoşlanabilecek kimseyi hiçliğe itmeyeceksin. Hiçliği yalnızca ondan çıkış yolunu bulmak için arayacak, bu yolu da herkes için işaretleyeceksin. Acı ve çaresizlik içinde kalmakta başkalarını bunlardan nasıl kurtaracağını öğrenmek için direneceksin, yoksa mutluluktan nefret ettiğin için değil; çünkü insanların birbirlerini insanlıktan çıkarmalarına ve parçalamalarına karşın, onların layık olduğu bir şeydir mutluluk."

Ferzan Özpetek'in son filmi "Karşı Pencere"de, bir mektupta şu yakınma vardır: "Körlerle dolu bir dünyada, bakışlarımızı elimizden aldılar..." Canetti'nin, aslında tüm yazdıkları gibi, Notlar'ı da giderek daha çok körleşen bir dünyada bilinçli yaşamaya çalışan insanoğlunun bakışlarını yitirmemesi için verilmiş en soylu savaşımlardan birini belgeliyor.

Ahmet Cemal
Moda, Mayıs 2004

"NOTLAR" ÜZERİNE

BU CİLT, 1942-1972 yılları arasındaki notları kapsıyor. Bilinçli bir yaşamın otuz yılı, uzun bir süredir. Benim amacım, bütün bu dönem içersinden kendi elimle bir seçki hazırlamak ve sunmaktı. Bu yıllar nasıl geçmiş olursa olsun —ve ben onların kendi korkularım olarak algıladığım korkularını ve dehşetlerini asla suskunlukla geçiştirmedim—, onları uyanık yaşamış olduğum için şükran borcu duymam gerekiyor. Böyle bir hesaplaşma belki de biraz dağınık bir görünüm taşısa bile, aslında her tümcede kendi anına çok yakın ve sonuçta *bir* insanın gerçeğini içeriyor.

Bu notların nasıl oluştuğunu daha önceki ciltlerden birinin başına koyduğum sözcüklerle anlatmak istiyorum. O cildin 1942-1960 yıllarını kapsayan içeriği de büyük bir bölümüyle buraya alınmış olduğundan, oradan kısaca bir yineleme yapmama sanırım izin verilebilir.

Tek bir eser üzerinde, beni belki de daha onyıllar boyunca uğraştıracağını bildiğim *Kitle ve İktidar* üzerinde yoğunlaşmak ve ayrıca başkaca türlü, özellikle de yazınsal nitelikte her türlü çalışma konusunda kendime koymuş olduğum bir tür yasak, zamanla tehlikeli ölçülere varan bir basınç oluşturdu. Buna karşı bir supap yaratmak kaçınılmazdı, ve ben bu supabı 1942 başlarında notlarda buldum. Bu notların özgürlüğü, kendiliğindenliği, yalnızca kendileri için var olduklarına ve hiçbir amaca hizmet etmediklerine yönelik inanç, onları yazdıktan sonra bir daha asla okumamamın ve üzerlerinde hiçbir değişiklik yapmamamın sorumsuzluğu, beni kötü bir donup kalmadan kurtardı.

Zaman içersinde notlar, olmazsa olmaz nitelikte bir günlük uygulamaya dönüştü. Yaşamımın çok özel bir bölümünün o notlara

geçtiğini hissettim. Çok sayıda cilt oluştu; burada sunduğum, yalnızca dar kapsamlı bir seçkidir.

1948 sonlarında, uzun süren ön çalışmaların ardından, *Kitle ve İktidar*'ı kaleme almaya başladım. Bu iş daha uzun yıllar aldı. Duraklamalar oldu, kuşkular belirdi, ve duraklamalar tehlikeli olmaya başladığında, çok ender olarak, bazı yazınsal çalışmalar konusunda kendime yine izin verdim. Ancak 1959 yılında, yaşamımın eseri gözüyle baktığım kitabın elyazısı metnini bitirmeye cesaret edebildim. O yıllarda da düzenli biçimde sürdürdüğüm notlara bu konuyla ilgili pek çok şeyin geçmiş olması, bu nedenle şaşırtıcı değil.

Az tanınmış, ama olağanüstü önemli bazı kaynak niteliğindeki eserlerle karşılaşmanın serüveni okurdan saklanmamalıydı. Böyle durumlarda sözcüğün alışılmış anlamıyla "okuma"dan söz etmek, yanlış olur. İnsanı haftalar ve aylar boyu soluksuz bırakan ve sonradan da bir daha rahat bırakmayan bu tür heyecanlar, insan üzerindeki etkileri bakımından ancak bilinmeyen kabilelere yapılan araştırma yolculuklarıyla karşılaştırılabilir; kimi zaman bu heyecanlarda —bu durumu daha ehlileşmiş veya sakin bir biçimde anlatamam— vahiylerin gücü vardır. Öte yandan "düşmanlarla," yani karşımıza dünyanın tersyüz edilmiş bir resmini çıkardıkları halde kendilerine saygı duyduğumuz düşünürlerle karşılaşmalara ilişkin bazı örnekleri de buraya alacak kadar ilginç buldum. Zaten her zaman itirazlarımı uyanık tutan düşünürleri özellikle aramışımdır.

Benim için en önemli soru olan ölüme ilişkin soru konusunda bütün düşünürler arasında sadece karşıtlarıma rastladım. Bu durum, kendi düşüncemin neden bir inancın gücüyle ortaya çıktığını ve kendini neden her zaman hararet ve şiddetle açığa vurduğunu sanırım açıklayabilir. 1961-1972 yıllarına ait ve seçilen bazı parçaların ilk kez burada yer aldığı notlar da bu durumun dışında kalmadı.

Ancak notlar, bir supap karakterini artık çoktan yitirmişti. Artık üstüme ağır bir yük bindirmiş olan bir görevin baskısıyla kaleme alınmıyorlardı. Daha önceki zamanlarda sık sık sanki notlar olmasa boğulacakmışın duygusuna kapılmama karşılık, şimdi bu notların kendilerine özgü ve dokunulmazlığa sahip hakları vardı. Bazılarını

ilerde yayımlayabileceğim düşüncesi özgürlüklerini sınırlamıyordu, çünkü seçki belirsizdi ve içlerinden ancak pek azını kapsayabilirdi.

Pek çokları yaşamlarını tinsel bağlamı içersinde kavramaya çalışmışlardır ve bunu başaranlar çok güç yaşlanacaklardır. Ben, bazılarının yaşama sıçramalarıyla da not etmelerini isterdim. Öyle görünüyor ki, sıçramalar daha çok herkese ait ve herkes onların içinden kendisiyle ilintili olanı güçlükle karşılaşmaksızın alabilir. Ön planda olan bir bütünlüğün böyle bir girişim bağlamındaki kaçınılmaz yitiminden ötürü hemen hiç pişmanlık duymamak gerek, çünkü bir yaşamın asıl bütünlüğü, gizli bir bütünlüktür ve en etkin olduğu nokta da kendini kasti olmaksızın gizlediği noktadır.

1942

BELLİ BİR YAŞTAN başlayarak her yıl biraz daha gençleşebilmek, bir zamanlar büyük bir gururla çıkılmış basamaklardan gerisin geriye koşabilmek hoş olurdu. Böyle bir durumda yaşlılığın saygınlıkları ve onurları, bugün nasılsa yine öyle kalmalıydı; böylece altı ya da sekiz yaşındaki çocuklara benzeyen insancıklar, en bilge ve en deneyimli kişiler sayılırlardı. En yaşlı krallar, en küçük krallar olurlardı; sadece küçücük papalara rastlanırdı; piskoposlar kardinallere, kardinaller de papalara tepeden bakarlardı. O zaman artık hiçbir çocuk herhangi bir büyüklüğü istemezdi. Tarih, eskiliği ölçüsünde önemini yitirirdi; insan, üç yüz yıl önceki olayların böcekleri andıran yaratıklar arasında geçtiği duygusuna kapılırdı ve geçmiş, nihayet görmezlikten gelinmenin mutluluğunu yaşayabilirdi.

Özgürlük sözcüğü önemli bir gerilimi, var olanlar arasında belki de en önemli gerilimi dile getirmeye yarar. İnsanoğlu hep *çekip gitmek* ister; gidilecek yerin adı olmadığında, bu yer belirlenemediğinde ve sınırları da görülemediğinde, özgürlük diye adlandırılır.

Bu gerilim uzam açısından anlatımını, bir sınırı sanki o sınır yokmuşçasına aşmaya yönelik şiddetli istekte bulur. Uçmada simgesini bulan özgürlük, o eski ve mitlerden kaynaklanma duygu doğrultusunda, güneşe kadar uzanır. Zamanın akışı içersinde özgürlük, ölümün aşılmasıdır ve insanoğlu için ölümün ileriye, hep daha ileriye ertelenmesi bile yeterlidir. *Nesneler* arasındaki özgürlük ise, fiyatların ipini koparmasıdır; son derece özgür bir insan olan ideal müsrifin en çok istediği şey, fiyatların sürekli, hiçbir kuralca belirlenmeksizin değişmesi, belli bir yönü bulunmaksızın, hava koşullarından

bağımlıymışçasına, etkilenemez ve önceden kestirilemez bir biçimde düşüp yükselmesidir. "Bir şeyi yapma" diye bir özgürlük yoktur: özgürlüğün mutlululuğu, kendi sınırlarını aşmak isteyen insanoğlunun yaşadığı gerilimdir, ve insan bu dileğini gerçekleştirmek için kendine en kötü sınırları seçer. Öldürmek isteyen, öldürme yasağına eşlik eden korkunç tehditlerle uğraşmak zorunda kalacaktır; bu tehditlerden onca acı çekmese, kendini hiç kuşkusuz daha mutluluk verici gerilimlere açabilecektir. — Özgürlüğün kaynağı ise *soluk alma* eyleminde yatar. Herkes, her havayı soluyabilir; soluk alma özgürlüğü, bugüne kadar gerçek anlamda yıkılmamış tek özgürlüktür.

Yalnızca bir resim, birinin *bütünüyle* hoşuna gidebilir, ama bir insan, asla. Meleklerin kökeni budur.

Uçmak denilen o çok eski ve değerli düş, tüm çekiciliğini, anlamını ve ruhunu çok çabuk yitirdi. Düşler böyledir, birbiri ardına ölümcül bir biçimde gerçekleşir. *Yeni* bir düş görebilir misin?

Kendilerini tek bir dine adayanlar, çok alçakgönüllü insanlar olmalılar! Benim pek çok dinim var; bunların hepsinin üstünde olan ise ancak yaşamımın akışı içersinde oluşmakta.

Düşüncelerin ellerini sudan çıkardıklarını görürüz, yardım çağırdıklarına inanırız; ama bu, çok yanıltıcıdır, onlar birlikte çok iyi geçinip giderler, isterseniz bir kez deneyin ve aralarından birini çekip çıkarmaya çalışın!

Bir insanın ne kadar bilge olabileceği, bilmek ile bilmemek arasındaki dengeden bağımlıdır. Bilmemek, bilmekten ötürü yoksullaşmamalıdır. Her yanıta karşılık —uzaklarda bulunan ve görünüşte bu yanıtın bağlamı dışında kalan—, eskiden bir köşeye sinip uyumuş bir soru ortaya çıkmalıdır. Çok sayıda yanıtı olanın daha kabarık sayıda sorusu bulunmalıdır. Bilge, yaşamı boyunca bir çocuk olarak kalır; sadece

yanıtların varlığı, toprağı ve soluk almayı çoraklaştırır. Bilmek, yalnızca iktidar sahibi için bir silâhtır; bilge kişinin ise silâhlar kadar nefret ettiği başka bir şey yoktur. Bilge, tanıdıklarından daha çok sayıda insanı sevme isteğinden ötürü utanç duymaz; ve bilge, haklarında bir şey bilmediği insanlara asla tepeden bakıp kendini onlardan ayrı tutmayacaktır.

Yaşamımın en iyi zamanlarında hep içimde yer açtığıma, gittikçe daha çok yer açtığıma inanırım, bir yerde kar kürelerim, bir başka yerde gökyüzünün çökmüş bir bölümünü yine havaya kaldırırım, gereksiz göller vardır, onların sularını akıtırım —bu arada balıkları kurtarırım—, büyüyen ormanlar vardır, onların içine yeni maymun sürüleri salarım, her şey hareket halindedir, ancak yer hep az gelir, hiçbir zaman: Ne için? diye sormam, Ne için, diye bir duygu da geçmez içimden; yalnızca bu işi hep yeniden, sürekli yapmak zorunluluğunu duyarım ve bunu yapabildiğim sürece de yaşamımı hak etmiş olurum.

Bu surat, işi savaşa kadar vardırdı, ve biz onu yok etmedik! Biz milyonlarcayız, ve dünya silâhlarla dolu, üç bin yıl yetecek kadar cephane var, ve bu surat hâlâ burada, çadır bezi gibi üzerimize gerilmiş, tıpkı Gorgo'nun(*) çirkin suratı gibi, ve bizler de cinayetlerin ortasında taşlaşıp kalmışız.

En çok, toplara hedef olmak için dizilmiş tahta figürlere benziyoruz. Aileler içersinde diziyorlar bizi, yaklaşık dokuz adet. Kısa boylarımız ve tahtadan bedenlerimizle öylece duruyoruz, öteki figürlerle ne yapacağımızı bilemiyoruz. Bizi devirmesi öngörülen darbenin yolu çoktan hazırlanmış; aptal aptal bekliyoruz; devrilirken öteki figürlerden olabildiğince fazlasını da beraberimizde sürükleriz, onlara ilettiğimiz darbe, kısacık bir ömürde onlara layık gördüğümüz tek dokunma biçimidir. Bizi yeniden dikecekleri söylenir. Öyle olsa bile, yeni yaşamımızda eskiden ne idiysek, yine oyuzdur, yalnızca aile içersindeki dokuz arasında yerimiz değişmiştir; aslına bakarsanız bu

(*) Gorgo: Yunan mitolojisinde korkunç dişi yaratık. —*ed.*

bile her zaman olmaz, tahtadan bedenlerimizle ve aptal aptal, yeniden o eski darbeyi beklemeye koyuluruz.

En büyük dileğim, bir farenin bir kediyi canlı canlı yemesini izlemek. Ama bu arada fare, kediyle uzun uzun oynamalı da !

Günler birbirinden ayrılır, fakat gecenin tek bir adı vardır.

Onun her şeyin üzerinde sevilenlere özgü, acımasız gözleri var.

Dua Etmek Üzerine. — Dua etmek, yinelemenin en etkin ve en tehlikeli biçimidir. Korunmanın tek çaresi, rahiplerde ve Budistlerin dua değirmenlerinde olduğu gibi, duanın mekanikleşmesidir. İnsanların sayısız dualarından her birinde gerekli içtenliğe nasıl varabildiklerini anlamıyorum. Bütün insanların gücü toplanıp bir araya getirilebilseydi bile, kendini bu zararlı alışkanlığa kaptırmış olan tek bir kişinin dua gevelemelerini karşılamaya yetmezdi.

Duanın çocuksu yanı : Erişilmesi olanaksız olan yerine, zaten elde edilecek olan için dua ediliyor.

İnsanlar dua etmeden yapamıyorlarsa, o zaman en azından çok değişik ve çok sayıda tanrılara başvurmaları çok daha yerinde olur. Çünkü o zaman dua için varlığı şart olan bu değişiklik uygulaması insanın işine yarar.

Duayı ciddiye alanın tek bir dua için önce haftalar boyunca cesaretini toplaması gerekirdi.

İnsanlar, tanrılarını ekmek yer gibi ağızlarına alabiliyorlar. İstedikleri zaman onu adlandırıp çağırabiliyorlar ve açıklayabiliyorlar. Adını çiğneyip bedenini yutuyorlar. Ondan sonra da hâlâ Tanrıdan daha yüce bir şey tanımadıklarını söyleyebiliyorlar. Dua eden pek çok kişinin Tanrıdan başkalarına vermek niyetinde asla olmadıkları bir şeyleri başkaları ele geçirmeden koparmaya çalıştıklarından şüphe ediyorum. Bunun tuhaf yanı ise hepsinin de aynı şeyi, yani yaşamak için gerekli en ilkel koşulları istemeleri ve buna karşın yine de birlikte dua etmeleri. Bu halleriyle, tek bir yabancının üstüne saldıran arsız bir dilenci sürüsüne benziyorlar.

İnancım olsaydı bile, yine de dua edemezdim. Dua etmeyi hep Tanrıya yöneltilmiş en utanmazca el uzatma, en iğrenç günah sayardım ve her dua için uzun bir kefaret süresi öngörürdüm.

Kimi zaman duyduğum cümlelerin benden üçbin yıl önce başkaları tarafından benim için kararlaştırılmış olduğuna inanıyorum. Daha dikkatle dinlediğimde ise cümleler gittikçe daha çok eskiyor.

Şairlerin sezgileri, Tanrının unutulmuş serüvenleridir.

Siz büyük sözler, siz güneşe yönelik bakışlar, siz yıldızdan yıldıza yollanan öpücükler, siz kendini beğenmiş fırtınalar, siz böbürlenerek çakan şimşekler, insanlar gün gelip de insanlar birbirlerinin kökünü kuruttuklarında, kuşlar sevecen şarkılar söyleyecekler. Ve bizlere özlem duyacaklar, ve aralarında mizah duygusu olanlar konuşmalarımızı daha uzun süre anımsayacaklar.

İnsanlar her yıl düzenlenen bir şenlik aracılığıyla kendilerinden bir şeyler çalınmasına dayanmaları için eğitilmeliler. Bu şenliğin müritlerinin el koyamayacakları hiçbir şey olmamalı, ne değerli bir eşya, ne de en kutsal anıların taşıyıcısı herhangi bir şey. Çalınan, asla geri verilmemeli. Şenliğe karşı alınacak önlemler çok sert bir biçimde yasaklanmalı. Ayrıca kaybolan nesnelerin daha sonraki yazgısının ne peşine düşülmesine ne de ne için kullanıldığının araştırılmasına izin verilmeli. Yalnızca insanlar, ister çok genç, ister çok yaşlı olsunlar, çalma eyleminin dışında tutulmalılar. Belki böylece insanlar, ellerinden çıkan nesnelerin onlardan almış olduğu değerin bir kısmını olsun yeniden geri alabilirler. Böyle şenliklerin ardından bazı zavallıların nasıl acı çekecekleri kolayca düşünülebilir; ama bu insanlar, şenlik süresini kendileri de iyi değerlendirdikleri takdirde acılarını neredeyse giderebilirler. Böyle bir durumda mülkiyet, tanrı-benzeri oluşundan ve sonrasızlığından çok şey yitirecektir. Yılın geri kalan, onurlu süresi boyunca bir insan, evinde satın aldıklarının ve kendisine armağan verilenlerin yanı sıra, çaldıklarının da bulunmasına sabır göstermek

zorunda kalmalı ve ancak bu sonuncular kutsal sayılmalı, yani bir sonraki şenlikte çalınmaya karşı güvenlik altına alınmış olmalıdır.

Bütün atalarının bilgeliğini kendisinde toplamış olan insanın ne kadar aptal olduğuna bakın bir kez !

Kanıt, düşüncenin doğuştan var olan talihsizliğidir.

Bilgi, kendini gösterme eğilimindedir. Gizli tutulduğu takdirde bunun öcünü almak zorundadır.

Tek bir insanı ölümden kurtarmak, tanrının elinde değildir. Tanrının birliği ve biricikliği de zaten budur.

İnsanların dışa dönük davranışları öylesine çokanlamlıdır ki, bütünüyle tanınmadan ve gizli yaşamak isteyen birinin kendini yalnızca olduğu gibi göstermesi, yeterlidir.

Bir savaş, hep insanlık adalet düşüncesine sanki daha hiç varmamışçasına cereyan eder.

Tarih, geleneğin bütün eski biçimleri aracılığıyla korunmuş olanlardan daha farklı bir şeyi kormaktadır. Bunun ne olduğunu belirleyebilmek güçtür; en akla yakın geleni, bunun kitlelerin, ama *bütün* kitlelerin saplantı düzeyine varmış bir kan davası olmasıdır, ve tarihin yol açtığı da zaten bundan başka bir şey değildir. Tarih, bütün dinlerin, ulusların ve sınıfların sonrasız kılınmasını sağlar. Çünkü aralarında en barışçı olanlar bile herhangi bir zamanda herhangi birinin kanına girmişlerdir ve tarih, sadakatle bunu göklere haykırır. Tarihe karşı pek çok girişimde bulunulmuştur, ama ondan kaçılamaz. Tarih, dünyayı tutsak etmiş dev bir yılandır. Tarihöncesinden kalma bir vampir gibi, her genç insanın beynindeki kanı emer. Tarihin değişik dillerde nasıl hep aynı buyruğu verdiğine tanık olmak, dayanılır gibi değildir. Tarih, aslında herkesi utandırması gereken en utanılası inanç biçimlerini bile ne

kadar eskiye dayandıklarını kanıtlayarak hayatta tutar. Birtakım işe yaramaz rahiplerin dışında, tarihe şükran duyan kimse olmamıştır ve tarih denilen şey olmasaydı eğer, bu rahipler de daha bir silik kalırlardı. Şimdi bunlara karşılık tarihin dünyayı bir bütünleştirmeye çok yaklaştırdığını söyleyip itiraz edenler çıkacaktır, ama ne pahasına olmuştur bu, ve dünyada bir bütünleşmenin gerçekleştiği de söylenebilir mi? Bana kalırsa, tarih bir zamanlar daha iyi, en azından daha bir zararsızdı: yani arada sırada kaybolup gittiği zamanlarda. Bugün ise tarih, yazının zincirleriyle kendi kendisine sonrasız prangaya vurulmuş. En yapay, en yalan ve alçakça belgeleri gelecek yüzyıllara sunuyor. Bugün kimse bin yıl sonra insanların artık bilemeyecekleri bir sözleşmeyi yapamaz. Kimse dikkatleri çekmeden dünyaya gelemez; en azından istatistiklerde sayılanlar arasına katılır. Kimse düşünemez, kimse soluk alamaz; tarih, onun tertemiz soluğunu zehirler ve söylemek istediklerini beyninde dolandırıp durur. Tarihi boğabilecek bir Herakles'in kim bilir ne kadar güçlü olması gerekirdi! Ölümün kendi kendisini aşması, tarihin yenilgisinden daha kolaydır; tarihe karşı kazanılacak bir zaferden ilk ve tek yararlanacak olan da zaten yalnızca ölümdür.

Bir bütün olarak insanlık, bir daha asla *daha azıyla yetinemeyecek*.

Bir insanın sevgisini yıkabilmek yıllar alır; ama hiçbir yaşam, bir cinayetten de beter olan bu cinayete yakınabilecek kadar uzun değildir.

Ruhsal yaşamda karşılıklılık yasası: İnsan bir başkasına, ne kadar gizli hareket ederse etsin, karşılığını kendisinin de yaşamayacağı hiçbir şey yapamaz. Karşılığın daha eylemlerimizin biçimi içersinde var olması da bir olasılıktır.

Şu anda hakkında hiçbir şey bilmediğimiz, gelecekteki bir dine ilişkin düşüncenin tanımsız acı verici bir yanı var.

İnsanlar, en sevdikleri söylemleri ve sözcükleri kullanmakta neredeyse masumdurlar: En zararsız biçimde gelişi güzel konuşurlarken kendi-

lerini nasıl ele verdiklerini sezmezler. Başka şeylerden söz etmekle bir sırrı sakladıklarına inanırlar, ama ne var ki en sık kullandıkları söylemler sırlarını ansızın korkutucu ve kapkara bir biçimde açığa vurur.

En düşmüş insan, bütün dilekleri yerine gelmiş olan insandır.

Adem ile Havva'nın üstüne yılanı saldırtan, Tanrının kendisiydi ve her şey, yılanın Tanrıyı ele vermemesine bağlıydı. Bu zehirli hayvan Tanrıya bugüne kadar sadık kaldı.

Molière'in ölümü: Molière oyunculuktan, sahnede oynadığı büyük rollerden vazgeçemez, bu rollerin tiyatro izleyicilerinden aldığı alkış, onun için çok önemlidir. Arkadaşları ondan ısrarla oyunculuktan vazgeçmesini isterler, ama o, arkadaşlarının iyi niyetli öğütlerini geri çevirir. Öldüğü gün bile, oyuncuları kazançlarından yoksun bırakamayacağını söyler. Gerçekte asıl önemsediği ise, tiyatroyu dolduranların alkışlarıdır, görünüşe bakılırsa, bu alkışlar olmadan yaşayamaz. Bu durumda cenazesinin kalkacağı gün evinin önünde düşman bir kitlenin, yani tiyatrodakilerle karşılaştırıldığında olumsuz bir kitlenin toplanmış olması tuhaftır. Bu kitle kilise yanlılarından oluşmaktadır: ama alkışlayan kitleyle gizemli bir ilintisinin bulunduğunu sanki biliyormuşçasına, üstüne serpilen parayla dağılır: Bunlar, iade edilen bilet paralarıdır.

Aslında insanın çeşitli dilleri olmalıydı: Biri annesi için kullandığı, sonradan bir daha asla konuşmadığı dil; yalnızca okuduğu, ama yazmaya asla cesaret edemediği bir dil; dua ettiği ve tek kelimesini bile anlamadığı bir dil; hesap yaptığı, yalnızca para sorunlarına ait bir dil; (mektupların dışında) yazmak için kullandığı bir dil; yolculukta kullandığı dil, bu dilde mektuplarını da yazabilir.

Değişik dillerin varlığı olgusu, dünyanın en tedirgin edici olgusudur. Bu, aynı nesneler için değişik adların bulunduğu anlamına gelir; ve insan, nesnelerin hâlâ aynı nesneler olduklarından kuşkulanma zorunluluğunu duyar. Bütün dilbilimin ardında, dilleri tek bir dile indirgeme

çabası gizlidir. Babil Kulesi'nin öyküsü, ikinci günahın öyküsüdür. İnsanlar masumiyetlerini ve sonsuz yaşamı yitirdikten sonra, sanatın yardımıyla cennete kadar yükselmek istemişlerdi. Önce yanlış ağacın meyvasını yemişlerdi; ağacı iyice tanıdıktan sonra dimdik yukarı yükseldiler. Buna karşılık ilk günahtan sonra ellerinde kalmış olan şey, yani adlarının birliği ve bütünlüğü, kendilerinden alındı. Tanrının bu eylemi, girişilmiş en şeytani eylemdi. Adlardaki kargaşa, Tanrının kendi yaratısını kargaşaya sürüklemesi demekti; bu durumda Tanrının neden tufandan bir şeyler kurtarmış olduğunu anlayabilmek olanaksız.

İnsanlar, kendi içlerindeki yaşam ve olup bitenler hakkında en ufak bir bilgi sahibi olsalardı, pek çok sözcükten ve deyimden sanki bunlar zehirmişçesine korkarlardı.

İnsan ne zaman bir hayvana dikkatlice baksa, bu hayvanın içinde oturan bir insanın başkalarıyla alay ettiği duygusuna kapılır.

Drama üzerine. — Yavaş yavaş anlıyorum ki, drama ile aslında kaynağı müzikte olan bir şeyi gerçekleştirmeye çalışmışım. Ben, figürlerin konumlanışlarını temalar gibi işledim. Karakterlerin (sanki yaşayan, gerçek insanlarmış gibi) "geliştirilmesine" karşı direnişim, müzikte de çalgıların verili olduğunu anımsatıyor. İnsan şu ya da bu çalgıda bir kez karar kıldı mı, artık ona bağlı kalır, bir eser akışını sürdürürken bu çalgıyı bir başkasına dönüştüremez. Müziğin o güzel ciddiyetinin bir bölümü, çalgılar bağlamındaki bu netlikten kaynaklanır.

Dramatik figürün bir hayvana indirgenmesi, bu anlayışla rahatlıkla bağdaştırılabilir. Her çalgı, kendisiyle ancak kendisine göre oynanmasına izin verilen çok belirli bir hayvan ya da en azından kendine özgü ve başkalarından kesin sınırlarla ayrılmış bir yaratıktır. Drama, insana yeni hayvanlar, yani yeni çalgılar, yeni yaratıklar ve bunların tematik düzenine göre yeni yeni biçimler icat etmeye ilişkin tanrısal ve

öteki bütün sanatlardakinden daha yüce bir olanak sunar. Demek ki, yeni "hayvanlar" olduğu sürece sınırsız çeşitlilikte dramalar da olacaktır. Böylece Yaradılış, ister tükenmesinden, ister hızla insanoğlunun onu aşmasından ötürü, sözcüğün tam anlamıyla dramaya kaydırılmış olmaktadır.

Operanın dramayı ne denli karmaşaya sürüklemiş olduğunun da kanıtlanması gerekirdi. Müzikli drama, bugüne kadar bulunmuş en kirli ve en anlamsız kitsch türüdür. Drama, müziğin çok kendine özgü bir türüdür ve bir ek olarak müziği taşıyabildiği de çok enderdir. Çalgılarla eylemde bulunan figürler arasında asla uyum sağlanamaz; aksi takdirde figürler alegorik bir nitelik kazanıp önemlerini yitirirler; böyle bir durumda ortada yalnızca fabl türünün eylemde bulunan hayvanları vardır: müziğin her şey olması, dramayı bütünüyle önemsiz kılar.

Hiçbir yararı yok, insan kendi kendine korolar söyleyebilir, yamyamlara hayret edebilir, bir ağaç gövdesinden iki yüz yıl geriye tırmanabilir, yılın aylarından birini deli sayıp kilit altına alabilir, zararsız haçlı ordularına katılıp, bütün vücudu bir demirci işliğine dönmüş olarak, Filistin'e hacca gidebilir, Buda'yı dinleyebilir, Muhammed'i yatıştırmaya çabalayabilir, İsa'ya inanabilir, bir fidanın nöbetini tutabilir, yeni açmış bir çiçeği resmedebilir, bir yemişin oluşumunu engelleyebilir, ve ayrıca insan: İkiye katlandığı andan başlayarak güneşi izleyebilir; köpekleri miyavlamaları, kedileri de havlamaları için eğitebilir, yüz yaşındaki birine yeniden tüm dişlerini armağan edebilir, ormanlarda ağaç toplayabilir, kel başları sulayabilir, inekleri iğdiş edebilir, öküzleri sağabilir, eğer bütün bunlar fazla kolaysa (çünkü insan her şeyi pek çabuk bitirmekte), o zaman Neandertal insanlarının dillerini öğrenebilir, Şiva'nın kollarını destekleyebilir, Brahma'nın kafalarını eskimiş Veda'lardan arındırabilir, çıplak tanrıları giydirebilir, Tanrının cennetlerinde meleklerin korolarını engelleyebilir, Laoçe'yi kışkırtabilir, Konfüçyüs'ü baba katili olmaya azmettirebilir, Sokrates'in elinden baldıran çanağını, ağzından da ölümsüzlüğü çekip alabilir, insan bütün bunları yapabilir, — ama hiçbir yararı yok, tek bir

şeyin dışında hiçbir eylem, hiçbir düşünce önemli değil: *Cinayetler ne zaman son bulacak?*

Ah, bir kulak borusu, generalleri ana rahminde teşhis edebilecek hassasiyette bir kulak borusu!

İnsanlar kendileri hakkında hiçbir zaman, yaşadığımız bu "ruhbilim çağı"ndaki kadar az bilgi sahibi olmadılar. İnsanlar rahat duramıyorlar. Kendi değişimlerinden kaçmaktalar. Bu değişimleri beklemiyor, önceliyorlar, olabileceklerinden başka her şey olmayı yeğliyorlar. Otomobille kendi ruh manzaraları boyunca gidiyorlar, ve yalnızca benzin istasyonlarında mola verdiklerinden, bu istasyonlardan oluştuklarına inanıyorlar. Mühendisleri başkaca hiçbir şey tasarımlamıyorlar: Ne yeseler benzin kokuyor. Kapkara benzin birikintileriyle düşlere dalıyorlar.

İnsanlar tarafından terk edilmiş bir dünya imgesinden daha tedirgin edicisi yoktur. Örneğin insanlar yalnızca dünyaya ilişkin anılarını da beraberlerinde götürebilmek için göç etmiş olsalardı. Bir daha asla dünyada olduğu kadar güzel yaşayamasalardı. Uzaklara erişebilen aygıtlarla dünyayı hâlâ gözlemleyebilselerdi, ama dünyada gerçekte olup bitenleri seçemeselerdi. İşte o zaman gerçekte neyi yitirdiklerini, tükenmesi olanaksız bir vatanı yitirdiklerini anlarlardı ve bunun sorumluluğunu yüklemeleri gereken yanlış dini, elbet artık çok geç kalmış olarak, bir başkasıyla değişirlerdi. Bu yeni dinin doğru din olduğu düşünülebilir; zamanında gelseydi eğer, dünyayı insanlar için kurtarırdı.

Tanrıları sınamak uygun olur, hem de ne kadar sık olursa o kadar iyi, ve onlara bir an bile rahat verilmemeli. Tanrılar fazla uyuyorlar ve insanı ölmekte olan kardeşlerinin salında yalnız bırakıyorlar.

Ölüler yargılarla, yaşayanlar ise sevgiyle beslenirler.

Hiçbir budala ve hiçbir bağnaz, düşleri gölgelenenlere ve parçalananlara beslediğim sevgiyi herhangi bir zamanda elimden alamayacak.

İnsan, yine de her şey ve bütünüyle insan olacak. Köleler, efendileri kurtaracaklar.

"Öldürülenler" — henüz görkemli gelirdi bu kulağa, daha açık, daha bir cesurcaydı: Oysa "boğulanlar", "ezilerek ölenler", "parçalananlar", bunların kulağa gelişi ise çok cimrice, sanki hiçbir şeye malolmamışlar gibi!

İnsan yaşamı ölçüt olmaktan çıktığından bu yana, artık hiçbir şeyin ölçütü kalmadı.

Bir adam, dünyadaki bütün *yaprakları* saymaya girişiyor. İstatistiğin özü.

O, benim sol kulağımı çaldı. Ben onun sağ gözünü aldım. O benim on dört dişimi sakladı. Ben onun dudaklarını diktim. O benim kıçımı bile haşladı. Ben de onun kalbini tersyüz ettim. O benim karaciğerimi yedi. Ben, onun kanını içtim. — *Savaş.*

Yalnızca düşüncenin silâhlarıyla yürütülmeyen bir kavga beni tiksindirir. Ölü düşman, yalnızca kendi ölümünün kanıtıdır.

Korku vermek istemiyorum, dünyada bundan daha çok utandığım bir şey yok. Korkulmaktansa nefret edilmeyi yeğlerim.

Askerlerin arasına karışıyor: Artık olup bitenleri bilmek istemiyor; artık ne yaptığını bilmek istemiyor.

Barış konferansında Avrupa'ya, yıllar süren ağır bir savaşta hak etmiş olduğu şansın verilmesi kararlaştırılıyor. Her şeyin hemen başlaması öngörülüyor. Bunu sağlamak amacıyla, rastlantı sonucu hâlâ ayakta kalmış kentleri yerle bir etmek için bombardıman uçaklarından oluşma, devletler arası bir filo kuruluyor.

Tanrı, insanın kendini beğenmişlikleri arasında en büyüğüdür; ve insan bunun kefaretini ödediğinde, daha büyük bir kendini beğenmişlikle karşılaşmayacaktır.

Onursal makamlar ancak budalalar içindir; utanç içersinde yaşamak, onurlar içersinde yaşamaktan daha iyidir; saygınlıklar olmamalı, ama ne pahasına olursa olsun, özgürlük olmalı, *düşünme* özgürlüğü. Onurlar, duvar halıları gibi gözlerin ve kulakların önüne asılır; artık ne gören kalır, ne de duyan; düşler, onurlar içersinde boğulur, verimli yıllar da kuruyup gider.

O, parasını yüreğinde saklıyor, yürek atışları da parasını sayıyor.

O, artık kimseler ölmediğinde ve insanlar savaşlarını çok insancıl olan karıncalar aracılığıyla yürüttüklerinde, doyuma ermiş ve olağanüstü güzellikteki dünyaya geri dönmek istiyor.

Herhalde yazar, ilerde olacakları söyleyebilmek için daha önce olmuş olanı duyumsayan insandır. Yani gerçekte acı çekmez, yalnızca anımsar; ve hiçbir *eylem gerçekleştirmez*, çünkü önce eyleme ilişkin kehanette bulunmak zorundadır.

İnsanın kendini, daha önce pek çoklarınca paylaşılmış bir inanca adamasında her zaman kuşku verici bir yan vardır. Bu durum, sözcüklerin anlatabileceğinden çok daha fazla bir boyun eğişi içerir. İnanç, insanın *genişleyebilen* bir becerisidir, ve yapabilecek olan herkesin bu genişlemeye bir katkıda bulunması öngörülmüştür.

İnsanların sesleri, Tanrının ekmeğidir.

Bir Doğulunun bir İngilizden yansıması tuhaf oluyor. Kısa süre önce böyle şaşırtıcı bir İngilize rastladığımda, bunun bir yanılgı olduğunu ve Doğulunun yine eriyip gideceğini düşündüm. Ama sonra Doğulu-

nun nasıl giderek yoğunlaştığını gördüm, ve Doğulu, bir Buda'nın ağırlığına büründü. Böyle birinin yapabileceği tek şey, ruhların beden değiştirdiğine inanmak, aksi takdirde bir İngilizin kalıbında yolunu bulamaz.

Doğulu yanı, kendini şöyle gösterir: Olduğu yerde sakin oturmaktan hoşlanır, ve bu dinginliğin tembellik diye aşağılanmasına izin vermez; çünkü bu dinginlik aracılığıyla insan, büyük bir bilgeliğe ulaşabilir. Kadınların ona hayranlık duymasına memnuniyetle izin verir; karşılaştığı yeni bir kadın, daha önce pek çoğunu tanımasına karşın, onu etkiler; biri, ötekini dışlamaz; ve Doğulu erkek, hoşlandığını göstermekten hiç çekinmez. Karşısındakini incitmediğinden emin olduğu anda, Tanrı üzerine kendine özgü ve yıkıcı düşünceler dile getirir; bu düşünceler, oturma konumunun ürünleridir, onları, Hindistan'da duymuş olsa bile, özgün bulur; İngiltere için ise bu düşünceler hâlâ özgündür.

Doğulu, dağınıktır; adları, tarihleri ve yerleri kolaylıkla birbirine karıştırır. Bunu bilir ve umursamaz. İlişkiler boştur ve hiçbir anlamı yoktur; onun için tek önem taşıyan, cümlesinin derin anlamı saydığı şeydir. Buna karşılık İngilizler, adeta titizlik hastasıdır; dağınıklık ikinci büyük günahtır ve adam öldürmeden hemen sonra gelir; tıraş sırasında tek bir kıl bile atlanmamalıdır; bir ziyaretin saatleri daha ziyaret başlamadan sayılıdır; bir mülkün çevresindeki çit, kutsaldır; bir kitap, belli sayıda harflerden oluşur; kimse yalan söylemez. Bu Doğulunun her türlü titizliğe karşı vurgulu umursamazlığıyla öteki İngiliz vatandaşlarından nasıl ayrıldığını gözde canlandırmak kolaydır.

Doğulunun yakınlığının da farklı bir rengi vardır. Sözü edilen her insanı över; gerçi bunu çok yüksek sesle değil, ama hiç kuşkusuz bir güneylinin coşkusuyla yapar. En gülünç insan bile olağanüstü, örnek ve yücedir. Doğulu, insanlara onların dilemiş olabilecekleri unvanlarla hitap eder. Fakat aslında alaycı olmaksızın — çünkü her türlü inciticilikten uzaktır—, unvanların ne kadar az önem taşıdığını yine de hissettirir. Sonsuz huzura yönelik dileği, pek yakında artık kendisinin olmayacağından kaynaklanan bir yakınmayla karışıktır, çünkü kalp hastasıdır; ve hastalığından söz etmekten çekinmez; yakınma,

hastalığından ayrıntılı söz edişinde kendini özellikle ele verir. İster ki, hasta kalbine hayran kalınsın, ve hâlâ "yaratıcı" çalışabilmesi de hayret uyandırsın: uğraşı, yazmaktır. İnsanoğlunun tüm eylemleri arasında yazmak, kesinlikle en dingin olanıdır: dolayısıyla da, bu eylemi ayak ayak üstüne atmış olarak, görkemli bir duruşla, küçük bir masanın başında ve kıvrak hareketlerle gerçekleştirir. Eğer gerçek bir İngiliz olsaydı, hasta kalp bir yana, bir kalbinin olduğunu bile söylemekten kaçınırdı, ve yazdığını da utanarak kilit altına alırdı.

İnsan, uyurken gördüğü bir insandan bir daha asla nefret edemez.

İnsanoğlu, silâhlarına âşık. Bununla nasıl savaşılabilir? — Silâhlar, sıkça ve hiç beklenmedik biçimde onları kullananlara yönelebilmeli. Silâhların verdiği korku, tekyanlı. Düşmanın da aynı araçları kullanması, yeterli değil. Silâhın kendisinin önceden kestirilemez, başına buyruk bir yaşamı olmalı ve insanlar, düşmandan çok ellerindeki nesneden korkabilmeliler.

Bütün insan dinlerinde, en vazgeçilmezi savaştır; fakat o da terhis edilir.

Birbirinizin karşısına çıplak çıkmak zorunda olsaydınız, birbirinizi gırtlaklamak daha zor gelirdi. — Şu öldürücü üniformalar!

Tanrı inancının ağır basan bir yanı var: İnsan, en kötü çabalarla bile öldürülemeyecek bir şeyin varlığına inanıyor.

Karanlıkta sözcüklerin ağırlığı katmerlidir.

Maymunların insanlara öteki hayvanlardan daha yakın oldukları bugün artık doğru değil. Belki uzun zaman boyunca onlardan pek farkımız yoktu; o zamanlar maymunlarla yakın akrabaydık; ama bugün sayısız dönüşümler aracılığıyla onlardan öylesine uzaklaştık ki, kuşlarla yakınlığımız, maymunlarla yakınlığımızdan daha az değil.

Nasıl insana dönüştüğümüzü anlamak için maymunların taklit yetilerini araştırmak, hiç kuşkusuz en önemli nokta olurdu. Bu noktada deneyler çok farklı bir anlam kazanırdı. İnsanları uzun süre daha önce tanımış olamayacakları hayvanlarla birlikte tutmalıydık ve davramşlarının bu hayvanlardan nasıl etkilendiğini dikkatle gözlemlemeliydik. Çevrelerindeki hayvanları sırayla değiştirmeliydik. Böylesine güçlü etkilenmelerin ardından onları bazen tümüyle kendi başlarına bırakmalıydık. Bu türden çok sayıda deneyle içi boş taklit kavramı da biraz olsun dolardı, ve belki de burada yalnızca "uyum"un değil, fakat hep bir dönüşümün gerçekleştiği ve "uyum"un sadece yarısı başarılabilmiş, beceriksiz dönüşümlerin sonucu olduğu anlaşılırdı.

İnsanlarda bu olaylar en iyi mitlerde ve dramada incelenebiliyor. İnsanların hep içinde varolageldikleri düş, çok az kesinliğe yer veriyor ve keyfi yorumları olanaklı kılıyor. Mit yalnızca daha güzel değil, fakat böyle bir araştırmanın amaçları bakımından daha yararlıdır, çünkü değişmeksizin kalır. Akıcılığı bir içsel akıcılıktır, mitos insanın elinden kayıp gitmez. Oynandığı noktada hep aynı biçimde geri döner. Mit, insanların yaratabilecekleri en kalıcı şeydir; hiçbir alet, bin yılların akışı içersinde kendi kendisiyle benzerliğini bazı mitler kadar koruyamamıştır. Mitlerin kutsallığı onları korur, betimlenişleri ise sonrasız kılar, ve insanlara bir mitin doyumunu verebilen, en yürekli mucitlerin yapabileceğinden daha fazlasını yapmış demektir.

Drama, insanın kendini özetleme olanakları içersinde yalana en az yer verenidir.

İngilizlerin durumu ne zaman kötüleşse, içimi onların parlamentolarına karşı bir hayranlık doldurur. Bu kurum, parlayan ve ses veren bir ruh gibidir, temsilci bir modeldir, başkaca türlü gizli kalacak her şey, orada herkesin gözü önünde cereyan eder. İnsanlar, hep sözünü ettikleri özgürlüğe ek olarak burada bilinmeyen bir özgürlüğü de edinmişlerdir: Siyasi bağlamda yasaları örselemeyi günah çıkartırcasına itiraf etmek ve dünyevi bir bedenden bağımlı olan bir

bağışlanmaya kavuşmak özgürlüğü. Buradaki iktidar sahiplerine saldırma olanağının dünyada bir eşini daha bulabilmek çok zordur. Ama iktidar sahipleri, bu yüzden daha az iktidar sahipleri de değiller; çünkü her şey, gerçekten de onların verecekleri kararlara bağlı: herhalde bunun için gerekli olan güçlü bir bilince sahipler, ama bu yüzden böbürlenmiyorlar, çünkü parlamento, her türlü böbürlenmeyi onlara gerçek anlamda zehir ediyor. Altı yüz siyasi hırs sahibi insan, dikkat kesilmiş olarak birbirini izlemekte; zayıflıklar gizli kalamaz; güçlülükler de birer güçlülük olarak kaldığı sürece önem taşır. Her şey, herkesin gözleri önünde cereyan eder; insanın hesabı sürekli olarak tutulur. Fakat öte yandan insan, günlük yaşamın hayhuyu içersinde bile bir kenara çekilebilir ve uyarıda bulunabilir. Peygamber, sabrı varsa eğer, burada bekleyebilir. Burada kendini, dünyanın onu anlayabileceği biçimde ifade edebilir. Zaten burada yapılan açıklamaların açıklığı, etkinliklerinin birinci koşuludur. İktidar uğruna oynanan oyunun kendisi ne denli karmaşık olursa olsun, — dışarıya yalnızca çok iyi sınırlandırılmış talepler ve çabalar yansır.

En önemli sorunlarını bir kuttörene uyarak ve sportmence çözen, ve boynuna kadar suya batmış olsa bile bundan ödün vermeyen bu halktan daha tuhafı yoktur.

Romanın acelesi olmamalı. Eskiden acele tempolu akış da romanın dünyasının bir parçası olabilirdi, şimdi bunu sinema devraldı; sinemayla karşılaştırıldığında, aceleci roman hep yetersiz kalmaya yargılıdır. Daha huzurlu zamanların ürünü olan roman, bu eski huzurun bir parçasını aceleden oluşan yeni dünyamıza getirebilir. Pek çok kişiye bir ağır çekim niteliğiyle hizmet edebilir; beklemeyi çekici kılabilir; insanların kültlerinin derin, ama içi boş düşünme eylemlerinin yerini tutabilir.

Onda kötülüğünün esprisi, yaşlılığının unutkanlığı, cinsinin dargörüşlülüğü ve mesleğinin acımasızlığı var: Büyük bir general.

Hakikat için hep hazır olmaktan, alışkanlıktan ve görev duygusundan kaynaklanan hakikatten nefret ederim. Hakikatin bir fırtına gibi olduğu

ve havayı temizledikten sonra geçip gittiği söylenir. Bana göre hakikat, bir yıldırım gibi düşmelidir, yoksa etkin olamaz. Hakikati bilen, ondan korkmalıdır. Hakikat, asla insanın köpeği olmamalı, kimse onu ıslıkla çağırabileceğini sanmamalıdır. Ne tasma takılabilmeli, ne de yalnızca sözcüklerle tüketilebilmelidir. Ne beslenmeli, ne de ölçülebilmelidir; en iyisi, onu kendi korkunç dinginliğinde büyümeye bırakmalıdır. Tanrı bile hakikatle fazla içli dışlı olmuş ve bu yüzden *soluksuz* kalmıştır.

İnsan, sonsuzluğa önem verdiği ölçüde sonsuz, — elbet bu sonsuzlukta boğulmadığı takdirde.

Hayvanlar, onları adlandırdığımızın farkına varmıyorlar. Ya da aslında varıyorlar, ve bizden korkmalarının nedeni de bu.

Çok kolay ölünüyor. Aslında çok daha güç ölünmesi gerekirdi.

Sınırsız sonsuzluğun ülkesi: İnsan, şöyle küçük parmağını olsun oynatan birine rastlayabilmek için günlerce yürümek zorunda; o birinin dışında ise herkes hiçbir şey söylemeksizin, birer Mısır heykeli gibi oturmakta.

İngilizler yasalarını kaleme almamışlardır, onları yanlarında taşırlar.

İngiltere'de sözcükler kilo verir.

Son Yahudinin kökü kurutulduktan sonra da hâlâ hayatta kalan Yahudiler olmalı.

Gittikçe bilinçlenen bir insanın korunması gereken en büyük tehlike, ona nesneleri ve inançları gittikçe daha net gösteren ışığın çabuk değişmesidir. Bu ışıkta her şey akıcı olur ve en akıcı olan, göze görünür; insan, hiçbir şeyin sonuna varamaz; her duvarın bir kapısı ve bu kapının arkasında da her zaman bir şeyler vardır; aynı çiçekler, bu

kez kendilerini yeni renklerle sergilerler; granit sertliğindeki sokak, balçıktan yapılmışçasına yumuşar. İnsan yirmi yıl boyunca çok belli bir şey istemiş olabilir, ama daha çok bilinçlenince bunu artık istemeyebilir. Bir zamanlar çirkin bulduğu, çok değişik ve güzel biçimlere dönüşebilir; bunlar, hafif ve parıltılı bir dansın ardından eriyip giderler. Her şey olanaklı olur, beğenmeme duygusu zayıflar, yargılar, rüzgârdaki buğday tarlaları gibi esnek bir görünüm alır; kemikler gelişigüzel bir biçimde uzar, insan bir düşünceyi istediğince kanlı canlı kılabilir; ve her şey olmuş olan insandan her şeyi yapması da beklenebilir.

Materyalizmin bir felsefesine ulaşılabilmesi için ne kadar çok nesnenin insan eliyle üretilmesi zorunlu oldu!

Swift'in odak noktası niteliğindeki yaşantısı, iktidardır. O, engellenmiş bir iktidar sahibidir. Kara mizah aracılığıyla gerçekleştirdiği saldırılar, idam kararlarını temsil eder. Yaşamında veremediği bu kararlar, onun mizahına geçmiştir. Böylece bu mizah, sözcüğün gerçek anlamıyla, bir yazarın kullanabildiği en korkunç araca dönüşmüştür.

Swift, krallıklar kurmayı taklit eder, olan krallıkları değiştirir, saraylar bir türlü kafasından çıkmaz. Sarayların krallıklarını nasıl düzenlediklerini hep kötücül bir alayla betimler; ve kendisine kalsaydı, onları nasıl çok daha iyi düzenleyeceğini hep duyumsatır — zaten duyumsattığı tek şey de budur.

Stella İçin Günce'nin eşsizliği de bundan kaynaklanır: Bu günce, zamanının acımasız iki partili sisteminin ortasında iktidar isteyen, fakat bu sistemin iç yüzünü çok iyi gördüğü için o iktidara sahip olamayan düşünce insanını tüm çıplaklığıyla, hiç makyajsız ve yanlış beklentilere çok az yer vererek sergiler.

Şu zavallılar! Asıl önem taşıyanın, paraya o gereksinildiği zaman da değer vermemek olduğunu nasıl anlayabilirler ki!

İnsan, başkalarının gerçekleşen isteklerine, özellikle kendisi buna bir katkıda bulunmamış olduğunda sevinir: Sanki bir yerlerde görünmeyen bir iyi niyet olabilirmişçesine.

Bir daha asla davranamayacağın biçimde davran.

Başarılı insan yalnızca alkışları duyar. Bunun dışında sağırdır.

Dünyanın bütün geçmiş iktidarı, bütün nefret, baskı, boyunduruk altına alma, tek bir adamın hasta yüreğinde yoğunlaşmış; yeryüzü onun, yani bu tersine günah keçisinin payına düşmüş, ve o da şimdi yeryüzünü bütün tarihinden ötürü cezalandırmakta.

Bugüne kadar iktidara, o iktidarı kendisi için istemeden saldıran bir insan duymadım; bu türün en tehlikelileri ise dini bütün ahlâkçılardır.

Köpeklerin kendi aralarındaki korkunç yaşamları: En küçüğü bile en büyüğüne yaklaşabilir, ve koşullar uygunsa yavrular doğar. Köpekler, bizlerden çok daha fazla devler ve cüceler arasında yaşarlar, ama bunlar onların türündendir ve aynı dili konuşurlar. Karşılaşamayacakları yoktur! En tuhaf karşıtlıklar çiftleşmeye çalışırlar! En kötüden hem alabildiğine korkarlar, hem de kendilerini onun çekiciliğine kaptırırlar! Ve tanrıları hep yakındadır, bir ıslık, ve ardından simgesel yüklerin daha katı dünyasına geri çekiliş. İnsan çoğu kez şeytanlarıyla, cüceleriyle, ruhlarıyla, melekleriyle ve tanrılarıyla gözümüzde yaratmış olduğumuz bütün bir dinsel evrenin köpeklerin gerçek yaşamından alınmış olduğu izlenimine kapılır. İster çok çeşitli inançlılıklarımızı köpekler aracılığıyla sergileyelim, ister ancak köpeklerle dostluk kurduğumuzdan bu yana insana dönüşmüş olalım — her durumda aslında ne yapmakta olduğumuzu onlardan okuyabiliriz, ve çoğu efendinin bu bulanık bilgiye ağızlarından düşürmedikleri tanrılara duydukları şükrandan çok daha fazlasını duydukları varsayılabilir.

Yeni sözler söylememesi bile müziği en iyi teselli kılmaya yeter. Müzik söze eklenmiş olsa da, onun kendi büyüsü ağır basar ve sözün tehlikesini siler. Müziğin en arı olduğu zaman ise, kendi kendisi için çaldığı zamandır. Müziğe koşulsuz inanılır, çünkü onunkisi, duygulardan kaynaklanan güvencelerdendir. Akışı, bu bağlamda insanoğlunun başkaca yaratabildiklerinden çok daha özgürdür ve kurtuluş, bu özgürlüktedir. Yeryüzü kalabalıklaştıkça ve yaşam mekanikleştikçe, müziğe duyulan gereksinim daha da artacaktır. Bir zaman gelecek, insanoğlu ancak müziğin sayesinde işlevlerin oluşturduğu ağın daracık deliklerinden geçebilecek; bu nedenle, müziği güçlü ve el değmemiş bir özgürlük dağarcığı niteliğiyle korumak, gelecekteki düşünsel yaşamın en önemli görevi olmalıdır. Müzik, elimizde onun dışında yalnızca ölü bölümlerinin bulunduğu insanlık tarihinin gerçekten yaşayan yanıdır. Ondan bir şeyler almaya gerek yoktur, çünkü müzik zaten hep içimizdedir; onu yalnızca dinlemek, yeterlidir, yoksa öğrenmek boşuna olur.

Bir kaplanın ne olduğunu gerçekte ancak Blake'in şiirinden beri biliyorum.

Eski ve güçlü dönüşümlerin acınası artıkları olarak mucizeler.

Her aptal, istediği anda en karmaşık kafayı bile kargaşaya sürükleyebilir.

Ölümsüzlük vaadi, bir dini yerleştirmeye yeterlidir. Tek başına öldürme emri, insanlığın dörtte üçünün kökünü kurutmaya yeterlidir. Peki insanlar ne yapmalılar? Yaşamalılar mı, yoksa ölmeliler mi? İnsanlar yaşamak ve öldürmek istiyorlar, bunu istedikleri sürece de ölümsüzlüğe ilişkin çeşitli vaadlerle yetinmek zorunda kalacaklar.

Kimi cümleler zehrini ancak yıllar sonra akıtır.

Yoksul için umut olan, zengin için mirastır.

Hep doğruyu söyleyene inanma.

Başarı, insanlığın fare zehridir; bundan kurtulabilenler çok azdır.

Kuşku, kendisini inancın yaptığından daha çok aldatır.

Her dilin kendine özgü suskunluğu vardır.

Her durumda zafer, dünyayı savaşın ruhsal yapısına geri dönmeye zorlamış olanlarındır. Onlar, tek bir tanesi kalmayıncaya kadar uzun uzun ölebilirler: Ama arkalarında savaşı ve gelecek savaşları bırakırlar.

Yahudiler yeniden Mısır'dalar, ama onları üç gruba ayırdılar: Bazıları serbest bırakıldı; bazıları zorla çalışmaya mahkum edildi; üçüncü gruba girenler ise öldürüldüler. Böylece, eski yazgılarının tümünün bir defada yinelenmesi öngörüldü.

İnsan hiçbir şey yapamaz. Yakınabilir. Daha iyi olabilir.

Lanet olsun öç almaya, en sevdiğim kardeşimi öldürseler bile öç almak istemiyorum; başka insanlar istiyorum.

Savaşlar, yalnızca savaşmak içindir. İnsanlık bunu kendi kendisine itiraf etmediği sürece, savaşla gerçek anlamda savaşılamaz.

1943

SAVAŞTAN BERİ düşünceler ve cümleler kısaldı, emirlerin tonuna uyduruldu. Her şey isteniyor, istenmeyen tek şey, bu dönemde oluşanların uzatılması ve sürdürülmesi. İnsanlar, bütün bunları makineli tüfek atışları gibi arkalarında bırakmak peşindeler. Kimse kimin eve döneceğini ve yine kimse evinin nerede olacağını bilmiyor. Bu yüzden insanlar hiçbir cümleye enine ve boyuna yerleşmiyorlar; cümlelerin çoğuna yola dökülmüş yapraklar gibi şöyle bir değilip geçiliyor. "Her gün yeni bir şeyler yazan" gazete ile radyo haberleri, anlık maymunlara dönüşmüş; bir ağaçta görüldükleri anda bir sonraki ağaca sıçramış oluyorlar bile. Savaşın en yaşlıları ancak bir gün yaşlanabiliyorlar, normal ömürler ise saatlere sığdırılabiliyor. Anlatılanlara bakılırsa, daha bir saniye önce ne uğruna savaşmış olduğunu unutanlara da rastlanmış; kimilerine göre de yüzbin ölünün en net hedefleri bile bulandırdığı olmuş. Cesetler her yerde uslu nehirlerin akışına kapılıp gidemiyor; insan yakma işinde kullanılan seyyar fırınlar çoğu kez gecikmeli çalışıyor. Tatarların sağlam kafatası kuleleri daha elverişliydi, çünkü manzara çok daha zengindi. Buna karşılık ölü yüreklerle barsakların yeniden değerlendirilmesine ilişkin deneylerde ilerlemeler kaydedildi; tarafların kendi cesetlerini düşmanın cesetlerinin yardımıyla yeniden hayata döndürebilmesi, artık bütünüyle dışlanabilecek bir olasılık değil; böyle bir durumda savaşlar, bugüne kadar yalnızca savaşın peygamberlerince önceden sezilebilmiş olan derin anlamlarına kavuşabilecekler. Bugüne kadar böylesine dev boyutlardaki olayların yorumunda önemli adımlar atıldığı söylenemez; gelgelelim tek başına sayılar bile gerçekten yaşamsal önemde olayların söz konusu olduğunu göstermeye yetiyor, çünkü milyonlarca insan boşuna mı ölüyor? Ölüme seve seve git-

meleri, ölmekten gurur duymaları ve ölmenin önceliği için birbirleriyle yarışmaları boşuna mı? Kuşkucu insanı utandıran hep sayılardır. İnsan ölmekten *hoşlanmaz*. Ama savaşta milyonlarcası ölüyor. O halde savaşların özel bir anlamı olmalı ve belki de henüz becerilemeyen, düşmanın cesetlerini doğru parçalamaktır. Kafa avcılığına gülünmüş, yamyamlıkla alay edilmişti. Oysa doğanın çocukları olan o insanlarda sağlıklı bir öz gizli; şifalı bitkilerden ve zehirlerden anladıkları gibi, neden düşmanlarını yemek zorunda olduklarını da herhalde biliyorlardır, bizden iyi bildikleri ise kesindir. Bir nitelikleri yadsınamaz : Onlar, tutarlı davranıyorlar ve bizim sözde kültürümüzün gülünç duyarlılığı onları bir yüreği insan yüreğidir diye aşağı görme noktasına getirmedi, tersine, onlar insan yüreğini hayvan yüreğine yeğliyorlar.

Tarihte hayvanlardan çok az söz edilmiştir.

Neandertal insanı şöyle düşünüyor: Savaşlar hep olacak, bundan üç yüz milyon yıl sonra da; artık bir milyona kadar saymasını öğrenmiş.

Ölümü kabullenen herkesten uzaklaş. Sana kim kalır geriye?

Tanrının mirası zehirlenmiş.

Kendini her an değiştiren bir gelecek.

Gebeliklerinin son döneminde olan kadınlardan oluşma bir kalabalık; onlara doğru kamyonlar, tanklar, kamyonlar, tanklar yol almakta, içleri tepeden tırnağa silâhlı askerlerle dolu. Arabalar geçip gidiyor; kadınlar, yolun ortasında, şarkı söylemeye başlıyorlar.

Savaş öylesine düzenlidir ki, insanlar ona bütünüyle alışırlar.

Koltuklarda oturup masalarda yediklerinden bu yana, savaşlar daha uzun sürüyor.

Ölüler, yaşayanlardan korkuyorlar. Bunu bilmeyen yaşayanlar ise ölülerden korkmaktalar.

Yeryüzünün bütün eski sınırları insanlardan beri var; ve sonra bu sınırların gerçek olup olmadığına bakan bir komisyon: Sınır Akademisi. Her yeni basımda düzeltilen bir sınırlar ansiklopedisi. Bu sınırların kaça patladığına ilişkin bir değerlendirme. Bu sınırlar uğruna ölmüş olan kahramanlar ve onların sınırlarını mezarlarının altından çekip alan sonraki kuşaklar. Yanlış yerlere dikilmiş duvarlar ve çoktan bir başka yerde bulunmaları gerekmeseydi, nereye dikilmeleri gerektiğine ilişkin tartışmalar. Ölü sınır görevlilerinin üniformaları ve güç pasaportlardaki saçmalıklar, sonrasız sınır aşmalar, sınır kaymaları ve güvenilirlikten uzak zeminler. Haddini bilmeyen deniz; denetlenmesi olanaksız kurtçuklar; ülkeden ülkeye uçan kuşlar ve bunların kökünün kurutulmasına yönelik öneriler.

Bilim, amacını kendisinde bulmakla kendine ihanet etti. Bir dine, öldürmenin dinine dönüştü, ve şimdi geleneksel ölüm dinlerinden bu öldürme dinine uzanan yolun bir ilerleme olduğuna herkesi inandırmak istiyor. Çok yakında bilimi, onu yıkmaksızm kendi hizmetlisi kılacak, daha üst düzeydeki bir itici gücün boyunduruğu altına sokma zorunluluğu doğacak. Bu boyunduruğun vurulmasına artık çok zaman kalmadı. Bilim, bir din olmaktan hoşlanıyor, ve insanlar onu tahtından indirme cesaretini göstermeden insanlığın kökünü kurutabilmek için acele ediyor. Şimdi bilim, gerçekten de bir iktidar, ama ölkeden çılgına dönmüş ve kendisine utanmazcasına tapılan bir iktidar; tapanlar, onun saçının telleriyle ya da kepekleriyle yetiniyorlar; başka bir şey ele geçiremediklerinde de, bilimin o ağır takma ayaklarının bıraktığı izlerle yetiniyorlar.

Gün gelecek, eski yolculuk yazıları en büyük sanat eserleri kadar değer kazanacak; çünkü yeryüzü, *bilinmediği* sürece kutsaldı ve bir daha da asla öyle olamayacak.

Şeytan, bunca zararsız olduğu ve insanlara böylesine aldatıcı bir güven duygusu aşıladığı için çok kötüydü.

Almanya yıkılmazdan önce satıcılar, Führer'in resimleriyle kapı kapı geziyorlardı; bu resimler, gözlerine bakıldığında, kendiliğinden alev alıyorlardı.

Çok olur sıradan insanların size sordukları : "Sizce savaş yakında biter mi?" diye, ve kendinizden emin: "Evet, çok yakında bitecek", diye yanıtladığınızda ansızın ayırdına varırsınız ki, karşınızdaki söylediğinize önce hiç inanmak istememektedir, yüz çizgilerinde bir korku ve dehşet ifadesi belirir. Bundan biraz utanırlar ve bildikleri tek şey, insani düşüncelerle sevinmeleri gerektiğidir. Öte yandan savaş, onlara, kimilerine yaşamlarında ilk kez, kimilerine de yıllardan beri yeniden olmak üzere, ekmek ve bol iş sağlamıştır; bu nedenle dert edindikleri tek bir şey vardır kafalarında: Biraz daha sürse şu savaş, hemen bitmese! Tek tek halklar en alt kesimlerine varıncaya kadar ve böyle bir konumun gereği olarak dünyaya yönelik bütün tepkilerle birlikte, savaş tacirlerine dönüştüler. Bu savaş sırasında bana en büyük çaresizlik duygusunu neyin aşıladığını söylemek zorunda kalsaydım eğer, bu günlük yaşantıdan, yani savaşın ekmek ve güvenlik kapısı sayılmasından söz ederdim.

Katıksız dalkavuklar, insanların en mutsuzlarıdırlar. Zaman zaman kendisine uzun süre dalkavukluk ettikleri yaratığa karşı içlerinde vahşi ve ne yapacağı kestirilemeyen bir nefret uyanır. Bu nefret üzerinde hiçbir denetimleri yoktur; onu dünyayı verseler dizginleyemezler; bir kaplanın kan tutkusuna boyun eğişi gibi, ona boyun eğerler. Şaşırtıcı bir andır: Daha önce kurbanı için yalnızca körü körüne bağlılık sözcükleri söylemiş olan insan, o sözcüklerden her birini yine abartılı bir sövmeyle geri alır. Ötekini daha önce sevindirebilmiş olan hiçbir şeyi unutmaz. Eski tatlı sözcüklerinin listesini delicesine bir öfkeyle tarar ve onları tam olarak nefretin diline çevirir.

İnsanın tüm gözlemledikleri arasında kendisine cesaret veren, gözlemin kendisi değil midir?

İnsan, ölenlerin en kötü eylemlerini bile söylemeden bırakmamalıdır; çünkü onlar, ne pahasına olursa olsun yaşamaya devam etmek peşindedirler.

Bu zaman, hiçbir yeni düşüncenin değil, fakat yalnızca yeni nesnelerin belirlediği bir zaman.

Yaşamın en cesur yanı, ölümden nefret etmesidir; bu nefreti silen dinler, aşağılık ve zavallıdır.

Vermem gereken bir öğüt, teknik nitelikte bir öğüt, tek bir insanın bile ölümüne yol açsaydı, kendimde yaşama hakkını bulamazdım.

"Kültür", onu destekleyenlerin kendilerini beğenmişliklerinden oluşur. O, dikkatleri ölümden uzaklaştıran, tehlikeli bir aşk iksiridir. Kültürün en katıksız ifadesi, bir Mısır mezarıdır; takılar, aletler, yiyecekler, resimler, heykeller, dualar hiçbir işe yaramaksızın öylece ortadadır, ve ölü, bütün bunlara karşın yine de hayatta değildir.

İnsan, Kutsal Kitabı öfke duymaksızın ve baştan çıkmaksızın okuyamaz. Kutsal Kitap'ta insanlardan, ahlâksızlardan, düzenbazlardan, despotlardan neler yapılmaz, ve insan onlara karşı neler yapmaz! Kutsal Kitap, insanlığın saygın imgesi ve örneğidir, görkemlidir, aynı zamanda hem saydam, hem de tedirgin edecek kadar gizemlidir; o, gerçek Babil Kulesi'dir, ve Tanrı bunu bilir.

Gerçek sanat, sevmenin beraberinde getireceği nefreti biriktirmeksizin sevebilmek olurdu.

İnsanlar, hümanizmde işi hafife aldılar; henüz neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu; ciddi çabalar aslında tek bir geleneğe yönelikti. Fakat geriye adından başka hiçbir şey kalmasa bile, bu akım kutsaldır; ve bugün onu çok daha yaygın ve bilerek sürdüren, onun asıl mirasçısı olan bilim, yani antropoloji, gerçi hümanizm ile akraba sayılabilecek, fakat onunkinden ne kadar da az güvenilir bir ad taşımakta!

Kimi kitaplar vardır, insan onları yirmi yıl süreyle okumaksızın yanında bulundurur, hep elinin erişebileceği bir yerde tutar, kentten kente, ülkeden ülkeye giderken, yeri çok az olsa bile, onu özenle sarılmış olarak beraberinde götürür; bavuldan çıkarırken belki sayfalarını biraz karıştırır; ama bir cümleyi bile sonuna kadar okumaktan dikkatle kaçınır. Sonra, aradan yirmi yıl geçince, bir an gelir, insan ansızın, sanki bir zorlamanın etkisindeymişçesine, böyle bir kitabı bir solukta baştan sona okumaktan başka çıkar yol göremez: O anda o kitap, artık bir vahiy gibidir. Artık insan, o kitabı neden bunca sorun ettiğini bilir. Kitabın uzun süre birinin yanında bulunması gerekmiştir; bir yer kaplaması, bir yük olması gerekmiştir; ve şimdi yolculuğunun hedefine varmıştır; şimdi artık kendini açığa vurmakta, birinin yanında hiç ses çıkartmaksızın geçirdiği yirmi yılı ışığa boğmaktadır. Onca zaman sessiz kalmamış olsa, bu kadar çok şey anlatmayacaktır, ve bu kitapta hep aynı şeylerin yazılı olduğunu ileri sürebilmek için, insanın budala olması gerekir.

Belki de *yapmak*'tan bunca nefret edişimin nedeni, en küçük bir eylemin bile kendine özgü bir genel anlamının bulunmasını, gölgesini çok kendine özgü bir biçimde düşürmesini, aynı zamanda hem yeri hem de göğü kaplamasını istememdir. Oysa insanın gerçek anlamdaki yapma eylemi atomize oldu ve insanlar içlerinden her birinin bir şey yaptığının ayırdına varabilmek için birbirlerine zorla çarpmak zorundalar. Aralarında ne büyük bir boşluk var! Böylesi, ne kadar büyük bir aşağılanma! Hepsi de nasıl anlamsızca tozutmaktalar! Çünkü dışardan kışkırtılıyorlar ve gittikçe daha çok tozutuyorlar. İlk buyrukları: Yap, ve ne yapmaları gerektiği sanki umursanmıyor bile. Onları bir eylemden ötekine çıldırmış olan *elin* ittiği düşünülebilir; ve ayaklarının önemi gerçekten de gittikçe azalmakta. Aynı anda hepsinin ellerini kesebilirsiniz; ama o zaman da düğmelere, tehlikesi daha az olmayan düğmelere burunlarıyla basmalarından korkulabilir. İnsanlar yalnızca yapmaktalar ve ne yaptıkları fark etmiyor; fark etmediği için de yaptıkları kötü oluyor. Gerçi ömürlerinin kısa süreceğini düşünebiliyorlar, fakat bir anı bile kutsal saymıyorlar. Bir eylem uğruna her

yabancı yaşamı, çoğu kez de kendi yaşamlarını feda edebiliyorlar. İnsanlar aslında tanrıların papağanları konumunda ve eylemlerini tanrılara danışıyorlar; bu eylemlerin içinden tanrıların hoşuna gideni mutlaka oluyor — bu arada tanrılar, en çok öldürme eylemini seviyorlar. Kurban etme kuttöreni, nice bilge yazılara kaynaklık etmiş; bu durumda bilgeliğin bile eylemden doğduğu ortadaymış. Buna inanan çok insan var, daha çokları için ise savaş, kurban etmenin yerine geçti: İnsanların birbirlerini gırtlaklamaları daha değerli bir şey ve daha uzun sürüyor. Zaman içersinde eylem ile öldürmenin artık birbirinden ayırt edilememesi büyük bir olasılık; ve dünyanın görkemli bir biçimde çöküp gitmesi istenmiyorsa eğer, insanlar eylemde bulunma konumundan bütünüyle vazgeçmek zorundalar. Nihayet şöyle bağdaş kurup yıkılmış evlerinin önünde otursalar, yalnızca soluk alarak ve düş kurarak beslenseler; ve parmaklarını yalnızca gayretkeşliği onlara artık geride bıraktıkları, eski ve utanç verici bir zamanı, atomlarla ve eylemlerle dolu geçmiş bir zamanı anımsattığından ötürü rahatsız edici gelen bir sineği kovmak için kıpırdatsalar!

Tarih, kendisini sevenlerden tiksinir.

Dünyanın hayvanlar olmadan ne kadar tehlikeli olacağını düşünebilmek olanaksız.

Bin yıllık imparatorluklar olmuştur: Platon'un, Aristoteles'in ve Konfüçyüs'ünkiler.

Akıl, ne kadar çok yükü tekrar sırtından atabilir, ne kadarını bir daha asla bilmeyecek kadar unutabilir, ve bir şeyi sanki onu daha önce hiç bilmemişçesine unutabilir.

Tarihçiler için savaşlar neredeyse kutsaldır; şifa verici ya da önlenemez fırtınalar gibi, doğaüstü evrenden dünyanın kendiliğinden anlaşılan ve açığa kavuşturulmuş akışına inerler.

Tarihçilerin bir olaya, sırf o olay bir kez oldu diye duydukları saygıdan, sonradan geliştirdikleri, birer taklitten başka bir şey olmayan ölçütlerinden, her iktidar karşısında yerlerde sürünen acizliklerinden nefret ederim. Ah bu saray uşakları, dalkavuklar, hep her şeye ilgi duyan hukukçular! Aslında yapılması gereken, tarihi paramparça etmektir, hem de öyle ki, tarihçilerden oluşma bütün bir arı kovanı bile o parçaları sonradan bulamasın. Her şeyi savunmak gibi utanma nedir bilmeyen bir tutum içersindeki tarih, insanlığın zaten çaresiz olan durumunu bir sürü yalanla daha da umarsız kılıyor. Bu kapıları açık ve tükenmez cephanelikte herkes kendine göre bir silâh bulabiliyor. İnsanlar, cephanelikteyken zararsız olan paslı döküntüleri dışarıda birbirlerine saldırırken silâh olarak kullanıyorlar. Daha sonra ölü hasımlar, barışmanın işareti olarak el sıkışıp tarihe geçiyorlar. Böylece onurlandırılan paslı döküntüler ise bu işin gönüllüsü tarihçiler tarafından savaş alanından toplanıp yeniden cephaneliğe götürülüyor. Tarihçiler, hiçbir kan lekesini silmemeye özen gösteriyorlar. İnsanlar öldükten sonra damarlarında akmış kanın her damlası değer kazanıyor.

Her tarihçinin özellikle bağlı olduğu, eski bir silâhı var ve tarihçi bu silâhı kendi tarihinin odak noktası kılıyor. O noktada silâh, bir bereket simgesi gibi dimdik ve gururla duruyor; gerçekte ise buz gibi, taşlaşmış bir katilden başka bir şey değil.

Uzun sayılamayacak bir zamandan bu yana tarihçiler, dikkatlerini kâğıt üzerinde topladılar. Arılardan, ağaçları kemiren karıncılara dönüştüler ve artık yalnızca selülozla besleniyorlar. Arılık zamanlarının tüm renklerine sırtlarını dönüp, körleşmiş olarak gizli kanallarda yaşamaktalar, çünkü ışıktan nefret ediyorlar ve eski kâğıtlara gidiyorlar. Bunları okumayıp yiyorlar; dışkıları ise başka karıncalar tarafından tekrar yeniyor. Tarihçiler bunca körleşmişlikleri içersinde doğal olarak birer kâhin kesildiler. Geçmişte kalanlar ne denli itici ve nefrete layık olursa olsun, tarihçiler bunların her birinden yeni bir geleceği tasarımlamak için yararlanıyorlar. Onlara göre vaazları, eski olgulardan oluşuyor, kehanetleri ise daha gerçekleşmezden çok önce değerini kanıtlamış oluyor. Tarihçiler kâğıdın dışında taşları da seviyorlar, ama bunları ne yiyorlar ne de hazmediyorlar. Bu taşları

hep yeni harabeler biçiminde düzenliyorlar ve eksik kalan yanlarını da ahşap sözleriyle tamamlıyorlar.

İnsanları tarihi kabullenmelerine ya da ondan utanç duymalarına göre yargılamak gerek.

Artık insanlar hiçbir bilinmeyen nesne bulamayacaklar. Onları kendileri yapmak zorunda kalacaklar, ne kadar umarsız!

Artık hiç kimseyi, hiçbir şeyi gözden kaçıramayacak kadar yalnız kalmak.

Ciddiye alındığı takdirde, iktidarın incelenmesi en büyük tehlikeleri de beraberinde getirir. Yanlış hedefler saptanır; oysa aradan geçen zaman içersinde bunlar, çoktan gerçekleştirilmiş ve aşılmıştır. Yücegönüllülük ve insanlık onuru, insanı en olmayacak yerde bağışlayıcılığa zorlar. İktidar sahipleriyle iktidara gelmek isteyenler, dünyayı kullanırlar ve onlar için dünya, hazır buldukları dünyadır. Herhangi bir şeyi ciddi olarak tartışma konusu yapmaya zamanları kalmaz. Bir zamanlar kitleleri üretmiş olan, onlara kendi kitlelerini oluşturabilmek için yardımcı olmak zorundadır. Böylece tarihte kitlelerin yeniden semirebileceği otlakları ararlar, buldukları yerde de hemen konaklarlar. Eski imparatorluklar, Tanrı, savaş ve barış, bunların hepsi önlerindedir; hangisini en becerikli biçimde kullanabileceklerse, onu seçerler. Aslında iktidar sahipleri arasında gerçek anlamda bir fark yoktur; savaşlar bir süre devam ettikten ve hasımlar zafer uğruna birbirlerine benzemek zorunda kaldıktan sonra, bu gerçek ansızın belirginleşir. En önemli şey başarıdır ve başarı her yerde aynıdır. Değişen tek bir nokta vardır: İnsanların sayılarının artması kitlelerin de büyümesine yol açmıştır. Dünyanın herhangi bir yerindeki patlama, bütün dünyayı etkiler; herhangi bir yıkımı sınırlandırabilmek artık olanaksızdır. İktidar sahipleri ise eski amaçlarıyla birlikte hâlâ o sınırlı dünyalarında yaşamaktalar. Bunlar, zamanımızın asıl taşralıları ve köylüleridir; dünyaya kabinelerden ve bakanlardan, bir de kendilerini daha da gerçekçi sayan diktatörlerden daha yabancı düşenler yoktur. Aydınlan-

manın önderleri kalıplaşmış inançlarla savaşırken, bütün dinler arasında en saçma olan birine, iktidar denilen dine hiç dokunmadılar. Bu dinle hesaplaşmanın iki yolu vardı: Uzun vadede bu yollar içersinden daha tehlikeli olanı, tarihteki tükenmez ve ne yazık ki ölümsüz örneklerden destek alarak, bu dinden hiç söz etmemeyi, onun gereklerini sessiz sedasız ve gelenekler doğrultusunda yerine getirmeyi sürdürdü. Çok daha saldırgan olan öteki yol ise eyleme geçmeden önce kendi kendisi yüceltti; kendini, alay ettiği ve can çekişmekte olan sevgi dinlerinin yerine geçen bir din olarak ilân etti ve şöyle dedi: Tanrı, iktidardır, ve bileğine güvenen, onun peygamberi olur.

İktidar, iktidarsız kişilerin de başına vurur, ancak onlardan daha çabuk uçup gider.

Azla yetinen biri olamıyorum; içimdeki ateş çok harlı; eski çözümler dökülmekte; yenileri için ise henüz bir şey yapılmış değil. Bu yüzden ben de, sanki önümde daha yüz yılım varmışçasına, aynı anda her yerde birden işe başlıyorum. Ancak gerçekte sahip olduğum birkaç yıl uçup gittiğinde, geride kalanlar bu henüz ham sezgilerimden bir şeyler çıkarabilecekler mi? Azla yetinen biri olamıyorum: Kendimi, sanki o şey her şeymişçesine, tek bir şeyle sınırlamak bana çok itici geliyor. Her şeyi düşünmezden önce içimde hissetmek istiyorum. Olup bitenlere adil bir gözle bakmazdan önce her şey içimde yerine yerleşsin diye, uzun bir tarihe ihtiyacım var. Onlar, iç dünyamda evlenmeliler, çocukları ve torunları olmalı, ve ben onları çocuklarında ve torunlarında sınamak istiyorum. Yüz yıl mı? Acınası yüz yıl mı? Bu, çok mudur ciddi bir amaç için?

Eskiler benimle alay etmekteler. Onlar için düşüncelerinin kendi kuyruklarını ısırması, yeterli. Böylece bir şeyi gerçekten anlamış olduklarına inanıyorlar, oysa ortada yine kendi kuyruğunu ısıran kendi düşüncelerinden başka bir şey yok ! Onlar, düşüncenin bunu ne kadar sık yaparsa, o kadar doğru olacağına inanıyorlar, ve düşünce kendi bedeninden beslenmeye başladığında da zevkten kendilerinden geçi-

yorlar. Bana gelince, tek bir korkuyla, düşüncelerimin biraz erken doğru olması korkusuyla yaşamaktayım, ve bu nedenle onlara bütün yanlışlıklarını ortaya vurmaları ya da en azından deri değiştirmeleri için zaman tanıyorum.

Keşke her insanı hayvanlarına ayırabilsem ve sonra onlarla esaslı ve ılımlı bir diyaloga girebilsem.

Savaştan sonraki zamanlar için herhangi bir umut besleyen, kendini aldatmış olur. Bu bağlamda özel umutlar vardır, ve bunlar haklı umutlardır: İnsan yeniden kardeşine kavuşacaktır, ona bir şey yapmış olmasa bile, sırf bir şey yapmış olabileceği için ondan bağışlanma dileyecektir, ve bunu, böyle ayrılıkların ardından olabildiğince duygulu davranmaya karar verdiği için yapacaktır. Bir kentin mezarlığında annesinin mezarını ziyaret edecek ve annesi bu savaştan önce öldüğü için onu kutsayacaktır. Bunu yapabilecek kadar kendi doğasına aykırı davranacaktır. Tanıdığı kentleri ziyaret edecek, oralarda bazı tanıdıklarını hâlâ hayatta bulacaktır; başkaları hakkında da kulağına en tuhaf söylentiler gelecektir. İnsan, yüzlerce cazip anının arasına yerleşebilecektir; insanlar arasında, tek tek insanlar arasında çok, ama çok sevgi olacaktır. İnsanın kendisi için beslemediği, gerçekleşmesinin ona kişisel bir yarar sağlamaması gereken, asıl ve arı diye nitelendirebileceğimiz umutlar; insanın başkaları için beslediği, kendi torunları olmayacak torunlar için, iyi ve kötü ana-babalardan, savaşçılardan ve havarilerden olma, henüz doğmamış torunlar için, sanki bütün torunların gizli atasıymışçasına beslediği umutlar; insan doğasının doğuştan sahip bulunduğu — çünkü iyilik de, özellikle böyle savaşların ardından, doğuştan vardır — iyilikten kaynaklanan umutlar; bu güneş rengi umutları insan beslemeli, hep ayakta tutmalı, okşamalı, kucağında sallamalı ve onlara hayranlık duymalıdır, hem de boşuna olmalarına, insanın yalnızca kendisini aldatmasına yaramalarına rağmen; bir an için bile gerçekleşmeyecek olmalarına rağmen; çünkü hiçbir kandırmaca bunun kadar kutsanmamıştır, ve bütünüyle boğulup gitmememiz, başka hiçbir kandırmacaya buna olduğu kadar bağlı değildir.

Hayretle anlıyorum ki, eski Romalıları itici bulmam giysilerinden kaynaklanıyor. Romalıları kafamda daha çocukken resimlerde görmüş olduğumuz gibi canlandırıyorum. Giysilerinin heykeli andıran duruşu, Romalıları ancak ayakta dururken, yatarken ya da savaşırken düşünebilmemiz, insanı öfkelendiriyor. Büyük tablolardaki mermerler ve çelenkler de bu görünüme katkıda bulundular. Bu Romalılar, sürekliliği seviyorlar ve adlarının kendilerinden sonra taşların üstünde sürmesini sağlıyorlar; ama bu sürekli kılınmak istenen yaşam, acaba nasıl bir yaşamdı! Bizim neşeli çabalarımız onlara hiç kuşkusuz ancak kölelere yakışır bir tutum gibi gelirdi ve ansızın aramıza karışmış olsalar, kendilerini hemen bizim doğal efendilerimiz sayarlardı. Romalıların giysilerinde emirlerin kesinliği vardır. Bu giysiler mutlak bir saygınlığı dile getirir, buna karşılık her türlü insanlıktan yoksundur. Taşlarla ortak yanları çoktur; ve canlı hayvanların postlarına böylesine benzemeyen başka giysiler yoktur; bana göre bu giysilerin asıl insanlıktan uzak yanları da bu noktada belirginleşmektedir. Ölgün kıvrımlar, dakika sektirmeyen bir tören gibidir; her giysi, ötekinin benzeridir ve gerekli olduğu yerde hemen vardır. Bir Eskimo kafilesini sandallardan karaya çıktığını gördüğümde, yüreğim nasıl da sevinçle doluyor! Onların hepsini daha ilk görüşte nasıl da seviyorum, ve beni onlardan ayıran bunca yanın bulunmasından, onların arasında kendimi hiçbir zaman rahat hissedemeyeceğimden nasıl da utanç duyuyorum! Romalı ise insana soğuk ve yabancı gibi yaklaşır, hemen emirler yağdırmak ister. Onun için her şeyi yapan sayısız köleleri vardır, ama efendinin daha iyi ve daha güç şeyleri yapabilmesini sağlamak için değil, o canı istediği zaman emir verebilsin diye. Ve o efendi neler de emreder! Şu gökyüzünün altında emirler yağdırma hırsıyla yanıp tutuşan herhangi bir Romalının aklına gelmemiş ve emrin yerine getirilmesiyle de emri vereni daha da gülünç kılmamış herhangi bir gülünçlük icat edilmiş değildir. Fakat giysiler! O giysiler! Onlar da suçludur. Mevki işareti olan o erguvan şerit! Giysinin, bu kabalıktan ötürü nazik kıvrımlarla özür dilemeksizin, ansızın ayaklara kadar dökülüvermesi. Her şey, kıvrımlarla ve emirlerle kaplıdır ve olabil-

diğince dokunulmazdır. Bir Romalının sendelemek için bile bunca yere ihtiyaç duyması! Böylesine kendinden emin bir azameti sergilemesi! Bütün o haklar ve o iktidar! Ne için!

Romalıların tarihi, savaşların sonrasız kılınmasına ilişkin tek nedenlerin en büyüğüdür. Romalıların savaşı, bütün başarılar için bir örnek olup çıkmıştır. Bu savaşlar uygarlıklar için imparatorlukların, barbarlar için de ganimetin örneğidir. Ancak her birimizde ikisi de, yani hem uygarlık hem de barbarlık var olduğundan, dünya belki de Romalıların mirası yüzünden son bulacaktır.

Roma kentinin, imparatorluğu yıkılıp gittikten sonra da yaşamayı sürdürmüş olması ne büyük talihsizlik! Papanın bu kenti devam ettirmiş olması, kendini beğenmiş imparatorların bu kentin boş kalıntılarını ve bu kalıntılarla birlikte Roma'nın adını bir ganimet olarak ele geçirmiş olmaları, ne büyük talihsizlik! Roma Hıristiyanlığa dönüşmekle Hıristiyanlığı yenmiş oldu. Roma'dan her yeni kopuş, yalnızca yeni ve büyük bir savaş anlamına geldi. Roma'ya her katılış ise dünyanın en uzak noktalarında bile klasik yağmaların bir devamı niteliğini kazandı. Amerika, köleliği canlandırmak için keşfedildi! Bir Roma eyaleti olan İspanya, dünyanın yeni efendisi kesildi. Ondan sonra, yirminci yüzyılda, Cermenlerin ganimet uğruna giriştikleri seferlerin tekrarıyla karşılaşıldı. Ancak ölçüt, artık dev boyutlara varmıştı, Akdeniz'in yerini bütün dünya almıştı, ve gerek kıyıma uğrayan, gerekse kıyıma katılan insanların sayısı eskiye oranla yüz kez daha fazlaydı. Böylece, eski ve çıplak Roma düşüncesine çıplaklığından utanmasın diye bir giysi, zayıf anları için de bir vicdan verilmesi için aradan yirmi Hıristiyan yüzyılının geçmesi gerekti. Şimdi Roma, bütünüyle ve ruhun bütün güçleriyle donatılmış olarak ayakta. Onu kim yıkacak? Yoksa yıkılması olanaksız mı? İnsanlık bunca çabanın ardından yalnızca kendi yıkımının fatihi mi olabildi?

İnsan atalarına onları tanımadığı için şükran duyar.

Her düşünce bağlamında önemli olan, o düşüncenin neyi dile getirmeden bıraktığı, bu dile getirilmemiş olanı ne kadar sevdiği ve ona dokunmaksızın ne kadar yaklaşabildiğidir.

Bazı şeyler de bir daha artık söylenemesin diye söylenir. *Cesur* düşünceler, bu türdendir: Tekrar durumunda onların cesurlukları artık ölür. Yıldırım, iki kez aynı yere düşmemelidir. İçindeki gerilim, yıldırımın kutsanmışlığıdır, ancak ışığı geçicidir. Ateşin yanmaya başladığı yerde artık yıldırım yoktur.

Bir sistemde birleşen düşünceler, acımasızdır. Bu düşünceler, dile getirilmemiş olanı zamanla dışlarlar ve onları arkalarında bırakıp susuzluktan ölmelerine yol açarlar.

İnsan, İtalyanların eski Roma ile herkesten az ilgilenmelerini diliyor. Çünkü *onlar*, eski Roma'nın ardından hayatta kaldılar.

Rüzgâr, uygarlıkta *özgür* olan tek şey.

Yazarlar daha çok bilmek zorunda kaldıklarından bu yana kötü oldular.

İnsan ancak kendisi sürgündeyken, dünyanın ne kadar önemli bir bölümünün hep bir sürgünler dünyası olmuş olduğunu anlıyor.

Bir ölmüşün yeniden buraya dönebilmesi için hangi hilelere, kaçamaklara, bahanelere ve dalaveralara başvurulmazdı ki!

İngilizler soyut yargıları birbirine eklemeyi değil, fakat *bir* yargıya varmayı ister. Onlara göre düşünmek, iktidarın doğrudan kullanılmasıdır. Düşünme uğruna düşünme, İngiliz insanına kuşkulu ve itici gelir; düşünen kişi, onun için hep bir yabancıdır, hele bu, bir de kendi dilinden olursa! İngiliz insanı, kendine ancak kendi bilgilerinin üstün olduğu, küçük bir alan seçmekten hoşlanır, ve burada gerçekten de kimseye bağımlı olmak zorunda değildir. Bu türden çok alan peşinde olan biri, onun hoşuna gitmez; İngiliz insanı böyle birinden toprak açgözlüsü olan bir fatihin kokusunu alır, ve haksız da değildir.

Bilgileriyle hiçbir şeyi amaçlamayan insanlar, İngiliz için bilmece gibidir. Böyle insanların, gülünç olmamak istiyorlarsa eğer, ışıklarını saklamaları daha iyidir.

İngiliz yaşamının özü, paylaşılmış otorite ve kaçınılmaz yinelemedir. Otorite bunca önemli olduğu içindir ki her yerde varlığını kamufle etmek ve kendini iddiasız cümleler içersinde saklamak zorundadır. Çünkü ötekiler, kendi otoriteleri adına, bu konudaki en küçük bir aşırılığın bile kokusunu alırlar ve onu ciddi, kararlı, fakat kibar bir ifadeyle geri çevirirler. Yapılmasına izin verilenin bir ifadesi olarak sınırlar, başka hiçbir ülkede bu kadar güvenilir değildir, ve bir ada, açıkça sınırlandırılmış bir toprak parçasından başka bir şey midir? Ancak yineleme, burada yaşama o sonsuz güvencesini sağlar; yıllar, var oluşun en küçük ayrıntılarına kadar dalbudak sarmıştır, ve daha önce bin kez olmuş olan, sadece zaman içersinde hep yeniden olacak değildir.

Keder, artık ona sıcak sözcükler veremiyor; savaşın kendisi kadar soğuk ve katı olmuş. Bu durumda artık kim yakınabilir ki? Tanklarda ve uçaklarda parmaklarıyla düğmelere basan ve bunu neden yaptıklarını çok iyi bilen yaratıklar oturmaktalar. Onlar her şeyi doğru yapıyorlar. İçlerinden her biri, bir zamanlarki Roma senatosunun bildiğinden fazlasını biliyor. İçlerinden her biri hiçbir şey bilmiyor. Bazıları bunu atlatmaktalar, ve adı barış olan, hesaplanamayacak kadar uzak bir zamanda başka mesleklere dönüştürülecekler.

Aristoteles'i okurken gelen o tedirgin edici yabancılık duygusu. *Politika*'nın, köleliğin koşulsuz savunulduğu ilk kitabında insan, *Cadı Çekici*'ni okuyormuş gibi bir duyguya kapılıyor. Farklı bir hava, farklı bir iklim ve bütünüyle farklı bir düzen. Bilimin Aristoteles'in düzenlerinden olan ve günümüze kadar süren bağımlılığı, bu filozofun bugün de geçerliliğini koruyan düşüncelerine temel olan "eskimiş" düşünceleri bilindiğinde bir karabasana dönüşüyor. Otoritesi ortaçağda doğabilimlerinin duraklamasına yol açan Aristoteles'in, bu otorite bir kez kırıldıktan sonra etkinliğini yeni bir biçimde ve olumsuz yönde sürdürmüş olması büyük bir olasılıktır. Modern bilim yaşamındaki

yanyanalık konumları, bunların taşıdığı o soğuk teknik atmosfer, bilim dallarındaki uzmanlaşma, dikkati çekecek kadar Aristoteles'e özgü çizgiler taşımaktadır. Aristoteles'in meslek hırsı, bizim üniversitelerimizin yönelimi bağlamında da belirleyici olmuştur; salt Aristoteles, modern üniversitelerden birinin bütünüyle özdeşleştirilebilir. Aristoteles'in yaptığı gibi, araştırmanın kendi kendisini amaç edinmesi, gerçek anlamda nesnel bir tutum değildir. Bunun araştırmacı açısından tek anlamı, araştırmacının kendini hiçbir yaptığına kaptırmaması gerektiğidir. Bu tutum, insanın coşkusunu ve dönüşümünü dışlar. Parmak uçlarının yaptıklarını bedenin fark etmemesini ister. İnsanın ne olduğu ile nasıl bilim yaptığı arasında hiçbir ilinti kurulmaz. Yasal sayılan tek şey, merak ve bu merakın getirdiği her şeye yer bulabilen, tuhaf bir uzam duygusudur. İnsanoğlunun kendi iç dünyasında kurduğu kutular sistemine, merakın işaret ettiği her şey doldurulmaktadır. Bir şeyin icat edilmesi, bu sisteme girmesine yetmekte, ondan sonra icat edilene düşen, kutusunda öylece sessiz ve ölü kalmak olmaktadır. Aristoteles, aslında önüne ne gelirse yiyen bir oburdur, insanoğluna sınıflandırılması başarılabildiği sürece hiçbir şeyin yenilemez olmadığını kanıtlar. Aristoteles'in koleksiyonlarında bulunanlar, yaşasınlar ya da yaşamasınlar, hepsi birer objedir ve herhangi bir biçimde yararlıdır; bu yararlılık, objenin ne kadar zararlı olduğunun anlaşılmasıyla da gerçekleşebilir.

Aristoteles'in düşünme eylemi, birincil olarak bir bölümleme eylemidir. Aristoteles'in sınıflara, alanlara ve akrabalık belirlemelerine yönelik gelişmiş bir anlayışı vardır ve araştırdığı her şeyi, sınıf sistemine benzer bir sisteme sokar. Bölümlemelerinde onun için önem taşıyan, bölümlemenin doğruluğundan çok tutarlılık ve temizliktir. Aristoteles (Platon'un tam aksine) düşten yoksun bir düşünürdür; söylencelere karşı nefretini açıkça belli eder; şairler bile ona göre yalnızca yararlıdırlar, bundan öte takdire değer bir yanları yoktur. Bugün bile bir konuya Aristoteles'in bölümlemelerini uygulamadan yaklaşamayan insanlar vardır; ve kimileri de nesnelerin, aslında yalnızca ölü olmalarına karşın, Aristoteles'in kutularında ve çekmecelerinde daha net göründüğünü düşünür.

Bir halk, ancak artık düşmanları da başka bir ad taşıyorsa gerçekten yitip gitmiş sayılır.

En azından insanların bütün âdetlerini ve olaylarını tanıyabilecek kadar uzun yaşamak; sonraki esirgendiğinden, önceki tüm yaşamı telafi etmek; dağılıp gitmezden önce kendini toplamak; doğumunu hak etmek; her soluğun ötekiler adına ne pahasına alındığını düşünmek; bizi yaşatmasına karşın, acıyı yüceltmemek; ta ki o da ötekiler için olgunlaşıp kendini onlara verene kadar, ancak verilemez olanı kendi için alıkoymak; herkesin ölümünden kendisininkinden ettiği kadar nefret etmek, günün birinde, ölümün dışında, her şeyle barışmak.

Herkesin düşüncesinin ve inancının malzemesini kendi başına bulması gerektiği yolundaki koşulun, örneğin herkesin içinde yaşadığı kenti kendi başına inşa etmesi gerektiği koşulu kadar saçma bir yanı vardır.

Peki ya hayvanların ilk günahları nedir? Hayvanlar neden ölmekteler?

İnsan, içindeki çok sayıda gülünç insanı iyi tanır tanımaz bir ülkeyi sever.

Savaşta insanlar, sanki her biri bütün atalarının ölümünün öcünü almakla yükümlüymüşçesine ve sanki bu atalardan hiçbiri doğal bir ölümle ölmemiş gibi davranırlar.

Gözleri görmeyen adam, Tanrıdan bağışlanma diliyor.

Önyargıların gizemli sistemi. Bir insanın ne kadar çabuk hızlandığı, onların yapısından, sayısından, düzeninden bağımlıdır. Bir dönüşümden korktuğu her noktada insanın bir önyargısı var demektir. Ancak insan bu önyargıdan kaçamaz: Ona tüm gücüyle yetişir, ve insan ancak ondan sonra yeniden özgürdür. Zamanı gelmiş dönüşümler sonrasız ertelenemez. Bunlar, insanı ters yöne fırlatır,

ancak insanın esnek bir ruhu vardır, ve ansızın, tam bir isabetle ve tüm şiddetiyle, yeniden onların üstüne düşer. Pek çok dönüşüm yalnızca anaların ve babaların ilençlerinin damgasını taşır; bunlar, en tehlikeli olanlardır. Başkaları, bütün insanlığın nefretinin taşıyıcısıdır; bunlara ancak az sayıda ve seçkin ruhlar ulaşabilir.

Kendini çok dönüştüren, çok sayıda önyargıyı gereksinir. Çok canlı bir insan bunlardan rahatsız olmamalıdır; o insan, onu tutan şeyle değil fakat titreşimleriyle ölçülmelidir.

Dönüşüm öğretisi, daha tümüyle düşünülmezden önce her şeye iyi gelme vaadinde. Ruhların beden değiştirmesi öğretisi ya da bir tür Darwinizm gibi bir şey, fakat dar anlamda dinsel ya da katı doğabilimsel bir kavram değil; böylece bu ikisi, tek bir bütünde birleşmekte ve dramatik bir yoğunluğa erişmekte; böylece yaşamın kuşaklarına, dahası coğrafi dönemlere dağılmış olan her şey, bu noktada yan yana ve eşzamanlı olanaklı oluyor.

İngilizlerle sadece gerçekten gördüğünüz üzerine konuşabilirsiniz. Önemli olan, şimdiki zamandır; her şey, bir mahkemenin önündeymişçesine cereyan eder. Davalı, bir kent, bütün bir bölge görülmeksizin bir yargıya varılmaz. İnsan tanıklık yapmaya çağrılır ve mahkemede doğruluktan ne anlaşılıyorsa, ona sıkı sıkıya bağlı kalmakla yükümlüdür. Vaaz verir gibi konuşulmaz. Etkileme işi, bu işle özel olarak görevlendirilmiş olan profesyonele bırakılır. İnsan kendisi yargıç, ya da en azından tanık olmak ister; karara olmasa bile, olaya doğrudan katılım vardır. Dilekler konusunda yabancılarla konuşulmaz; bunlar, salt düş ürünü olarak aşağı görülür. Bunlar, kararlar niteliğiyle gerçekleştirilmiştir; önemli olan, sadece hedeflerdir. Bir eyleme götürmeyen bir dilek kimseyi ilgilendirmez, insan onu kendine saklar. Eylemler ise göz önündedir; bunlar herkesin önünde gerçekleştiğinden, üzerlerine konuşmak onları yalnızca aksatır. Onlar üzerine karar vermek, başkalarının işidir, karar etkilenmez. İngiliz insanı çok yargılar ama kendisi de yargı önüne çıkar. Ne olursa olsun, kendi olayı nasıl bir görünüm alırsa alsın, İngiliz insanında gizemli ve buyurgan

bir gücün onu ansızın alt ettiği gibi bir duygu yoktur; Tanrı bile onun gözünde adildir.

Yaşamak ve yargılamak arasındaki fark, soluk almak ve ısırmak arasındaki fark gibidir.

Hayvanların bunca ucuz olmaları iyi değil.

Birbirlerini ancak insanlar kurtarabilirler. Bu yüzden Tanrı, insan kılığına girmekte.

Masalları daha dikkatli incelemek, dünyada daha neler beklememiz gerektiği konusunda öğretici olabilirdi.

Tarihten artık bir şeyler çıkaramayanların işi bitiktir, uluslarının da.

Yüceltilme olmaksızın insan nedir, ve yüceltilme insana neler etmedi ki!

Savaş, insanları iki safa ayırır: Koşulsuz savaşçılar ve koşulsuz barışçılar. Birinciler, savaşı öç alma planlarıyla sürdürürler, ötekiler ise daha barışı kazanmazdan çok önce onu kutlarlar.

Bütün yaşamım, her şey kafamda bir araya gelsin ve yeniden bir bütün oluşturabilsin diye işbölümünü ortadan kaldırmaya ve her şeyi düşünmeye yönelik, çaresiz bir çaba, o kadar. Her şeyi bilmeyi değil, parçalanmışı yeniden bir araya getirmeyi istiyorum. Böyle bir girişimin başarıya ulaşamayacağı, neredeyse kesin gibi. Ama başarıya ilişkin küçücük bir *olasılık* bile tek başına her türlü çabaya değer.

Tanrıları, kendi insanca ölümsüzlüğümüzün öncüleri diye düşünmek güzel. Tektanrının her şeyi kendine ayırmasını seyretmek ise o kadar güzel değil.

Bilgi arttıkça, hayvanlar insanlara daha çok yakınlaşacaklar. Yeniden en eski mitlerdeki kadar yakınlaştıklarında ise, artık hemen hiç hayvan kalmayacak.

İlençleri incelemek, en eski ilençleri, en sapa ilençleri; daha neler yaşanacağını bilebilmek için.

Şarkı söylemek mi? Neyin şarkısını? Ölmüş olan eski ve güçlü şeylerin. Savaş da ölecek.

Sarhoşlukta halklar, sanki tümü aynı halktanmış gibidir.

Özdeyişlerin büyük yazarlarını okuduğumuzda, sanki hepsi birbirlerini tanıyorlarmış duygusuna kapılırız.

Her şeye karşın hayatta kalırsam eğer, bunu, tıpkı bir tanrıya borçlu olurcasına, *Goethe*'ye borçlu olacağım. Burada beni ansızın olağanüstü etkileyen bir yaratı değil, fakat dopdolu geçmiş bir yaşama egemen olan atmosfer ve özen. Goethe'yi neresinden açarsam açayım, okuduğum ister şiir, ister mektup ya da birkaç sayfalık başkaca bir yazı olsun, birkaç cümleden sonra etkileniyorum ve hiçbir dinin bana veremeyeceği kadar umutla dolu oluyorum. Beni en çok etkileyenin ne olduğunu da çok iyi biliyorum. Yıllar boyunca saplanıp kaldığım bir batıl inanca göre, geniş boyutlu ve zengin bir düşünce evreninin geriliminin kendini o evrenin her anında dile getirmesi gerekiyordu. Hiçbir şey renksiz ve umursamaz olamazdı, dahası hiçbir şeyin yatıştırıcı da olmaması gerekiyordu. Kurtuluşu ve sevinci hor görüyordum. Devrim, benim için bir tür örnekti ve bireyin yaşamı da sürekli, hiçbir şeyle doymayan, önceden kestirilebilmesi olanaksız, ani dönüşümlerle aydınlanan bir tür devrim gibiydi. Bir şeye sahip olmaktan utanıyordum, kitapların mülkiyeti için bile ustaca özürler ve kaçamaklar buluyordum. Çalışırken oturduğum koltuğun yeterince sert olmaması benim için utandırıcıydı, hele o koltuğun mülkiyeti asla bana ait olmamalıydı. Gelgelelim bu kaosu andıran, ateşli yaşam yalnızca teoride böyleydi. Gerçekte ise ilgimi çeken bilgi ve düşünce alanları gittikçe çoğalıyordu; bunları hemen yutmuyordum, ağır ağır yerleşiyorlar ve her yıl artıyorlardı; tıpkı hemen gürültü etmeye başlamadıkları için kapıdışarı etmediğim aklı başında insanlar gibiydiler; semerelerini

ancak çok sonrası için vaat ediyorlardı, ama bu semereleri bazen gerçekten veriyorlardı da. Böylece, neredeyse ayırdına varılmaksızın, bir tür düşünce evreni oluştu; fakat bu evren, tedirginliği ve şiddeti her şeyin üzerinde tutan, dış politikasını her şeyin kötü gitmesine ve üstelik her asalağın dalkavukluklarından etkilenmesine yol açacak kadar kötü yürüten, başına buyruk bir despotun egemenliği altındaydı.

Öyle sanıyorum ki Goethe, beni bu despotluktan kurtarmak üzere. Bir örnek vermek için belirteyim: Goethe'yi yeniden okumazdan önce, hayvanlara duyduğum ilgiden ve onlar üzerine zamanla edindiğim bilgilerden hep biraz utanırdım. Şimdi, bu savaşın ortasında, tomurcukların da beni bir insan kadar çektiklerini ve heyecanlandırabildiklerini kimselere itiraf edemezdim. Söylenceleri o modern karmaşık psikolojik ürünlerin hepsinden daha severek okurdum; ve söylencelere duyduğum açlığı kendi kendime haklı gösterebilmek için bunu bilimsel bir soruna dönüştürüp, söylencelere kaynaklık eden halklara çok dikkat eder, söylencelerle o halklar arasında bağlantılar kurardım. Oysa gerçekte benim için önemli olan, yalnızca söylencelerin kendisiydi. Goethe'yi okuduğumdan bu yana ise bütün girişimlerim bana haklı ve doğal görünüyor; Goethe'nin girişimleri oldukları için değil, çünkü bunlar farklı ve herhangi bir sonuca götürecekleri de çok kuşkulu. Ama Goethe, bana bir hakkı tanıyor: Yapmak zorunluluğunu duyduğun şeyi yap, diyor, gürültülü bir şey olmasa da yap, rahat soluk al, gözlemle, düşün!

İnsanın kendi gibi olanların yaşamlarına ait sıradan haberlere gereksinimi var, sadece kendi aczinden kaynaklanma düş kırıklığının öldürücü iğnesini kırmak için olsa bile.

Ah o hayvanlar, sevilen, acımasız, ölmekte olan hayvanlar; titreyen, yutulmuş, sindirilmiş; ele geçirilmiş ve kanlı kanlı çürümüş; kaçmış, birleşmiş, yalnız, görülmüş, peşine düşülmüş, yıkılmış; yaratılmamış, Tanrı tarafından zorla ele geçirilmiş, sokağa bırakılan çocuklar gibi, aldatıcı bir yaşama bırakılıvermiş!

Ölmek *zorunluluğunun* ilenci, bir nimete dönüştürülmeli: Yaşamak dayanılmaz olduğunda insanın en azından *ölebilmesi.*

İnsan, melankoliklerin kendisini korkutmasına meydan vermemeli. Onların çektikleri, bir tür alışılagelmiş hazımsızlıktır. Sanki kendileri yenilip yutulmuşlar da, yabancı bir mideye oturmuşlar gibi yakınırlar. Böylece onlardan dile gelen, aslında kendi midelerinde bulunandır; tuzağa düşürülmüş kurbanın sesi, ölümü baştan çıkarıcı kılar. "Gel bana," der, "benim olduğum yerde çürüme var. Çürümeyi nasıl sevdiğimi görmüyor musun?" Ama aslında çürüme de ölür, ve ansızın iyileşen melankolik, kolayca ve aniden ava çıkar.

Bildiğim tüm dillerdeki tüm sözcükler arasında en yoğunluk taşıyanı, İngilizce "I" sözcüğüdür.

Başkalarının değişimlerini abartıyor olmayasın? Hep aynı maskeyi takan çok kişi vardır, ve insan bu maskeyi indirmek istediğinde anlar ki, karşısındaki aslında onların *yüzüdür.*

Filozofların çoğunluğu, insanlara özgü alışkanlıkların ve olasılıkların değişkenliği konusunda çok az fikir sahibidir.

İşin en güç yanı, her şeyin nefretle dolu olmasına karşın kendinden nefret etmemek, nefrete yenik düşmemek olacak; kendinden nedensiz yere nefret etmemek, kendine de başkalarına olduğu gibi adil davranmak.

Bir dilenci olarak Yunanlıların kırıntılarıyla yaşamaktasın. Peki gurun ne diyor buna? Eğer kendi düşündüğün bir şeyi onlarda bulursan, o şeyin şu ya da bu biçimde sana uzanan yolu bulmuş olduğunu asla unutmamalısın. O, sana onlardan gelmedir. Ruhun, onların oyuncağıdır. Sen, onların rüzgârında sallanan bir kamışsın. Kendin için istediğin kadar barbarların fırtınalarını dileyebilirsin: Ama iş düşünmeye geldiğinde, bunu ancak Yunanlıların o insanı güçlendiren, sağlıklı ve tertemiz rüzgârlarında yapabilirsin.

Yıllardır hiçbir şey beni ölüm düşüncesi kadar heyecanlandırmadı ve doyurmadı. Yaşamımın son derece somut, ciddi ve itiraf edilmiş hedefi, insanlar için ölümsüzlüğü elde edebilmek. Zaman oldu, bu hedefi bir romanın kendi kendime "ölüm düşmanı" diye adlandırdığım asıl kahramanına ödünç vermek istedim. Bu savaş sırasında ise insanın aslında bir din de sayılabilecek bu kadar önemli inançları dolaysız ve üstünü hiç örtmeksizin dile getirmek zorunda olduğuna inandım. Bu yüzden şimdi ölümle ilgili her şeyi, onları başkalarına nasıl anlatmak istiyorsam öyle kaydediyorum, ve "ölüm düşmanı"nı tümüyle geri plana attım. Olayın burada kalacağını söylemek istemiyorum; bu kahraman gelecek yıllarda, eskiden düşündüğümden farklı biçimde, yeniden dirilebilir. Romanda öngörülen, onun aşırı ataklığı yüzünden yıkıma sürüklenmesiydi; onun için onurlu bir ölüm düşünülmüştü; bir meteorun isabetiyle ölecekti. Belki de bugün beni en çok rahatsız eden, onun yıkıma sürüklenmek zorunda oluşu. Yıkılmamalı. Ama öte yandan insanların milyonlarcası ölmeyi sürdürürken, onu galip de getirtemem. Her iki durumda da aslında acı bir ciddiyetle düşünülmüş olan, bir kara mizaha dönüşmekte. Kendi kendimi gülünç düşürmek zorundayım. Bir kahramanı korkakça ön plana itmek, hiçbir şeyi çözmüyor. Beni sahipsiz bir köpek gibi gömseler de, bana deli deseler de, inatçı ve iyileşmez bir acımışım gibi benden kaçsalar da, ben bu onurlu savaşta şehit düşmeliyim.

Artık ölünmediğinde, acaba kaç kişi yaşamı hâlâ yaşanmaya değer bulacaktır?

Artık hiçbir haritaya bakamıyorum. Kentlerin adları yanık et kokuyor.

Üniformalı, hiç biri de Tanrı olmayan altı kişi bir masaya oturmuşlar, bir saat içersinde hangi kentlerin yok olacağına karar vermekteler.

Her bombadan bir parça, Yaradılışın gerçekleştiği haftaya geri fırlıyor.

Kutsal Kitap, insanoğlunun acısıyla uyumlu.

İnsan hiçbir zaman dünyayı daha iyi kılmaya yetecek kadar üzülemiyor. Çünkü karnı çok çabuk yeniden acıkıyor.

Rus devriminin içinden gelmiş olduğu savaşa geri dönmesi korkutucu.

Gittikçe daha iyi anlıyorum ki *Francis Bacon*, insanın insandan öğrenmek isteyebileceği her şeyin öğrenilebileceği o ender ve temel kimliklerden biri. Bacon, kendi zamanında bilinebilecek olanı bilmekle kalmaz; bildiği üzerine sürekli açıklama da yapar; ve açıklamalarıyla rahatlıkla anlaşılabilen hedefler güder. Büyük düşünürlerin açık ve kapalı olmak üzere iki türü vardır. Bacon, sonuncu türe girer: Onun sevdiği, amaçlardır; niyetleri sınırlıdır; her zaman bir şey ister; ve ne istediğini bilir. Güdü ve bilinç, bu tür insanlarda bütünüyle örtüşür. Bacon'ın kişiliğinde bilmece diye adlandırılan, aslında onun bu denli bilmecesiz oluşudur. Sık sık boy ölçüştüğü Aristoteles ile pek çok ortak noktası vardır; Aristoteles'in egemenliğinin yerine kendisininkini geçirmek ister. Essex, onun İskenderidir. Essex'in aracılığıyla dünyayı fethetmek ister; en iyi yıllarının çoğunu bu plan uğruna harcar. Essex'in başarısızlığa yargılı olduğunu gördüğü anda da gözünü kırpmadan ona sırt çevirir. Bacon'ı ilgilendiren, bütün biçimleriyle iktidardır. O, sistematik bir iktidar âşığıdır; iktidarın saklanabileceği hiçbir köşeyi aramadan bırakmaz. Parıltıları gözüne ne denli görkemli gözükürse gözüksün, tek başına taçlar Bacon için yeterli değildir. İktidarın nasıl gizliden de kullanılabileceğini bilir. İnsanın bir yasa koyucu ve bir filozof olarak iktidarını ölümünden sonra da sürdürmesinin Bacon'ın gözünde özel bir çekiciliği vardır. İnananları yönetmek için bilinçli olarak birer araç niteliğiyle kullanılmadıkları sürece, dışardan gelen müdahalelerden, mucizelerden nefret eder. Gelenek yoluyla aktarılmış mucizeleri güçsüz kılmak için kendisi mucizeleri *yaratma* yolunda çaba harcamak zorundadır; Bacon'ın deneysel felsefesi, mucizelere saldırıp onları *yağmalamak* için kullanılan bir yöntemdir.

Bilimsel teorilerin geçiciliği, onların küçük görülmesine yol açıyor, öte yandan ise dünyanın büyük dinleri, onlardan önce olup bitenlerle karşılaştırıldığında, acaba ne kadar geçicidir?

Neyi anlata*bilir* ki insan, büyük bir utanç duymaksızın?

Herkesin kendi geleneğini nasıl kurguladığını izlemek eğlendirici. İnsanın kendisini her yandan çekiştiren Yeni karşısında pek çok eski karşı dengeye gereksinimi var. Bu yüzden insan geçmişte kalmış kişilere ve zamanlara saldırıyor, sanki onları yakalayabilirmişçesine, ve ondan sonra, onlar sevinçli bir öfkeye kapıldıklarında, korkuyla kaçıyor. Hindistan, diyor ciddi bir ifadeyle ve bilircesine, bir kez Buda'nın önünden sıvıştıktan sonra. Mısır, diyor, Plutarkhos'un *Isis ve Osiris*'ini üçüncü bölümün ortasında kapatışının ardından. Çünkü insanların bu adlar altında gerçekten yaşamış olduklarını bilmek güzel, ve onlar da adları söylenir söylenmez öfkeyle koşup geliyorlar. Yeniden yaşamayı nasıl da istiyorlar! Nasıl da dileniyor, bakıyor ve tehditler savuruyorlar! Adları söylendi diye çağrıldıklarına nasıl da inanıyorlar; nasıl da unutuyorlar kendilerinden öncekilere nasıl davrandıklarını! Thales ve Solon, Mısır'a gitmediler mi? Çinli bilge hacı, Hindistan'daki saraylarda kalmadı mı? Cortez, Montezuma'nın elinden zorla imparatorluğunu ve yaşamını almadı mı? Orada çarmıha rastlandı, ama çarmıh oraya götürülmüştü. Eskiler soluk almalılar, daha canlı gözükmeleri için, fakat ötede, gölgede kalmalılar. Bizim işaretimizi bekleyerek uyuklamalılar, ama anında da bizimle olabilmeliler. Kendilerini bir şey sanmamalılar, çünkü damarlarında dolaşan kanları yok. Yalnızca kanat çırpmalılar, ama ayaklarını yere vurmamalılar; boynuzlarını öbür dünyada bırakmalılar; dişlerini göstermemeliler, korkmalılar ve kendilerine hoşgörü gösterilmesi için dizeleriyle bir dilekçe yazmalılar. Çünkü onlara burada yer yok, soluklayabilecekleri hava çoktan tükendi. Onlar ancak hırsızlar gibi düşlere sürünebilirler ve kendilerini orada yakalatırlar.

Dilde, kendini adlandırma cesaretini gösteren eski bir kendine güveniş vardır. Sürgündeki yazar, özellikle de oyun yazarı, birkaç bakımdan ciddi biçimde zayıf düşmüştür. Kendi dil ikliminden uzakta, adların o alışılagelmiş besleyiciliğinin eksikliğini duyumsar. Daha önceleri her gün duyduğu adlara dikkat etmemiş olabilir; ama onlar ona dikkat etmişlerdir ve kendilerinden emin olarak ona seslenmişlerdir. Yazar,

karakterlerini tasarımlarken bunu adlardan oluşma, dev bir fırtınanın aşıladığı güvenle yapmıştır, ve o zaman artık belleğinin netliğinde bir önem taşımayan bir adı kullanmış olsa bile bu, daha önce var olan ve çağrıldığını duyan bir ad olmuştur. Yurdundan uzaklaşmak zorunda kalan, adlarının belleğini yitirmemiştir, ama artık bu adları ona taşıyan canlı bir rüzgâr yoktur, göç etmek zorunda kalan, o adları sadece ölü bir hazine olarak korur, ve yazar eski iklimine uzak kalmak zorunda kaldığı ölçüde, aralarından eski adların kaydığı parmaklar da daha bir cimrileşir.

Böylece sürgündeki yazara, tümüyle teslim olmak istemiyorsa eğer, yapacak tek bir şey kalır: Yeni iklimi solumak, ta ki o da kendisini çağırana kadar. Yeni iklim bunu uzun zaman yapmak istemez, başlayacak gibi olur, ama susar. Yazar, bunu duyumsar ve kırgınlık duyar; gerçi kulaklarını tıkayabilir, ve o zaman artık hiçbir ad ona yaklaşamaz. Yabancılaşma büyür, ve yazar uyandığında, yanındaki eski, kurumuş bir yığındır, ve yazar açlığını gençliğinden kalma buğday taneleriyle susturur.

Mutluluk: Bütünlüğünü huzurlu bir biçimde yitirmek, ve her duygu kıpırtısı gelir, susar ve gider, ve vücudun her yanı kendi başına kulak kabartır.

Dönüşüm üzerine. Bugün yemeğe çıktığımda, sağ yanımdan dükkânlar tarafından paket taşımak için kullanılan bir araba yaklaştı. Direksiyonda yalnızca başı görünen bir kadın oturuyordu. Böyle bir arabayla bana genellikle sobam için gaz getirilir; arabayı yüzü parçalanmış gibi olan, çok çirkin bir kız kullanır ve bidonuma gazı da o doldurur. Bu kızın yazgısı hep ilgimi çekmiştir, ancak hakkında hemen hiçbir şey bilmiyorum. Bugün de kendime, acaba arabayla geçen o mu, diye sordum, ve elimden geldiği kadar dikkatli baktım. Bir karar veremedim, fakat onun bakışlarının kesinlikle üzerimde olduğunu hissettim. Bir ya da iki saniye daha, ve geçip gidişinin ardından, kendime yoksa gerçekten o muydu, diye sordum. Sonra sola baktım ve ansızın

binaların önünden çok çabuk gitmekte olduğum duygusuna kapıldım. Sanki ben de bir arabadaymışım gibi yanımdan kayıp gitmekteydiler. Bu, öylesine önüne geçilemez ve güçlü bir duyguydu ki, üzerinde düşünmeye başladım. Burada dönüşüm diye adlandırdığım şeye ilişkin, somut ve yalın bir örneğin yaşandığından kuşku duyamam. Bakışımla ve onun da bu bakışa karşılık vermesiyle, direksiyonda oturan kıza dönüşmüştüm; ve şimdi yoluma onun arabasında devam ediyordum.

Ölümü, sanki böyle bir şey yokmuşçasına betimlemek. İçinde her şeyin, sanki ölümü kimse umursamıyormuş gibi olup bittiği bir toplum. Oranın insanlarının dilinde ölümü karşılayan bir sözcük yok; ama bilinçli bir tanımlama da yok. İçlerinden biri yasalara, özellikle de o ilk yazılmamış ve dile getirilmemiş emre karşı gelmeye ve ölümden söz etmeye niyetlense bile, bunu yapamaz, çünkü başkalarının anlayacakları bir sözcük bulamaz. Kimse gömülmüyor ve kimse yakılmıyor. Daha bir ceset gören olmamış. İnsanlar kayboluyor, nereye gittiklerini kimse bilmiyor; bir utanma duygusu onları ansızın önüne katıp götürüyor; yalnız olmak günah sayıldığından, eksik olan kimseden söz edilmiyor. Çoğu zaman geri dönüyorlar, biri yeniden geldiğinde insanlar seviniyor. Uzakta ve yalnız kalma dönemine, anlatma yükümlülüğünün bulunmadığı kötü bir düş gözüyle bakılıyor. Gebe kadınlar, böyle yolculuklardan çocuklarla dönüyorlar, çocuklarını yalnız başlarına doğuruyorlar, evlerinde kalsalar doğum sırasında ölürler. Çok küçük çocuklar bile ansızın ayaklanıp gidiyorlar.

İnsanların her ölümle daha da kötüleştikleri bir kez daha anlaşılacak.

O zaman, yani çok uzatılmış bir yaşamda, ölüm bir kurtuluş olarak ortadan kalkacak mı?

İnsanların hemen ölebilecekleri bilindiğinde, onlara duyulan şu inişli çıkışlı sevecenlik; eskiden onlarda değerli ya da değersiz sayılmış her şeyin aşağı görülmesi; yaşamlarına, bedenlerine, gözlerine, soluk alıp

verişlerine duyulan şu sorumsuz sevgi! Ve hele bir de iyileştiklerinde, nasıl da daha çok sevilirler, ve kendilerine bir daha asla ölmemeleri için nasıl da yalvarılır!

Bazen, ölümü kabullendiğim anda dünyanın bir hiçlikte dağılıp gideceğine inanıyorum.

Ölümün olmadığı bir dünyanın akılcı soruları bile asla sonuna kadar düşünülmüş değil.

Bir kez dünyadan ölümü kaldırdıktan sonra, insanların neye inanabileceklerini kestirebilmek olanaksız.

Tüm ölenler, gelecekteki bir dünya dininin çilecileridir.

Bu notların güçlüğü —dürüst ve tam olmaları öngörüldüğünde—, kişisel olmalarından kaynaklanıyor. İnsan, özellikle kişisel olandan uzaklaşmak istiyor; sanki artık daha sonra değişemeyeceğinden korkarcasına, kişisel olanı kâğıda dökmekten korkuyor. Gerçekte ise insan bir kez yazdıktan sonra rahat bıraktığı takdirde, her şey pek çok yoldan değişime uğramayı sürdürüyor. Ruhun yollarını gösteren şey, yeniden okumak. İnsan, çok ender olarak yeniden okuma gücüne sahipse eğer, özgür kalıyor. Ancak, kişisel notlar karşısındaki ürkeklik aşılabiliyor. Bunun için kendinden üçüncü kişi olarak söz etmek yetiyor; "o", "ben"den daha az sırnaşık ve obur; insan "onu" öteki üçüncü kişiler arasına yerleştirme yürekliliğini gösterdiği anda "o", artık başkalarıyla karıştırmanın her türlüsüne açık ve ancak yazanın kendisi tarafından tanınabiliyor. İnsan böyle yaptığında, böyle notların daha sonra çeşitli üçüncü kişileri birbirinden ayıramayanların ellerine geçmesi, böylece de yanlış yorumlar aracılığıyla kendisinin aslında hak edilmemiş bir olumsuz değerlendirmenin hedefi olması riski altına giriyor. Yazdıklarının doğruluğunu ve dolaysızlığını önemseyen, düşünceyi veya gözlemi gerçek anlamda seven, bu tehlikeyi göze ala-

cak ve birinci kişiyi insanın "ben"den başka bir şey olamayacağı o olağanüstü anlar için saklayacaktır.

Bugün olup bitenler karşısında ancak Kutsal Kitap'ın yeterince güçlü olması, tuhaf bir şey, ve teselli kaynağı olan da, Kutsal Kitap'ın korkunçluğu.

Sürgündeyken insanlar kendilerini, zamanla yurtlarında neler olabilecek idiyseler, oraların tümüne atarlar.

Göründüğü kadarıyla peygamber, çevresinde olup bitenlerin tümünden duyduğu memnuniyetin parçalanmasına meydan bırakmayan bir kişi. Onu bir bütün olarak ayakta tutan ve ona o doludizgin yönelimi sağlayan da bu memnuniyetsizlik oluyor. Yaşam, onun için hep daha geç geliyor, hiçbir zaman burada zamanında olamıyor. Peygamber, olacakları değerinden yoksun kılmak için önceden söylüyor. Sonradan olan ise, sırf gerçekleşmesi nedeniyle bile aşağı görülmeye layık oluyor. Gerçek anlamda peygamberi hep kendi kehanetlerine düşman biri olarak düşünmek gerek. Peygamber, henüz gelecek zamandaki korkunç şeylerle, olan'ın kendisine ne kadar çok acı çektirdiğini dile getiriyor. Onun abartıları, geleceğin kendisi. Üstündeki baskıya ancak kötünün yerine geçecek olan görkemleri düşlediği için dayanabiliyor. Ama görkemler hep ancak daha geç bir zamanda geliyor. Peygamberde olumsuz bir yan da var. Görkemi, kendisi de dahil, kimseye *şimdi* layık görmüyor. Şimdide her şey kötü, çünkü herkes kötü. O zaman mutluluk ve görkem, olumsuz tutum yüzünden çok uzaklara kaymış olan bir gelecekte yer alıyor. Arada ise uçsuz bucaksız ve hak edilmiş karanlık zamanlar var. Peygamberin kendi sıradan ve somut kehanetlerine sarılmasına yol açan şey, aslında insanların küçüklüğü. *Peygamber*, insanlara ne kadar kötü olduklarını kanıtlamak istiyor. *Onlar da* onun kehanetleri doğrultusunda kendi kötülüklerinde daha iyi kök salmak peşindeler.

Artık güçlü sözcükler kalmadı. Bazen, sırf bir zamanlar güçlü olan bir sözcüğü söylemek için, "Tanrı" dendiği oluyor.

Tarih, insanlara o yanlış güvenlerini geri veriyor.

Seyyahların kaleminden çıkma ve "ilkel" halklar üzerine yazılmış kitaplar ayrıntılı olduğu ölçüde insan, egemen ya da tartışmalı etnolojik kuramlardan hiçbirini umursamama ve düşünmeye ta en baştan başlama gereksinimini duyuyor. En önemli olan, insana ilk başta en çok seslenen nokta kuramlarda hep bir yana bırakılıyor. İnsan, seçimini kendi yapma zorunluluğu ile karşılaşıyor. Güçlü yanlarını hiçbir zaman düşüncenin oluşturmadığı, imgelemleri kılı kırk yarma meraklı yüzünden felce uğramış, açıklıktan çok eksiksizliği önemseyen, birincil olarak bilgiler uğruna değil, fakat koleksiyonlar uğruna yaşamış, gördüklerini aşağılayacak ya da yalnızca gördüklerini sevecek kadar dar görüşlü insanların düşündüklerine nasıl güvenilebilir? Eski seyyahların ruhları önemsememeleri ya da sadece başka avlar peşinde koşmaları, salt meraktan kaynaklanmaktaydı. Modern etnolog ise yöntemli çalışıyor; eğitimi, onu gözlem konusunda becerikli, fakat yaratıcı düşünme konusunda yetersiz kılıyor; onu en ince örülmüş ağlarla donatıyorlar, ama bu ağlara ilk yakalanan kendisi oluyor. Malzemesi için ona ne kadar şükran duyulsa az; bu yanıyla, eskiden krallar ve başkanlar için dikilen anıtları hak ediyor. Ancak eski seyyahların yazdıklarını, en değerli sanat eserlerinden daha iyi korumak gerek. — Bu arada düşünme işini insanın kendisinin halletmesi gerekiyor. Hiçbir şeye önceden inanmamak ve ancak geniş boyutlu okuma aracılığı ile varılabilecek sonuçlar için zaman ve soluk ayırmak gerek. Eski kuramları yinelemek, çok az işe yarıyor. Yapılması gereken, elimizde gerçekten yeterince bulunan zengin raporlar aracılığıyla insanların nasıl her yerde yaşadıklarına ve nasıl her yerde farklı yaşadıklarına ilişkin tam ve dingin bir tasarıma varabilmek. Tek tek özellikler ve nesneler cımbızla çeker gibi ayıklanmamalı. İnsan, bir bütün olarak kavranabileni bir başka bütünün karşısına çıkarabilene kadar kendi içinde saklamalı. İnsan, bir başkasında kendini sınadığı

ölçüde, bütün insanlığa ilişkin olarak kazanacağı tasarımlar da zenginleşecek ve daha doğru olacaktır.

Mesafeli olmak, İngilizlerin ulusal erdemidir. Modern doğabilimler üzerindeki tarihsel etkileridir.

Korkarım tarihin, günlük ortaya çıkan yeni modeller yüzünden etkisizliği sürer.

Yeryüzü uğruna girişilen kavga, bugün dört halk arasında yürüyor: Anglosaksonlar, Almanlar, Ruslar ve Japonlar. Ötekiler ise sadece uydulardı. Kendilerini uydu olamayacak kadar yaşlı hisseden Fransa ve İtalya, işe kerhen katıldılar. Anglosaksonlar, ötekilerle arayı kapatılamayacak ölçüde açtılar. Kendilerini iki yolla yenilmez ve onlarsız olunamaz kıldılar. Bir defa bütün yeryüzünü kendi halklarının insanlarıyla kolonileştirdiler. Her yerde İngilizler var; ve bu varlık yalnızca öteki halkların efendileri olma tarzında değil. İkinci olarak, bir kıtanın en iyi bölgesini bir sığınak olarak düzenlediler ve orada, yani Amerika'da, bütün halklar arasından en girişimci olanlarını Anglosaksonlar diye bir potada karıştırdılar. Böylece kendileri için bölgeleri ve insanları güvence altına almış oldular. Bu bağlamda, günümüzde birbirinden çok farklı iki biçim içersinde, eski efendi halk, bir de modern ve son derece canlı bir karışık ırk olmak üzere, varlıklarını sürdürmekteler. Buna karşılık Rusların kendi hakiki kıtaları, yeni bir toplumsal inançları ve dünyanın her yanında devrimci yandaşları var. Onların ciddi fetihlerinin ancak şimdi başlıyor olması, çok güçlü bir olasılık. Almanlar ve Japonlar, anlaşılmaz bir körleşme içersinde, işe tümüyle eski fatihler gibi başladılar ve kendilerini yalnızca aslında düşmanlarınca da ulaşılabilir olan tekniğe teslim ettiler. Romalılar gibi —ve bugünkü insan nüfusunun yüksekliğiyle ölçüldüğünde— tek bir noktadan yola çıktılar, ve Romalıların birkaç yüzyılda başardıklarına birkaç yılda erişmek istediler. Dünyanın çevrelerindeki çok farklı konumunu ciddi olarak asla hesaba katmadılar. Her yolla körüklemeye çalıştıkları, tümüyle öznel bir

üstünlük duygusunu yeterli buldular. Başkaları hakkında çok az şey bilmeyi yeterli buldular. Önce uzun süre savaşçı olmayan Yahudilerle boy ölçüşmeye kalkmaları, Almanların özel yıkımı oldu. Onları öylesine düşmanları yerine koydular ki, zamanla öteki bütün düşmanlar da gözlerinde Yahudi rengine benzer bir renk aldılar. Böylece İngilizlerin ve Rusların savaşma şevkinin azlığına olan inançları, Almanlar için yıkım kaynağı bir dogmaya dönüştü.

Yazarın iç dünyasında haklı görülebilecek *tek bir* gerilim vardır: Şimdiki zamanın yakınlığı ve yazarın onu kendinden uzağa itmek için harcadığı güç; şimdiki zamana duyulan özlem ve yazarın onu yeniden kendine çekmek için harcadığı güç. Böylece şimdiki zaman, yazara hiç bir zaman yeterince yakın olamaz. Böylece yazar, onu hiçbir zaman yeterince kendinden uzaklaştıramaz.

Her insan, nefret etmek ve kendini beğenmişliğini aydan da daha yüksekterde tutmak hakkına sahip bulunduğu, yasal bir baskı uygulama alanını gereksinir. Bu alanın çoğunlukla çok erken gerçekleşen seçimi, bir yaşamın en önemli olayıdır. Bir eğitimci, bu noktada gerçekten başarı elde edebilir; o, uzun süre beklemek, dikkatle sezgilerini kullanmak, ve doğruyu bulduğunda da güçlü bir biçimde bu alanın sınırlarını çekmek zorundadır. Önemli olan, bu sınırlardır; sınırlar güçlü olmalı ve her saldırıya karşı koyabilmelidir; öteki insanları kendini beğenmişliğin haydutlara özgü açgözlülüğünden koruyabilmelidir. Birinin kalkıp kendi kendine şöyle demesi yeterli değildir: Ben büyük bir ressamım. O insan, bunun dışında çok az ve başkalarından çoğundan daha az olduğunu hissetmelidir. Kendini beğenmişliğin alanı ise rahat ve havadar olmalıdır. En iyisi, onun egemenliğindekilerin dışarıda ve geniş bir alana yayılmış olarak yaşamalarıdır. Onlara ancak ender ve özel durumlarda egemenlik altında bulundukları hissettirilir. Aslında bu noktada önemli olan tek şey, insanın cam küreyi içinde taşıması ve onun incelmiş havasını korumasıdır. Orada daha temiz ve daha huzurlu soluk alınır ve insan tamamen kendi başınadır. Yalnızca alçaklar ve deliler, bu kulenin sonunda herkes için bir hapishane olun-

caya kadar büyümesini isterler. Deneyimli insan ise o küreyi eline sığdırabileceği biçimde tutar; ve onu oynama adına büyüttüğü zaman da, kendisi daha kaba saba şeylere yönelmezden önce o kürenin yine eline sığabilecek kadar küçülmesi gerektiğini asla unutmaz.

İnsan ayakta kalabilmek için tartışmasız adlardan oluşma bir dağarcığı gereksinir. Düşünen insan, hazinesindeki adlar arasından birini seçer, onu ısırır ve ışığa doğru tutar; ve daha sonra, bu adın adlandırması gereken şey bakımından ne denli yanlış olduğunu gördüğünde de, onu tiksinerek çöpe atar. Ancak tartışmasız adlar dağarcığı bu yüzden gittikçe küçülür; insan, günden güne yoksullaşır. Yardım aramadığı takdirde, kendini tam bir boşluğun ve kuraklığın içinde bulabilir. Yardım bulmak zor değildir, dünya zengindir; insanın daha hiç tanımadığı pek çok hayvan, bitki ve taş vardır. İnsan bunlarla ilgilendiği takdirde, görünüşlerinin uyandırdığı ilk izlenimle, henüz tartışmasız olan, konuşmayı öğrenen çocuk kadar güzel ve taze olan adlarını alır.

Eksik olan hayvanlar: İnsanın yükselişi yüzünden oluşmaları engellenmiş türler.

Filozofu filozof yapan, temel düşüncelerinin azlığı ve bunları yinelemek uğruna sergilediği inat ve tembelliktir.

Sanki ölüm zaten ezici bir güce sahip değilmişçesine, birinin kalkıp ondan yana konuşabileceğini düşünmek! En "derin" düşünürler, ölüm sanki bir kâğıt oyunuymuş gibi davranırlar.

Bilgi, öldürücülüğünü ancak ölümü tanımayan yeni bir dinle yitirebilir.

Hıristiyanlık, eski Mısırlıların inançları karşısında bir gerilemedir. Çünkü Hıristiyanlık, bedenin çürümesine izin verir ve çürümesine ilişkin tasarımlarla onu aşağılar. — Mumyalama, ölen kişi kendini yeniden hayata döndürtmediği sürece onun gerçek zaferidir.

Kırklı yaşlarındaki erkek için iktidarın baştan çıkarıcılıkları karşı konulamaz nitelik taşır. O, bu konuda kendini aldatamaz, çünkü aksi takdirde iktidarın kurbanı olması çok daha kolaylaşır. O, sorumluluklarını gerçek basamaklanmalarıyla görmek ve ondan sonra da en yüksek basamaktan yana karar vermek zorundadır. Bu basamak kendi yaşamından daha yüksek ve daha uzaksa, o zaman kendisini güncel durumlarla ilintili kılan iktidardan şeytandan kaçarcasına kaçınmalıdır.

Hakikat, rüzgârda dalgalanan başaklardan oluşma bir deniz gibidir; bir devinim olarak duyumsanmak, bir soluk gibi içe çekilmek ister. Gerçek, ancak onu duyumsamayan ve solumayan için bir kayadır; böyle biri de kafasını ona çarpıp kanatmalıdır.

Benim için ilkel halklar üzerine *okumak*, onları görmekten daha iyi. Afrika'daki tek bir cüce, kafamda bilimin gelecek yüzyılda yapabileceğinden çok daha fazla karışık soru uyandırabilirdi. Gerçeklikten bunca küçük görürcesine söz etmemin nedeni, onun beni bu denli etkilemesi. O zaman gerçeklik, başkalarının gerçeklik diye adlandırdıkları şey olmuyor, yani ne katı, ne de hep aynı kalan, ne eylem, ne de olgu; gözlerimin önünde büyüyen bir vahşi orman oluyor, ve büyürken de vahşi bir ormanın yaşamına ait her şey içinde olup bitiyor. Bu durum karşısında kendimi çok fazla sayıda gerçeklikten korumak zorundayım, aksi takdirde ormanlarım parçalanır. İnsan, gerçekliği kendisi için daha yumuşak bir üslupla, imgeler ve anlatımlar aracılığıyla yaratıyor. Onlar da insanın iç dünyasında canlanıyor, ama büyümeleri daha yavaş oluyor. Daha sakin ve dağınıklar, ve birbirlerini dikkatle yokluyorlar. Birbirlerini bulmaları uzunca bir süre alıyor. Ancak asıl eksikleri, gerçekliğin birine saldırırken sergilediği o tüyler ürpertici şiddet, insanı yutan güzel ve kaygan bir vahşi hayvan.

Beni oluşturan çok sayıda tipi birbirine karıştırmamak için yalın kalmak isterdim.

Kendi ediminin ürünü olmayan her şey, insana ezici büyüklükte ve önemli gelir.

Doğa, evrim kuramıyla dar bir boyuta indirgendi. Doğanın aynı zamanda hem en engin, hem de en zengin olduğu tinsel anı bulabilmek, herhalde güzel olurdu. Evrim kuramı, salt soybilimsel bir çaba olarak dahi bulanık ve yetersiz, çünkü her şeyi insanla bağıntılı kılıyor; insan ise yeryüzü egemenliğini zaten ele geçirmiş durumda. Evrim kuramı, insanı en son noktaya koyarak onun istemini yasallaştırıyor. Onu daha yüce her türlü varlığın vesayetinden özgür kılıyor. Ona, bugün kimsenin ve hiçbir şeyin insanın hayvanlara davrandığı gibi davranamayacağını anlatıyor. Korkunç yanılgının kaynaklandığı yer, "insan" söylemi; insan, bir bütün değil; tecavüz ettiklerinin tümünü kendi içinde barındırıyor. Bütün insanlar barındırıyorlar, ama aynı ölçülerde değil; ve bu yüzden birbirlerine en büyük kötülükleri yapabiliyorlar. Mutlak anlamda köklerinin kazınmasına yol açacak inada ve güce sahipler. Bu yolda başarıya ulaşabilirler, ve artık insanlar olmadığında, belki de geriye yalnızca köleleştirilmiş hayvanlar kalır.

Evrim kuramının bilimsel yararlığı bile bana pek büyük gözükmüyor. Eğer her hayvanın koşullar uygun olduğunda bir başkasına dönüştüğü gibi geniş bir bakış açısından yola çıkılsaydı, daha kapsamlı buluşlar yapılabilirdi.

Tekniğin en tehlikeli yanı, dikkatlerin insanı gerçek anlamda insan kılan üzerinde, insanın gerçekten gereksindiği üzerinde toplanmasını engellemesidir.

"İlkel" halkların bilimi etnoloji, bilimler arasında en acınası olandır. Halklar, eski kurumlarına kılı kırk yararcasına, katı ve büyük çabalar harcayarak bağlı kaldılar, ama yine de tükendiler.

Dostum vatan şairi. Bir kez daha, kendini vatan şairi diye adlandıran o tuhaf oluşumun yakın çevresine girdim, ve öyle sanıyorum ki sonunda sırrını çözdüm.

Benim vatan şairim, en yakında olanı seviyor. Ama ineklerin veya bacaların ona en yakında olanlar olduğuna inanmak bir yanılgı olur. Çünkü ona bunlardan daha yakın bir şey var ki, o da bedenindeki

organlar. Onu büyüleyen, her saat yeni bir gerilimin doyumuna sürükleyen, sarsan, duygulandıran ve hayran bırakan bir olgu da kendi sindirim sistemi. Bir yürek vuruşu bile bu kadar önemli değil, çünkü yürek vuruşu hiçbir şeyi yutmuyor ve geride hiçbir iz bırakmıyor. Sindirim, benim vatan şairimin odak noktası sayılabilecek yaşantısı; onun kasvetli dünyasında sindirim, daha aydınlık dünyalarda güneşe yakışan konuma sahip. Konuk olduğu bir evde benim vatan şairim, önce tuvaleti, ardından da kesinlikle mutfağı bulur. Karnı izin verdiği sürece ülke boyunca, mutfaktan mutfağa, tuvaletten tuvalete dolaşır. Bir araca binmeyip yürür, çünkü bilmediği, içlerindeki sindirim olaylarının kokusunu henüz alamadığı evlerin hızla geçip gitmesi yüreğini sıkıyor.

Büyük bir tencerenin çevresinde birlikte oturdukları için köylüleri seviyor, ve durumları birbiri ardına birkaçına birden konuk olabileceği biçimde ayarlıyor. İşçilerin arasındayken sosyalist kesiliyor. Onların partisinden olup, yüksek sesle yaşam koşullarının iyileştirilmesini savunuyor. Fabrikalardan tiksiniyor; fakat yemekhaneler eğilimlerine uygun düşüyor; oralarda verilenlerin yenilebilir olması için, işçilerin yönetimi kendi ellerine almaları gerektiğini savunuyor. Devrim, yiyeceklerin ulaştırılmasını bir süre tehlikeye sokabileceği için, devrime itirazı var. Buna karşılık burjuvalar onu yemeğe davet ettikleri ve masada oturmasına ses çıkarmadıklarında, zenginliklerinden ötürü onları da kınamıyor. Karşılık olarak kendisi de bütün geçmiş yıllarına ait sindirim öykülerini anlatarak onlara hoşça vakit geçirtiyor. Böyle durumlarda kendisinin bir dilenci olduğunu vurguluyor. Ona rahatlıkla para yollayabilirler, çünkü pek parlak olmayan günlerinde etini kendisi satın almak zorunda kalıyor. Yediği hoşuna gittiği ve kendisine hep daha fazlası ikram edildiği sürece, yemekte kendisini aşağılanmış hissetmesine olanak yok. Tek tek sınıflara ilişkin böylesine gelişmiş bir duygusu var. Bir köylünün, bir işçinin, bir burjuvanın bağırsakları arasında ayrım yapmasını biliyor. Yemekten dışkıya kadarki süreçte somut gerçekliği her şeyin üstünde tutuyor. İmgeleri ve düşleri aşağı görüyor; bilgiyi ise ancak yiyeceğe dönüşebildiği ölçüde önemsiyor.

Şişte bütün halinde öküzlerin kızartıldığı eski şölenler döneminde yaşasaydı, prensinin sadık ve uysal bir şarkıcısı olacağı tahmin edilebilir; ancak o parlak günler artık geride kaldı ve ülkesinin aç aristokratları bugün onun için birer karabasandan farksız.

Benim vatan şairim için dostluklar, davetlerle kanıtlanıyor. Kendisi kimseyi davet etmiyor. İnsanları yalnızca ve yalnızca kendisine ne kadar ve ne kalitede yemek vermiş olduklarına göre değerlendiriyor. "Yazmak" sözcüğünün onun ağzında taklit edilemez bir tonlaması var. Çok çağrıştırmasına karşın, "sıçmak" sözcüğü kadar kararlı çıkmıyor. Neredeyse bâkir bir yanı var, çünkü o, her şiirde aslında kafasında olan üzerine yazamaz, bundan ötürü de yazarken çoğu şeyi yutmak zorunda kalıyor. Ama bu, aslında akla yakın gelen bir şey, çünkü o, bu bedelle ödüyor.

Abartmalarının belirgin bir sınırı var. Bu abartmalar ancak tıkabasa yiyebileceği sınıra kadar uzanıyor, ondan ötesine değil.

Bütün düşünceler ahlâki olabiliyor; yani, hiçbir şey herhangi bir yerde bağlayıcı ve geçerli olamayacak kadar ahlâkdışı değil. Böylece insan, bütün insanların ahlâkları üzerine her şeyi öğrendikten sonra yine hiçbir şey bilmiyor ve baştan başlama hakkını kazanıyor. Ancak hiçbir zahmet boşuna değil. İnsan daha dürüst ve daha az gururlu oluyor. Atalarını daha iyi tanıyor ve onların yaşasalardı bugünküleri ne kadar yetersiz bulabileceklerini hissediyor. Ancak bu atalar artık kutsal değiller, bir şıkkın dışında: Yaşamıyorlar; ve kısa süre sonra onların bu kutsallıklarını da aşamayacağız.

Bütün cümlelerin en korkuncu: Birinin "zamanında" öldüğünü söylemek.

Mahşer gününde her kitle mezarından tek bir canlı ortaya çıkacak. Ve Tanrı, sıkıyorsa bu canlıyı yargılasın!

Ölülerin artık ölmeyen ilk insan için döktükleri sevinç gözyaşları.

Herkes ölebilecek kadar iyi midir? Bunu söyleyebilmek olanaksız. Çünkü önce herkesin daha uzun yaşaması gerekirdi.

İnsanı yıkan bir düşünce: Belki de bilinecek hiçbir şey yok; yanlış olan ne varsa, bilinmek istendiği için ortaya çıkıyor.

Bazen insan bir savaşın sona ermekte olduğunu hissediyor, ve birileri hayatta kaldığı için çocuk gibi seviniyor, ve daha savaş sona ermezden önce onlara seslenmeye başlıyor, onlar da yanıtlıyorlar, çünkü onlar da aynı şeyi hissetmişler.

Birbiriyle çelişen olaylar arasında filozoflar birbirlerine yer açmaktalar.

İnsanoğlunun duyguları arasında hiçbirisi, insanın kendisi için sevilmesi umudu kadar güzel ve umutsuz değil. Öteki sayısız insanların arasında bir insan kim ki, böyle bir ayrıcalığa sahip olabilsin? İnsan, yerine bir başkasının geçirilebileceği biri olmak istemiyor; kimse onun yerini tutamamalı. Somut bir başkalarıyla karıştırılamazlığın uzamsal ve ruhsal olması isteniyor. Sanki yeryüzünün tek bir gökyüzü, gökyüzünün de tek bir yeryüzü varmışçasına, insanoğlu bu ikisinin de geçerliliğini talep ediyor, ve birine sahip olduğunda tam olarak öteki olmak istiyor. Gerçekte ise insan bir sürü gezegenle dolu ve sayısız gökyüzü insana kapılarını açmakta.

Ödüllendirmeler ve cezalandırmalar sistemi kötücül bir alayla yoğunlaşmakta, ta ki biz cennette ve cehennemde ondan utanana kadar.

Mısırlıların arasında yaşadığımdan bu yana 120 ya da daha fazla kuşak geçmiş olmalı. Acaba onlara o zamanlar da bu kadar hayranlık duyuyor muydum?

İnsanın nihayet sustuğunda kendisine kulak verilebilmesi için ne kadar çok şey söylemesi gerekiyor!

İstenen, ancak sözcüklerin birbirlerine yaşamlarını ödünç verebilecekleri kadar çok ve ancak sözcüklerin ciddiye alınabilecekleri kadar az yazmak.

Olgunlaştıkça, yazarların kendilerine özgü seslere karşı bir hoşnutsuzluk kendini belli etmekte. İnsan adsız olanı, halkların Kutsal Kitap, Homeros ve ilkel kalmış kabilelerin mitleri gibi, herkes için var olmuş büyük anlatılarını arıyor. Bu Okyanusun öte yakasında ise, bu konuda açıklamada bulunabilecek olanların en özel zaaflarıyla ve yetersizlikleriyle ilgileniliyor; böylece yeniden tek tek yazarlara varılıyor. Ancak bunların çekiciliği yazarlıklarından değil, en özelin kapı bekçiliğini yapmalarından kaynaklanıyor; ve insanın içinden bunların renklendirdikleri ve kendi özgün ürünleri diye tanıttıkları porseleni kırmak geliyor.

O, konuşurken sözcükleri aşırı sakin yerleştiriyor, sözcükleri üzerinde her zaman iktidar sahibi, sözcükler onu asla kovalamıyorlar, onunla asla alay etmiyorlar, hiçbir zaman gülünç düşürmüyorlar, — ben bu insana nasıl güveneyim?

İnsanların içlerini okumaktan bıktım; bunu yapmak son derece kolay ve hiçbir işe yaramıyor.

İnsanın ne kadar çok bilgiyi yaşamına asla sığdıramayacağını düşünmek bile neredeyse dayanılmaz bir şey. Fakat insanın bu bilgiyi kendisinin dışlamaya koyulması, bütünüyle olanaksız.

İnsan, tek bir insanda tüm dünyanın mutsuzluğunu yakalayabilir, ve o insandan vazgeçmediği sürece hiçbir şeyden vazgeçilmiş değildir, ve o insan soluk aldığı sürece dünya da soluk alır.

Hep hayvanlardan söz ediyor, onları övüyorsun; ama sonra, hayvansal yaşama ne zaman en yakın olduğunun farkına bile varmıyorsun: Düzenbazların arasında, ve aldatılmış biri olarak.

Şimdi, belki ikinci ya da üçüncü kez, ölümü yeniden kurtuluşum olarak düşündüm. Daha da çok değişebileceğimden korkuyorum. Belki de kısa bir süre sonra ölüme övgüler düzenlerden, sonra da yaşlılıkları boyunca ona dua edenlerden biri olacağım. Bundan ötürü burada kesinlikle belirtmek isterim ki, yaşamımın gelecekteki o ikinci dönemi, gerçekten gelirse eğer, gerçeklikten yoksundur. Ne için var olmuş olduğumu yadsıyarak var olmuş olmayı istemiyorum. Bana biri güçlü, biri de zayıf iki insanmışım gibi davranılsın ve güçlü olanın sesine kulak verilsin, çünkü zayıf olanın kimseye yardımı dokunmayacaktır. Birinin yaşlılığında söylediklerinin genç olanın söylediklerini yıkmasını istemiyorum. Böyle olmasındansa, yaşamımın orta yerinden kırılmasını yeğlerim. O zaman, ancak yarım kadar yaşamış olurum.

Ölümü ciddi istiyorum, ölümü korkunç olarak istiyorum, ve artık ancak hiçlikten korkulabileceği noktada da en korkunç olmasını istiyorum.

Eğer insan kalacağını, ama susmak yükümlülüğü altına gireceğini bilseydi, ölmek çok daha güç olurdu.

Not edilen her şey, ne denli çaresizlikten kaynaklanmış olursa olsun, hâlâ ufacık bir umut tanesi içerir.

1944

YAŞAMIMDAKİ en baştan çıkarıcı ve en çok savaşmam gereken tinsel istek, tümüyle Yahudi olmak. Tevrat, hangi sayfasını açarsam açayım, beni derinden etkiliyor. Hemen her yerinde bana uygun düşen bir şey buluyorum. Nuh ya da İbrahim diye çağrılmayı çok isterdim, ama kendi adımla da çok gururlanıyorum. Yusuf'un ya da Davud'un öykülerine dalıp gitme tehlikesiyle karşılaştığımda, kendime onların beni bir yazar olarak büyülediklerini ve onlardan böyle etkilenmeyecek bir yazarın olamayacağını söylemeye çalışıyorum. Ancak bu doğru değil, çünkü olay bundan çok daha öte bir şey. Çünkü gelecekte insanların çok daha uzun yaşamalarına ilişkin düşüme, en eski patriklerin bir listesi ve bir geçmiş olarak neden Tevrat'ta rastladım? Mezmurcu ölümden neden benim nefret ettiğim kadar nefret etmekte? Arkadaşlarım kendilerini çok sayıda halkın çekiciliklerinden kurtardıklarında ve körü körüne yeniden Yahudi olduklarında, onları küçük gördüm. Şimdi ise onlar gibi yapmamak bana çok güç geliyor. Yeni ölüler, zamanlarından çok önce ölmüş olanlar, bunu yapmam için çok rica etmekteler, ve onlara hayır diyecek yürek kimde olabilir? Öte yandan, yeni ölüler her yerde, tüm saflarda, bütün halklardan gelme değiller mi? Kendimi Yahudiler var diye Ruslara, uzaktalar diye Çinlilere, içlerine şeytan girdi diye Almanlara kapamam mı gerekir? Şimdiye kadarki gibi, hepsine ait olup yine de Yahudi kalamaz mıyım?

İnsanlığın kendi kendini yıkıma sürüklemesini durduran bir Kutsal Kitap, nasıl olurdu acaba?

Çoğu inançların rasgeleliğini gittikçe daha çekilmez buluyorum.

Artık konuşmamak, sözcükleri hiçbir şey söylemeden yan yana dizmek ve onları seyretmek.

Zamana karşı direnmek, kendi sert cümlelerini koşul kılar, çünkü aksi takdirde bulanık ve çaresiz kalır. Bir kez bulunduktan, bir kez sertleştikten sonra cümleleri kendi adlarına koruyabilmek zordur. Ancak insanı hayatta tutan da yalnızca kimsenin bilmediği düşüncelerdir.

Okumanın çokanlamlılığı: Harfler, karıncalar gibidir ve kendi gizli devletleri vardır.

Tek başına bir cümle, henüz temizdir. Ama hemen bir sonraki cümle onu bir şeylerden yoksun kılar.

Özellikle şimdi insanları ölümsüzlük düşüncesinden başkaca hiçbir şeyin doyurmaması asla bir ayıp, bir bencillik değil, fakat doğru, iyi ve dürüst bir şey. İnsanların nasıl vagonlar dolusu ölüme gönderildiklerini görmüyor muyuz? Onlar, yapay cesaretlerini karşılıklı ayakta tutabilmek için gülmüyor, şakalaşmıyor, böbürlenmiyorlar mı? Ve sonra yirmili, otuzlu, yüzlü sürüler halinde uçaklar, bombalarla yüklü olarak, her çeyrek saatte bir, dakikada bir saldırıyor, ve koca koca kentleri yerle bir edişlerinden sonra onların huzur içersinde, güneş ışığında parıltılar saçarak, çiçekler gibi, balıklar gibi geri döndüklerini görüyoruz. Artık Tanrının adı söylenemez, çünkü o sonsuza kadar damgalı, alnında savaşların Kabil işareti var, bundan böyle insan ancak tek bir şeyi, tek kurtarıcıyı düşünebilir: Ölümsüzlük! O bizim olsaydı, yürürlüğe girmiş olsaydı, her şey ne kadar farklı olurdu! Ölümsüzlük! Kim hâlâ öldürebilirdi, kim kendini yine de öldürme düşüncesine kaptırabilirdi, *artık hiçbir şey öldürülemeseydi*?

Eski kalıntılar kurtarıldı, ve artık yenileriyle karşılaştırmalar yapılabilecek.

Zaferin görkeminin gözlerini kör etmesine izin verme. Zaferlerin rüşvetiyle ancak Almanlar baştan çıkarılabilir, ama sen?

İlerlemenin zararı da vardır; zaman zaman patlar.

İnsanların birbirlerine hasım oldukları oyunlardan hangilerinin nefretin gelişmesine katkıda bulunduklarının, hangilerinin de nefreti yatıştırdıklarının deneysel yoldan saptanabilmesi gerekirdi.

İki bin yılın ardından temel etik sorunun aynı kalmış olması, tuhaf ve tedirgin edici; tek fark, sorunun bugün çok daha acil olması ve günümüzde: Birbirinizi sevin, diyen, artık bunun için fazla zaman kalmadığını biliyor.

Düşüncemin dili hep Alman dili kalacak ve bunun nedeni de Yahudi olmam. Her bakımdan yıkıma uğrayan o ülkeden geriye kalanı iç dünyamda bir Yahudi olarak korumak istiyorum. Onların yazgıları da benim yazgım; ama ben, genel nitelikte bir insani miras payını da beraberimde getiriyorum. Onların diline olan borcumu ödemek istiyorum. Onlara bir şeyler için teşekkür borcu duyulmasına katkıda bulunmak istiyorum.

Acıya karşı duyulan kuşku: Acı, hep kendi acımızdır.

Bitkilerin ağır temposu hayvanlar karşısındaki en büyük ayrıcalıklarıdır. Budizm ve Taoizm gibi edilginliği öngören dinler, bitkilerinkine benzer bir yaşama ulaşabilmesi için insana yardımcı olmak isterler. Bu dinler belki de öğütledikleri erdemlerin bu yapısının bilincine tam olarak varmamışlardır; ancak savaş açtıkları ve eylemlerden oluşma yaşam, ağırlıklı olarak hayvansal bir yaşamdır. Bitkiler ise vahşi değildir; doğalarının hazırlayıcı ya da düş kurucu yanı, iradi yanın çok üstündedir. Ancak onların kendi alanlarında bizi çağrıştıran bir şeyler vardır. Bitkilerin çiçekleri, onların bilinçleridir. Bu bilince, eylemden ötürü bilinçlenmeye vakit bulamayan çoğu hayvanlardan

önce varmışlardır. Eylem dönemlerini çoktan geride bırakmış olan en bilge kişiler, ruhsal dünyalarını bir çiçek gibi taşırlar. Bitkiler ise hep yeniden çiçek açarlar ve bu çiçekler çok çeşitlidir; ruhları çoğulcudur ve insanoğlunun o korkunç birlik ve bütünlük tiranizminden özgür gibidir. Bizler, bu bakımdan bir daha asla onlar gibi olamayacağız. Çünkü bir kez birliğin ve bütünlüğün pençelerine düştük ve buna sonrasız yargılı kalacağız. Sanatçıların dağınık eserlerinin çiçekleri andıran bir yanı var; gelgelelim bitki, hep aynı şeyi yaratır; yeni zamanların sanatçıları ise farklılık ateşinin nöbetleriyle sarsılmaktalar.

İnsanoğlu, bitkisel yanını mimarinin yardımıyla kazanmıştı. Yapıları, onu korkularından kurtarıyordu. Şimdi insan, yapılarını da korkuyla doldurmayı başardı.

Edebiyat tarihleri bazen sanki bütün adlar birbiriyle değiştirilmiş, sanki yazar adını verdiklerinden çok başka şeyler işliyormuş, ve sanki insan her şeyi birbiriyle değiştirmeyi rahatça sürdürebilirmiş, ama yargılar olduğu haliyle kalabilirmiş gibi okunur.

İnsanoğlu, sanki *ilerde* bütün bir geçmişte olduğundan daha çok yer varmış gibi safça bir düşünceyle yaşar.

Pek yakında okunamamış hiçbir eski yazı kalmayacak ve çözülmesi gereken eski yazılar da artık ortaya çıkmayacak. Böylece yazı kutsallığından yoksun kılınmış olacak.

İnsan en çok tiksindiklerinin hepsini olur. Önceki her tiksinti, kötü bir işaret yerine geçmiştir. İnsan, geleceğin tuttuğu, her şeyi çarpıtan bir aynada kendisini görmüştür, ve gördüğünün kendisi olduğunu bilememiştir.

Peki ya bakmasaydı aynaya? O zaman böyle olmayacak mıydı?

Gelecek hakkında daha çok şey bilseydin, geçmiş daha da ağırlaşırdı.

Düşündüğümüzü iddia edebildiğimiz ölçüde, bugün hemen hepimiz psikolojinin alanında at koşturmaktayız. Ama böyle yapmakla, daha acısının düşünülebilmesi neredeyse olanaksız bir yoksulluğu da itiraf etmekteyiz. Evet, bizler gerçekten de azla yetinir ve yazgıya boyun eğer olduk. Bugün insanın çok fazla bilmemesi, bir ruhsal temizlik sorunu sayılıyor. Her şeye yönelen düşünürlerin zamanı artık çoktan geçti. Bu düşünürlerin yalnızca adları büyük kaldı, çözümleri ise, birer uzman olmadıklarından, artık ciddiye alınmıyor. Zaman zaman hâlâ orada burada en azından kesinlikle bilinebilecek her şeyi bilmek isteyenlere rastlanıyor. Ama önemli olan, bu mu? Şimdi önemli olan, bunun tam tersi değil mi? Aslında düşüncenin asıl alanının belirsizlik olması gerekirdi. Düşünen insan, sorularını bir belirsizlik ortamında sorabilmeliydi; bir belirsizlik ortamında derinliğine düşünmeli, çaresizliklerini yine böyle bir belirsizlik ortamında yaşamalıydı.

Ne var ki, nesneler bizi yendi. Nesneleri kitlesel; her gün daha kitlesel yoğunlukta ürete ürete, kendimizi ancak nesne somutluğunda olanı ciddiye almaya alıştırdık. Artık yalnızca nesneleri görüyor ve duyuyoruz. Nesneleri duyumsayabiliyoruz. Yürekli insanların imgelemleri nesnelerle doldu. Her şey, nesnelerin üretilmesine ve yok edilmesine göre yönlendirildi. Yuvarlak bir nesne olan yeryüzü en açgözlü olanın eline geçmeli, o kadar. Kitlesel olarak üretilen nesneler hakça dağıtılmalı, hepsi o kadar. Yeterince uç noktada bulunan bu iki anlayış, nesnelerden örülü bir yaşamı hemen ortadan kaldırmak için haklı nedeni de bütünüyle sağlayabiliyor.

Nerede kaldı nesnelerden onlara sahip olmak istediği için nefret etmeyen insan? Nerede kaldı hayret edebilen, uzaklardan hayretle bakan, elini hiçbir zaman dokunduramayacağı bir şeye hayret eden insan? Bizler her şeye el koyduk, ve ondan sonra da el koyduklarımızın her şey olduğuna inandık. Hayvanlar bile bizden daha iyiydi, çünkü onların dışında kalan, hâlâ ne kadar engin ve büyüktü! Bu bağlamda sezgileri yoktu onların, bizler ise sezgileri yakaladık. Onları yakaladık, öldürdük, ısırdık ve yuttuk.

Kötü yazarlar, dönüşümün izlerini silerler; iyi yazarlar ise bu izleri sergilerler.

"Aşk" söz konusu olduğunda bir kadın, her şeye inanır. Erkekler ise aynı saflığı savaşta kullanmak için bir yana koyarlar.

İçgüdülerden, sanki hepsi birer albatros kuşuymuşçasına söz etmekteler.

Hangi dine ait olurlarsa olsunlar, bütün tarikatlara karşı giderek büyüyen bir tutku. Bu tarikatlar arasındaki farkları incelemek ve asıl dinin akışından ayrıldıkları noktayı saptamak, bana büyük bir manevi haz veriyor. Günün birinde dinlerdeki bu kopuşlara egemen olan daha derin yasal bağlar bulmayı başaracağımdan kesinlikle eminim. Ancak biz insanlar için en büyük ve en gizemli şey olan inanç sorunu da günün birinde yalnızca değişimlerinden yola çıkılarak çözülebilecek.

İçimde dindar bir insanın bütün özellikleri var, fakat bunun yanı sıra her inancın yolundan yeniden ayrılmaya yönelik o derinlerde yatan zorlamayı da içimde barındırıyorum. Birbirine karşıt bu iki niteliği tarikatları öğrenirken uygulamaya geçiriyor olabilirim.

İnsan, insanların eskiden beri uğruna ölmeye hazır oldukları her şeyi çok iyi bilmek istiyor.

Suskun kardeş: Yıllar boyu görmediğiniz bir insan suskunlaşmış, ve ansızın karşınıza çıkıveriyor.

Düşlerin hep genç bir yanı vardır; düş gören için onlar, yenidir. Düş gören, onları daha önceden bildiğine inansa bile, uyanık yaşamın yinelenmişliği ve aşınmışlığı düşlerde asla yoktur. Onlar, cennetin renkleriyle parıldarlar, ve onların korkuları içersinde insan, duyulmamış adlarla vaftiz edilir.

Bir toplulukta o güne kadar daha hiç düş görmediğini itiraf eden kadın; bunu yapar yapmaz herkesin gözünde bir maymuna dönüşmüştür bile.

Düş yorumcularına giden, en değerli varlığını çarçur etmiş ve içine kaçınılmaz bir biçimde düşeceği köleliği de hak etmiş olur.

Eskiden beri var olan tanrıların bir toplantısı: Birbirlerine yabancılıkları, dilleri, giysileri; ve —tanrıların!— kendilerini anlayabilmek için birbirlerine dokunmak zorunda oluşları.

Bir Mısırlı bir Çinliye rastlıyor ve bir mumya karşılığında onun atalarından birini alıyor.

İnancından ötürü kimseyi hor görmemelisin. Çünkü senin neye inandığın kesinlikle sana bağlı değildir. Her inancı safiyane ve düşmanlık duymadan karşılamalısın. Ancak o zaman, inancın doğasına varabileceğine ilişkin, zayıf da olsa bir umut besleyebilirsin.

Tanrıya inanmayan, dünyanın tüm suçunu üstlenmiş olur.

İnsan kendi söylemlerinde aşırı kibardır, en soylu düşüncelere sahipmiş gibi davranır. Alışılagelmiş bayağılığın kaba saba ve yalan sözcüklerde dile gelen karikatürünü kötüye kullanır. Bütün dinler, vaizin uzun ve kendini övercesine konuşma hakkına sahip bulunmasının acısını çeker. Bu durumda vaizin sözleri giderek daha bir sapalaşır ve dinleyicilerin yüreğine seslenecek yerde onun gururunu okşar.

1945

ŞAVAŞI O KADAR seviyorlar ki, Almanya'nın içine çektiler; ve orada da bir türlü bırakmıyorlar.

İlkbahar geldiğinde, Almanların kederi tükenmez bir havuz olacak, ve bu keder yüzünden Yahudilerden pek ayrılır yanları kalmayacak.

Hitler, birkaç yılda Almanları Yahudi yaptı, ve şimdi "Alman", "Yahudi" kadar acıtıcı bir sözcük oldu.

Yeryüzü terk edilmiş, harflerin yükü altında ezilmiş, bilgiler içersinde boğulmuş, ve üstünde artık soğuğa kulak kabartan hiçbir canlı kulak kalmamış.

Bir insana yapılabilecek en büyük kötülük, yalnızca onunla ilgilenmektir.

Aşkta garantiler, onların tam tersinin ilânı gibidir.

Bazılarında "ruh" sözcüğü kulağa insanın korktuğu ve nefret ettiği her şeyin simgesi gibi gelir, ve insan dumanlar saçarak, hızla uzaklaşıp gitmek için bir lokomotife dönüşmek ister.

Ülkeler, adalar, yerler, ancak oralardan gelme bir insana rastladığımda benim için canlanır. Ama o zaman da bu canlanış sanki ben de oralardanmışım gibi tedirgin edici olur.

Ulusçuluğun aşılmasının yolu, bugüne kadar çoklarının inandıklarının aksine, evrensellik değildir, çünkü farklı dilleri konuşmaktayız. Bunun yolu, çokulusçuluktur.

Eskiden bana aşina olan seslerin ve yüzlerin karışımından şimdi nefret ediyorum. İnsanları tek tek yaşamaktan hoşlanıyorum. Birden fazlaysalar, o zaman tıpkı trende olduğu gibi, yan yana düzenli oturmalarını istiyorum, ilk kez neye bakacağım tamamen bana bağlı olmalı. Kaos, her türlü çekiciliğini yitirdi. Ben, düzenlemek, biçim vermek ve kendimi artık hiçbir şeyin içersinde yitirmemek istiyorum. Kendini neye olduğuna bakmaksızın adamanın zamanı artık geride kaldı. Kaos, savaş anlamını taşıyor. Savaştan nefret etmekten çok tiksiniyorum. Merkezde dolanıp duranlar, izinde ya da eskiden beri keyiflerine bakma peşinde olanlar, bana en yüce davaya ihanet etmiş kişiler gibi geliyor. Onlar, hep boyun eğmekten yana olan korkaklıklarına geri dönmeye hazırlar, ya da onca zaman boyunca hep hiçbir şey bilmiyormuş gibi yaptılar. Yalnızca mekânların dışında, geceleri birer gölge olarak gerçeklikleri var, o zaman henüz öldüklerini bilmeyen ölülere dönüşmekteler; Picadilly'ye uzanan yan sokaklardan onlara uzun süre ve sonsuz bir heyecanla bakıyorum. Birbirlerine uzanıyorlar, o zaman aralarında dişi gölgelerin de bulunduğunu anlıyorum. Az sayıda birkaç rahatsız edici çığlık duyuluyor, böylece hak ettiklerinden daha çok yaşamları varmış gibi gösteriyorlar. Eskiden yalnızca seslere mi kulak verirdim? Tedirgin edici gücüm, kaosta saklıydı; o güçten, dünyanın varlığından emin olduğum kadar emindim. Bugün ise kaosun kendisi patladı. Hiçbir şey, o kaosun parçalanıp daha da anlamsıza dönüşmesini şimdilik önleyecek kadar anlamsız bir biçimde eklenmemişti, ve şimdi nereyi koklasam, sönmüş ateşin kokusundan ağırlaşmış olduğunu algılıyorum. Belki de en iyisi, tümüyle yanmamız olurdu. Şimdi kafaları karışmış olanlar, kalıntıların arasında yeniden rahatlarına bakacaklar. Çorbalarını volkanların üstünde pişirecekler ve yemeklerini kükürtle tatlandırmaktan hoşlanacaklar. Ancak yürekleri olup biten en küçük şeyin karşısında bile açık kalmış olanlar, bundan böyle hiçbir kaosu yeniden güzel bulmayacaklar, ve en çok da olanaksızın önünde titreyecekler, dürüstçe bildikleri için ve umutları boşaltılmış bir korkuyla.

İnsan olup bitenlerle çok derinliğine ilgilenmemeli; içinde bulunulan an tüketilesiye ele alındığında, ortaya bir sonuç çıkmıyor. O an, kimi

zaman iyi olabilir, ama kendisi bunu bilmemelidir. Burnu büyük bir an, yitirilmiş bir andır. Onun güzelliği ve gücü, masumiyetinde yatar. Bir şeyin gözlemlenmesine ait ve yıllarla birbirlerinden ayrılmış anlar, gizemli bir biçimde bir araya gelir, ve ondan sonra ansızın her şey bir derinlik ve bütünlük kazanır.

İnsan, eşzamanlı olarak birden çok kişiyi tutkuyla isteyebilir; bunlardan her biriyle durum sanki o kişi biricikmiş gibi olur, ve hiçbiri ne korkudan, ne çabadan, ne öfkeden, ne de üzüntüden esirgenir, ve kimi zaman tamamı öyle yoğun bir şiddete erişir ki, insan sanki birden çok kişiye aynı zamanda davranıyormuş, her birine kendine göre, ama yine de hepsine eşzamanlı davranıyormuş gibidir, ve bunun nereye varacağını da kimse bilemez.

Peygamberler, yakınarak eskilerin kehanetinde bulunmaktalar.

Tanrıların ölmeleri, ölümü daha da küstah kılıyor.

Tapınmayla beslenen, adlarının anılmaması yüzünden açlık çeken, şairler ve yazarlarca anımsatılan tanrılar, ancak ondan sonra sonsuzluğa kavuşuyorlar.

Bugün dünyada olup biten her şey, insan üzerine birbirine karşıt iki temel yargının arasında gerçekleşmekte:

1. Herkes, henüz ölümü hak etmeyecek kadar iyidir.
2. Herkes, ancak ölümü hak edebilecek kadar iyidir.

Bu iki görüş arasında bir barışıklık, söz konusu değil. Biri ya da öteki mutlaka galip gelecek. Hangisinin galip geleceği ise kesinlikle kararlaştırılmış değil.

En güç olan: İnsanın zaten bildiği bir şeyi hep yeniden keşfetmesi.

Çözümlemeciler, birine içine soktukları labirente ait Ariadne ipine sahip olduklarına inanmaktalar. Oysa ellerindeki sadece o ip yüz kez

koptuktan sonra yeniden atılan düğümler; bu düğümlerin arasmda ise hiçbir şeyleri yok. Labirentler sayısızken, çözümlemeciler hep aynı labirentin varlığına inanmaktalar.

Devinim, başlangıç evresindeki paranoya için hiç kuşkusuz bir sağaltım aracıdır. Kargaşanın bu türünün yoğunluğu, durağanlığa yöneliktir. İnsan, sanki üstünde durduğu belli bir zemin tehdit altındaymış gibi davranır ve ne pahasına olursa olsun oradan ayrılamaz. Bu rastlantısal zemini değerlendirmekteki abartı, çoğu kez çok gülünçtür; bu zemin değersiz ve ters olabilir. İnsan bir başka yerde kendini çok daha iyi ve güvende hissedebilir. Ama yine de nerede ise, tam orada olmak için kendini zorlar; bu belli çerçevenin her noktasında kendini savunur; hiçbir yerini feda etmek istemez; en uygunsuz ve aşağılık araçları bile bu savunma için kullanır; kısacası, vatanını savunan bir halk gibi davranır. Bu özel konumun bir devletin politikası ile benzerliği çarpıcıdır. Bir halkın bütünlüğü temel olarak belli koşullar altında takip edildiği sanrısıyla yaşayan biri gibi davranabilmesinden kaynaklanır. Her durumda söz konusu olan, insanın kendisini dik tutabilsinler diye ayakları için gereksindiği bir avuç toprak ya da zemindir. Onca tehlikeli olabilecek bu türden bir kök salış, çoğu kez hızla ve şiddetle yıkıldığında iyileşir; buna göre, tüm bir halkın acımayla veya nefretle karşılanan zorla göç ettirilmesinin, elverişli koşullar altında o halkın vatan paranoyasından kurtulmasına yol açabileceği de söylenebilir.

Bütün yeryüzünün her parçasıyla aynı adı taşıması, çok umut verici.

İlkbaharda, başka hiçbir ülkenin daha önce yıkılmadığı kadar yıkıma uğramış bir Almanya. Ve *bir* ülkeyi böylesine yıkmak olanaklı ise eğer, — o zaman iş, nasıl yalnız Almanya ile kalabilir?

Kentler ölüyor, insanlar sürünerek gittikçe daha derinlere inmekteler.

Yıkılmış kentlerin pek çoğunda, onlar daha serpilirken vardım; yine yıkılmış olan çok daha fazlasmda ise hiç olmadım; böylece bugün herkesin yaşamında ne pahasına olursa olsun, artık o kadar çabuk, artık o kadar ansızın, artık bunca acımasızca göremeyeceği şeyler var.

Her şey daha iyi olacak. Ne zaman? Köpekler iktidara geçtiği zaman mı?

Almanya'da, tarihsel olasılıklar adına insanda daha ne kalmışsa, hepsi oldu. Tüm geçmiş, aynı zamanda görünüverdi. Birbiriardınalık, ansızın yanyanalığa dönüştü. Hiçbir şey bir yana bırakılmadı; hiçbir şey unutulmadı. İnsanlığın tüm iyi çabalarının boşuna olduğu deneyimi, bizim kuşağımızın ayrıcalığıydı. Almanya'daki olaylar, kötü'nün yaşamın ta kendisi olduğunu anlatmakta. Yaşam hiçbir şeyi unutmuyor, her şeyi yineliyor; insan bunun ne zaman olacağını bile bilmiyor. Yaşamda keyfilik var, ve saçtığı en büyük korkular da bundan kaynaklanıyor. Ancak içerik bağlamında, binlerce yılın birikmiş özünde herhangi bir şeyi etkileyebilmek olanaksız; yaşam fazla sıkıştırıldığında, cerahat gibi insanın yüzüne sıçrıyor.

Almanların yıkımı, insanı kendine itiraf edebileceğinden daha fazla ilgilendiriyor. Ve insanı tedirgin eden şey, Almanların içinde yaşamış oldukları aldatıcılığın ölçüsü, yanılsamalarının dev boyutları, umuttan yoksun inançlarının körü körüne devinen gücü. Hep bu iğrenç inancı yamamış olanlardan, akılları ancak bu kadarına yeten az sayıda birkaç sorumludan nefret edildi, ama inanmaktan başka bir şey yapmayanlar, birkaç yılda Yahudilerin ancak binlerce yılda sergileyebildikleri yoğunlukta bir güçle inananlar, yeryüzü cennetlerini, dünya iktidarını gerçekten isteyecek, bunun dışında kalan her şeyi öldürecek, kendileri de ölecek kadar yaşama gücüne ve iştaha sahip bulunanlar, bütün bunları en kısa zamanda gerçekleştirenler, bütün bu sayısız, sağlıklı, budala, yürüyüşe geçmiş, nişanlarla bezeli, inanmaya yargılı, inanç yolunda hiçbir Müslümanda rastlanamayacak kadar talimli olan bu inanç kobayları, — şimdi nedir ki onlar, inançlarının yıkılışının

ardından? Onlardan geriye ne kalacak? İçlerinde ne vardı hazırlık adına? Şimdi hangi ikinci yaşama başlayabilirler ki? O korkunç asker inançları olmaksızın ne işe yararlar? Onlar için iktidardan başka bir şey önem taşımadığından, acizliklerini kim bilir ne kadar çok hissediyor olmalılar! Daha ne kadar düşebilirler? Düşerlerken onları tutabilecek bir şey kaldı mı?

Belki de bu savaş ile gelecekteki savaş arasında soluk almaya bile fırsat bulamadığımız için, o savaş gelmeyecektir.

Henüz eksik olan bir buluş: Patlamaları geriye döndürebilmek.

İki tür insan: Bir gruptakiler yalnızca hayattaki konumlarla, evli kadın, okul müdürü, yönetim kurulu üyeliği, belediye başkanlığı gibi, elde edilebilecek mevkilerle ilgilenmekteler. Onlar bakışlarını hep kafalarına bir kez koymuş oldukları bu noktaya yöneltirler, öteki insanlar da onları ancak bu noktaların çevresinde görebilirler, yalnızca konumlar önemlidir, bunun dışında hiçbir şey önemli değildir ve söz konusu kişilerce ayırdına bile varılmaksızın görmezlikten gelinir. Öteki gruba girenler ise özellikle konumlar karşısında özgürlük isterler. Onları yalnızca değişim ilgilendirir; basamakların değil, açık kapıların olduğu atılımlarla ilgilenirler. Hiçbir kapı ve pencere karşısında dayanamazlar, ama yönleri hep ileriye doğrudur. Onlar, daha öncekilerden birinin üstüne bir kez oturduktan sonra bir milimetre dahi olsa bir daha kalkmayacağı bir tahttan bile kaçabilirler.

Tanrı ile her ilgilenişte dile gelen o müthiş kibir, sanki biri hep şöyle sesleniyormuşçasına: Suret, suret!

Pek çok şeyden gelmeyiz. Pek az şeye doğru ilerliyoruz.

Haberlerdeki kesinliğin ölçüsü, onun iletiliş türüne göre değişir. Bir haberci koşarak gelmiştir, heyecanı alıcıya da geçer. Hemen harekete geçme zorunluluğu vardır. Heyecan, habere yönelik inanca dönüşmüştür. Bir mektup ise, iletim sırasında gizli olması nedeniyle

daha dingindir. Ona da inanılır, fakat bazı noktalar saklı tutulur, ve insan hemen bir karşı harekete geçme zorunluluğunu duymaz. Telgraf, mektubun bazı nitelikleri ile eski sözlü mesajların bazı niteliklerini birleştirir. Gerçi o da gizlidir, getirenin bilgisi dışındadır, ancak yararlılığı bu kadardır; telgraf, haberciden daha anidir, ölümü çağrıştıran bir yanı vardır ve bu nedenle de çok daha fazla korku verir. Bir telgrafa inanılır. İnsan için bir telgrafla kendisine yalan söylenmiş olduğunu anlamaktan daha kötü bir şey yoktur.

Birine şöyle demek, çok güzeldir: Seni hep seveceğim. Ama insan bir de gerçekten böyle yaparsa!

En çok şey, en eksik insandan öğrenilir. İnsan, onda eksik olanı ona borçludur. O olmaksızın bu borç asla değerlendirilemez. Ama uğruna yaşanılan da işte bu borçtur.

Güzel Üzerine. — Güzel'de insana çok yakın bir yan vardır, ama bu yan, sanki asla yakın olmaması gerekiyormuşçasına, çok uzaklara kaymıştır. Bundan ötürü güzel olan, aynı zamanda hem heyecanlandırıcı, hem de soğuktur. İnsan onu kendine aldığı anda güzel, artık güzel değildir. Ancak güzel olan'ı bilmek zorunluluğu vardır, aksi takdirde insanı heyecanlandırmaz. Güzel olan, her zaman bir tür uzaklık taşır. Bir zamanlar buradayken, daha sonra uzun süre uzakta kalmıştır; bu nedenle insanın onu yeniden görmesi, beklenmedik bir olaydır. Güzel olan kendini sevdirmez, ama insan onun özlemini çeker. Güzel olan'ın uzaklaşma yolları, insanın kendi içinde taşıdığı başkaca her şeyin uzaklaşma yollarından daha zengindir.

Güzel olan, *dışarıda* kalmalıdır. Güzel olduklarına inanan deliler vardır; ama onlar bile ancak dışarıdan güzel olabileceklerini bilirler. "İç güzellik", kendi içersinde bir çelişkidir. Aynalar, dünyaya daha çok güzellik getirmiştir; yine aynalar, insanı uzaklaşma yanılgısına da sürükler; en eski güzelliğin çoğu suya bakmaktan kaynaklanmış olabilir. Gelgelelim aynalar artık fazla çoğaldı. Bu nedenle de çoğu, yalnızca bekleneni yansıtmakta. Güzel'in kendi kendisiyle çeliştiğini

söyleyenler, yalnızca en kaba saba olanlardır. İnsan için ise uzun zamandır yakın olan, uzaklaşan, ve sonra, beklenmedik biçimde geriye dönen her şey güzel olabilir. Sevilen ölü insan onu gördüğünde, ama ölü olduğunu artık bilmediğinde ve onu yine de sevemediğinde, yani düşlerde, güzel olur.

Çok uzun süre gömülü ve kayıp oluşundan ötürü, antik olan her şeyin güzel olması daha kolaydır. Kaybolmuşluğun izleri, bir tür küf olarak güzelliğe çok katkıda bulunur; burada değer verilen, eskinin kendisi değil, fakat yüzyıllardır göze görünmeyişidir. Güzellik, büyük uzaklıkların ve zaman parçalarının ardından yeniden bulunmak ister.

Kavramdan kaynaklanma olan, kendini beğenmişliğin en aşağılık olanı, çünkü kendine daha fazlasını satın almak için muazzam bir madeni para dağarcığı var, fakat cimrilikten tek kuruşunu harcayamaz.

Bir Çinli, Cambridge'de bir Oidipus Kompleksi çalıyor ve daha sonra onu Çin'e kaçak sokuyor.

Uluslar birbirlerine, her defasında ikişer aylığına olmak üzere, birbirlerine yüksek mevkideki görevlilerini ariyet verebilmeliler; ve bu kişiler yolculuk etmek, aynı konuşmaları çeşitli dillerde yapmak, savaşı ve barışı yataklı vagonda halletmek zorunda kalmalılar.

Konfüçyüs'ün konuşmaları, bir insana ilişkin en erken ve eksiksiz tinsel portredir; 500 notla ne kadar çok şeyin verilebileceği, bunlarla insanın ne kadar dolabileceği, ne kadar anlaşılabileceği, ve, sanki mevcut boşluklar giysilerin bilinçli yapılmış kıvrımlarıymışçasına, ne kadar anlaşılamaz olabileceği şaşırtıcıdır.

Neredeyse yirmi yıllık bir oyunun ardından Çin, sonunda benim için gerçekten bir vatana dönüşmekte. Bir tinde hiçbir şeyin yitip gitmemesi, mutluluk verici, ve çok uzun, hatta sonsuz yaşamak için bu bile yeterli bir neden değil mi?

"Uygarlık" sözcüğü hiçbir yerde Çin ile ilgili her şeyde olduğu kadar uygun kaçmaz. Karşılıklı ilişkileri içersinde eğitim ve karşı-eğitim en iyi Çin örneğinde incelenebilir. İnsanların, bu yüzden insanlıklarını yitirmeksizin, en iyi olasılıkla hangi noktaya varabilecekleri; en kötü durumda, daha önce kazanılanlar yitirilmeksizin, ne olarak kalabilecekleri; oluş ve kalış, burada kendini eşsiz bir biçimde sergiler ve bu, günümüze kadar da böyle devam etmiştir.

Çinlilerin dinsel metinlerinde insan kendini, çocukluğunda olduğu gibi, tümüyle yuvasında hisseder; bu metinlerde gökyüzünden çok sık söz edilir.

Öyle sanıyorum ki, Çinlileri bir ağabey ile bir kardeş arasındaki ilişkiyi insanoğlunun beş temel ilişkisi arasına almış oldukları için de seviyorum.

İpek böceği, Çince'nin yazıdan bile daha derin bir ifadesidir.

Gerçek bir Çin devrimi, bütün yönlerin yürürlükten kaldırılması olurdu.

İyi sözler ne kadar zengin! İnsan kendini unuttuğunda, büyüklenişini, hep haklı olma savını, iktidar hırsını, bin bir aynasını unuttuğunda, ne kadar da yatıştırıcı olabiliyor!

Keşke herkesin kendisini aldatmasına izin veren ve bu yüzden hiçbir şey yitirmeyen, herkesi seven, ama yine de onları ne iseler o olarak gören, ve bu yüzden kendini beğenmeye asla kalkmayan bir insan olabilseydim!

Birbirlerini çok sevenler, kimi zaman birbirlerine işleyemeyecekleri kesin olan suçları yakıştırırlar. Sanki birbirlerine en kötü şeyleri borçludurlar ve hiçbirinin bunu eyleme dönüştürme girişiminde bulunmamasından nefret ederler. "Benden bir şey çaldın!"ın altında sanki yalvarırcasına dile getirilmiş bir : "Neden çalmıyorsun?" sorusu vardır.

"Beni yıktın!" söylemi, "Artık beni yık!" söylemini içerir. "Beni öldürdün!" sözü ise, içten gelen : "Öldür beni! Öldür beni!" duasının yerini tutar.

Belki de taraflardan birinin karşısındakinde bulunmasını istediği ve hiçbir şeyden, hatta bir cinayetin sonuçlarından bile korkmayacak bir dilek, böyle dile getirilir; bu, aynı zamanda kendi öznesini ortadan kaldıran, daha sonra da bunun hep bilincinde olacak bir aşkın uçsuz bucaksız boyutlarını doğru duyumsamanın yoludur.

En yanlış söylemler, onları hâlâ ciddiyetle kullananlar bulunduğu sürece en büyük çekiciliğe sahiptir.

Asla tarafsız olamayan biri. Kendisini hiç ilgilendirmeyen savaşlarda o, her iki saftadır.

İnsan soluk alamıyor, her yer zaferle dolu.

Almanya'daki korkunç olaylar nedeniyle yaşam yeni bir sorumluluk altına girdi. Eskiden, savaş sırasında o, tümüyle tek başınaydı. Düşündüğü, herkes için düşünülmüş olurdu; gerçi daha sonraki bir zamanda bunun için hesap vermek zorundaydı, fakat bugün yaşayanlardan hiçbirine bir şey söyleme ya da yanıt verme borcu altında değildi. Hepsine her şey fazla gelmişti, yaşam rüzgârının birbirinden kopuk darbeleriyle yetiniyorlardı; tümünü soluyabilmeleri olanaksızdı, iflâs etmişlerdi. Bu Almanca dilinde düşünmesine ve yazmasına o günlerde henüz derin bir anlam yakıştırmıyordu. Bir başka dilde de aynı şeyleri bulurdu, rastlantı ona bu dili seçmişti. Bu dil, sözünü dinliyordu, ondan yararlanabiliyordu, Almanca hâlâ zengin ve karanlıktı, izini sürmekte olduğu derin konular için fazla yalın kalmıyordu, fazla Çince ya da fazla İngilizce değildi; doğal olarak önemsediği eğitsel-etik öğe, bilgilerin yolunu kapayacak yerde kaynağını bu bilgilerde buluyordu. Elbette dil, kendine özgü bir tarzda, her şeydi; ama onun özgürlüğüyle ölçüldüğünde, hiçbir şeydi.

Bugün, Almanya'nın uğradığı yıkımdan sonra ise, onun için her şey değişmişti. Orada yaşayanlar, pek yakında kendilerinden çalınmış ve kirletilmiş olan dillerini arayacaklardı. En büyük çılgınlığın kol gezdiği yıllarda o dili hep temiz tutmuş olan, onu ortaya çıkarmak zorunda kalacaktı. Evet, şurası gerçekti ki o, herkes için yaşamayı sürdürüyordu, ve en yüksek makam bildiği kendi kendine karşı sorumlu kalarak, hep yalnız yaşamak zorunda kalacaktı: Fakat şimdi Almanlara onların dilini borçluydu; o dili temiz tutmuştu, ama şimdi o da bu dili ortaya çıkarmak zorundaydı, sevgi ve şükranla, faiziyle ve faizin faiziyle.

Bütün ütopyaları, özellikle de, o zamanlar unutulmuş ve dışlanmış olanı kendi unuttuklarımızla karşılaştırmak için, eski ütopyaları okumak gerek.

Üstünlük derecelerinden yıkıcı bir kaba güç kaynaklanır.

Bugün artık bütün eski tanrıların adlarını bile kurtarabilmek olanaksız. Şu ölümsüzler, yeryüzü yaşamı hakkında ne kadar da yanılmışlar!

Yalnızca *az şeye* kalkışmak, güçtür. Oysa insanın neyi başarabileceği tam da buna bağlıdır. Çoğu, hoş gelir; azı ise iyi olandır. Dışarıda her şey rüzgârdır, mutluluk verici devinimdir. İçeride olan ise becerikli soluktur. Ancak soluğu için savaşıma giren, çalışmanın ne demek olduğunu bilir. Soluğun gelgitleri, yapılmasına izin verileni de belirler. Herkesin içinde yalnızca soluk alan hastalar, bunun ne kadar azını tutabildiklerini bilirler ve bu azıcık için yaşarlar.

Kimse beni yaşamaya zorlamıyor. Yaşamı onun için bu kadar seviyorum. Gerçek şu ki, gelecekte ölümü aşağılayacak olanlar, bu en büyük gerilimi artık tanımayacaklar, ve aslında bizim sevinçle feragat edebileceğimiz bir şey yüzünden bizi kıskanacaklar.

Kuşkuda tehlikeli bir güç gizlidir: Kuşku, insanı yalnız başına düşünebileceği, yargılayabileceği, karar verebileceği inancına iter. İnsanın yalnız olduğuna inanmaya iter. Birine ait olan ötekileri de, sanki günah işlemişlercesine, kendilerini aşağılamaya ve teslim etmeye iter. Gerçekten olmuş olan ile olasılık arasındaki sınırları kaldırır ve kuşkululuları her durumda suçlu kılar.

Her yerde olmuş olmak. Nerelerde olmuş olduğunu kimselere söylememek. Böylece insan, bütün yerlerin korkusunu kendine saklamış olur.

Yanlış yabancı: Birinin kendi ülkesinde başkaları onu tanıyana kadar yabancı kılığında yaşamaya yemin etmesi. Bu kişi, büyük bir düş kırıklığı içersinde, bir yabancı olarak ölür.

Uzman: Çalkantılardan uzak bir bilgililik ister; kuşkuları sadece pek az şeyi tehlikeye sokacak yapıda olmalıdır. Uzman, iyi ve güvenilir bir zemini gereksinir, ama o zeminde yanında çok az sayıda kişi bulunmalıdır. Küçük gruplar içersinde kendini daha yüksek görür. Belki dönüş yolunu bulamayacağından korktuğundan, bastığı zeminden ayrıldığı enderdir. İktidarım, ait olduğu küçük grup aracılığıyla kullanır. Kimse onun alanı hakkında bilgi sahibi olmadığından ve kendisi de bu alanın dışında hiçbir şeye ilgi duymadığından, her şeyi kolaylıkla küçük görebilir. Sınırlarını dar tuttuğu sürece hiçbir ciddi tehlikeyle karşılaşmaz. Biricikliği, soylu görünüşünden kaynaklanır, çünkü kendine sapa, yararsız ve boşuna bir alan seçmiştir; bu durumda kimse onu seçiminde bencilce nedenlerin rol oynadığı gerekçesiyle suçlayamaz. Uzman kişi, bilgisi ölü kaldığı takdirde kendini rahat hisseder. Bu bilgi ansızın filizlenmeye başladığında ise tedirgin olur; fazla derin soluk aldığını hissederek, sert bir biçimde göğsünü bastırır. Bir kadını yanında bulundurmasının en önemli nedeni, ona yabancı kalmaktır. Onun gözünde kadın, dünyanın hiçbir zaman iyileştirilemeyecek aptallığının simgesidir. Ayrıca kendi kendisinin bir

kopyasını, yansısı yerine geçebilecek, onunla aynı çöplükte eşinebilecek birini, sanki o kendisiymişçesine saygı duyabileceği ikinci bir uzmanı da gereksinir.

Birinciler, daha sonra sonunculara yaltaklanacaklar, ve bu arada ne düşünmek zorunda kaldıklarını öğrenmek eğlendirici olacak.

Sonsuzlukta her şey başlangıçtadır, mis gibi kokan sabahtır.

1945 Ağustosu

Madde parçalandı, ölümsüzlük düşü yıkıldı, oysa o düşü gerçekleştirmemize ramak kalmıştı. Çok yakına gelmiş olan yıldızlar şimdi yitirildi. En yakındaki ve en uzaktaki, kimbilir hangi şimşek çakışlarıyla birleşti. Şimdi yaşanmaya hâlâ değer olan, sessizlik ve ağır bir tempo. Zaman, çok azaldı. Uçmanın verdiği zevk, çok kısa sürdü. Ruhlar gerçekten var olsalardı, bu yıkım onların da başına gelirdi. Bu yüzden insan artık herhangi bir şeyin var olmasını isteyemiyor, çünkü yıkımın erişemeyeceği hiçbir şey kalmadı. Tanrısal kaynağından emin olan yıkım, iliklere kadar işliyor ve Yaradan, çamurla kendi biçim veren elini eziyor. Kalıcılık! Kalıcılık! Saygınlıktan yoksun bir sözcük! Yaşamın en bilge biçimi, ağaçlardı; şimdi biz atom haydutlarıyla birlikte onlar da devrilmekteler.

Hayatta kaldığımız takdirde, pek çok şey daha da önem kazanacak. Ama belki de hayatta kalamayacağımız düşüncesi dayanılır gibi değil. Her türlü güvence, sonsuzluktan geliyordu. Bu duygu, yani insanın kendi sürekliliğine olmasa bile, herhangi bir sürekliliğe ilişkin bu görkemli duygu olmaksızın her şey sığ ve boşuna.

Varlığını sezemediğimiz onca olasılık yüzünden geride kalan zamanın bizi yakıp kavurmamış olması, büyük bir şanstı. Cennet, henüz başlangıçta idi, ve şimdi son buldu. Bana en çok başka canlıların yazgısı acı veriyor. Öylesine suçluyuz ki, artık hemen hiç önem taşımıyoruz. Bunu düşünmemek için insanın yapabileceği tek şey, yatıp uyuması. Çünkü uyanık ruh suçluluk duyuyor, ve suçlu da.

Tarihimizdeki buluşlar *dizisi*, kendi başına ele alındığında bir trajedi. Birkaç değişiklikle her şey daha başka olabilirdi. Şuna ya da buna ayrılacak birkaç onyıl, başımıza gelenleri önleyebilirdi. Elbette her şeyin olduğu gibi bu yıkımın da kendi yasaları var. Ama sürekliliğinin olmadığı kesin bir dünyanın yasaları artık kimi ilgilendirir ki!

Konu, önümüzde hiçbir şey görmememiz değil. Ama gelecek yarıldı; şöyle ya da böyle olacak; bu yanda tüm korkular, öte yanda ise tüm umutlar. Artık insanın bunu belirlemesini sağlayacak bir ağırlığı yok, kendi içersinde de yok. Çift dilli gelecek, Pythia yeniden onurlandırıldı.

Güneş tahtından indirildi, son geçerli mit de yıkıldı. Yeryüzü ergenliğini elde etti; artık kendi başına kalmış olarak, kendini nasıl yönlendirecek acaba? Şimdiye kadar tartışmasız bir biçimde güneşin çocuğuydu, ondan bütünüyle bağımlıydı, onsuz yaşayabilme gücünden yoksun ve yitikti. Fakat ışık tahtından indirildi, ve atom bombası her şeyin ölçütü oldu.

En küçük şey, yani iktidar çelişkisi galip geldi. Atom bombasına uzanan yol, felsefi bir yol: Başka yönlere uzanan ve baştan çıkarıcılıkları onunkinden az olmayan başka yollar da var. Ama zaman, bu yolları bulmak için zaman: Belki de her şeyin kurtarılabileceği bir on dört yıl yitirdin. Bu yüzden o on dört yıl boyunca yıkım uğruna çalışmış olanlardan ayrılır hiçbir yanın yok.

Ortak bir hüzün için şükran duymak. Yaşamdan söz edişimiz, bir ölüden söz edişimiz gibiydi. Savaştan önceki zamana ait anlatılanlar, kulağa taş devrine aitmiş gibi geliyor. Aynı düşünceler, artık olanaksız. Ama sözcükler, şimdi kendilerini müthiş bir görkemle sergilemekteler. Bütün kapılar ansızın açılıyor ve herkes bugüne kadar özenle saklamış olduklarını gösteriyor. Son sırrın da feda edilmesi pahasına kurtuluş umudu.

Şimdi son cimrilik de yıkıldı: İnsanın artık hayatta olmayacağı bir gelecekteki haksız elde edilmiş günler dağarcığı. Yaşam, artık ölümsüzlük için biriktirilmediğinden, yaşamda herhangi bir şeyden mutlak zevk alabilmek de olanaksız. Artık hiçbir amaç uğruna, ölümsüzlük uğruna bile yaşamamak: Yeni özgürlük.

Dinler bunu biliyorlardı, ama yaratılmasına da katkıda bulundular. Baş aşağı edilmiş bir astroloji: Şimdi bizler gezegenleri ve güneşleri yapacağız. Yıldızların esirgenme dönemi geçti, onlara yetiştik.

Nuh'un gemisi büyümekte, kimbilir ne zaman dolacak. Yapımı sürüyor, sürüyor, ama zemin havadan da ince. İnsanlığın yürekliliği, savurganlığı, elinin hafifliği artık geçti gitti. İnsanlık hayatta kalmak istiyorsa eğer, dikkatli olmak zorunda.

İnsanın yaratıcı düşüncesinin sonu yok. Tek umut, bu ilençte yatıyor.

Asıl yurdum saydığım kente ait ilk resimler ve sözcükler, aynı zamanda hem mutluluk verici hem de korkutucuydular. Prater'in ve içinden geçerken Messina depreminin çocukluğumun beni en etkileyen yaşantısma dönüştüğü Hayaletler Tüneli'nin yıkılmış olması; bu alacalı yaşamın artık yalnızca benim kimseler tarafından bilinmeyen komedyamda yer alması; böylece, ama bu kez yıkımını da içeren bir biçimde, yeniden yapılana kadar, Prater'in koruyucusuna dönüşmüş olmam: Dönüşümü ve oyunu insanın özüyle eşanlamlı sayan biri için bu, hiç kuşkusuz tuhaf bir yazgı.

Ölülerin ruhları ötekilerde, geride kalanlardadır, ve onların içinde zamanla tamamen ölürler.

Ün, satın alınabilir, ama yalnızca o an için. Zaman içersinde ise ün, güvenilemez nitelik taşır, ve onunla barışık olunmasını sağlayan tek şey de bu yanıdır.

Bugüne kadar ölüm üzerine düşündüklerinin artık hiçbir geçerliliği yok. O, dev bir cümleyle daha önce hiç görülmedik bir sirayet gücüne ulaştı. Şimdi gerçekten mutlak bir iktidara sahip, ve şimdi hakikaten Tanrının ta kendisi.

Yalnız insana Sen, Ben'in büyüklenmesi ve O'nun düzenbazca umursamazlığı olmaksızın kendinden söz edebilmesi için gerekli sıcaklığı verir. İnsan, kendi sûretini samimi bir arkadaş gibi karşısına alır, onun

güçlü yanlarını ve zaaflarını çoktan bilmektedir; öfke duymaksızın, hayran da kalmaksızın ona aslında bildiği şeyleri anlatır, ama o, bunları aynı zamanda *duymalıdır* da, ve insan, söylediklerini bu fırsattan yararlanarak kendisi de duyar.

Her eser, salt kitlesiyle bir tür tecavüzdür. İnsan kendini dile getirmek için farklı ve daha temiz araçlar da bulmak zorundadır.

Hitler'in şimdi bir Yahudi olarak hayatını sürdürmesi gerekirdi.

Tarihin huzur verici yanı, yanlışlığıdır. Tarih, tarih üzerine anlatılan bir hikâyedir, çünkü eğer hakikat bilinseydi!

Artık dış dünyaya yönelemeyen mizah yazarı, ahlâklı bir insan olarak yıkıma uğrar: Gogol'ün yazgısı.

Zaman içersinde, kahramanlarına duyduğu nefretin aslında *kendine* yönelik bir nefret olduğunun bilincine varır. Kimden nefret etmiş olursa olsun, gerçekte kendinden nefret etmiştir. Kendine, onu cehennemle tehdit edecek sert bir yargıç arar. *Ölü Canlar*'ı, yani kendisi için oluşturduğu yargıçlık makamını tamamlamayı başaramaz. Onları, kendini ateşe atar ve geriye külü kalır.

Korku öç alır. Çekilen her korku, başkalarına da iletilir. Bir insanın ne ölçüde gelişmiş olduğu, korkusunu kime ilettiğinden belli olur; bu korkunun alıcısını umursamakta mıdır? Bu korku için binalar inşa etmekte midir? Korkusunu öylece akıtmakta mıdır? Korkusunu iletmek için hayvanları yeterli bulmakta mıdır? Bu korkuyu iletmek için yalnızca insanları mı, yoksa onu çok özel bir biçimde karşılayacak belli insanları mı gereksinmektedir?

Arzuların alıştırması olarak dua etmek eylemi.

Bütün halkların bütün mitlerini gerçekten tanımak, yaşamımın ciddi bir hedefi. Ama onları, sanki onlara gerçekten inanmışım gibi tanımak istiyorum.

Rahatsız edici bir olasılık: Belli bir noktadan sonra tarihin artık gerçek olmamış olabileceği. Sanki insanlık, farkına varmaksızın gerçekliği ansızın terk edivermiş; o zamandan beri ne olmuşsa, aslında hiç olmamış; ama bizler bunu anlayamamışız. Şimdi ise görevimiz, bu noktayı bulmakmış, ve bulamadığımız sürece de şimdiki yıkımın içersinde kalmak zorundaymışız.

Bütün canlılar Tufan'dan öncesine, atom bombasından önceki zamana ait.

İşte şimdi, Dante, tam bir Mahşer Günü için gerçekten uygun olan zaman.

İnsanların kendileri yerine anılarını hayatta tutma girişimleri, hâlâ insanlığın bugüne kadarki en büyük başarısı.

İnsanları sözcüklerin yardımıyla hayatta tutmak, — bu, neredeyse onları sözcükler aracılığıyla yaratmak gibi bir şey değil mi?

Daha önce olup biten her şeyi bilen, son bir insana ilişkin düşünce aklımdan çıkmıyor. Kendisine varana kadar tüm ölmüşlerin öykülerini tüm yönleriyle bilen, değerlendiren, nefretle karşılayan ve seven biri; bütün bunlarla, benim olmak istediğim kadar dolu olan, ama gerçekten yalnız ve öleceğinden kesinlikle emin biri. Bu son insan, ne yapar ve değerli bilgilerini nasıl kalıcı kılabilir? Yolunu bulabilecek zaman verildiğinde, o insanın hiçbir iz bırakmadan geçip gideceğine inanmıyorum. Onun acısı, çok kısa zamanda beceriye dönüşecektir; hayvanları insan olmaları için eğitecek ve zenginliklerini onlara aktaracaktır.

Henüz kırk yaşındayım; ama tanıdığım bir insanın ölümünü haber almadığım tek bir günüm neredeyse yok gibi. Geçen yıllarla birlikte onlar da çoğalacaklar. Ölüm, sonunda yaşanmakta olan saatlere bile sızacak. Sonunda onun eline düşmemek olası mı?

Babama karşı içimde suçluluk duygusu var: Şu anda onun erişebildiğinden dokuz yıl daha yaşlıyım.

Keşke bir insan, geleceğin tüm acılığını tek başına içebilseydi, ve ötekiler de böylece mutlu olabilselerdi!

Hâlâ her yeni insandan en iyiyi bekleyebilecek kadar saf kalmışsın; ve senin daha büyük olan olgunluğun, yalnızca bu beklentinin çok çabuk düş kırıklığına ve nefrete dönüşmesinde dile geliyor. Zaten önemli olan, kendini bir yaşamın giderek artan deneyimi karşısında onca güç koruyabilen bu saf beklentinin gücüdür. Bu güç ayakta kaldığı sürece senden de henüz her şey beklenebilir.

Sinizm: İnsanın kimseden, kendi olduğundan fazlasını beklememesi.

O kadar çok vaaz verdi ki, artık hiçbir şeye inanmıyor. — İnsan kendi inancından, onu tehlikeye düşürmeden ne kadar emin olabilir? Oran bulunmalı.

Yahudilerin acıları bir kuruma dönüşmüştü, ama bu kurum artık kendini eskitti. İnsanlar şimdi onun hakkında hiçbir şey duymak istemiyorlar. İnsanlar büyük bir şaşkınlıkla Yahudilerin kökünün kazınabileceğini öğrenmişlerdi; şimdi, belki kendileri de farkına varmadan, Yahudilerden yeni bir nedenden ötürü nefret ediyorlar. Gaz, bu savaşta kullanıldı, fakat yalnızca Yahudiler için, ve onlar bunun karşısında acizdiler. Bu noktada daha önce kendilerine iktidar sağlayan para da işe yaramadı. Yahudiler kölelere, daha sonra hayvanlara, en sonunda da haşarata dönüştürülüp aşağılandılar. Aşağılama başarıya ulaştı; bunu öğrenmiş olan öteki insanlarda kalan izlerin silinmesi, Yahudilerde kalanları silmekten daha güç olacak. Her iktidar eylemi iki taraflı da keskin bir bıçak gibidir; her aşağılama, kendini yüceltenin tutkusunu yoğunlaştırır ve kendilerini yüceltmek isteyen başkalarına da bulaşır. Öteki insanların Yahudilerle ilişkilerin çok eskiye uzanan

tarihi artık bütünüyle değişti. Şimdi onlardan daha az nefret edilmiyor; fakat artık onlardan korkulmuyor. İşte bu nedenle Yahudiler, ustası ve şu anda her zamankinden fazla haklı oldukları yakınmaları sürdürmekten daha büyük bir yanlış yapamazlar.

İnat yüzünden iyi olan insanların sayısı neden daha fazla değil?

Her şey, daha çok zaman olsun diye hızlandı. Zaman ise gittikçe azalmakta.

Savaş, uzaya doğru ilerledi, yeryüzü, sonundan önce rahat bir soluk alabiliyor.

Yaşamın bir yerlerde belki hâlâ rastlanabilecek tüm biçimleri arasında bizlerin yeryüzünde savaşları tek tanıyanlar olmamız, ilginç sayılabilirdi.

En tehlikelisi, daha zayıf biriyle girişilen kavga; savaştan önceki, savaş sırasındaki ve daha sonraki o kuşkulu, yararsız, boş üstünlük duygusu: Yaaa, istersem yiyip bitiririm seni! Ben, bu durumdan düşünülebilecek tüm kötü duyguları türetebilirim; bu durum ki, insan tartışmasız, hem de uçsuz bucaksız tartışmasızlıkta bir üstünlüğe sahiptir, ama yine de düelloyu kabul eder.

Son hayvanlar insanlardan merhamet diliyorlar. Aynı anda insanlar havaya uçuyorlar. Hayvanlar hayatta kalıyorlar. — Hayvanların bizden sonra hayatta kalabileceklerini düşünmekten vahşice zevk almak.

Savaş, suçla başladı. Suçla son buldu. Şimdi tek fark, suçun on bin kez daha büyümüş olması.

Kadın, erkeğin her şeyi bilmesini istiyor; ama onun her şeyi bilmesi, kadın için tehlikeli olabilir. Erkeğin ona gerçekten tümüyle güven duyduğu sayılı günlerde kadın, bir sözcükle onu kuşkunun tedirgin-

liğine sürüklüyor. Böylece onun sonunda yine de her şeyi öğreneceğini umut edebilir. Erkeği aldatmayı kaldırabiliyor, ama onun bilmemesini kaldıramıyor: Çünkü kadına yaşama gücünü, dolayısıyla da onu aldatabilme gücünü veren şey, erkekte varsaydığı sınırsız bilgi.

En sert ve acımasız hiyerarşi, sanattaki hiyerarşidir. Bu hiyerarşiyi herhangi bir zaman ortadan kaldırabilecek hiçbir şey yoktur. Bu hiyerarşi, gerçek ve kaçınılmaz olan deneyimlerin anlatımını temel alır. Sanatta her şey, daha olacak olandır. İnsanın bir şeye sahip olması ya da herhangi bir yerde bulunması, yeterli değildir. *İnsan, öyleymiş gibi* yapmak zorundadır, her şeyin kurgulanması gerekir.

Her türlü bilme konumunun yalın bir yanı vardır: Bu yan, sözcüklere bir ahlâk kazandırır.

En iyi insanın hiçbir adı olmamalıydı.

İngiliz tarihçilerinin, hatta bütün İngiliz bilim adamlarının ayrıcalıklı yanları, aynı zamanda onların olumsuz yanlarıdır: Bu, yazı yazan bilginlerden hemen hiçbirinin unutamadığı öğretme merakıdır. Bilgi, hep çocuklara ders veriliyormuşçasına iletilir; öğreten, bilgisinin karanlık yanlarını gizler, ve acımasız sivriliklerini törpüler. Özellikle bu son nokta, İngilizlerin sevimli açıklığını Fransızların doğru açıklıklarından ayırır. Buna göre Gibbon, tavrı bağlamında daha çok Fransızdı. İngiliz, gençliğini fazla derin etkilenimlerin çengeline asmaktan hoşlanmaz. Gençliğini sınıflandırmalarla korumayı yeğler, korkmaktansa yasaklar. Ama daha sonra aynı zamanda yetişkin olarak da böyle kalma eğilimini sergiler. Uygarlıkların en güçlülerinden biri olan İngilizin uygarlığı, saflığını sürekli koruyan bir uygarlıktır, ve belki de bundan ötürü yargıç tipi bu uygarlıkta dokunulmazlığını hep korumuştur.

Herhangi bir şeyi gözden kaçırmaksızın hoşgörülü olmak istiyorum; herkes benim peşime düşse bile kimsenin peşine düşmek istemiyorum; farkına varmadan daha iyi olmak istiyorum; daha kederli olmak, ama

hayattan zevk almak istiyorum; daha neşeli olmak, başkalarının mutluluğuna karışmak istiyorum; kimseye ait olmamak, ama herkeste filizlenmek istiyorum; en iyiyi sevmek, en kötüyü teselli etmek istiyorum; kendimden bile nefret etmemek istiyorum.

Kadınlar arasında peşinden koşan ya da kaçan değil, bekleyen zafere ulaşır.

Dudakları gizleyen bir bağla, hiçbir zaman herhangi bir şey söylemeksizin, kendi görünmez olmuş dudaklarımızdan hiçbir şey beklemeksizin veya korkmaksızın hayatı izleyebilseydik!

Tek bir gün boyunca, bir açıklama yapmaksızın veya arada bağ kurmaksızın, araya hiçbir şey koymaksızın insanın özledikleri, ama gerçekten, yalnızca özlemini çektikleri not edilebilseydi.

Bir başka günde insanın korktuğu her şey not edilebilseydi.

İnsanın bütün kötü niteliklerine yoğunlaştırılmış olarak yeniden rastladığı, farklı türden bir günah keçisi. İnsan, kendini iyileştirecek yerde tüm çabasını günah keçileri üzerinde yoğunlaştırır; çünkü o noktada her şey boşunadır, keçiler asla daha iyi olmayacaklardır. Oysa insan, çok daha az çabayla kendini düzeltmeyi başarabilirdi; ama asıl kaçınılan da zaten budur.

Filozoflar, birbirleriyle evlenmeksizin çocuk yaparlar. Aile ilişkileri dayanılır ilişkilerdir, çünkü her türlü ailenin dışında cereyan eder. Filozoflar, hoşnutsuzluklarını bir kadın yerine birbirlerine yöneltirler. Özelliklerini başka insanlardan daha bilinçli, daha az suçluluk duygusuyla ve başkaları var oldukça asla susmama savıyla savunurlar. Bu düşsel alanda alıştırma yapmayı sevmelerine karşın, görüşlerinin çürütülmesine asla olanak tanımazlar. Aralarında sıkıcı olanları, hiçbir şeyi unutmak istemeyenlerdir. Bazıları unuturmuş gibi yapar. En kendine özgü olanlar gerçekten de çoğu şeyi unuturlar ve o zaman kendi uçsuz bucaksız karanlıklarında yıldızlar kadar sevimlidirler.

Yunanlıların felsefi düşüncelerinin beni sürekli korkutan yanı, hâlâ bu düşüncelerin pençesinde oluşumuz. İstediğimiz her şey, sanki Yunan kökenli gibi. Gerekçelendirdiğimiz her şey kulağa Yunanmış gibi geliyor. Bugüne kadar kalmış olanların dağınıklığı, onları çok daha etkili kılıyor. Dünyamızın bugün böyle olmasının nedeni, tümüyle yeni, tümüyle özgün bir düşüncenin ortaya çıkmamış oluşu mu? Yoksa dünyamız, Yunanlılara ait birbirinden çok farklı şeylerin bugün de var olması yüzünden mi böyle?

Sokrates'in kendi kendisine itiraf etmek istemediği değişimlerinin hepsi yine de ansızın ortada, onun öğrencilerinde: Antidramatik bir kişinin ölümünden sonraki dramı.

1946

GERÇEK YAZARLAR tiplerine ancak onları yarattıktan *sonra* rastlarlar.

Öğrenmek, bir serüven olarak kalmalıdır, yoksa ölü doğmuş olur. Şu anda ne öğrendiğin, rastlantı ürünü karşılaşmalardan bağımlı olmalı ve böylece karşılaşmadan karşılaşmaya yine sürüp gitmeli, değişimlerle ve tutkularla yoğrulmuş bir öğrenme eylemi niteliğini taşımalıdır.

Gerçekte her inançla yakınlık kurabiliyorum. Yeniden çıkıp gidebileceğimi bildiğim sürece, kendimi her inancın içersinde rahat hissediyorum. Ama inançlardan kuşku duymayı amaçlamıyorum. İnanmaya tuhaf bir biçimde hazırım ve eskiden beri neye inanılmışsa tümünü sanki görevimmişçesine betimlemekte güçlük çekmiyorum. İnancın kendisine ise el uzatamıyorum. İçimdeki varlığı güçlü ve doğal, ve düşünülebilecek her şekilde hareket ediyor. Hayatımı bilinen bütün inanç biçimlerine ait kaynakları, mitleri, tartışmaları ve öyküleri saklayan gizli bir sığınakta geçirebileceğimi düşünebiliyorum. Orada okur, düşünür ve ne varsa, ağır ağır kendim için inanca dönüştürebilirdim.

Kendisi asla sade olamıyor; sade olabilmek için önce çok yoksul ve ezilmiş bir insana dönüşmek zorunda, o zaman o insana duyduğu sevgiden ötürü sade olacak.

İnsanın kendini bir şeye karşı savunduğu zaman, yazar için en önemli zamandır. Teslim olduğu anda artık yine yazar olmaktan çıkar.

Elimin içindeki bir oyuncak kadar saydam olduklarında, bütün sistemlerden hoşlanıyorum. Ayrıntılı olduklarında ise beni korkutuyorlar. O

zaman dünyadan pek çok şey yanlış noktalara kaymış oluyor, ve ben onları nasıl oradan çıkarabileceğimi düşünüyorum.

Ün hep yıldızlara takılmak ister, çünkü yıldızlar çok uzaktadır; ün, kendini güvence altına almak ister.

İnsan, bilinçli olarak çok sayıda insan olmayı ve onların hepsini bir arada tutmayı öğrenmek zorundadır. Bu sonuncu ve çok daha güç olan görev ona, kendi çokyönlülüğü ile tehlikeye sokacağı karakterini kazandıracaktır. Başkaları yerine kendi insanlarını yönetmek zorunda kalacaktır; bu insanların adları olacaktır, o, onları tanıyacaktır, onlara emredebilecektir. İktidar hırsı, artık yabancıları istemeyecektir; kendisi üstesinden gelebileceği kadar çok insan olabildikten sonra, yabancıları gereksinmeyi aşağılayıcı bulacaktır.

Dünya, az sayıda birkaç öykü ile yönetilebilir olmalıydı. Ama bunlar, doğru öyküler olmalıydı; insan onları asla birbirleriyle karıştırmamalıydı; ve başka pek çoğunu, büyük çoğunluğunu da anlatma hakkına asla sahip olmamalıydı. — Yazarım kör inancı.

Zararımı hiçbir şeyle gideremiyorum: Bende her şeyin kendine özgü değeri, kendine özgü anlamı var; birinin yerine öteki konulabilseydi, daha bir rahatlardım; ama asla değiş tokuş yapmıyorum; bir şey satın aldığım zaman bile, iki insanın birbirlerine, rastlantı sonucu aynı zamanda, bir şey armağan ettiği duygusuna sahip olmak istiyorum.

Sana *korkunç gelen*, sonradan kendini yalın hakikat olarak sergiler.

Söylemesi ne kadar kolay: Kendini bulmak! Ve gerçekleştiğinde, insan için ne kadar korkutucu!

Aşkta insan, zaten yapmakta olduğunu daha güçlü biçimde yapmak ister. Aşk, her şeyi yalnızca daha yüksek bir gerilim düzeyine getirir,

insan öteki kişiyi tümüyle kendisiyle örtmek ister, ve bunun için kullanılan hilelerden biri de numara yapmaktır: İnsan ötekini, sanki onu tehlikeye sokmaksızın, ona hiçbir şey yapmaksızın kendi içine almak istiyormuş gibi yapar. Güzel kokular saçan bir hayranlıktan ve neredeyse duyulabilen bir sevecenlik duygusundan oluşma bir bulutun içersinde öteki, kendini iyi hissetmelidir, ama hiç değişmeksizin: O, tüm yüceliğiyle aynı kalır, çünkü olduğundan daha görkemli ne olabilir ki? Gerçekte aşkın hazırlamış olduğu zindan, ancak zamanla belirginleşir. Sözü edilen bulutlar dağıldığında, ortaya çıplak duvarlar çıkar, ve bugüne kadar kimse onların duvar olduğunu ilk bakışta anlamamıştır.

Kirpikler yorgunluktan hafiften hışırdayana kadar okumak.

İnsan, kendini hep yeniden eski bir mit içersinde özetler; çok fazladır bu mitlerin sayısı; herkese göre bir tane vardır. Dünyada uzun zamandır gerçek anlamda yaratıcı bir şeylerin olmamasının nedeni bu mu acaba? Kendimizi eski mitlerde mi tükettik?

Yasakların tehlikeli yanı: İnsan onlara güvenir ve ne zaman değiştirilmeleri gerektiğini düşünmez olur.

Astronomiye ait bir kitapta 24 Kasım 1999 tarihini okuyorum. Son derece heyecan verici.

Yeni bir dünya daha gelmeyecek, bu, olan tek dünyaydı. Ve şimdi ateşler içersinde acılarla dolu sonunu yaşamakta. Korumak mı? Kim sahip ki onu koruma hakkına? Biri bütünüyle dünya olsaydı, yüreği dünyanın ta kendisi olsaydı, o kişi dünyayı koruma hakkına sahip olabilirdi. O zaman dünya, onun yüreğinin biçimini alırdı. Kentlerin, dağların, nehirlerin o dünya üstünde farklı yerleri olurdu. İnsanlar bilirlerdi ki dünya tam bir yürek olmuştur ve çarpacaktır. Bu, insanların bekledikleri sestir. Umutlarını bağladıkları ses. Yeniden bütünleşmiş olan dünyanın sesi.

İnsan o kadar çok şey atlatıyor ki, her şeyi atlatabileceği yanılsamasına kapılıyor.

Yoldan rasgele geçen her inanca ait her işarete umut bağlamaktasın: Bir tepenin sırtındaki mezarlığa, postu tuhaf desenli bir ineğe, bir mezar taşının üzerindeki ateş topuna, alışılmadık biçimdeki bir yapıya, bir trenin dumanına, titreyen bir kalçaya, ölmüş olan annenin yaş gününe.

Etrafında ne varsa giderek daha çok anlam kazanmakta; çevren doluyor. Aslında çevreden daha fazla bir şey değil. İmgelere ve çerçevelere sürgün edilmiş olan, öne çıkıyor ve gözlerinin önünde büyüyor. Onlarda pek çok şey görüyorsun ve onlardan ötesini de görebiliyorsun, büyütülmüşleri içersinde özlerine inebiliyorsun. Her şey için yerin var, ve iç dünyanda en korkunç ve en güzel görüntüler birbirine geçmeye başlıyor.

İnsanın kendi adının harfleri, sanki dünya onlardan oluşturulmuşçasına, korkunç bir sihre sahiptir. Adlardan yoksun bir dünya düşünülebilir miydi?

İki ölümsüzlük tutkunu arasındaki tartışma: Biri süreklilik, öteki ise belli aralıklarla hep yeniden dönmek peşinde.

Düşüncelerin en acıtıcı olanı: Sanki *bütün* dramlar oynanıp bitmiş, ve artık yalnızca maskeler değişmekte.

Her uzam, güçlü yaşantılarca kazanılmak ister; zayıf uzamlar koridorlar gibidir ve yalnızca bağlantı kurmaya yarar.

Sınırlardan, düzenden, bilinçlilikten kurtulup, yeniden körleşen ve düşünceden uzaklaşan tutku, tanımlanamaz bir güzelliğe kavuşur. Böylece bir yıkım tehlikesine dönüşerek kurtulmuş olur. Tutkusuz yaşayan, yaşıyor sayılmaz; tutkulara hep gem vuran, yarım yaşar;

tutkulardan ötürü yıkıma sürüklenen, en azından yaşamış demektir; tutkuları anımsayanın geleceği vardır, onları anılarından kovanın elinde ise geçmişten başka bir şey yoktur.

İnsanın elinde her nitelik için ona özgü bir umutsuzluk vardır.

Değerlendirilmeyen bilgi öç alır. Bilgide amaçlı ve bağlayıcı, korkunç bir yan vardır. Bilgi kullanılmak, yönlendirilmek, somutlaştırılmak ister. Kendini onsuz olunamaz kılmak ister. Töreye ve alışkanlığa dönüşmek ister. Kendini parlak ve uzak yıldızlara indirgetmez. Bilgi, isabet etmek ister. Öldürmek ister.

En korkutucu olan, betimlenmek bir yana, daha düşünülmedi bile.

En küçük itici olay bile, ona bir yazarın henüz tüketilmemiş gücüyle yaklaşıldığı anda, bir felaketin boyutlarına erişebilir. Olayın önüne dağlar gibi tipler ve yorumlar yığılır, oysa aslında sıradan, acınası bir sözcükle bile dizginlenilmesi olanaklıdır; fakat insan, onu kendi çabalarıyla fırtınalı ve büyük kılar. Yazarda başkalarının yaşamlarını oluşturan günlük olayların düzene uygunluğu ve sıradanlığı yoktur. O, çok fazla açılmıştır, solukları da, yaşadıkları da dalgalıdır. Başarısı kuşkusuz, sınanmış bir büyüyü istemez. Yazar, tehlikeyi artık onu alt edecek hiçbir çare kalmayana kadar kendisi büyütmek ister, ondan sonra da umarsızca peşpeşe çareler aramaya koyulur.

Şu insan kendini suçlu hissettiğinde ortaya çıkan iyi olma ihtiyacı; insan başka kime söylese anlatamayacağı bir suçu yalnız kendisi anladığında beliren, yakıcı denebilecek kadar güçlü olan ihtiyaç; insanın kendisinin en az iyi olduğu noktada başkaları onu iyi sandıklarında; şu cehennem azapları çektiren, *gerçekten* iyi olma ihtiyacı, sanki her yaşam, her bir yaşam onunkine bağlıymışçasına, başka kimseninkine bağlı değilmişçesine, insanın hiç tanımadıklarının da

yaşamları tanıdıklarının yaşamları aracılığıyla ondan bağımlıymışçasına: sanki insan yalnızca öldürmüş ve başarısızlığa uğramış, başarısızlığa uğramış ve öldürmüş gibi, ve sanki insan hâlâ, bir yaşamın yarısından fazlasını geride bıraktıktan sonra, gerçekten iyi olabilirmiş gibi.

Yalnız başına olsaydın eğer, kendini kesip ikiye ayırırdın, bir yarı ötekine biçim verebilsin diye.

İnsanlar üzerine herkesin bildiğinden, yazarların da şimdiye kadar bildiklerinden daha çok şey bilmek istiyorum. Bu yüzden kendi az sayıda insanımda derinleşmek zorundayım, sanki onları hiç eksiksiz *yapmakla* yükümlüymüşüm gibi, sanki onlar bensiz asla hayatta olamazlarmış, sözcüklerim onların soluğuymuş, sevgim yürekleriymiş, ruhum onların düşünceleriymiş gibi.

Beni *haklı kılan*, asla tüketemeyeceğim bu bağların gizemli yanı.

Başı yıldızlardan oluşma, ama henüz burçlar halinde düzenlenmemiş.

Dua etmediği için, her gün tanrılar üzerine bir şeyler *söylemek* zorunda, bir alay bile olsa. Bu parçalanmış zamanda yaşayan inançlı insan, hiçbir yerde inanç bulamıyor ve eski tanrıların kurumuş adlarını ödünç alıyor.

İnsan kendi ahlâkını tehdit altındaki bir yaşamda aramalı ve eğer bu ahlâk kendi içersinde doğru bir ahlâksa, hiçbir sonuçtan korkmamalıdır. İnsan, başkalarının alışılagelmiş diliyle kulağa korkunç gelen, ama yine de tek doğru niteliğini taşıyan bir sonuca ve karara varabilir. Tanımadığımız bir başka zamanda, başka koşullar altında, farklı türden ilişkiler içersinde yaşamış kişilerin yaşamları ve deneyimleri doğrultusunda yaşamak saçmadır. İnsan kendine özgü bir ahlâka ulaşabilmek için zengin ve duyarlı bir bilince sahip olmak zorundadır. İnsan büyük amaçlara sahip olmalı ve bunları korumayı başarabilmelidir. İnsanları çok sevdiğine ve hep seveceğine inan-

malıdır, çünkü aksi takdirde bu kendine özgü ahlâk başkalarına yönelir ve sahibinin kendi çıplak yararının bir bahanesi olmaktan ileri gitmez.

Bazen kendinden nefret etmek, iyidir, ama çok sık değil; çünkü aksi takdirde insan bu kendine duyduğu nefreti dengeleyebilmek için yeniden başkalarından çok fazla nefret etmek ihtiyacını duyar.

Birinden hoşlanmamak, insana iyi gelebilecek boyutlara varabilir; işte ancak o zaman hoşlanılmayan karşısında kendini gerçekten iyi korumak gerekir.

İktidarın ardından, ona uygun düşen her evrede, aczi tatmak; her eski zaferin yerine yeni yenilgiyi geçirmek; kendi zayıflığından güç almak; böylesine yitikken, kendini yeniden kazanmak.

Sanki iki kişiymişçesine, kendi yenilgisinden zevk duymak.

Güzelliğe kendini çoğaltma gücü verilmiştir; böylece o bile ölür.

İnsan az sayıdaki aynı kişilerle o kadar çok şey yaşayabilir ki, artık ne kendini, ne de onları tanır ve kendinin kendi, onların da onlar olduğunu ancak şöyle böyle anımsar.

Yararlı olan, bunca güvenilir ölçüde yararlı olmasaydı, bu kadar tehlikeli olmazdı. Aslında yararlı olanın çok sık teklemesi gerekir. Tıpkı bir canlı gibi, ne yapacağı önceden kestirilememelidir. Daha sık ve daha şiddetli bir biçimde başkalarına yönelmelidir. İnsanlar sonunda ölmek zorunda olmalarına rağmen, yararlılık bağlamında kendilerini birer tanrı olarak atadılar. Yararlı olan üzerindeki iktidarları, onları bu gülünç zaaflarını görmekten alıkoyuyor. Böylece yanılsamaları içersinde giderek daha zayıf düşmekteler. Yararlı olan, çoğalıyor, ama insanlar sinekler gibi ölüyorlar. Keşke yararlı olan, daha ender yararlı olsaydı; ne zaman kesinlikle yararlı olacağını, ne zaman kesinlikle yararlı olmayacağını kesinlikle hesaplayabilme olanağı bulun-

masaydı; sıçramaları, gelişigüzelliği olsaydı, o zaman kimse yararlı olanın kölesi olmazdı. İnsan saha çok düşünür, daha çok şeye hazırlanır, daha çok şeyi karşılamayı hesaba katardı. Ölümden ölüme uzanan çizgiler silinmezdi, ve bizler de ölümün eline *körü körüne* düşmezdik. Ölüm, güvenliğimizin ortalık yerinde bizimle hayvanlara yaptığı gibi alay etmezdi. Ama yararlı olan ve ona duyduğumuz inanç, bizleri hayvanların düzeyinde bıraktı; bu, giderek artmakta ve bizler de pek çok bakımdan daha çaresiz konuma gelmekteyiz.

İnsan, ancak belli bir uzaklıkta kendisini bekleyen insanlar varsa yalnız olabilir. Mutlak yalnızlık diye bir şey yoktur. Sadece bekleyenlerin karşısında yer alan acımasız bir yalnızlık vardır.

Bir meslek olarak edebiyat, yıkıcıdır; insanın sözcüklerden daha çok *korkması* gerekir.

Leonardo, amaçları çok fazla olduğu için onlardan özgür kalabildi. Hiçbir şey ondan bir şey alamadığı için, her girişimi deneyebilirdi. Dünya görüşü, vizyonu yüzünden parçalanmış değildi. Doğal biçimleri önemseyebiliyordu, çünkü bunlar canlılıklarına daha tam olarak kavuşmamışlardı. Hiçbir şeyi devralmadı; ya da devraldığı her şey, onun sayesinde yeniye dönüştü. Leonardo' nun en çarpıcı yanı, tinselliğidir; o, bizim yıkımımıza uzanan yolun rehberidir. Bizim darmadağınık çabalarımız onda henüz bir aradadır; ama bu yüzden daha az dağınık değildir. Doğaya olan inancı buz gibi ve korkunçtur; bu, yeni tür bir iktidara duyulan inançtır. Leonardo, bu iktidarın başkaları için doğuracağı sonuçları herhalde görmektedir, fakat kendisi hiçbir şeyden korkmaz. Hepimizin içine yerleşmiş olan da zaten bu korkusuzluktur; teknik, bu korkusuzluğun ürünüdür. Leonardo'da makine ile organizmanın yanyanalığı, düşünce tarihinin en tedirgin edici olgusudur. Makineler çoğunlukla henüz onun çizimlerinden öte bir şey değildir, onun oyunları, dizginlenmiş keyfilikleridir. Tiryakisi olduğu insan vücudu anatomisi, yani başlıca tutkusu, Leonardo'ya daha küçük makine oyunlarına dalması için izin vermiştir. Vücudun şu ya da bu

yanının anlamını keşfetmek, Leonardo'yu kendi buluşunun anlamlı ürünleri konusunda teşvik eder. O dönemde bilgi, henüz o tuhaf bir biçimde mayalanma yapısındadır, dingin bir biçimde biriktirilmek istemek ve sistemler karşısında da ürker. Leonardo'nun tedirginliği, yalnızca inandığını görmek istemeyen bir derin düşünmeden kaynaklanma tedirginliktir; bu, korkusuz bir derinlemesine düşünmedir, gittikçe daha genişleyen bir korkusuzluk ve bakış açısıdır. Leonardo' nun düşünce evrenindeki olay, mistik dinlerin yöneldikleri noktanın tam karşıtıdır. Mistik dinler, korkusuzluğa ve dinginliğe tefekkür yoluyla ulaşmak isterler. Leonardo'da ise kendine özgü korkusuzluğu, derinlemesine düşünmeye varabilmesine hizmet eder; bu düşünme biçimi Leonardo açısından her konuda çabalarının hedefini ve sonucunu oluşturur.

Filozofların kavramsal düzlemdeki tüm kılı kırk yarışlarının ve sistemlerinin daha doğru çıkmak zorunda oluşunu, hiçbir şeyin boşuna çabayla zorlanarak bir araya getirilmediğini, boşuna düşünülmediğini görmek; dünya, sanki düşünürlerin işkence odası.

Yeniden tanıma, ruhun tek dinginlik noktasıdır. Ruh göçüne duyulan inanç, yeniden tanımayı sağlayacak olabildiğince kabarık sayıda nokta öngörür, ve bunların çoğu ne denli aşağılayıcı olursa olsun, yine de aşağılayıcı olmaktan çok dinginleştiricidir.

Hayvanlar arasındaki hiyerarşi ne kadar da şaşırtıcı! İnsan o hiyerarşiye ondan çaldığı niteliklerin gözlüğüyle bakıyor.

İnsanların inanç biçimleri çemberlerden ve belli bir noktaya yönelik düz çizgilerden oluşma. Soğukkanlı olanlar "ilerleme" diyorlar ve her şeyin oklar gibi olmasını istiyorlar (ölümden öldürerek kaçıyorlar); sevecen ve ısrarcı olanlar ise "yeniden dönüş" diyorlar ve suçları yükleniyorlar (ölümü de yineleme aracılığıyla sıkıcı kılıyorlar). Sonra, spiral içersinde, insan bu ikisini birbiriyle kaynaştırmaya çalışıyor ve böylece ölüme ilişkin iki tutumu, hem öldüren hem de yineleyen tutu-

mu birlikte devralıyor. Böylece ölüm, eskisinden bin kat daha güçlü oluyor, ve ölümün karşısına ne ise o olarak, yani biricikliği ile çıkana da oklarla, çemberlerle ve spirallerle saldırıyorlar.

Ancak ölmüş olanlar, birbirlerini artık bütünüyle yitirmişlerdir.

Ölüme karşı beslediğim nefret, ona ilişkin sürekli bir bilinci koşul kılıyor; böyle nasıl yaşayabildiğime şaşıyorum.

Ölümün pek çoklarına bir kurtuluş gibi geldiği söylenir, ve ölümü bazen istememiş olan yok gibidir. O, başarısızlığın en yüce simgesidir: Büyük başarısızlığa uğrayan, kendini daha büyük başarısızlık olasılığıyla teselli eder, ve her şeyin üstünü aynı ölçüde örten o uçsuz bucaksız, karanlık mantoya uzanır. Ama ölüm hiç olmasaydı, insan hiçbir bakımdan gerçek anlamda başarısızlığa uğrayamazdı; hep yeni denemelerle zaaflar, yetersizlikler ve günahlar giderilebilirdi. Sınırsız zaman, insana sınırsız cesaret verirdi. Burada, en azından bu dünyada her şeyin bir sonunun olduğu fikri insana küçüklüğünden başlayarak aşılanıyor. Her yerde sınırlar ve darlıklar var, ve kısa süre sonra da genişletmenin insanın elinde olmadığı, gerçekten çirkin bir son dar geçit. Bu geçide herkes bakıyor; ardında ne olursa olsun, geçit kaçınılmaz sayılıyor. Niyetleri ve hizmetlerine bakılmaksızın, orada herkes eğilmek zorunda. Bir ruh istediğince engin olsun: Boğuluncaya kadar sıkıştırılacak, üstelik de kendisinin belirlemediği bir zamanda. O zamanı kimin belirlediği, etkilenen ruha değil, fakat rastlantı sonucu egemen olan anlayışa kalmış bir şey. Ölüme kölelik, her türlü köleliğin çekirdeğidir, ve bu köleliğe boyun eğilmemiş olsaydı eğer, kimse onu kendisi için isteyemezdi.

Çok özgün bir insanda en kişisellikten uzak yan, en çekici olur; sanki o insan, bütün dünyayı bir araya getirmiştir de, fazla geleceği için, kendini dışarıda bırakmıştır.

Yunan vazolarının üstündeki figürlerin güzelliği, bunların boş ve gizemli bir uzamı kuşatmalarından ve bir arada tutmalarından kaynaklanır. İç kesimin karanlığı, bu figürlerin dıştaki rondosunu daha aydınlık kılar. Bu figürler zamanın saatlerine benzerler, ancak zengin, farklı ve eklemlenmiş konumdadırlar. İnsan onlara bakarken çerçeveledikleri oyuğu asla unutamaz. Figürlerin betimledikleri olaylar, bu oyukla derinleşir. Her vazo, hakkında asla konuşulmayan, fakat salt ad ve biçim olarak bile var olan, bütün halindeki bir kutsallığı içeren, kendine özgü bir tapınaktır. En güzel figürler ise bir dansı betimleyenlerdir.

Tersine bir Zeus: Bir kadının âşık olmasını *engellemek* için düzinelerce tipe dönüşen bir Zeus.

Keşke duyguların cehenneminde en azından bir düzen olsaydı; cezalar ve mekânlar en azından bilinebilseydi, bir şey bir şeyin yerini tutabilseydi, bir şey bir şeyin üstünde durabilseydi, gelgelelim duyguların cehenneminde her şey belirsiz, bu cehennemin sınırları yok, yolları ise yalnızca görünüşte yol, her şey her boyutuyla değişim sürecinde, fakat buna rağmen ortada kaos yok; birileriyle dolu olan, hep yenilerinin getirildiği, ama eskilerden kimsenin asla salıverilmediği bir cehennem.

Çok sayıda tanrıdan tek bir tanrıya uzanan yol, ne kadar da anlamsız. Tanrılar aralarında geçinemiyorlar; insanlar gibi, bunu hep yeniden deneyecek yerde vazgeçiyorlar ve kendilerini bire indirgiyorlar; daha sonra o, kendi kendine yetiyor.

Düşüncelerim hep inanç konusuna yöneliyor. Onun ne kadar çok her şey olduğunu ve üzerine ne kadar az şey bildiğimi hissediyorum. Beni ilgilendiren, kavram olarak inanç, yoksa belli bir içerik değil. Ama ona, yani yaşamımın odak noktası niteliğindeki o büyük bilmeceye ve çözümüne yaklaşamadığımı şiddetle hissettiğimde, belli bir inanca uzanıyorum ve onunla oynuyorum; bunu yaparken ne kadar zevk

alacağım, kendimden ne kadar emin olacağım ve bilmecemin olası bir çözümüne ne kadar güvendiğim ise belli değil.

Gerçek Don Kişot, yani eşsiz bir çılgın, ancak sözcüklerle, *salt* sözcüklerle bir kadının tutkusuna karşı savaşıma giren biri olabilirdi. Kadın, bu tutkuyu başkalarında bulur. Onu daha önce sevmiş olan ve onun yeni tutumunu içine sindiremeyen çılgın ise, bu tutumla sözcükler aracılığıyla savaşmaya karar verir. Kadını gerçekten yakalanabilecek noktasından yakalamayacak ve ona daha büyük bir tutkuyu sunamayacak kadar gururludur. Kadına vermek istediğini, onun için bulduğu sözcüklerin kalıbına döker. Kadın kısa zamanda onun okyanusunda yüzmeyi öğrenir, orada rahattır ve çılgının doğasının bir yaratığıdır; ama kıyı mağaralarındaki yaşantılarının izini sürmekten onu hiçbir şey vazgeçiremez. Kadını daha da açılması için yüreklendirir; kadın hep karaya, daha sonra da geriye, ona yüzer. Çılgın, denizi büyütür, kadın da adalar icat eder. Çılgın, adaları su altında bırakır, kadın ise dalmasını öğrenir ve aşk yatağını denizin dibine yerleştirir. Tutkusunun etkisiyle Poseidon'a dönüşen çılgın, denizi sarsar ve kadının yatağını parçalar. Kadın, içlerinde sevişilebilecek balıklar bulur ve sevgilisini kendisiyle birlikte yutulmaya razı olması için ikna eder. Bunun üzerine çılgın, sözcüklerin denizini kurutmaya karar verir. Artık deniz yaratmaz, susar, sular çekilir, kadın susuzluk çeker, son sevgili de yitip gider, kadın tek başına susuzluktan kurur.

Çılgın, sözcükler *olmaksızın* her zaman her şeyi yapabilirdi.

Hayvanların bizde övecek ne bulabileceklerini düşünmek.

İçgüdülerden daha çirkin bir şey yoktur. İnsanların karşılıklı olarak birbirlerinin içgüdülerine bakmakta, onlara özen göstermekte ve yürekten hayranlık duymalarında sergiledikleri saygı, bir caniler topluluğunun sadakatini anımsatır. Çoğunluğun çoğu zaman yapmaktan hoşlandığı her şey insancadır, ve bazen farklı olan az sayıdaki ötekiler ise aslında insanlıkdışıdır. Daha iyi olmak isteyenlerden korkulur veya

nefret edilir, çünkü onların tutumları, ancak bir eksiklikten kaynaklanmış olabilir. Ağızlarını hep açgözlülükle açanlar ve dolduranlar ise, iyilerdir. İçgüdülerin bu herkesçe tanınmış eşit türdenliği aslında ne kadar tiksindirici! İçgüdüler hem neden, hem de hedeftir, onlarla hiçbir şey başa çıkamaz, çünkü onlar aynı zamanda güçlü olandır. Bir zamanlar İnsanın onlardan utanması daha iyi değil miydi? İnsanın kendi aşağılıklığı ile açıkça övünecek yerde, olduğundan farklı görünmeye çalışması daha iyi değil miydi? Bugün içgüdüler artık birer tanrı katına çıkarıldı, onlara karşı koymaya çalışan, dine karşı çıkan biri sayılıyor; onları adlı adınca söyleyen, bir iş yapmış oluyor; onlardan daha fazlasını isteyene çılgın gözüyle bakılıyor. Ben, bir çılgın olmaktan memnunum.

Kayıplarından duyacağım acı asla küllenmesin diye, yaşamımda gittikçe daha az insan bulunduracağım.

İktidarı kendim de uygulamasaydım ve ben de kendi uygulamamın kurbanı olmasaydım, iktidarı asla gerçek yüzüyle tanıyamayacaktım. Şimdi ise iktidarı üç misli tanıdım: Onu gözlemledim, uyguladım ve onun acısını çektim.

Halkların birbirlerini asla tanımamış olan tanrıları, ancak şimdi, tuhaf anlatılarda ve anlaşılmaz kitaplarda birbirleriyle karışmaktalar.

Belki de yalnızlıkta her şey çekilebilirdi. Ama insan yalnızlığından dışarıya doğru konuşuyor, ve başkaları da onu duyuyorlar. Duymadıklarında, daha yüksek sesle konuşuluyor. Yine de duymadıklarında, o zaman bağrılıyor. Bu durumda ortada yalnızlıktan çok, ter ter tepinen bir kendi-içinlik oluyor.

Altında dolanılan ve yaşanılan pencerelerin pozitifi olarak resimler. İnsan, yollar boyunca yaptığı bir yürüyüş sırasında belki bin pencerenin önünden geçer. Her birine ilişkin bir beklenti vardır, ama

neredeyse hiçbirinde bir şey görülmemiştir. Pencereler, bir tutam beklentiyi kesin çizgilerle yerinden ayırır ve insan da bu beklentiyi, karşılanmamış olarak, daha ilerilere taşır. Oysa resim galerilerinde hepsi, bütün pencerelerin içerdikleri, bütün manzaralar ve bakış açıları ansızın varlık kazanır; ve o zaman odalarda bakılsa döşeme taşları, masalar, sandalyeler ve dingin konumda oturan insanlar olarak görülmüş olabileceklerin tümünün onca doğru ve kesin gözükmesi insana tuhaf gelir.

Tok Adam. — Tok Adam, daha acıkmadan karnını doyurur. Kendi açlığından korkar. Ona, aç insanlara dair anlatılan öyküler karşısında derin bir korkuya kapılmıştır. Paçavralar içindeki, bir deri bir kemik insanların yanından geçtiğinde, önüne çıkan ilk pahalı restorana girer, öylesine korkmaktadır, ve orada titreyen bağırsaklarını yatıştırır. Çok anlayışlıdır ve her açlık çekende kendini görür. Çoğu insandan daha anlayışlıdır, o yüzden açlık çeken birini görmeye dayanamaz. Bu sefil yaratıklardan genellikle kaçar, ancak doygunluğu nedeniyle yolunu doğru dürüst bulamadığı zamanlar da vardır, ve o durumda herhangi bir yerde bir açı bulma zorunluluğunu duyar. Böylelerinin bağırsaklarının boş olduğunu düşünmek onu tiksindirir. Neden aç insanların da olduğunu anlamaz. Birisinin ona dünyada açların da bulunmasının nedenlerini açıklamaya çahştığı bir sohbet, zengin bir yemekle noktalanır. Ama Tok Adamın da gerekçeleri vardır. Neden, diye sorar, açlar çalmıyorlar? Neden kendilerini satmıyorlar? Neden çek sahtekârlığı yapmıyorlar? Neden cinayet işlemiyorlar? Oysa kendisi, bütün bir gün boyunca aç kalmak bir yana, açlığı hissetmemek için bile her şeyi yapmaya hazırdır. Bitip tükenmez yemeklerinin gerekçesi olarak, bir açlık durumunda kendi kendisine kefil olamayacağını ileri sürer.

Sevenleri gülünç bulur. Son lokmalarını da paylaşanlarla alay eder. "Son", onun için en kötü düşüncedir. Birinin : "Ekmeğin son lokması" dediğini duyduğunda, ağlar. Rüyalarında insanların pencerelerden içeri ve dışarı sarkarak yediklerini görür. Evleri mutfaklarına göre tanır. Yollardan geçerken, her evde mutfağın nerede bulunduğunu hisseder, ve onu yanıltan evin başına gelecek vardır. Onu davet etmek-

ten hoşlanırlar, çünkü yemek yeme biçimi unutulacak gibi değildir. Tok Adamın istediği, hayatını aşla açlık hissetmemiş olarak tamamlamaktır; her şeyi bu yüce hedef doğrultusunda düzenler. Parası olmasa eğer, bu tutumu yaşamının edimi niteliğiyle hayran olunmaya değerdir, ancak herhalde çok parası vardır. Bir defaya özgü olarak bir açı yemeğe davet eder ve ona, bunun neden bir daha asla olmaması gerektiğini açıklar. Dünyadaki bütün kötülükleri açlıktan türetmeyi başarır. Kendini iyi ve örnek bir insan sayar. Masalar asla boş bırakılmamalıdır. Yemekler biterken yerleri doldurulmalıdır, her şeyin hep çarpıcı bollukta kalması sağlanır. Tok Adam, açları gereksinir, sevenlere ise sadece nefret duyar. Eğer sevgilerini birbirlerini karşılıklı kızartmak için kullansalardı, onlara hiç kuşkusuz saygı duyacaktı. Ama böyle bir şey ne zaman oluyor ki?

Tok Adamın onu yemeğe teşvik eden ve sınırlayan bir ailesi vardır. Herkes kendine düşen payı alır, küçük toprak kaplar ve tavalar, ana yemeklerin yanı sıra ayrı tutulmuş baharat olarak masada durur. Servis şekli yemeklere göre değişir. Eğer üstlerinde belli üniformalarla belli uşaklar ortaya çıkarsa, o zaman Tok Adam o gün yemekte nelerin olduğunu bilir ve yavaş yavaş, asla acele etmeksizin, sevinebilir. Tok Adam bazen alışverişe çıkar. Dükkânlar, onun umumhaneleridir, çok ağır seçer, bir dükkân ne kadar büyükse, oradan yaptığı alışveriş de o kadar az olur. Aslında yemeklerinin satın aldığı her öğesi için çok katlı, içinde sayısız insanların bulunduğu, ayrı bir büyük mağazanın olmasını tercih ederdi. Alacağı malları seçerken çok konuşur, fakat asıl sevdiği, kendisiyle konuşulmasıdır. Onu muhteşem mallar konusunda ikna etmelerinden hoşlanır, kendisine özel bir yakınlıkla, özenle ve sevgiyle davranılmasından hoşlanır, ve böyle yerlerde onun yüreğine süzülüvermek kolaydır. Sevdikleri, onun için özel lokmalar ayırırlar. Tok Adam ne erkek, ne de kadındır. Esintilerine ve gereksinimlere göre, her iki cinsin de niteliklerinden yararlanır. Yemekleri farklı biçimde öper, güzel kokuları içine çeker. "Bana şu ya da bu sandalyeyi verin", der, içinin çektiği yemeğe göre. Zevkine varmak için yatağa yattığı yemekler vardır, bazı yemekleri de bir aşağı, bir yukarı dolaşırken yer. Bazı lokallerde pencerenin yanında yer alır ve yemek

yerken geçip gidenlere, sanki bu kişiler gözlerinden miğdesine iniyorlarmışçasına bakar. İnsanlar arasındaki çeşitli sınıflara ve halklara ilişkin duyumsaması vardır, her birinde özel yemekler oluşturulmuştur, Tok Adam bu alanda özgün olan hiçbir şeyi kaçırmaz, ancak kentlerin ve halkların elçilik heyetlerini yeğler ve kendisi yolculuklara çıkmaktan hoşlanmaz. Keşişler obur kişiler diye bilindiklerinden, manastırlara çocukluğundan beri merakı vardır. Savaş zamanında birden çok kişiye bölünür ve hepsinin tayınlarını almayı becerir. Yanlarında bir şeyler getiren konukları memnuniyetle davet eder. Ama kendisi de konuk olmaktan hoşlanır. Mutfakları uğruna, hep yeni insanlarla tanışmayı sever. Yemek kokuları, Tok Adamın cennetidir. Kendisinden daha az yemeyen ve buna rağmen asla şişmanlamayan bir insana âşık olur. Yememiş oldukları hep aklını kurcalar: Küçük çocuklardan ise gözünü hiç ayırmaz. Bağırdıklarında, onları şişlere geçirilmiş olarak görür ve onlara dikkat eden annelerden nefret eder.

İnsanların çapları, Tok Adam için farklı bir anlam taşır. Tıka basa doymuş bir piton yılanı onun içini kıskançlıkla doldurur. Deri dokusu daha fazla esneyemediği, bu derinin kapsadığının on katını yutuşturamadığı, biçimleri genelde hep aynı kaldığı, bir saat yerine ancak haftalar ve aylar boyunca şişmanlayabildiği, içindekilerin bir bölümünü, onları haftalar boyu içinde tutmak ve onlara bakmak yerine, çok çabuk boşalttığı için pişmanlık duyar. Yemek yemekte olan insanların arasında oturmaktan hoşlanır. Öyle zamanlarda nasıl onların en iyi lokmalarını ağızlarından kaptığını ve onları aynı şeyi kendisine de yapmamaları için nasıl kandırdığını düşler. Dişlerinden ötürü köpek besler, onların kemikleri parçalayışlarını ve içlerindeki her şeyi yiyişlerini seyretmeye doyamaz. Öbür dünyada ne yendiğini bilmek ister ve inancını da buna göre yönlendirir. Bu konuda söylenenler pek bir şey vaat etmemektedir, bu yüzden Tok Adam, öbür dünyaya pek de ilgi duymaz. Gelecekteki yemek haplarına hiç değer vermez ve bugün yaşamakta olduğu için kendini talihli sayar. Ona, son savaşın ardından milyonlarca insanın açlık çekmesinin canını sıkıp sıkmadığı sorulur. Tok Adam şöyle bir düşünür ve sonra dürüstçe : "Hayır" yanıtını verir. Çünkü ne kadar çok insan açlık çekerse, kendisinin yaşamının

doğruluğu da o ölçüde onaylanmış olacaktır. Tok Adam, ne olursa olsun yemek yemeyi sürdürmeyi başaramamış olanları aşağı görür.

İnsan, suçlama olarak nefret ettiğini kendini bilmek olarak sever.

Yaşamın kısalığı bizi kötü yapıyor. Ama bu bağlamda önce yaşamın olası bir uzunluğunun da bizi kötü yapıp yapmayacağını denemek gerekirdi.

İnsanın dinginleşerek kendi çelişkilerinin sistemini bulması gerekir. Parmaklıklar görülebilseydi eğer, onların arasındaki gökyüzü kazanılmış olurdu. Korkunç bir ısrar, insanlara, nesnelere, anılara, alışkanlıklara, eski hedeflere sımsıkı bağlılık; gittikçe yenilerinin eklendiği, korkunç bir yük, ağırlıklardan oluşma bir kurbağa. Mülkiyetin gözükaralığı, sadakatin kudurmuşluğu; bunların ne olur biraz daha azı, ve o zaman insan daha hafifler, iyi olurdu. Ne var ki bırakılmıyor, hiçbir şey bırakılmıyor, insan hiçbir şeyi elinden asla bırakmayacak, parmakların teker teker kurtarılması, hep sevilmek istenenden dişlerin teker teker çekilmesi gerekiyor.

Herkes kendi temel çileciliğine ulaşabilmeliydi: Benimkisi, susmanın çileciliği olurdu.

Kıskanç adamın iyileştirilmesi. Bu dünyanın güç girişimleri arasında hiçbirisi, kıskanç adamın iyileştirilmesi kadar güç değildir. Kıskançlığın ne olduğu üzerinde çok dikkatle düşünülmeden iyileştirilebilmesi, neredeyse olanaksızdır. Kıskançlık, sanki insan çıkışı olmayan küçük bir odada yaşamak zorundaymışçasına, düşüncelerin ve havanın daralmasıdır. Arada sırada bir pencere açılır, o, yani kıskançlığın konusu, şöyle çabucak içeriye bakar, kaybolur ve pencereyi yeniden kapatır. Şimdi o özgür ve gönlünce çevrede dolanıp dururken, insan bir yere kapatılmıştır ve hiçbir yere gidemez. Kıskançlık, insan hiçbir yere gidemediği için doğar. Kıskançlıkla birlikte gidilmesi gereken yollardan gidilmemiştir. Ortada pek çok korun-

mayan yol vardır, insan onlardan gitmemiştir, oysa bunlar serbestçe gidilebilen yollardır, ve insan o yollarda her şeyi yapabilir. Yolların çokluğunun tuzağına düşmüş olan biri, sanki kıskançlığın doğumu için yaratılmıştır. Her yerde olabilmek, her adıma ayak uydurabilmek, her esintiye boyun eğmek olası mıdır? Bunun için insanın bir uydu, daha doğrusu bir köpek olması gerekir. Köpekler bu işi en iyi biçimde yaparlar, onların tek istediği, efendilerinin gittikleri yollarda onlarla birlikte olmaktır. Oysa bir erkek, bir kadının köpeği olamaz. Buna biraz kalkıştığı takdirde bile o artık kendi kendisi değildir, ve ona birazla hiç yardım edilemez.

Evde, kitaplar veya notlar arasında kalmaktan hoşlanan mutsuzlar da vardır; kendileri için dingin bir var olma biçimi dokuyan bu gibilere bir kadın hiç uygun değildir. Çünkü kadını yanlarında tuttuklarında dinginlik uçup gider, kadını uzakta tuttuklarında ise kısa zamanda onun ne yaptığını artık bilmez olurlar. Kendilerini eve kapatan erkekler, kadınları kendilerinden de fazla kapatmak zorundadırlar. Uzaklara kapatılmış olan kadının uzun bir yolu vardır, ve bu yol hep canlanacaktır. Hava, baştan çıkarmalarla doludur ve bunlar erkeklerin ağzından çıkma sözcüklere dönüşürler. Birlikte bir yola gitmeye yönelik ve erkeğin kabul etmediği her çağrıyı daha sonra bir başkasıyla paylaşılan bir yol izler, ve kadın ne kadar doyarsa doysun, böyle yollar kimsenin frenleyemeyeceği yeni bir yaşamın başlangıcıdır. İnsanın kendini kapattığı yer, korunmak istediği kadından gizli kalmalıdır. Çünkü kadın, oraya girmesine izin verildiği takdirde, iniş çıkışlarını da beraberinde getirir, ve o yer de yıkılır gider. Ama oraya asla sokulmadığı takdirde de kadın orayı hiç düşleyemez, bu yüzden başka yerlere gider. Kıskançlığın kurbanının durumu modern zamanlarda daha bir güçleşti. Çünkü bu kurban telefon edebilir ve bulunamayanların suçluluğunu her zaman hiç kuşkuya yer kalmaksızın saptayabilir; belki de yanıldığı yolunda bir umut bile besleyemez. Uğradığı felaket hep açık ve seçiktir, bir kaçış ya da avuntu yoktur.

Peki çok kadın sevmesinin ve aşkını dağıtmasının kıskanç erkeğe bir yardımı dokunur mu? Hayır, dokunmaz, çünkü aşkı, gerçekten bir aşk ise eğer, hep büyük olacaktır. Ya "sevdiği" insanları umursamaz,

yani o insanlar onun için gerçekte yokturlar, ve o zaman onların yapıp ettiklerini umursamayabilir. Ya da sevmektedir, yani insanları bütünüyle kendi iç dünyasına almaktadır: O zaman sayıları ne kadar çok olursa olsun, her biri başlı başına bir insandır ve bunlardan her biri seven erkeği ölümüne üzebilir. Dağıtma, ancak dağıtan kişiden duygunun ciddiyetini tümüyle aldığı takdirde yararlıdır. Böyle yaşamaya değmez. Bunun yerine yalnız ve tamamen kendi için var olmak, bir de asla kavranamayan bir tanrıya hararetle tapmak daha iyidir. Çok sayıda insan, daha çok kıskançlık nedenidir.

Peki, daha farklı bir biçimde yaşamanın yardımı olur mu? Ölüm ve yaşam hakkında karar vermeksizin, hemcinslerinin her saat tehlike altındaki yaşamları için sorumluluk ve korku duymaksızın yaşamak. Korkusu her zaman uyanık olan sorumlunun yüreğindeki kıskançlık, en kötü kıskançlıktır, ve kendi kendilerini kapatanlar da genellikle böyleleridir, korku onları yollarda her zaman rahat bırakmaz. Ölüm olmasaydı eğer, kıskançlığa dayanılabilirdi. Çünkü insan, yitirdiği birinin bir yerlerde olduğunu bilirdi, ve belki de ona yine rastlayabilirdi, belki de o koşarak dönebilirdi. Ama ölüm, her şeyin farklı olmasını isteyebilir. İnsanın sevdiği, gözden kaybolur kaybolmaz son bulabilir, ve öldüğü takdirde, onu kim yeniden geri getirebilecektir? Ve acaba gözcülüğü yapılamayan ölüm, acaba önlenemez miydi? Hangi sevgi ölümü düşünmeyecek kadar kısadır, hangi sevgi, ölüme direnmeye kalkışmayacak kadar zayıftır?

Ölüm olmasaydı, kıskanç adamın iyileştirilmesi için bir yol bulunabilirdi, ama bunu düşünmek boşuna. Yapılması gereken, bu sınırlı yaşamda bir yol bulabilmek.

Gelenceksel insanlara yapışıp kalmak, yalnızca onları daha kurnaz, daha dargörüşlü ve daha aşağılık kılmaya yarar. Bu kişiler, insanın çevresinde dolanıp durmayı, büyük sözleri aşağı görmeyi öğrenirler; bu sözler büyüktür, çünkü tek tek kişiler için değil, herkes için kullanılır. Geleneksel insanlar yerlerinden öylesine emindirler ki, bu yer onların canlarını sıkar. Bu yüzden öylece çekip giderler ve kendilerinden geriye yalnızca korkuluklar bırakırlar; bu korkulukların

canlılığı, sadece birinin nöbetini ve kendisini tutmaya yetecek kadardır. Gerçekten seven —ki, geleneksel insanlar bunu kısa zamanda anlarlar—, sevdiği biçimlerin görünüşüne yapışıp kalır. Rüzgâr, onda hareketlerin ve seslerin yanılsamasını yaratabilir; o, korkuluğa giydirilmiş olan paçavraların asıl yüzünü görmek yerine, onlara acıyacaktır.

İnsanın sevdiği, güzel yüz değil, kendisinin harap etmiş olduğu yüzdür.

Kuşkunun en tedirgin edici yanı, onu haklı kılmanın gerekçesidir. Gerçek yaşamda kuşkuya ait korkunç ve yaygın yaşam bilgeliğinin neredeyse dörtte üçünü oluşturan bir gerekçe vardır. Burada sadece para denilen kurumu düşünmek yeterlidir. İnsan paraya ne kadar da güvenir ve onu ne kadar bağnaz bir kuşkuyla korumak zorunluluğunu duyar! Onu herkesin elinden almak istediğinden son derece emindir ve bunu doğal sayar. Daha iyi güvence altına alabilmek için onu iyice saklar ve oraya buraya dağıtır. Tek başına para, kuşkuya yönelik sürekli ve kökünün kurutulması olanaksız bir eğitimdir. Kuşkunun daha eski biçimleri daha çarpıcıdır ve insan kuşkudan söz ettiğinde, yalnızca onları düşünür. Ancak parayla herkesin işi vardır; ister az, ister çok olsun, herkes onu sımsıkı kendinde tutar, bir yerlere dağıtır ve saklar. İnsan, fiyatını bilmeksizin hiçbir şey satın alamaz, bu yüzden de son derece budalaca bir ısrarla fiyatların peşindedir. Kuşku diye bir şey olmasaydı eğer, fiyatlar da olmayacaktı; fiyatlar, neredeyse kuşkunun ölçütüdür.

Minik tapınaklarını hep yanında taşıyan bir tapılan.

Ölümsüzler yaşlanabilmeli, aksi takdirde asla gerçek anlamda mutlu olamazlar. Herkes, kendisine hitap eden yaşta direnebilmeli.

İnsanların yazgıları, adları yüzünden sıradanlaşır.

İnsan bazen, kendi kötülüğüne ilişkin duygudan, kötü yöneliminden, kötü etkisinden ötürü bitkin düştüğünde, artık kendisini haklı çıkarabilecek hiçbir şey olmadığını düşünür, ve önünde hesap verecek bir tanrı tanımaksızm, kendini lanetlenmiş hisseder; böyle bir tanrı olsaydı hissedebileceğinden daha da lanetlenmiş hisseder; çünkü tanrının söylemi sözcüklerden oluşacaktır, insanın kendi söylemi ise herhangi bir biçimden yoksundur, bir çaresizlik çiselemesinden başka bir şey değildir, ve damlalarının sonu asla gelmeyecektir.

Darbeler artık eskisi kadar ciddi değil, insan onları tanıyor, darbelerin şaşırtıcı bir yanı yok, onlar yalnızca sık sık kesintiye uğrayan kurallardan ibaret. Geldiklerinde, insan, eski bir alışkanlıktan ötürü, belki de siniyor, ama tam anlamıyla korkmuyor. Yani insanın yaşlanması ve son bulması, acılarını artık ciddiye almaması mı oluyor?

İmparatorluk dönemindeki Roma'yla ilgili her şeyi okumaktan hoşlanıyorum. O Roma, modern bir kent gibiydi, hakkında çok şey biliniyor ve bizlerden pek uzakta değil. Bugün de geçerli olan ve yine eskisi kadar canlı bir adla tanışıklık, insanda o eski zamana ait duyguyu canlandırıyor. Gerçi o zamanki insanların giysilerinden rahatsızlık duyuyorum; bunu düşünmekten hoşlanmıyorum, beni bazen yabancı kılan tek şey bu. Buna karşılık o zamanki insanların sözcükleri ve ilişkileri, yapıp ettikleri ve oyunları bana bizim kendi kendimizi açıklayabilmemiz ve umutlandırabilmemiz için düşünülmüş bir edebiyat parçası gibi geliyor. Dinsel ilişkilerinde bizim modern özgürlüğümüzü çağrıştıran bir yan var; kendimizinkinden utanç duyabileceğimiz parti kuruluşları Roma'da daha mekanik ve o yüzden de daha aydınlatıcı. Roma'nın dışındaki uluslar daha birbirlerine bitişmemişler; aralarında hareket alanına benzeri bizde artık olmayan bir şey var. İnsan Roma İmparatorluğu ile ilgilenişinin her anında onun sonunda çökmüş olduğunu biliyor: Ama Roma, hâlâ var. Bu yüzden bugün bizi tehdit etmekte olan çok daha ciddi çöküş tehlikeleri karşısında insan kendini avutabiliyor; sanki bugünküler de geçici olabilirmiş, sanki bizim açımızdan da aslında o her birimizin özünü

oluşturan en küçük parçaların yıkımı değil de, sadece görülebilir nesneleri yağmalamak peşinde olan barbar düşmanların varlığı söz konusuymuş gibi.

Sanki önünde sınırsız bir zaman varmış gibi yaşamak. İnsanlara yüz yıl sonrası için randevu vermek.

1947

NERESİNDEN AÇILIRSA AÇILSIN, herhangi bir felsefenin her sayfası insanı rahatlatır: Gerçekliğin dışında örüldüğü böylesine açık olan bir ağın yoğun dokusu, yaşanan ana sırt çevrilmesi, duyguların dünyasına değgin ve filozofun kendisinde de gelgitlerini sürdüren o görkemli aşağılama, kendinin bilincine bir karşı-görünümde varan, ama yine de vazgeçmek nedir bilmeyen bir görünümün kendine olan güveni, çok eski zamanların düşünceleriyle insanın elini uzatsa değebileceği kadar yoğun bir içli dışlılık: İşte bu türden bir örgü, tam da böyle bir örgü binlerce yıldır dokunmakta ve değişen, sadece desenler; bugüne kadar hangi el işi daha iyi dayanabildi, hangi tür çömlekçilik bunun gibi hep aynı şekilde sürdürülebildi? İnsan hangi felsefeyle ve hangi nedenle —ister onu daha iyi bildiği, ister hiç bilmediği için— ilgilenirse ilgilensin, temelde söz konusu olan hep aynı şey: Öteki sözcüklerin özüyle tıkabasa dolu, az sayıda sözcüklerin ve onların bir akarsuyun kıvrımlarına benzeyen sürüp gidişinin vurgulanması.

Cimrilerin her şey için bir kat fazla ödemelerini öngören bir düzenleme olmalı.

Cimrilik ahlâki bir hastalık sayılmalı, ona yakalanmış olanlar resmen bu hastalığın hastası diye ilân edilmeli ve bir işaret taşımalı. İnsanlar arasında kökenleri yerine toplumsal niteliklerine göre ayrım yapılmalı. Cimriliğin Davut işaretinin çıkartılması kesinlikle yasak olmalı. Cimriler sokaklarda bu işaretle dolaşmalılar; buna alışabilmeliler, ama dükkânlarda kendilerine davranılış biçimlerine alışamamalılar. İçeri öyle girmeliler ki, dükkân sahibi onların cimriliklerinden hiç kuşku duymasın. Cimriler, yanlarında durdukları müşterilerin aynı mal için kendilerinin ödediklerinin yarısı kadar ödediklerini

seyretmek zorunda olmalılar. Buna homurdanmamalılar, çünkü aksi takdirde yasa gereği biraz daha fazla ödemek yükümlülüğüyle karşılaşmalılar. Cimriliğe karşı alınan bu sert önlemlerin çok tuhaf etkileri olurdu. Bazı cimriler müsrif olmaya, üstelik de bunu kanıtlamaya çabalarlardı. Çabaları adeta atletik bir yapıda olurdu: Parayı savurduklarında, sanki demirden yapılma ağır gülleleri, başkalarının kafasına fırlatmak üzere, havaya kaldırır gibi olurlardı. Bazıları da yüksek fiyatlardan ötürü öylesine çaresizliğe kapılırlardı ki, cimriliği giderek daha haklı bulurlardı ve günden güne alışverişlerini azaltırlardı. Bu kişiler gerçekten de sefil gölgeler gibi dolanıp dururlardı; yoksulların yerine onlar geçerlerdi, fakat insan böyle yoksullardan nefret etmekte haklıdır.

Günah işleyenin kefaretini kendi saptayacağı bir din olmalı. Aksi takdirde din, etkisiz kalır.

Kendisine her şeyin armağan *edildiği* bir hırsızın öfkesi.

Mitler benim için sözcüklerden daha anlamlı, ve bu da benim Joyce'la aramdaki en derin fark. Ama ben de sözcüklere ayrı bir saygı duyuyorum. Onların bütünlüğü, benim için neredeyse kutsal. Onları kesmek bana aykırı geliyor, ve sözcüklerin gerçekten kullanılmış daha eski biçimleri karşısında bile ürkeklik duyuyorum, onlarla birlikte sonu belirsiz serüvenlere atılmaktan hoşlanmıyorum. Sözcüklerin içinde bulunan bilinmeyeni, yüreklerini, Meksikalı bir kurban rahibi gibi göğüslerinden söküp almak istemiyorum; böyle kanlı davranışlardan nefret ediyorum. Betimleme, kişilere yollamalarda bulunularak yapılmalı, yoksa kendi aralarında sözcüklere değil. Onları konuşan dudaklar olmaksızın, tek başlarına sözcükler bana her zaman aldatıcı gelmiştir. Ben bir yazar olarak henüz *yazıdan önceki* zamanda, seslenişlerin zamanında yaşamaktayım.

Yabancı dillerde insan kendini daha iyi hisseder; o yüzden de hemen ve önce o dillerin küfürlerini öğrenir.

Uzun zaman okumadığında, ruhunun delikleri genişliyor, her şey bu delikten geçip gidiyor, ve en kaba tanelere varıncaya kadar her şey, sanki hiç olmamış gibi oluyor. Yaşanmış olan, ancak okunmuş olanla toplanabiliyor, ve insan bu okunmuş olan olmaksızın hiçbir şey yaşamış olamıyor.

Yazarların genel özelliklerine ilişkin bulduğum her küçük düşürücü açıklama hoşuma gidiyor. Örneğin kısa süre önce Pascal'da olduğu gibi "Poète et non honnête homme."(*) Daha Platon'dan başlayarak, bu yargının ne kadar tekyanlı ve haksız olduğunu çok iyi biliyorum, ama içimden bir ses yine de şöyle diyor : "Yazar mı, aman, şeytan alsın!" Belki de bende tedirginlik yaratan, yazarın beğenilme tutkusu, ünlü olma tutkusu, küstahlığı, ama bu arada onun dönüşebilme olanaklarının zenginliğini asla yadsımıyorum. Bugüne kadar tanıdığım ve yaşayan yazarların önemli bir bölümü şu ya da bu nedenden ötürü hoşuma gitmedi; ama bu, belki de insanın kendini biricik saymasıyla açıklanabilir. Buna karşılık eski yazarlar üzerine okuduklarım arasında hoşuma gitmeyen neredeyse hiçbir şey yok; binlerce ayrıntı olsa da beni hep etkiliyor, hatta yaşam tarzı pek çekici olmayan Baudelaire bile hakkında öğrendiğim bilgiler çoğaldıkça benim için daha değerli bir adam oldu. Yazarın her türlü somut karşısında sergilediği o sakınganlık ve güvensizlik dahi bana çekici gelen bir şey. Ama beni bir anda fetheden özellik, yazarların başlarına gelenlerin tümü bağlamındaki yanılsamalarının zenginliği. Kendileriyle ilgili konularda, sırf çok şeyler düşünebilmek için, çoğunlukla yanlış düşünüyorlar. Bu yanlarını bunca güzel ve dayanılmaz kılan, nedir acaba? Yanılsamalarının zenginliği mi, yoksa yanlışlığı mı? Bu konuda karar vermekte güçlük çekiyorum. Ama bildiğim şu ki, günlük yaşama ayak uyduran "normal", sıradan insanda beni en çok rahatsız eden şey, her şeyin her saat birbiriyle uyum içersinde olması ve bu insanların kısa vadede hep

(*) *Honnête homme*: XVII. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da saray çevresinin ideal insan anlayışını belirten Fransızca sözcükler. Kültürlü, bilgiçlik taslamayan fizik yapısında olduğu kadar davranışlarında da hoş ve seçkin görünen, sözünün eri, örnek bir insan anlamında kullanılır. —*ed.*

doğruları yaşamaları. Bir tramvaya biniyorlar ve gidecekleri yere varıyorlar. Bir yerde çalışıyorlar ve gerçekten de bürolarına ulaşıyorlar. Her şeyin bir fiyatı var ve onlar bu fiyatı biliyorlar. Bir kadını istiyorlar ve onunla evleniyorlar. Belli yolları var, ama herhangi bir yere varmak için, yoksa sadece hiçbir yere götürmemiş yolları seven bizler gibi değiller. Eğer yazarlar hep "yanlış gidenler" olsalardı, onlara karşı söylenebilecek bir şey de olmazdı. Fakat daha sonra bundan somut bir biçimde hayranlık uyandırıcı bir şey çıkartmaları, yanlış gidişleri konusunda onları özünde olması gereken bir şeyden, ciddiyetlerinden yoksun kılıyor. Genç ölen yazarlar, taklak atmakta henüz yeterince deneyimli değillerdir; bu yüzden onlar üzerine bilinenler hep hoş şeyler olarak kalır. Kendilerini kendilerinin kuşbakışı düzeyine yükseltmiş olan ötekiler ise yıldan yıla daha bir itici ve nefrete değer olurlar. İnsanın içinden onca önemsedikleri işçiliklerini kafalarından ve boşa giden yıllarını da yaşamlarından çıkarıp atmak gelir.

Herkes, birden fazla yaşamı korumakla görevlendirilmiştir; korumak zorunda olduklarını bulamadığı takdirde, vay haline. Bulduklarını iyi koruyamadığı takdirde de vay haline.

Ey gece ve iki ışık, dört ışık, sekiz ışık, ta ki ışıklardan her biri ötekini düşündürene kadar.

Ölümü, teselli olarak sunan dinlerden birini paylaşmaksızın hep hissetmek, ne cüret, ne korkunç cüret!

Bugün psikolojik açıdan artık ölmemek mümkün olsaydı bile, salt çok fazla ölenin bulunmasından ötürü, hiçbir insanın kendi ölümünden kaçmak için gerekli ahlâki gücü gösterememesi gibi bir durumla karşılaşılabilirdi.

Özgürlük, henüz seninle konuşma hakkına sahip bulunmayan her yeni yüzdür. Özgürlük, önünde olan ve seni tanımayan herkestir. Özgürlük,

henüz daralmayan, içinde henüz boğulmadığın her çerçevedir. Başkalarının hesaplarına dahil olmadığın sürece özgür kalabilirsin. Sevilmediğin yerde özgür kalabilirsin. Özgürlükten yoksunluğun başlıca aracı, adındır. Onu bilmeyenin senin üzerinde gücü yoktur. Ne var ki onu pek çok kişi bilecek, bilenler giderek çoğalacak; onların birleşik güçleri karşısında kendini özgür tutmak, yaşamının neredeyse erişilemez hedefidir.

Daha iyi mi olmak? İnsan başarsa bile bunu, bir başka durumda yine de daha iyi olmuş olmazdı, demek ki iyi olmamıştır, sadece daha bir bilenmiştir.

Tanrı, Tanrı diye bir şey olsaydı eğer, korkusuz olan olurdu: Korkusuz eylemde bulunan, korkusuz dinlenmeye çekilen; korkusuz yaratan ve emreden; korkusuz cezalandıran ve ödüllendiren; korkusuz vaat eden; korkusuz unutan. Böylesi, Tanrı olurdu, korkunç ve güçlü bir Tanrı. Ötekilere, sözde tanrılara gelince, kıvranmaktalar ve korkudan dağılıp gitmekteler. Bizden ne fazlalıkları var ki?

Tanrının dünyanın onu yaratmazdan önceki haline duyduğu özlem.

Ölümün düşmanlarının içine süzülmek, onların savaşma iradelerini ve cesaretlerini kırmak konusunda kendine özgü bir tarzı var: Ölüm, sürekli olarak kendini radikal bir çözüm diye tanıtıyor, kendisinin dışında hiçbir gerçek çözümün bulunmadığını anımsatıyor. Nefretin donmuş bakışlarıyla onun doğrultusunda yaşayan, ona tek sıfır noktası olarak alışıyor. Ama bu sıfır nasıl da dallanıp budaklanıyor! İnsan, artık başka hiçbir şeye güvenemeyeceği için, ona ansızın nasıl da güveniyor! Nasıl da şöyle diyor kendine: Başka hiçbir şey kalmadığı için, elde bu kalıyor. Ölüm, insanın yakınında ne varsa deviriyor, ve insan artık acıdan çaresiz kaldığında, ona gülümseyerek şöyle diyor: Aslında sandığın kadar aciz değilsin, kendi kendini, kendinle birlikte de acını yıkabilirsin. Ölüm, insana daha sonra onlardan yine kendisinin

kurtarabileceği acılar hazırlar. Bugüne kadar hangi işkenceci yargıç işini ondan iyi yapmıştır?

Kutsal şeyler üzerine okuduğumda, salt kutsal olmuş oldukları için anıları beni etkiler, ve bu anı içimde yaşadığı sürece huzur duyarım. O güzel kokan, yusyuvarlak ve altın elmalar, kendilerinden kuşkulanılamaz olduğunda kim bilir ne kadar büyük huzur duymuşlardır. Bütün kutsallıkları arıyorum, ve artık geçmişe karıştıkları için yüreğim sızlıyor. Daha sonrası için hiçbir şey bulamıyorum, ölümü çıplak diye adlandırdım, onu çıplak çağırmış olanın vay haline. Kutsallıklar, ölümün giysileriydi; o giyimli olduğu sürece insanlar, yani o sonrasız katiller bile huzurlu yaşayabilirlerdi; eğer o yağmacılar, o haydutlar, gözleri ölüme doymak bilmeyip de onun giysilerini zorla çıkarmasalardı, kendilerine hiçbir şey olmayacaktı. Ben kendimde onların en kötülerinden biriydim. Cesur olmak istiyordum, o yüzden şöyle dedim: "Ölüm, sadece ölüm, başkaca hiçbir şey." Cesaret nedir, ve dikkat, aslında ne kadar daha değerli. Fakat bizler güçlenmiştik, o yüzden ölümü sürükleyerek getirdik, onu saklandığı bütün deliklerden çıkardık, ve şimdi tanımadığımız bir ölüm yok. Cehennemden nefret ediyoruz, ama o, en azından ölümden *sonraydı.* Hangi acı hiçlikten daha iyi değildir? Ey cesaret, o budalaca cesaret, şimdi senin büyüklenişinin makasları arasına düştük, kesilmedik hiçbir şey kalmadı, artık hiçbir ölmekte olan, yolun nereye uzandığını bilmiyor!

Yaratısını *gizleyen* bir Tanrı. "Ve yarattığı, iyi değildi."

En hoşuma gitmeyen düşünceler, doğrulukları çabuk ortaya çıkanlardır. Söylenen bir düşüncenin doğruluğu hemen iki yıl sonra ortaya çıkmışsa, insan ne söylemiş sayılabilir ki?

Bazı insanların karşısında bulunamayan sözcükler, onları terk ettikten sonra akla gelir. Bunlar, karşısındakinin varlığının birini sürüklediği şaşkınlıktan kaynaklanmadır. Bu şaşkınlık olmasa, o sözcükler hiç

doğmayacaktır; ama hemen akla gelememeleri de o sözcüklerin özü gereğidir. Kanımca yazarı yaratan, bu şiddetli, ama geç gelen sözcüklerdir.

Çığlıkların kesildiği söyleniyor; ama ben darağaçlarındakilerin suskunluklarını hâlâ duyuyorum.

Kendisinde her şeyin, her izlenimin, her yaşantının, her durumun geçici olduğu bir insanı betimlemek. Kendisinde hiçbir şeyin kalıcı olmadığı bir insan. Bugün, dün ve yarın, onda hiçbir şeyle birbirine bağlı değil. Her şeyi yaşamış ve hiçbir şey yaşamamış. Taptaze bir insan. Ölümlülüğü uç noktaya vardırılmış, bu yüzden onun bile herhangi bir anlamı yok. Herkesi tanıyor ve hiç kimseyi anımsayamıyor. Adlardan yoksun bir dünyada yaşıyor. Korkmuyor, ama ondan kimse de yok. Yaşı ve cinsiyeti kimse için açık değil. Ne amaçları ne de planları var, kimsede onun kendisine uzandığı gibi bir duygu yok. Sıkıcı olamıyor. Bütün dinler onda eksik. Kendisini oluşturan anların önceden kestirilebilmesi olanaksız. Onu arayan, hep farklı yerlerde buluyor.

Sistemler kurmakta aceleci insanlardan nefret ediyorum, ve benimkinin asla bütünüyle noktalanmamasına çalışacağım.

Sözcükler nerelerde olmadı ki şimdiye kadar! Hangi dudaklardan, hangi dillerden dökülmedi! Bu cehennem yolculuklarının, bu uçurumların ardından artık onları tanıyabilecek biri kaldı mı? Sözcüklerin iki tür varlığı var: İlk olarak her biri içimizde tutsak ve olabildiğince sıkıştırılmış; ama olabildiğince sıkıştırılmış her sözcükte de bizler varız. Çok sayıda sözcük, her biri çift, acı çeken ve çektiren, kurban ve kurban eden, yoğun ve boş.

Bugüne kadar daha kimse gerçek sözcükleri duymadı, uğruna duyulan sözcükleri; herkes dinliyor, dinliyor ve bu gerçek sözcükleri bekliyor.

Biri onları duyana kadar kulakları kanatlara dönüşecek, ve ötekiler de onu izleyecekler.

Kuşkunun en şaşkınlık uyandırıcı yanı, olan olaya, *olguya* yönelik kuşkudur. İnsan, kendisine yakın olan bir başkasının kötü niyetinden, ihanetinden, ikiyüzlülüğünden, hilekârlığından, elinde bir kanıt bulunmaksızın, uzun süre kuşkulanabilir. Ondan sonra korkulanı ansızın onun ağzından, örneğin düşteki bir itiraf gibi, herhangi bir kuşkunun gölgesine bile yer bırakmayacak kesinlikte duyabilir. Sevilen kadının seven erkeği aldattığı kişinin takma adı geçebilir. Ama kesinliğin geldiği noktada kesin olan, ötekine artık gerçek gibi gözükmez. Kanıtlar eksik olduğu sürece inanmak zorunda kalınmıştır. Kanıt çıktığı anda ise artık inanılamamıştır. Sanki inancın tek varlık nedeni, bir şeyi gerçeğe dönüştürmek olmuştur, ve sanki gerçekleşen, kişiyi artık ilgilendirmemektedir; kişinin avucuna hapsetmiş olduğu havayı bu hava taşa dönüp sertleştikten sonra bırakıvermesi gibi.

Milim milim ölümsüzleşen biri.

Korkuda duymak isteyen, ne pahasına olursa olsun, umarsızca duymak isteyen bir yan vardır. Buna göre iyi, kötü, kaçınılan, korkulan, ne varsa uygundur, yeter ki duyulsun. Korku en büyük olduğunda insan, sırf duymak için, bir öldürme emrini de alacaktır.

Savaş varken insan susmak zorundaydı; utanç ve çaresizlik haklı görünüyordu. Oysa savaş bitti ve insan, o zamanlar nedenini zorbalığa ve kendi yalnızlığına atfettiği aczinin büyüklüğünü tam anlamıyla ancak şimdi öğreniyor.

İnsan artık çok fazla insan tanıdığında, daha başkalarını da kurgulamak neredeyse korkunç bir günah gibi geliyor.

Antikçağın insan açısından rahatlatıcı yanı: Modern insan için artık herhangi bir *tehdit* taşımaması. Tehditleri çok uzun zaman önce

düşünülmüş, artık kimsenin soluğunu kesmiyor. Bizler, antikçağın hep çalabileceği birer çalgıyız; o, bizi tanıyor ve doğru çalıyor. Fazla zorlanmaksızın, çok sayıdaki rastlantılarından biri olarak, onun tarafından düşünüldük. Antikçağ, bizi aşağı görüyor ve artık iktidar tutkunu değil.

Yılın günlerini bir kâğıt oyunu gibi düşünmek: İnsan herhangi bir günü çekebilir, elinde tutabilir, oynayabilir, ve ondan sonra bütün kâğıtları yeniden karıştırabilir. Hiçbir gün, gelmekte olanın bir nedeni değil; hepsi gelişigüzel birlikte ve her defasında farklı başlamaktalar. Kendilerini yineliyorlar, ama insan onları hep farklı düzenlemeler içersinde görüyor. — Günler yinelenebilir olsalardı eğer, insan günlerini ne kadar daha akıllı değerlendirebilirdi, ne kadar çok anları, hep yeni düzenlemeleri karşısında onlara ne kadar doğru yaklaşırdı! Bu durumda ise, yani ilerleyen ve yinelenemez günler geleneğimiz çerçevesinde, onların hüzün verici acemileri olarak kalmaktayız.

Kafka, yazarlara özgü büyüklenmelerin tümünden gerçekten yoksundur, hiçbir zaman övünmez, övünmeyi beceremez. Kendini küçümser ve hep küçük adımlarla yürür. Adımını nereye atsa, altındaki zeminin güven verici olmaktan uzaklığını hisseder. Kimseyi taşımaz, insan onunla birlikte olduğu sürece, hiçbir şey tarafından taşınmaz. Böylece Kafka, yazarların aldatmacalarından ve göz boyamalarından feragat etmiş olur. Yazarların onun çok iyi duyumsadığı parıltıları kendi sözcüklerinde yitirilmiştir. İnsan onun küçük adımlarına ayak uydurmak zorundadır ve bu yüzden alçakgönüllü olur. Yeni edebiyatta insanı bunca alçakgönüllü kılan bir başka şey yoktur. Kafka, tüm yaşamların şişirilmişliklerini aza indirger. İnsan onu okurken iyileşir, ama bundan ötürü gurur duymaz. Vaazlar onlardan etkilenenleri gururlandırır, Kafka ise vaazdan feragat eder. Babasının buyruklarını başkalarına iletmez; en büyük yeteneği olan tuhaf bir tutukluk konumu ona, babalardan oğullara sürekli uzatılan buyruklar zincirini kesme olanağını kazandırır. Kafka, kendini buyrukların zorbalığından kurtarır; buyrukların güçlü ve hayvansı yanı onu hiç etkilemez. Ama

öte yandan buyrukların içeriğiyle yoğun düzeyde ilgilenir. Buyruklar, onda düşünceye dönüşür. Bütün yazarlar arasında Kafka, iktidar mikrobunu hiçbir biçimde kapmamış tek kişidir; herhangi bir biçimde kullandığı bir iktidar da yoktur. Tanrıyı babacanlığının son kalıntılarından da soymuştur. Geriye yalnızca yaşamın yaratıcısının istemlerine değil, doğrudan yaşamın kendisine ait düşüncelerden örülme, sık ve parçalanamaz bir ağ kalmıştır. Öteki yazarlar Tanrıya öykünürler ve birer yaratıcı gibi davranırlar. Asla bir Tanrı olmak istemeyen Kafka, asla bir çocuk da olmaz. Bazılarının onda korkutucu buldukları ve beni de tedirgin eden yanı, onun değişmez yetişkinliğidir. Kafka, buyruk vermeksizin, fakat oyun da oynamaksızın düşünür.

Diyelim ki, Tanrı yaratıcı falan değil: Her şeyden önce dev bir direniş, dünyayı bizden korumakta; ağır ağır geri çekilmekte; biz insanlar da güçlenmekteyiz; ta ki dünyayı, kendimizi ve onu yıkacak güce erişene kadar.

Bir kör adamın konferansı. Bir şarkıcı kadınla evli olan ve çoktandır tanıdığım bir kör piyanist, dün körlük üzerine bir konferans verdi. Durumundan ne kadar memnun olduğunu vurguladı. Herkes ona ve karısına çok daha yakınlık gösteriyormuş; körlerin güvenlerinin ve neşelerinin kaynağı da buymuş. Piyanist, bana hiç de yabancı gelmeyen bir disiplin ve sadelikle konuştu; onun bir İngilizin genel çizgilerini yansıttığını düşündüm. Piyanist ne sağa, ne sola, ne de çevresine bakmıyordu — kör biri için buna ne kadar bakınmak denebilirse elbette; buna karşılık gözünü belirlediği hedeflere görebilen bir İngiliz kadar kendinden emin ve sağlıklı yöneltiyordu. Meraklı değildi, abartmalara gitmiyordu; karısının çapraz ateşi andıran daha sonraki konuşmalarından asla etkilenmedi. Kendi dışında kalan, ama kendini ona göre yönlendirmek zorunda olduğu dünyayı —görenlerin dünyasını— kabullenişi, bir İngilizin çevresini kabullenişi kadar pratik ve doğaldı. Ötekilerin önünde sürekli olarak küçük reveranslar

yapıyor ve onlardan, aslında hiç de ihlâl denemeyecek kural ihlâllerinden ötürü özür diliyordu. Bu arada bağımsızlığından ötürü duyduğu sevinci vurguladı, o da herhangi biri kadar özgürdü; yaşamını dürüstçe ve kendi emeğiyle kazanıyordu.

Onu ve konferansını ayrıntılı olarak anlatmayı çok isterdim. Fakat bugün asıl yazmak istediğim şey, körlerin yaşamlarına ait ve benim için yeni olan bazı ilginç özellikler. Piyanistin anlattığına göre, başkaları için sis ne ise, güçlü bir rüzgâr da onun için oydu. Rüzgârda kendini yönünü şaşırmış ve kaybolmuş hissediyordu. Aşırı gürültüler her yandan geliyor, bir bütün halinde ona doğru akıyordu, ve o zaman kendisi artık nerede bulunduğunu bilmez oluyordu. Çünkü normal zamanlarda yürürken kendini nesnelerin mesafesine ilişkin güvenilir bir duygunun rehberliğine bırakıyordu. Gerek bir duvarın, gerekse bir masanın yakında olduğunu algılayabiliyordu. Bunlardan birinin hemen önünde kendiliğinden duruyor ve asla çarpmıyordu. Bu yeti herhalde şu ya da bu biçimde kulağıyla bağlantılıydı, çünkü soğuk aldığında ve bu yüzden kulağı iyi işlemediğinde, söz konusu yeti de felce uğruyordu.

Kör piyanistin görebilenlere göre fazladan *bir* lüksü vardı. Çeşitli konuşmaları eşzamanlı olarak duyabiliyor ve aralarından hoşuna gidenleri seçebiliyordu. Onun düşüncesine göre gözlerini konuştukları insana diken görebilenler, bu yüzden yanlarındaki veya arkalarındaki başkaca konuşmalara kulak veremiyorlardı.

Kör piyanist, insanların ruhsal durumlarını ve karakterlerini seslerinden çıkarabiliyordu. Daha körler okulundayken, kendi aralarında bunu bir oyun yapmışlardı: Yeni insanlar hakkında sadece konuşmanın sesine ve türüne göre hep aynı yargılara varmışlardı, ve sonradan öğrenebildikleri de yargılarına tam olarak uymuştu.

Kör kadınların durumları erkeklerinki kadar iyi değildi. Görebilen bir erkeğin gözleri görmeyen bir kadınla evlenmeye karar verdiği, bu işin biraz zor olması nedeniyle, çok enderdi.

Jestler, gözleri görmeyenlere zor geliyordu. Kör piyanistin rol alması gereken bir tiyatro oyununda ona tek tek her hareketi öğretmek

zorunda kalmışlardı. Ve o, inanılmaz ölçüde beceriksizce oynamıştı. Ama kendisi, bunu bile körler için bir avantaj sayıyordu. Başkalarının yararsız jestler için israf ettikleri enerjiden körler böylece tasarruf etmiş oluyorlardı.

Sağırların durumu, körlerinkinden çok daha kötüydü. Onlar, deyiş yerindeyse eğer, her yönden kördüler. Arkası, yanı ve önü bağlamında. Kör insan ise yalnızca bir yönden kördü, çünkü onun dışında bütün yönleri duyuyordu.

Kör piyanist, renkleri kafasında asla canlandıramıyordu; ancak güzel sanatlarla ilgili her şeye derinden ilgi duyuyor ve bu konuda konuşulanları dinlemekten zevk alıyordu. İç çehresi ne karanlık, ne de aydınlıktı, bunun arasında ve anlatmakta güçlük çektiği tuhaf bir şeydi.

Eğer kimse göremeseydi, körlerin de işi bitikti. Ama o zaman herkes körleşeceğinden, herkesin işi bitik olacaktı. İnsanlar bir kaza sonucu ansızın kör olsalardı, görebildikleri zamanlardan kalma anılarla daha ne kadar idare edebilecekleri gerçekten tartışmalı olurdu. Eski deneyimlerden oluşma bir hazinenin dikkatle korunması ve kuşaktan kuşağa iletilmesi gerekirdi. Bu hazine zamanla dinsel bir vahiy niteliğini kazanırdı; tıpkı bir dinin inananlarının, o dinin en eski kurucularının yaşamış oldukları mucizeleri anlatmaları gibi. Görenlere ve görülenlere ilişkin anıların körleri yüzyıllarca bir arada tutacağı düşünülebilirdi. Bu durumda içlerinden tek bir kişinin ansızın yeniden görebilmesi ve ötekilerin hepsine eski inançlarının doğru olduğunu anlatması, herhalde tuhaf olurdu.

Her türlü etiğin temel sorusu: İnsanlara ne kadar kötü oldukları söylenmeli midir? Yoksa insanları masumiyetleri içersinde kötü olmaya bırakmak mı gerekir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için, kötülüklerini bilmek insanlara daha iyi olabilmek için bir olanak mı sağlar, yoksa onların kötülüklerini kökü kurutulamaz kılan, asıl bu bilgi midir, bu konuda karar vermek gerekir. Çünkü belki de kötünün, bir kez böyle bir nitelikle ayrılıp adlandırıldıktan sonra, artık kötü olarak kalması gerekebilir: Böyle bir durumda kötü, kendini saklayabilir, ama her zaman da vardır.

Erkeğin kadına talip olurkenki üç temel tutumu: Böbürlenme, vaatlerde bulunma ve dilenme.

Bir kez kendi kendine düşünmeye alışmış olan insanı çaresizlikten ancak bir tek şey kurtarabilir: Başkalarından aldığı, kendi adına kaydettiği ve unuttuğu, sonradan da hayretle yeniden bulduğu söylem. Çünkü bu insanın bilinçli olarak sürdürdüğü her şey, her gün aynı şekilde düşünmeye devam ettikleri, onu zorlamakta olan dünyayla bağlarını daha da yoğunlaştırır. O, ancak boşuna düşündüğü takdirde özgür kalabilir. Onu çelişkilerinin, bu çelişkilerin çeşitliliğinin, nedenine inilemez anlamsızlığının kurtarması gerekir. Çünkü yaratıcı insan, kendi titizliğinin kurbanı olur; onun zehri, kendini kurtaramadığı hep sürdürme konumudur, onun için okuma eylemi bile, sanki çevirdiği sayfalar daha önce kendi iç dünyasında hazırlanmışçasına, bir kendini sürdürmeye dönüşür. Ona yardım edebilecek tek bir şey vardır: Düşünceleri tikel kalabildiği, sürdürülmediği, unutulduğu ölçüde, bu düşüncelerden kendisinin yaratmış olduğu kaos.

İnsan aslında daha edepsiz, yani daha çok kendi olabilmek için dostları gereksinir. Böbürlenmelerini, başına buyrukluğunu, büyüklenmelerini onların önünde talim eder; onların önünde kendini olduğundan daha kötü ve daha iyi gösterir. Bu bağlamda kimse, gerçeğe aykırılıktan utanmaz: Karşısındakini iyi tanıyan dost, bu gerçeğe aykırılığın ne kadar gerçek olabileceğini bilir. Normalde uyulması gereken kurallar ve görenekler, onları yaşamının düzenli anlarında karşısındaki kadar iyi uygulayan dosta sıkıcı gelir. Dost, biriyle birlikte olduğu sürece bunları görmezlikten gelmek ister: Bir başkasına ihsan ettiği özgürlük, ona geri verilir. O, çok memnundur ve o da memnuniyetle kendi kendisi olur.

Aramızda insan bedenini, çirkin, çıplak, bozulmuş, her cinsten ve yaştan bedenleri her gün tüm ayrıntılarıyla muayene eden ve buna asla doymayan birtakım kişilerin, yani doktorların bulunduğunu düşünmek tuhaf şey. Kalan zamanda masum yüzlerle bizimle birlikte oturuyorlar,

başkaları gibi bizimle konuşuyorlar, biz onlardan korkmuyoruz, onları selamlıyoruz ve dostça ellerini sıkıyoruz.

Bir kez olsun, kendimi tanımaksızın, bir yabancıymışım gibi kendime kulak vermeyi ve ancak ondan sonra dinlediğimin ben olduğumu öğrenmeyi çok isterdim.

Tanıdığımız bütün insanları ikizler olarak görmek: İkizlere ilişkin herkesin kendine özgü bir bakış açısı vardır, herkes kendini bir başkası olarak arar; herkesten farklı olduğu için de kendini farklı bir biçimde arar. İnsanların çoğu için bu arayış, sağlıklı bir şeydir. Gerçekten ikiz olanlar için ise durum karışır: Çünkü arayabilecekleri, yanlış bir zorlama olarak, zaten vardır.

Tonların sözcüklerle tam bir karşıtlık oluşturdukları, böylece de sözcükleri değiştirdikleri, gençleştirdikleri, onları yeni içeriklerle doldurdukları yeni bir müzik bulmak. Sözcükleri müzik aracılığıyla tehlikeli olmaktan çıkarmak. Sözcüklere müzik aracılığıyla yeni tehlikeler yüklemek. Sözcükleri müzik aracılığıyla parçalamak ve birleştirmek.

Eğer insan daha iyi olsaydı, müziği gereksinmezdi. İnsanları müziğe bunca eğilimli kılan nedenlerden biri de onların kötülükleri. Müzik olmasaydı, kendilerine verebilecekleri hiçbir değer kalmazdı. Bir katil, doğru müziği dinleyebildiği takdirde kendini avutabilir. Müzik çalarken bütün yargılar ve değerlendirmeler farklıdır, daha yüksek düzeydedir, farklı içeriktedir, gerçekleşmiştir, insanın düşündüğü her şey daha az ya da daha çok anlamlıdır; özellikle de yeni bağlar olanaklıdır, ve böyle emareler doğrultusunda bu bağlar sanki sonsuzdur.

İnsanın bedelini ödemek zorunda olmadığı güçlü arzu yoktur. Ama arzunun en yüksek bedeli, gerçekleşmesidir.

İnsan gittikçe daha çok bilmek isteyebilir; ama sonunda bilinenin dayanılmaz olduğu ve çok şeyi hazır bulduğundan ötürü öç aldığı noktaya varılır.

Ülkeleri sanki başka ülkeler yokmuşçasına tanımak; ama çok sayıda ülkeyi tanımak.

İnsan yaşayabilmek için çeşitli haksızlıkların bilincine varmak zorundadır; bunların bazıları yapılmış ve kapanmış olmalıdır, henüz açık olanları ise insan daha yapmak zorundadır. Her ikisinden ortaya çıkan haksızlık toplamı ne çok büyük, ne de çok küçük olmalıdır. Ermiş biri, yapay günahlar icat etmek zorundadır. Kendi kendine dürüstçe: "Ben hiçbir kötülük yapmadım" diyebilenin işi bitmiş demektir. Çünkü kötülük vardır ve iddialıdır ve ilk günaha yönelik inancın böylesine saygınlık kazanmış olması boşuna değildir.

Dillerin düş kırıklığı yaratan yanı: Bütün o sesli harfleri, sözcükleri ve kurallarıyla öylesine bağlayıcıymış gibi gözükürler ki, insan bir başka dilde, çok farklı bir biçimde, neredeyse aynı şeyi söyleyebilir.

Çeviride tek ilginç olan, neyin yitirildiğidir; insan bunu bulabilmek için bazen çeviri yapmalıdır.

Daha insanın özlemini çektiği sayısız ülkeler var, onların dağlarının biçimleri ve sarplığı, nehirlerinin kıvrımları var; ve sonra saydam kentler var daha, değişik zamanlarda, bir defada ve hepsi birden ansızın ölmeyen, konuşkan insanlarla dolu; onların sözcüklerinin sözde anlamları ve yazgılarının anlamsızlığı hâlâ insanın kafasını karıştırabiliyor; tamamen tek bir bütün içersinde birleşip son bulmazdan önce, hâlâ her şey her zaman olduğundan daha zengin, alacalı ve farklı.

En iyisi, bir daha asla görmeyeceğimiz insanların arasında oturmaktır, onlara ancak bize hiçbir şey yapmayacaklarına inandığımız süre kadar dayanabiliriz.

Gerçekten güzel bir kentte sürekli yaşanmaz; böyle bir kent, insanın bütün özlemlerini öldürür.

Öğrenmenin, sanki insan bu dünyadaki ilk insanmış ve gelecekteki tüm insanların bilgilerini onlar için biriktirmek zorundaymışçasına, anlamsız bir öğrenme tutkusunun üstesinden gelmekten daha zor bir şey yoktur. İnsan, aslında ilk değil fakat son insan olduğu düşüncesine alışmayı bir türlü başaramaz.

Bir şeyi hiç olmamış kılmak, tek bir olayı, tek ve küçücük bir olayı, neredeyse bir hiçi: Böyle bir neredeyse hiçi olmamış kılmak isteyen bir adamın öyküsü. Umarsız çabaları; başkalarının gizemli bir yoğunlaşmayla belli bir hedefe, kazanmak veya sahip olmak istedikleri bir şeye yönelmeleri gibi, bu adamın da bir şeyi yaşantılarının akışından ayırmak ve bir yana atmak gibi olumsuz bir hedefi vardır.

Ama bu, bir suç değil, fakat az bir şey olmalıdır; çünkü suçlar için kesin olarak saptanmış kefaretler vardır.

Eski tehditler haşlanmış balıklara benzer, kılçıkları çıkarılabilir.

İnsan çok sözcük ürettiğinde, bunların başkaları için ne kadar çok anlam taşıdığına ilişkin duyguyu yitirir. Sözcük insanının asıl kötülüğü de işte o noktada başlar.

Bir insan miğdesini, bir miğdenin daha kesilip çıkarılalı iki saat bile olmamış onda dokuzluk bölümünü gördüğümden beri insanın neden yediği konusunda çok daha az bilgim var. Bu miğde, tamı tamına insanların kendi mutfaklarında kızarttıkları et parçaları gibiydi, büyüklüğü bile sıradan bir şinitzelinkine eşitti. Peki ama, bu iki aynı şey neden birleşiyor? Neden bu dolambaçlı yol? Neden et, sürekli olarak bir başka etin bağırsaklarından geçmek zorunda? Neden özellikle bu, yaşamımızın koşulu olsun?

İnsanların sevildikleri kadar yaşlandıkları bir kent. Sevmek ve sevmemek karşılıklı olarak birbirini dengeliyor ve sonuç, bir yaşamın süresi açısından belirleyici oluyor.

İnsan bazen en iyi yanını eski bir gazete gibi sokağa atar; daha sonra oradan geçen biri, bunun okuyamadığı bir dildeki bir gazete olduğunu anlar ve onu daha çok kirletmek için öfkeyle üstüne basar.

Eğer tüm geçmişte kalanların dingin ve yanlış anlaşılması olanaksız anlamına kavuşması isteniyorsa, artık hiçbir şeyin yaşanmaması gereken bir nokta vardır. Çünkü eskiler, sonraki olaylar ve etkilerle değişime uğrar; yitip gitmez, fakat öylesine değişir ki, biricikliği bağlamında yine de yitirilmiş olur. Değişimler, var olanı harcarlar; hiçbir şey gerçekten geriye dönüşmez. Yalnıza geriye bakışlara ve söylemlere izin verildiği durumların ayırdına varabilmek, edebi yaşama sanatının doruğu sayılabilir. Gerçekte ise insan, hep daha sonrasının peşinde olduğu için en önemli eserlerini kaçırır. Bir Ben içersindeki uçsuz bucaksızlığa, dünyanın kendisi artık var olmasa bile varlığını sürdürecek, canlı bir dünyaya yönelik bu açlık, görkemlidir ve bir insana gerçekten de yakışır, ama bir kez uyandırıldıktan sonra, bu açlığın giderilebilmesi artık olanaksızdır, ve kendini ona bir kez kaptırmış olanın artık tek yapabileceği, onu zaman zaman aldatmak ve uykuda dengelemektir.

Sessizlikte, geceleri, iyi tanıdığı herkes uyuduğunda, o daha iyi bir insan oluyor.

Yeniden dirilenlerin ansızın Tanrıyı bütün dillerde suçlamaya başlamaları: Gerçek mahşer günü.

Hiç dokunulmamış bir dünyanın daha olması istenebilir; varlığını hiç sezmediğimiz, hiç etkilemediğimiz bir dünya; o bize ne kadar yabancıysa bizim de ona o kadar yabancı olduğumuz; hiçbir söylenceyle beslenmemiş; hiçbir zaman beklenmemiş; ama yine de,

bizlere, boğulmuşlara, ansızın yardıma koştuğunda, yeni ruhlar ve bizler için görür kıldığı yeni gözler armağan ettiğinde, anlaşılabilir olan bir dünya.

Ölmekte olan bir düşmanın görünüşünden daha korkuncu yoktur; tek başına bunun bile nasıl olup da dünyadaki bütün düşmanlıkları ortadan kaldıramadığını hiçbir zaman anlayamayacağım. — İnsan, ölmekte olanın yüzünü görür, fakat kendisinin vurmuş olduğu yeri görmez. Buna karşılık onda açtığı en küçük yarayı, karşısındakinin onsuz belki de tam üç saniye daha yaşayabileceği yarayı duyumsar.

Çileciliğin en derin anlamı, acımayı içermesidir. Yemek yiyenin acıma duygusu gittikçe azalır ve sonunda hiç kalmaz.

Yemek zorunda olmayan ve buna karşın gelişen, hiçbir zaman yemek yememesine karşın ruhsal ve duygusal bağlamda bir insan gibi davranan bir insan, — bu, düşünülebilecek en yüksek düzeydeki ahlâki deney olurdu; ve bu deney olumlu sonuçlandığı takdirde, ölümün alt edilebileceği ciddiyetle düşünülebilirdi.

En aptalca olan şeyler, *yakınmalardır*. İnsan niçin hep birilerine kızar. Şu ya da bu kişi, hep fazla yaklaşmıştır. Hep bir haksızlık yapmıştır. Böyle bir şey nasıl yapılabilir, ne demektir ve bunun yapılmasına izin verilemez. Bu abartılı saçmalık, insanın kafasının içinde dolanır durur, abartılıdır, çünkü hep bir Ben'e ilişkindir, ve o çerçevede de hep insanın kendi kimliğinin en küçük parçasına, hep yapay olan bir sınıra aittir. Bu türden yakınmalar, sanki birer bilgelikmişçesine bütün yaşamı doldurur. Bunlar, haşarat gibi ürerler, bitlerden de hızlı çoğalırlar. İnsan onlarla yatar, onlarla kalkar; insanların "iş yaşamları" da sadece bunlardan ibarettir.

İnsanın parçalanmış bir şeyleri ağzına alması, bunları uzun süre parçalamaya devam etmesi ve sonra aynı ağızdan sözcüklerin çıkması nasıl mümkündür? Beslenme için bir başka deliğin bulunması ve

ağzın sadece sözcükler için kullanılması daha iyi olmaz mıydı? Yoksa oluşturduğumuz tüm sesler ile, dudakların, dişlerin, dilin, gırtlağın, yani beslenme eylemine hizmet eden her şeyin bu mahrem birlikteliği, dilin ve yemeğin hep beraber olması zorunluluğunu, asla olduğumuzdan daha soylu ve iyi olamayacağımızı, tüm kılıklar içersinde aslında hep aynı korkunç ve kanlı şeyleri söylediğimizi, ve ancak yemekte bir şeyler yanlış olduğunda tiksinti duyabildiğimizi mi dile getirmektedir?

Sonra biri çıkıp geliyor ve ilkinden başlayarak tüm deneylerin, ilk deney yüzünden, yanlış olduğunu kanıtlıyor; bu deneylerin kendi içlerinde, kendi seyirleri içersinde sonradan doğru çıktıklarını, ama ilki hiç tartışılmadan kaldığı için yanlışlığın asla anlaşılmadığını gösteriyor. O zaman bütün teknik dünyanın aslında bir varsayım olduğu ortaya çıkar ve insanlık da en kötü rüyasından sonunda uyanmış olur.

Biri, kafasından geçen her şeyin zehirlenmiş olduğu ve bundan böyle onlardan kaçınmak gerektiği inancıyla yaşıyor. Var olan her şeyin bilinmeyene indirgenmesi, onun tek kurtuluşudur. Bilinmeyeni kendisinden korumak amacıyla, *hiçbir şey düşünmemek* için bir yöntem bulur. Bu yöntemi uygulamayı da başarır: Çevresindeki dünya, yeniden canlanır.

Söylediğin tüm sözcükler, karşındaki kadında bir sivrisinek sürüsüne dönüşüyor; ve onlar sana sivrisinek sokmaları halinde geri döndüğünde, şaşırıyorsun.

Alışkanlıkların değiş tokuş edilmesi: Ben sana bunları armağan ediyorum, sen de bana onları; ve sonra bundan bir evliliğin doğması öngörülüyor.

Püriten kişinin ahlâki saçmalığı: Kendine yönelik en derin ve en ezik çözümlemesinde kendini hâlâ gerçekte olduğundan yüz defa daha iyi gösteriyor.

İnsan, alışılmadık olanda devinebilmek için ne kadar alışkanlığı gereksinir?

Dev gibi kadınların ceplerinde minnacık kocalarıyla dolaştıkları bir ülke. Bu kadınlar kavgaya tutuştuklarında, kocalarını ansızın ceplerinden çıkarıyorlar ve küçük korkutucu tanrılarmış gibi birbirlerine tutuyorlar.

Birisi, kafasında söylemiş ya da yazmış olduğu her cümleyi değiştirmek zorunda kalışını canlandırıyor. Ulaşılabilen cümleleri kullanmak yeterli değil, kaybolmuş olan cümleleri de bulma, izlerini sürme, yakalama ve geri getirme zorunluluğu var. Hepsi toplanmadan rahata ermek yok. — Yanlış bir inancı beslemiş herkes için gerçek bir cehennem azabı.

Ayın sonunda, gülünç lambayı sağ elime alarak yıkıntılarıma iniyorum, ve indikçe de şöyle diyorum kendi kendime: Boşuna. Hangi inanç bizi dünyanın çekirdeğine götürebilir ki? Sen ne yaparsan yap, bir başkası ne yaparsa yapsın, her birimiz ne yaparsak yapalım, her zaman boşuna. Onca gözde büyütülen çaba, ve kurbanlar devam ediyor, binlerce, milyonlarca, kutsallığı ile göz boyamak istediğin bu yaşamda kimse ve hiçbir şey kutsal değil. Hiçbir gizli güç, o yaşamı ayakta tutmak istemiyor. Belki hiçbir gizli güç onu yıkmak da istemiyor, fakat o, kendi kendisini yıkıma sürüklüyor. Bir bağırsak olarak düzenlenmiş bir yaşam nasıl bir değer taşıyabilir ki? Bitkiler arasında her şey daha iyi düzenlenmiş olabilir, — ama sen, gerçekte boğulmanın acıları hakkında ne biliyorsun?

Her yanı tiksinti dolduruyor, ve tiksinti, tıkınmaktan kaynaklanıyor. Her şey tıkınmaya bulaşmış ve mahkum olmuş. Bazılarının yaşadığı huzurlu gün, aslında aldatıcı. Parçalanmışlık, daha gerçek. Huzurdan yana olanlar, yeryüzünü bitkilerin yaprakları ve ağırlığıyla örtmekteler, ancak bu ağlar zayıf, ve galip geldikleri noktalarda da etin çürüyüşü onların yeşillikleri altında devam ediyor. Güçlü kişi,

miğdelerin en büyüğü olan miğdesiyle dolaşıyor, burnu büyük olan ise bağırsaklarının tüm renkleriyle parıldıyor. Sanat, sindirmekte ve boğulmakta olanı dansa dönüştürüyor. Bu işi gittikçe daha iyi yapıyor, ve mirası en değerli varlık olarak korunuyor. Bazıları, her şeyin son bulabileceği düşüncesiyle övünüyorlar ve peşpeşe felaket hesapları yapılıyor. Ancak bu acının daha derinde yatan amacı, aslında sonsuz. Dünya genç kalıyor, yaşamı çoğalıyor, ve bu dünya için yeni, daha karmaşık, daha sert veya daha eksiksiz sefalet biçimleri üzerinde düşünülüyor. Herkes birbirine yalvarıyor: Ne olur, bana yardım et, her şeyi daha kötü yap!

Güvenebileceğimiz insanlar ve birine güvenen insanlar, bir komedi.

Bu yaşamın arkasında bir başka yaşamın bulunduğunu, ve bizimkinin henüz ötekinden olanların dinlenebildikleri, huzur verici bir yaşam niteliğini taşıdığını düşünmek!

Dünyanın bütün korkuları için bir gezegen bulmak ve onu bu korkularla yükleyip, bir günah-gezegeni halinde uzayın vahşiliğine salmak.

1948

KENDİNDEN NEFRET EDEN. Kendine yönelik öfkeli bir söylevle ortaya çıkan bir tip. Kendinden nefret eden'in kendine atfetmeyeceği hiçbir kötülük ve alçaklık yoktur. Böylece de herkesin sevgisini toplar. Onun söylevini dinleyen, peşinden koşar ve zamanla tiryakisi olur. Kendinden nefret eden ise kendini peşinden koşanlara karşı korumak için giderek daha öfkeye kapılır. Savları gibi olmaya başlar. Kendine yönelik suçlamaları gerçeğe dönüşür, başarısı artar. Tehlikeliliği, çekiciliğiyle tam olarak doğru orantılıdır. Kendi başarısı karşısında soluğu kesilir, artık kendine nasıl yardımcı olacağını bilemez. Çaresizliği içersinde bir kez kendini unutur ve ağzından kendine yönelik birkaç iyi sözcük kaçırır. O anda herkes ondan kopar, o da kurtulmuş olur.

Deus ex machina:(*) Tanrı beklemiştir ve şimdi atomun içinden çıkmakta.

Tanrıların yaradılışında korkunç bir yan var.

Öyle bir ülke olmalı ki, insanlar birbirlerini hiç görmeden, yalnızca uzaktan sevsinler. Seven bir erkek, sevgilisinin gerçekte nasıl göründüğünü öğrenebilme hakkına asla sahip olmasın. Bu bağlamda ağzını sıkı tutmamak, tıpkı bizdeki ırza tecavüz gibi, ağır şekilde cezalandırılsın. Bu insanların yaşamlarında da trajediler olacaktır: Örneğin bir erkeğin sevgilisi olarak seçtiği kadını bir yerlerden tanıdığını sonradan öğrenmesi gibi. O zaman erkek, tıpkı bizdeki Öidipus gibi, kendi kendisi karşısında dehşete düşecektir. Sevenlerin birbirlerinden kaç-

(*)Latince bir deyim. Makineden tanrı. Antikçağ tiyatrosunda Tanrı, havada asılı olarak gösterilirdi; tanrı simgesi bir vinçten (eşdeyişle makineden) sahneye sarkıtılırdı. Tanrı'nın bu sahnelik durumunu dile getiren deyim, *güçlüklerin Tanrı eliyle çözümlenmesi* anlamında kullanılır. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*)

maları, kimi zaman kolay olmayacaktır. Ama onlar, ilk karşılaşmayla birlikte her şeyin biteceğini bileceklerdir. Tanıdıkları bir insanı sevmeleri olanaksızdır; iyi birer gözlemci olduklarından, bir kez konuştukları kimseyi artık tanımışlardır. Bu kadar tanıdıkları bir insana âşık olabilmeleri ise düşünülemez. Bu insanlar için en hoş olan şey, âdetlerini bilmedikleri yabancı ülkeleri düşünmektir; çünkü oralarda belki hâlâ hayranlık duyulabilecek bir şeyler vardır. Yabancıları kafalarında böyle canlandırırlar ve onlara anlaşılmaz mektuplar yazarlar.

Her yerde çok fazla insan görüyorum, onlar hissetmiyorlar. Her yerde benim onları nasıl gördüğümü hisseden çok fazla insan var: Ben onları görmüyorum.

Bir kentte, o kent artık yabancılaşana kadar yaşamak.

Felaket korkusunun süslemesi ve dağıtımı olarak porselen. Çevresinde fazla sayıda porselen bulunanın başına hemen hiçbir şey gelmez. Ve o kişinin küçük korkuları ne kadar da hoştur! Hele onlara dikkat edişi ve özen göstermesi!

Ananda'nın doğru andaki bir ricası, Buda'nın yaşamını uzatabilirdi. Ama bu ricada bulunulmadı ve Buda, üç ay içersinde Nirvana'ya geçmeye karar verdi. Buda'nın yaşamının son dönemine ilişkin anlatılanlar arasında beni bu kaçırılan fırsat kadar etkileyeni yok. Ustanın yaşamının öğrencisinin elinde olması. Ananda onu daha iyi sevseydi, sevgisi daha özenli olsaydı eğer, Buda henüz ölmeyecekti. Burada sevginin tam oluşunun önemi gösterilmektedir. Bu duygu, ancak tamlığı içersinde anlamını bulur ve sevilenin yaşamını kurtarır ya da korur.

Ölümün kabullenildiği, her bakımdan tartışılıp dönüştürüldüğü, çoklu bir ölüm-üstülük düzeyine çıkarıldığı, Budizm türünden bir dinde insanı, aslında her şeyin sönmüş olması gerekirken, öğretiye *karşı* olarak yaşamın her kıpırtısından, kendiliğinden ortaya çıkmış bir alev-

den daha derinden etkileyen bir şey yoktur. Burada, özellikle bu noktada yaşam, söndürülemez bir nitelik kazanmaktadır. Ağır bir hastalıktan iyileşmiş olan 80 yaşındaki Buda, gezdiği yerlerin güzelliğinden söz eder; öğrencisinin onu hayatta tutmaya çalışacağına ilişkin gizli bir umutla, bütün o yerleri adlarıyla sayar. Konuşmasını üç kez yineler, ama öğrencisi hiçbir şeyin farkına varmaz, ve daha sonra Buda'nın yaşamından vazgeçtiği sıradaki dilsiz hüznü, her türlü vaazdan daha konuşkandır.

Tanrı olmak, sonra da bir hiçmiş gibi bundan vazgeçmek. Acaba bizden de böyle mi vazgeçildi?

Kimi zaman bütün bir geçmiş yaşam, insanın gözünde benzer durumlardan oluşma bir dizi gibi canlanır: Çok önem verilmiş insanlar belirir, bunlar kendilerini anımsayandaki sıralarına uygun biçimde toplanırlar, kendilerini yinelerler ve onaylarlar, ve ansızın, çok kısa bir süre için bile olsa, öylesine varlık kazanırlar ki, anımsayanın gündüzü ve gecesi onların sözcükleriyle kavrulur. Böyle anlar, insanın kendi yaşamından nefret etmeyi en iyi öğrendiği anlardır. Çünkü ona eskiden en yakın olanların asla bu kadar yakın olmamış olmaları gerekmektedir. Saygı duyulmuş olanlar, bu saygıyı hak etmemişlerdir. İnsana güzel görünmüş olanlar şimdi çirkindirler, belki de hep çirkin olmuşlardır. Yardım etmiş olanlar, şimdi yardımlarını hoşnutsuzlukla geri almaktadırlar. Kendilerine yardım edilmiş olanlar ise, bunun kendi isteklerine aykırı olarak yapıldığını kanıtlamaktadırlar. Her şey, boşuna olmasa bile, en azından yanlış yapılmıştır. Ve eğer durum o zamanlar, yani insanın bütün bunları son derece ciddiye aldığı dönemlerde, böyle idiyse, o zaman şimdi de böyle olmadığının bir güvencesi var mıdır?

Bosch'un(*) Bin Yıllık İmparatorluğu, değerlerin ve fiyatların dünyasından uzaktır. Onda, soğukkanlı yönelimler ve değerlendirme-

(*)Bosch, van Aken Jheronimus (1450-1516), Hollandalı ressam. —*ed.*

lerin yerine tuhaf bitkiler ve hayvanlar vardır: Yemişler, dev boyutlara erişmişlerdir ve sevginin değerini *onlar* dile getirirler. Her hayvan, her meyve özeldir. İnsan, onların neyi simgelediğini her zaman bilmek istemez: Her zaman pek çok şeyi simgelediklerini duyumsar. Bunların görünüşleri kimi zaman anlamlarından daha ötedir. Ressam, kendini sözcükler üzerinde egemenlik kurmuş olarak sergiler. Bütün düşünsel sistemler az sayıda birkaç sözcüğün yeniden doldurulmalarıyla hayat bulur; başka sözcüklerin içi bunların pahasına boşaltılmıştır. Kendini doğal büyüklük orantılarıyla bağlı saymayan ressamın elinde daha güçlü bir araç vardır. Onun resimlerinde bir çilek, bir insandan daha büyük olabilir.

Bosch'da şaşırtıcı olan, sevenlerin *renksizliğidir*. Onun hayvanlarının ve meyvelerinin alacalı zenginliğinin, birbirini seven çiftleri içlerine yerleştirdiği kaya oluşumlarının ve kristal havuzların, cehennem için tasarladığı acıların, soluk ve tekdüze insan figürleriyle karşılaştırıldığında, hep canlı, zengin ve uçsuz bucaksız bir yanı vardır. İnsanın kitlesel liği ve eşitliği, sanatta daha önce hiç bu kadar inandırıcı biçimde dile getirilmemiştir. Bosch'da insanlar, çıplak oldukları anda ayna yansılarına dönüşürler. Giysileri üzerlerindeyken yüzleri farklıdır; çıplak olduklarında ise hepsi birer Adem ve Havva'dır. İnsanlar, gerçek Ademciler olarak ilk insan çiftinden tomurcuklanma yoluyla üremişlerdir. Herkes birbirini sever, ancak gebe bir kadına rastlamak olası mıdır? Cehennemin cezalarında bile gebelikle ilintili hiçbir emare bulunmamaktadır. Aşk, kendisi için vardır; değerlerin ve fiyatların dünyasından çıkarılmış, sonuçların dünyasından çözülmüştür. Joachim de Fiore'nin bin yıllık imparatorluğu, gerçekten de buradadır; birbirlerini seven ve cinsiyetleri olmayan insanlar. Kullandıkları aletler daha çok bedenlerinin dışındadır, tropik bitkilerde, dikenlerde ve yemişlerin içindedir. Onlar, yerlilerin tam karşıtıdırlar; çünkü onların sanatında her beden, bin bedenin şehvetini taşır.

Sanatın ilkesi: Yitirilmiş olandan daha çoğunu yeniden bulmak.

Büyük adamlar kafalarda ancak yalnız canlandırılabilir, bütün bir kuşakta yalnızca bir tane: Onlara ilişkin tasarımlarımızda bile büyüklerin kıskançlıkları ve küçüklükleri.

Hiçbir dile İngilizce'ye olduğu kadar büyüklenme sinmemiştir. Romalıların iktidarlarından birkaç yüz yıl sonra nasıl konuşmuş olduklarını bilmek ve bugünle karşılaştırmak, çok iyi olurdu; ama bu, hiçbir zaman öğrenilemeyecek. Fakat bugün yaşayan insanlar arasında İngilizlerin dilleri, büyüklenmenin ta kendisidir. Sözcükleri, çubuklar gibi birbirine eklenir; ne fazla yüksek, ne de fazla alçak gelirler. Cümleler, çubuklar gibi her noktada kırılabilir; bu cümlelerden tikel bireyin hizmetleriyle ve nitelikleriyle ilintisi bulunmayan bir türdeşlik ve güven duygusu yansır. Büyüklenmenin sadece doğal olmasına izin vardır, aksi takdirde aşağı görülür; genel karşısında özeli bulunan, onu saklar, genel olan çok daha önemlidir. Görünüşteki kuruluğu içersinde her bildirme tümcesi bir yargıdır; yargı, dili yemiştir. Her bireyin ve tümcesinin hak ettiği saygı, *yargıç* önünde duyulan saygıdır. Dilde tutku, kuşku uyandırır; çünkü tutku, yansız olabilir mi? Ama bu yargıçların tümü, çocuklarına inmeye ve onlara çeşitli şeyleri açıklamaya hazırdır; bu bağlamdaki yakınlıkları sınır tanımaz. yargılayan, bu noktada sabırlıdır; infazda acele etmez. İnfaz, bütünüyle de ertelenebilir; yargının dile getirilmiş olması yeterlidir. Yargının yanında söylenebilecek olup da söylenmemişlerin önemi azdır; belki yalnızca bir duygudur, herhangi bir ruh halidir, ama yalnızca şimdiliktir, ve her durumda geçer. Ancak bütün bir kastın büyüklük duygusu zeminine yerleştirilmiş olmak, dili her türlü kendini beğenmişlikten yoksun kılar; Fransızca'nın özel ve kötücül parıltısı, İngilizce'de yoktur. Bu dilde başkaları hakkında daha az kötü şeyler söylenir; veya daha iyi bir deyişle, söylenilen kötü, başkaca herkes tarafından da söylenebilir ve bu nedenle başka yerlerde olduğu kadar nefret doluymuş etkisini yaratmaz. İngilizin kendi dilindeki soyluymuş görüntüsünün taklit edilebilmesi olanaksızdır; bunun için herkesin ya da gerçekten büyük bir çoğunluğun katılımı gerekir; ve insanın bu tutumu kendine mal edebilmesi için, bu çoğunluk arasında uzun zaman yaşaması şarttır.

Düşünceler zorla birbirlerinden ayrı tutulmalı. Saçlar gibi, çok kolay birbirlerine dolanırlar.

Ancak *herkes* tehlike altında olduğunda derin soluk alabilen insanlar.

Peki ya geri kalanlar, hep en kötüler olsalardı? — tersine çevrilmiş Darwinizm.

Asıl tarihsel olan, prehistoryada öldürülüyor. Prehistorya, mitsiz nesneleri konu alır; bunlardan, sanki bizim tarafımızdan üretilmişler gibi söz edilir. İnanç ile üretim arasında yaptığımız modern ayrım, böylece böyle bir ayrımın bulunmadığı zamana geri götürülür. Böyle nesnelerin müzelerde yan yana sıralanış biçimi, onların elinden üretimleri için harcanmış zamanın ve sabrın en iyi yanını zorla alır. Çok fazla ve çok farklı şeyler, yoğun bir birliktelik içersindedir; düzen, nesneleri tarihlerinden *yoksun* kılar.

İnsanın gördüğü onca kent, manzara, mekân ve yol! Bir yerde bunlar kesişir ve yeni bir cennet oluşturur.

Bir babada, ana ve baba tarafından eğitilmelerinin çocukları yıkıma sürüklediği duygusu vardır. Üç küçük çocuğunu dünyaya salar ve onları izlemek için kılık değiştirir. Bu çocukların göze görünmeyen babanın bakışları altındaki yaşamları.

Tanrı, bir yanlıştı. Ama erken bir yanlış mıydı, yoksa geç kalmış bir yanlış mı, bu konuda karar vermek zor.

Asurluların zalimliğinin, özellikle de bu sistemli zalimliğin günün birinde silikleşebileceğini düşünmek — ve bizler yaşadık bunun nasıl olabileceğini. Böylece tarihin ağırlık noktası sonrasız kayıt edilmesi ve çocukluğumuzda korkuyla okuduğumuz barbarların yerini bizler aldık, zamanımız ve kuşağımız aldı, sadece, bizler daha fazla barbar olduk.

Bir yaşamın yıllarına yayılmış olan ilişkilerin ve bağıntıların ansızın gerçeklik içersindeki bir sahnede odaklaşması: Bunun ardından, daha önce haftalar ve aylar almış her şey birkaç saniyede yinelenir; her şey insana, nereden olduğunu bilmeksizin, tanıdık gelir; ritim ve zaman değişimi, bunları bilme eyleminin dışına çıkartır. Ama daha sonra, sahnenin akışı son bulduğunda, insan kendini bir anda rahatlamış hisseder ve o tedirgin edici özetin ayırdına varır: Bir ya da iki saatte gözlerinin önünden yıllar akmıştır, çok acı verdikleri için insanın çok iyi tanıdığı yıllar. Belki de insan kendini çektiklerinden ancak böyle kurtarabilir, ve belki de dramanın kökeni buradadır.

İnsanın çevresine onca eliaçıklıkla saçtığı kuşkuları ve acıları dengelemek için, umuda ve iyiliğe ilişkin ne kadar çok inandırıcı söylemin bulunması gerekirdi! En iyi nedenlerle bile olsa, acıların toplamını artırmış olduğunu bidiği sürece, kim ölümü düşünmeye cesaret edebilir? Böyle biri eğer susmuş olsaydı, o zaman en azından ölmek hakkına da sahip olurdu. Ama duyulmasını istemiş ve yüksek sesle bağırmıştır. Şimdi ise başkalarının söylemelerinin ve duyulmalarının zamanıdır, çünkü insan bunları kendisi haykıramaz.

1949

HER AKŞAM belli bir saatte kesilen bir yarışma. Bir sinyal verilir. Herkes olduğu yerde durur; çöker; uyur. Daha sonra sabah, devam sinyali verilir. Herkes kalkar ve koşar. Akşam yeniden durulur ve herkes yine olduğu yerde uyur. Günler, haftalar, aylar ve yıllar hep böyle geçer. Bazıları akşamları çökmek alışkanlığından kurtulurlar ve ayakta uyurlar. Böyleleri hep birkaç adım ilerdedir.

Çürümekte olan toprağın üstünde kendilerinden emin olanlar, ve çürümenin ağır ağır bacaklarını sarması.

İnsanın yüzsüzlüğü: Sanki tek başınaymış gibi yapıyor.

Yunus, peygambere ait iki önemli özelliği sergiler: Onu sonunda balinanın karnına kadar götüren bu makam karşısındaki korku; ve daha sonra kehanetinin doğru çıkmamasından kaynaklanan öfke. Bu sonuncusu, peygamberlerin en itici ve en tehlikeli özellikleridir. Bir kez kötüye ilişkin kehanette bulunduktan sonra, artık en kötüyü istemek zorundadırlar. Haklılık savları, onları acımasız kılar. Tanrının tehditlerini Tanrıdan daha ciddiye alırlar. Bir peygamberin işi güçtür: O, ancak kehaneti gerçekleştiği anda tam olarak ciddiye alınır; bu nedenle de söz konusu andan feragat edemez. Elinden zaferini alan Tanrı, onu aldatmıştır; ve en korkunç şeylerden söz eden peygamber, her şey olabilir, ama gülünç olamaz. Çevresindeki insanların, onun tehdit amacıyla kullandığı kötüyü kendine özgü bir biçimde cisimleştirdiği ve beraberinde taşıdığı yolundaki duyguları, demek ki bütünüyle gerekçeden yoksun değildir; bu insanlar onu bir başka kehanete *zorlayabilselerdi*, bazı şeyler farklı olabilirdi; etrafındakiler onu hep böyle bir baskı altına almaya çalışırlar. Yunus'un kitabındaki bir başka

çarpıcı, ama alışılmadık olan özellik, hayvanların dahil edilmesidir: Bu hayvanların insanlar gibi oruç tutarak ve çuval bezlerine sarınarak kefaret ödemeleri öngörülmüştür. Ancak Tanrı yalnızca Ninive'de yaşayan ve sayıları 120 000'den fazla olan insanlara değil, çok sayıda hayvana da acır.

Hayvanlar, sözcüksüz yaşadıklarından, daha mı az korkarlar?

Hayvanların, o sabırlı hayvanların, ineklerin, koyunların, elimize düşmüş ve bizden kaçamayan bütün hayvanların hiçbir zaman bize karşı ayaklanamayacaklarını bilmek bana acı veriyor.

Gözümde böyle bir ayaklanmanın bir mezbahada başlayışını ve bütün kente yayılışını canlandırıyorum; erkeklerin, kadınların, çocukların acımasızca ayaklar altında ezilişlerini, hayvanların yolları ve taşıtları çiğneyip geçişlerini, irili ufaklı kapıları kırışlarını, öfkeyle binaların en üst katlarına kadar saldırışlarını, metro vagonlarının vahşileşmiş binlerce öküz tarafından ezilişini ve dişleri ansızın keskinleşen koyunların bizleri parçalayışlarını düşünüyorum.

Boğa güreşçisi denen o kahramanları, bir arena dolusu kana susamış halkla birlikte acınası bir halde kaçmak zorunda bırakacak tek bir boğa bile beni rahatlatırdı. Ama boğalar kadar güçlü olmayan kurbanların, koyunların ve ineklerin başkaldırmalarını yeğlerdim. Bunun hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini, yani bizlerin onların önünde, özellikle o hayvanların hepsinin önünde hiç titremeyeceğimizi bir türlü kabullenmek istemiyorum.

Şu kahramanlar! Kendilerini kimin izlediğini hep bilirler.

Her gün yenilen, geçip gitmez, ateşe atılan adamlar gibi şarkı söyler.

Her şey yıldan yıla daha bir anlamlı oluyor: Yaşlanmakta olan, anlamlar içersinde boğulacak.

Tüm kitaplarını yaktı ve bir münzevi olarak resmi kütüphanelerden birine çekildi.

Hobbes. Bir dinin bağımlılığını taşımayan düşünürler arasında beni yalnızca yeterince uç noktada düşünenler etkileyebilirler. Hobbes, bunlardan biri; şu anda ise benim için içlerinde en önemli olanı.

Onun düşüncelerinden çok azı bana doğru gözüküyor. Hobbes, her şeyi bencillikle açıklıyor, ve kitleyi tanımasına rağmen —kitleden sık söz eder —, aslında onun üzerine söyleyebilecek hiçbir şeyi yok. Ama benim asıl görevim de bencilliğin ne denli karmaşık bir yapıda olduğunu göstermek; üzerinde egemen oldukları, aslında bencilliğe ait olmayıp insan doğasının başka alanlarından kaynaklanmakta; Hobbes'un göremediği alanlardan.

O halde onun anlatım biçimi beni neden bu kadar etkiliyor? Yeterince uçlarda dile getirildiğinde, en yanlış düşüncesine bile neden seviniyorum? Öyle sanıyorum ki, Hobbes'da en çok savaşmak istediğim şeyin tinsel kökenini buldum. Hobbes, tanıdıklarım arasında insanoğlunun tüm davranışları bağlamında iktidarın kendisini, ağırlığını, odak noktası niteliğindeki konumunu örtbas etmeye kalkışmayan tek düşünürdür; böylece iktidarı yüceltmiş de olmaz, sadece nasıl ise öyle bırakır.

Asıl materyalizm, buluşların ve araştırmaların materyalizmi onun çağında başladı. Hobbes, daha öncesine ait insani yararları ve nitelikleri feda etmeksizin, buna saygı duyar. Korkunun ne olduğunu bilir; onun hesaplaşması, korkunun iç yüzünü gözler önüne serer. Mekanik ve geometri alanlarından gelen bütün sonraki düşünürler, korku karşısında başlarını çevirdiler; bu yüzden korku da rahatsız edilmeksizin ve herhangi bir adı olmaksızın karanlıkta etkin olabileceği yere geri akmak zorunda kaldı.

Hobbes, devletin korkunç ağırlığını küçümsemez. Onunla karşılaştırıldığında, daha sonraki yüzyıllara ait pek çok politik spekülasyon gerçekten zavallı bir görünümdedir. Rousseau, Hobbes'un yanında geveze bir çocuk gibi kalır. Modern tarihin bizi bugün olduğumuz halimizle içeren en erken dönemi, 17. yüzyıldır.

Hobbes, bu dönemi bilinçli ve düşünerek yaşadı. Uzun bir yaşam boyunca kaçındığı sivri parti çekişmeleri, onu tehdit edecek kadar bağlayıcı ve tehlikeliydi. Bir başkası olsaydı, ya bunların içine tümüyle girer, ya da yine bunlar yüzünden yıkılırdı. Hobbes, onları eşzamanlı olarak hem içerden, hem de dışarıdan görmeyi ve gizlenmeyen düşmanlıklarını da kendi düşünceleri biçimlenene ve sabitleşene kadar geciktirmeyi başardı.

Hobbes, bir düşünür olarak gerçekten tek başınadır. Daha sonraki yüzyıllarda öncüsü olarak Hobbes'un gösterilemeyeceği psikolojik akımların sayısı çok azdır. Daha önce söylediğim gibi, korkuyu çok fazla tanımış ve tartışma konusu yaptığı her şey gibi bu korkuyu da açıkça dile getirmiştir. Onun din bağlamındaki inançsızlığı, eşsiz bir talihti; onun korkularının üstesinden ucuz müjdelerle gelinebilmesi olanaksızdır.

Mevcut iktidara, önce kralın, ardından da Cromwell'in iktidarına dayanışı, özellikle Hobbes'a bir suçlama olarak yöneltilemez: O, böyle iktidar odaklaşmalarının doğruluğuna kesinlikle inanmış biriydi. Kitlenin çığlığı karşısındaki hoşnutsuzluğunu açıklamamış, ancak kayda geçirmiştir. Zaten kimseden her şeyi açıklaması beklenemez.

Onca önemsenen Machiavelli, Hobbes'un bir yarısı, klasik yarısı kadar bile değildir. Machiavelli için Livius ne ise, Hobbes için de Thukydides oydu. Kardinallerle içli dışlı olan Machiavelli, dinleri hiç anlamamıştır. Onunla Hobbes arasındaki yaklaşık yüz yılın dinsel kitle hareketlerinden ve savaşlardan kaynaklanma deneyimlerden yararlanmayı başaramamıştır. Hobbes var olduğundan bu yana Machiavelli ile ilgilenmenin sadece tarihsel bir anlamı bulunmaktadır.

Hobbes'un önemine ait bir sezgi, içimde uzun zamandır vardı. Onu daha yeterince iyi tanımadan önce övmüştüm. Şimdi, *Leviathan* ile ciddi olarak ilgilendiğimden bu yana, bu kitabı kendi "Düşünce İncili"me, en önemli kitaplar koleksiyonuma —bununla, özellikle düşmanların kitaplarını kast ediyorum— alacağımı biliyorum. Ve şunu da kesinlikle biliyorum ki, bu "İncil"de ne Aristoteles'in *Politika*'sı, ne Machiavelli'nin *Hükümdar*'ı, ne de Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'si yer alacak.

Muhammed, bütün peygamberler bağlamında istenilenlerin gerçekleşmesi gibi bir şeydir: O, yasa koyucu ve fiili iktidar sahibi olur, peygamberler ilk kez onunla gerçek iktidara kavuşabilmişlerdir; daha önce hiç kimse Tanrıyı böylesine tutarlı ve başarılı bir biçimde kullanmamıştır. İnanç, Muhammed için itaat etmektir. Öbür dünya için vaat ettikleri, yani Tanrının olanlar konusunda eli açıktır, bir kral kadar cömert olmaktan hiç kuşkusuz hoşlanırdı. Muhammed, kendini Tanrının Peygamberi diye adlandırır: Bu ad, aslında veya daha iyisi, Tanrının *Buyruğu* olabilirdi.

Selefleri arasında yalnızca büyük başarıya ulaşmış olanları, İbrahim'i, Musa'yı ve İsa'yı tanır. Babasını hiç tanımamıştır, başkalarının malına ve mülküne duyduğu saygısı, uslu bir yetim çocuğun saygısıdır; bu saygıyla zengin bir dulla evlenir ve karısı her bakımdan ona tapar.

Kâbe'de hacıları karşılar, rehber yerine bir peygamberdir, ve kendini oraya konumlandırmayı, Kureyşlilerin oligarşilerinin yerine kendi hükümranlığını geçirmeyi giderek daha çekici bulur. Medinelilerle yaptığı görüşmelerin daha en baştan itibaren politik bir yanı vardır, ittifaklarla kendini güvence altına alır ve doğduğu kente karşı planlı biçimde savaş hazırlığı yapar.

Muhammed'in *mezarlara* duyduğu ilgi: Kendisini öldürecek olan hastalığı da mezarların arasında kapar. Cesetler, onu dirilme nesneleri olarak ilgilendirir. Mahşer Günü, onun için iktidarın en yoğun özeti ve odaklaşmasıdır. *Herkes* yargılanacak ve herkes hakkında hep karar verilecektir. Kesin karar vermenin nesnesi olarak Mahşer Günü, düşünülebilecek en büyük kitledir. Savaşların asıl amacı olan ölüler yığını, bütün ölüleri kapsayacak kadar büyür. (Muhammed, savaşları kararlı bir tutumla hastaları iyileştirmeye yeğler.) Artık ölünmeyeceği Mahşer Günü'nden itibaren bütün ölüler yaşayanlara dönüşür, ve onların diriltilişlerinin tek amacı, birlikte doğrudan ve derhal Tanrının buyruğu altına girmeleridir.

İslâmiyette Tanrının buyruğunun bir ölüm hükmüyle benzeşen çok yanı vardır. Kutsal Kitap'ta "Şunu kes, bunu kes!," çoğunlukla kur-

banlık hayvanlarla ilintilidir; Tanrının buyruğu ancak bazı hallerde bir şimşek gibi insanların başlarına da iner. Yahudilikten İslâmiyete atılan adım, buyruk denilen olgunun daha güçlü biçimde vurgulanmasına ve yoğunlaştırılmasına ilişkin bir adımdır.

Eski Keltlerde savaşçılarla ölüler arasındaki yığın ilişkisi için somut bir söylem vardı. Savaşa gittiklerinde, her erkek eline bir taş alır ve ötekilerle birlikte onu bir yığına atardı. Savaştan geri dönüldüğünde, her erkek yeniden bir taş alırdı: Bunu yapamayan şehitlerin taşları ise olduğu yerde kalırdı. Böylece ölüler için kendiliğinden taştan bir anıt oluşurdu. Geri dönenlerin böylece savaşa gitmiş olanların sayısından çıkarılması, ölüler yığınına ilişkin ilginç bir duyguyu dile getirmektedir: Savaş alanında veya düşman saflarında kalmış olanların yerini taşlardan oluşma bir anıt almıştır.

Kitle ve ses bastırmak. Kitlenin önemli bir işlevi tehlikelerin, örneğin yer sarsıntılarının ve düşmanların sesini bastırmaktır. İnsanlar, daha yüksek sesle bağırmak için bir araya gelirler. Öteki, yani örneğin yer sarsıntısı ya da düşman sustuğunda, galip gelinmiş demektir. — Bu noktada denizin sesinin bastırılamayacağını düşünmek, önemlidir. Çünkü güçlü bir kitle bir an için denizden daha yüksek sesli olmayı başarsa bile, deniz asla susturulamaz. Bu nedenle deniz, onu tanıyan insanlar için her zaman büyüklüğüne erişilemeyecek kitle olarak kalmıştır.

"İnsanlar akrabalarını en azından gizleselerdi", dedi yabancı, "böylece de kimin kime ait olduğu asla bilinmeseydi. Hakkında kimsenin bir şey bilmediği, insanın biri anlayabilir diye ancak dikkatle ulaşabildiği, annenin, babanın, kardeşlerin bir sürü gizli sevgili gibi kaldıkları, gizli bir aileye sahip olmak, muhteşem bir şey olurdu!"

Onlar olmadan yaşanamayan sözcükler, sevgi, adalet ve iyilik gibi. İnsan, bunlar tarafından yanıltılmasına izin verir, yanıldığını anlar ve onlara çok daha fazla inanır.

Herkes en derinde yatan acısını gizli tutmalı.

Bilginin o kendine özgü devinimi. Taş ya da görünüşte ölü olan yaşam gibi, uzun süre sessiz kalır. Ondan sonra ansızın, beklenmedik bir biçimde bitkisel bir karakter kazanır. İnsan, rastlantıyla dönüp bakar: Gerçi bilgi yerinden oynamamıştır, ama büyümüştür. Büyük bir andır bu, ama henüz mucize değildir. Çünkü insan günün birinde bir başka yere bakar ve o bilgi orada, yani o ana kadar kesinlikle bulunmadığı yerdedir, yerini değiştirmiştir, *sıçramıştır*. Herkes, bu sıçrayan bilgiyi bekler. İnsan, tüm benliğini dolduran gecede yeni vahşi hayvanların kıhlamalarına kulak verir; karanlığın içersinde onların gözleri tehlikeli ve açgözlü parıltılar saçar.

Tanrı bir yumurtadan çıkmadır, ve onu yumurtlayan da filozoftur.

Kulaklarıma en iğrenç gelen şive, tokluğun şivesidir.

Siste şekiller, *sözcükler* gibidir. Sisten kim çıkagelirse gelsin, beni yeni bir sözcük gibi heyecanlandırır.

Onu tek bir sözcük toplayabilir.

Akıllılığın öyle alçakça bir yanı var ki, deli kimliğiyle bilge olmak daha yeğlenebilir.

Ve o zaman bütün becerikliler aşağı görülecekler, ve kim bir şeye erişirse, cezalandırılacak.

Bir haftadır beni son derece tedirgin eden bir kitabı okumaktayım: Eski senato başkanı Schreber tarafından kaleme alınmış olan *Bir Sinir Hastasının Düşünceleri* adlı kitap; bundan neredeyse elli yıl önce, 1903 yılında, giderleri yazarı tarafından ödenerek bastırılmış olan kitap, yakınlarınca satın alınmış ve satıştan geri çekilip imha edilmiş, bu yüzden geriye çok az sayıda nüsha kalmış. Bunlardan biri 1939'da

tuhaf koşullar altında elime geçti ve o zamandan beri de bende. Daha okumadan, kitabın benim için önem kazanacağını hissetmiştim. Bazı başka kitaplar gibi bu kitap da zamanının gelmesini bekledi ve şimdi, paranoya üzerine düşüncelerimi toplamakta olduğum bir zamanda, kitabı elime aldım ve peş peşe üç kez okudum. Schreber gibi yıllarca bir hastaneye kapatılmış olarak yaşayan bir paranoya hastasının daha önce sistemini bunca eksiksiz ve inandırıcı anlatmış olduğunu sanmıyorum.

Onda neler bulmadım ki! Beni yıllardır uğraştıran bazı düşüncelerin belgelerini: Örneğin paranoya ile iktidar arasındaki o ortadan kaldırılamaz bağlamı. Schreber'in tüm sistemi, iktidar uğruna yürütülen bir kavganın anlatımıdır, bu arada gerçek hasmı, Tanrının kendisidir. Schreber uzun süre kendisinin dünya üzerinde canlı tek insan olduğu tasarımıyla yaşadı; geri kalanların tümü ölülerin ruhlarıydı ve çeşitli cisimleşmeler içersinde Tanrıydı. İnsanın Tek olduğu ya da olmak istediği, cesetler arasında Tek olmak tasarımı, gerek paranoya hastası gerekse uç noktadaki iktidar sahibi için belirleyicidir. Ben bu bağlamı ilk kez 1932 yılında Viyana'da, demir yolu suikastçısı Matuschka'nın davasını izlediğimde kavradım.

Ancak Schreber, Nasyonal Sosyalizmin ideolojisini de tamamlanmış bir hezeyan olarak iç dünyasında taşımıştı. Schreber, Almanlara seçkin ulus gözüyle bakar ve bu ulusun varlığının Yahudiler, Katolikler ve Slavlardan ötürü tehlikede olduğuna inanır. Bu ulusu bu tehlikeden kurtaracak "cesur savaşçı" olarak çoğu zaman kendi kendisini gösterir. Daha sonra "sağlam kafalıların" dünyasında olacakların bu türden bir öncelenişi bile, Schreber'in düşünceleriyle ilgilenmek bağlamında herkes için yeterli bir neden olabilirdi. Ancak Schreber, daha başka şeyler de düşünmüştü. Dünyanın yıkımına ilişkin düşünce, onun peşini hiç bırakmaz, Schreber'in buna ilişkin unutulması olanaksız ve kapsamlı vizyonları vardır. Schreber'de rastlanılan her şeyi burada sayıp dökmek gereksiz, çünkü onlarla *Kitle ve İktidar*'ın ayrıntılı bölümlerinde ilgileniyorum. Ancak *Körleşme* bağlamında beni ilgilendiren bazı noktalara burada yine de değinmek istiyorum. Örneğin bir

"hareketsizlik" dönemine ilişkin anlatım, *Körleşme*'de buna uyan "Taşlaşma" başlıklı bölümü anımsatıyor. Kurgu ürünü kişilerle yapılan konuşmalar da kaynağını *Körleşme*'de bulabilirdi.

Paranoya ile böyle ilgilenmenin kendine özgü tehlikeleri var. Birkaç saatin ardından acı veren bir kapatılmışlık duygusunun pençelerine düşüyorum, ve söz konusu hezeyan sistemi inandırıcı olduğu ölçüde korkum da artıyor.

Burada iki nokta bir araya gelmekte: Birincisi, hezeyanın bir kaçışı çok zorlaştıran tamamlanmışlığı ve kendi içine kapanıklığı; hiçbir yerde kapı yok; her yer sımsıkı kapalı; insan boşuna bir çabayla içine dalabileceği, kendini sürükleyişine bırakabileceği bir akış arıyor; ama böylesi bulunsa bile, herkese kapalı olurdu; her şey granit gibi; her şey kapkaranlık, ve bu sert karanlık doğal olarak insana da bulaşıyor. Kendi denediğim her şeyde kendimi özellikle bu tür bir kapalılıktan korudum; yalnızca açılımlar, yalnızca yeterli alan — en ağır basan düşüncem buydu, yeterince alan kaldığı sürece hiçbir şey yitirilmiş değildir. Ancak Schreber olayında birisi, kendi hezeyanı olarak özellikle benim için en kolay olanı, hiçbir çaba harcamaksızın, oyun oynarcasına gerçekleştirebileceğim bir şeyi canlandırmıştı. Kendi kendimden en çok korktuğum nokta, kavrayabildiğim bir yabancı hezeyanın tamamlanmışlığı ve kendi içine kapanıklığı karşısındaki konumumdur.

İkinci ve çok daha tehlikeli olan nokta ise, kendi düşüncelerimin geçerliliğinden kuşku duymaya başlamam. Eğer bu varlığı su götürmez hezeyanı bile birini etkileyebilecek ölçüde inandırıcı biçimde betimlemek ve gizlemek olasıysa, o zaman, insanın bu "paranoyak" gücün birazına olsun sahip bulunması koşuluyla, neler böyle betimlenemez ki! Kendi açımdan sıkça hissettiğim netlik, ötekiler bakımından da söz konusu. Aradaki farka gelince, bana inandırıcı gözükenin sonuna kadar gitmeden hemen yolumu değiştirmem, kendimden uzaklaştırmam, çok başka bir şeye başlamam, aynı soruna daha sonra hep başka başka yönlerden yaklaşmam; kendimi belli bir yönteme, özellikle de kendi yöntemime asla adamamam; yerleşik disiplinlerin daracıklığından satranç tahtasındaki fillerin hamlesiyle

başka disiplinlere kaçmam; hep yeni şeyler öğrenerek özel kemikleşmelerimden kurtulmam; ve her şeyden önemlisi de, iyi niyetli arkadaşlarıma inat, çalışmalarımı yıllara yaymam; böylece dünyanın akışına bu buluşları ve insanın kendisini çürütme veya parçalama bağlamında her türlü fırsatın verilmesini sağlamam.

Ancak şurası her şeye rağmen gerçek ki, bu buluşlara duyduğum inanç olmaksızın yaşayamam. Onları, hezeyanın türleriyle eşit değerde sayamam. Bu yüzden, yabancı ve sınırları dar hezeyanlar üzerinde derinleştiğimde, bu yüzden yeni düşünceleri tehlikeye soktuğum için kendimden nefret ediyorum.

İnsan, bu dünyanın sadece bir parçasını yaşayabilir: ama senin bir bütün olarak hiçbir önemin yok: İşte sınırlılığın!

İsveç'ten gelen bir aşk mektubu. Pullarda Strindberg'in resmi.

Kovalar dolusu sevgi, ve herkes onları birbirlerinin kafasından aşağı boşaltmakta.

Erkek, kadının ruhunda bir çöl düzenlemiş. Düşünceleri, o çölde açmakta.

Şu Delhi Sultanının cinayet tarihi! İnsan, bir tür vicdan zorlamasıyla kendini kaptırıyor ve her şeyin başından aşağı inmesine rıza gösteriyor, ama ansızın kendisi de bir katilmiş gibi hissediyor; sırf kendini kaptırmış olduğu için, hemen tüm gücüyle ve karşı koyarak kendinden uzağa itmediği için. En kötüsü, her zaman tarih, ve ondan kaçmaya hakkım yok; gerçekte hep daha kötü olmuş olması, beni onun anatomi uzmanı olmaya zorluyor; onun çürümekte olan bedenini kesip biçiyorum ve kendi seçtiğim bu meslekten ötürü utanıyorum.

Artık daha fazla bir şey alamazsın, meğer ki kendini aldığını hemen bir söyleme dönüştürmeye zorlayasın; çok fazla şey var, ve sen nehre

kapılmışsın. Artık ağzına varana kadar bu nehirden çıkmayacaksın. O yüzden, sürekli akıntıya direnmek yerine gönüllü olarak nehrin yönünde yüzmen daha iyi.

Bir adam şöyle dedi karısına : "Yağmur yağıyor, güzel düşlere dalmak istiyorum." — Surinam'dan bir öykünün başlangıcı.

Adam, her akşam gitti. Kadın onu yakınlıkla karşıladı. Adam saatlerce kaldı. Sonra kadını yıkılmış sırlardan oluşma bir çölde bıraktı ve çıktı.

Yaşamakta olan bir başka insanda yitirilmiş olan; kalan, insana bakan ve ona hitap eden o şey; o insanın içinde arayışta umarsız bir yan vardır: "Ne yaptın onu?" diye sorulur ona, "saklıyor musun onu? Hâlâ var, değil mi?" ve böylece o insan, boşuna bir çabayla araştırılır, içine inilmeye çalışılır, ve her şey batmıştır; ama görünüşte yitirilenin batırılabileceği hiçbir deniz yoktur; ve hiçbir şey, bu arayıştan daha önemli değildir; bu, insanın bir başka birinde dönüştüğü hiçliğe yönelik bir arayıştır.

Restoratör. Bir arkeologla bir oyuncunun kesişme noktasıdır. Görevi, resmini restore ettiği ressamın rolünü oynamaktır. Her kesiti hiçbir yanlış yapmamak için büyük dikkat harcayarak kaldıra kaldıra, sonunda rolünü oynadığının resmine ulaşır. Beklentisi, duyduğu saygıyla yoğrulur. Ancak restoratör, aynı zamanda eylemde bulunan kişidir: Pek çok şey iktidarında kalır. Artık neredeyse tanınmaz halde olan ne kadar çok şey ortaya çıkarırsa, bir arkeolog olarak başarısı da o kadar büyüktür. Doğasının bu alçakgönüllü yanı, o kişi kendini dizginlemeyi bir yana bırakıp artık gerçekte tamamlanamaz olanı kendi tahminleri doğrultusunda sergilemeye kalkıştığında, tam tersine dönüşebilir. Böylece sonunda resimleri bütünüyle kafasında kurgulayacak kadar kendine güvenmeye de başlayabilir; ama ne yaparsa yapsın, oyuncuların asla oyun yazarı olamayan büyük çoğunluğu gibi, her zaman üstlendiği bir rolle yetinmek zorunda kalacaktır.

Restoratörün uğrayacağı dönüşümler de önceden belirlenmiştir; sanat tarihi, restoratörün kişilerinin eksiksiz listesini içerir, o, bu listeye yenilerini eklemez. Ayrıca aralarındaki hiyerarşiyi de kabullenir: En büyük adlardan kendisine en büyük onur payını çıkarır.

1950

DÜNYAYI TARİHSEL olarak gözlemleme alışkanlığından kurtulabilmek için çok şey verirdim. Yıllara göre yapılan bu bölümleme ve onun hayvanların ve bitkilerin yaşamlarına, o yaşamlar daha bizim tarafımızdan gölgelenmemişken yansıtılması, acınası bir durum. İnsanın zorbaca iktidarının doruğu yılların sayılmasıdır; dünyanın yaradılışına ilişkin tüm söylencelerin en kasvetlisi de, dünyanın bizim için yaratıldığı söylencesidir.

Her yıl, insanı daha bir utanmaz kılmakta.

Ayaktakımını bayraklar biçiminde pencerelerinin dışına asan bir ülke.

Birer gemi olarak insanlar ve onların iğrenç yükleri.

Düşünülebilecek en korkunç kitle, bir sürü *tanıdıktan* oluşanıdır.

Her bir hastası için yeni bir hastalık bulan, gerçek anlamda soylu bir doktor.

Bazı hastalık adlarının açgözlü yanı: Menenjit.

Psikiyatriyi kendi kendisinden kurtarmak: Beş yüz ya da bin eksiksiz rapor, buna karşılık sınıflandırmaya veya açıklamaya ilişkin tek bir sözcük yok!

Adam, kafasında insanlar kötü bir Tanrıya nasıl direnirlerdi diye canlandırıyor. Ona *karşı*, iyi olurlardı. O Tanrıdan asla bir şey beklemez

ve dilemezlerdi, hep ona karşı savaşırlardı. Bazıları kendilerini ondan saklarlardı —mağara resimlerinin sanatçıları gibi, bazı başkaları da onu kışkırtırlardı— cesur savaşçılar gibi.

İnançları, Tanrıyı düzeltmeyi bir kez daha başarabileceklerine ilişkin inanç olurdu.

Belki de senin her soluk alışın, bir başkasının son nefesidir.

İçinde kimsenin ağlamadığı bir kent. Kutsal emanet sayılan bin yıllık bir gözyaşı için katedraller inşa ediliyor.

En iyi mizah yazarlarının mantığı bile beni rahatsız eder; onların mantıkları, içinden o korkutucu düşüncelerinin çıktığı küçük havuzdur.

Yaşam boyunca tek bir yanıt vermeksizin ilerleyen bir filozof. Ama nasıl da soruyor!

Uzun ayak sırıkları üzerinde duran ve yukarıdan kendilerini seçtikleri o hiçbir şeyden habersiz saf erkeklerin kollarına atan kadınlar.

Tarih her şeyi sanki başka türlüsü olamazdı gibi anlatır. Oysa her şey, başka yüz türlü de olabilirdi. Tarih, hep olanının yanında yer alır ve onu, güçlü bir bağlam aracılığıyla, olmayan karşısında vurgular. Düşünülebilecek bütün olasılıklar arasından yalnızca birine, yani hayatta kalmış olanına dayanır. Böylece tarih, hep sanki daha güçlü olandan, yani gerçekten olmuş olandan yanaymış etkisini yaratır: Sanki olan, olmak zorundaymış, bunun tersi düşünülemezmiş gibi.

Ranke, iktidarı tanır, iktidar aracılığıyla gerçekleşme, ona göre tarihtir. İktidara tapmayan tarihçiler, devletlerin tutarlı tarihlerini kaleme alamazlar. Roma, artık o Roma olarak varlığı sona erdikten uzun zaman sonra bile bu tarihçilerden çoğuna yetmiştir. Voltaire'in görüşüyle tarihin dört büyük dönemi arasından XIV. Louis'ninki, sonuncusuydu:

Kralların ve savaşların tarihine karşı olan Voltaire'in iktidardan etkilenişi, sıradan bir savaş vakanüvisinkinden daha az ölçüde değildi.

Tarihçi olarak Ranke'nin kendine özgülüğü, onun çoğulculuğundan kaynaklanır; o, iktidar konusunda bir çoktanrıcıdır. Gerek kendisinden önceki yüzyıllarda, gerekse kendi yüzyılında çok sayıda büyük iktidar bulunduğundan, Ranke onların tümünün sözcüsüdür. İspanya ve Türkiye gibi, artık büyük olmayanlarından ise görünüşe bakılırsa utanca benzer bir şeyler hissetmiştir.

İnsan her şeyi yeniden canlandırabildiğinde, daha ne kadar öldürebilecek?

O kadar çok parası var ki, bombalar onun elinden yiyorlar.

Asmakta daha şimdiden balık tutmanın tüm yumuşaklığı var.

Günün birinde ortada artık atomlar diye bir şeyin olmadığı anlaşılıyor. Ama atom bombaları kalıyor.

"İnsan, adaletin ne olduğu hakkında hiçbir şey bilmeyen birine karşı nasıl adil olabilir?" — "Peki öyle yapmakla adaleti yıkmış mı olur? Bu denli kırılgan mıdır adalet?"

İnsanın sevdiği herkes için ona yönelik sövüp saymaları sırtına yükleyebileceği birine gereksinimi vardır; tek yapılması gereken, kişi tasarrufuna gidebilmek için, sövüp sayma ve sevme çiftlerini iyi bağdaştırabilmektir.

Bütün insanlar üzerine her şeyi, ne zaman ve nerede yaşamış olduklarını bilmek zorunda olduğuma yönelik şu zorlayıcı duygu; sanki mutluluğum onların her birinden, özelliğinden, biricikliğinden, yaşamının akışından, ve bir de hep birlikte ne olmaları gerektiğinden bağımlıymış gibi.

Bir kent olmak, bütün bir ülke, bütün bir kıta olmak, ve hiçbir şey fethetmemek.

Cimriler için her şeylerini bir anda ellerinden alan özel bir yıldırım düşmesi.

En iyi insan, en az harcayan değil, fakat harcadıkları aracılığıyla en çok armağan eden insan olurdu.

Dünyanın gözlem altında olması, aslında onun en çok hak ettiği edebiyattır.

Bir çoğunluk tarafından gözleniyor olabiliriz, ve onlar bu dünyanın mülkiyeti konusunda kendi aralarında kavgaya tutuşmuş olabilirler.

Yabancı bir yıldızın yeryüzünde bulunan, birilerini dinleyen, ama kendileriyle hiçbir biçimde konuşulamayan görevlileri.

Yeryüzündeki teknik gelişmenin yabancıların dikkatini üzerimize çekmiş olabileceği düşüncesi; bizi ancak ilk atom bombasının patlamasından bu yana gerçek bir tehlike diye görüyor olabilmeleri; o zamandan beri yıkımımızı hazırlamakta oldukları ve bu yıkımın çok kısa bir zamanda gerçekleşebileceği olasılığı.

O zaman geriye kalan birkaç ilkel insan, bizimle yeryüzüne yabancı olanlar arasında ayrım yapmayan, olacaklardan *hiçbir şey* anlamayan tek insanlar olacaklar; son önyargısız yeryüzü sakinleri, buralılar, yitikliği ve masumiyeti kendilerinde birleştirenler.

Kâşiflerin ilk insan postunu kestiklerinde duyulacak hayret ve tiksinti. Bir beslenme sahnesi, sindirime ilişkin esin.

Diyelim ki onlarda kişiler yerine ışık birimleri olsun, ve kişiler arasındakiler de dahil, tüm sınırlardan iğrensinler, yağ yerine ışık olsun.

Peki ya bu kişiler yeryüzünü *kendi* mezarlıkları olarak seçmişlerse?

1951

FİLOZOFLARDA bana en itici gelen, onların düşünme eylemlerinin *boşalma* sürecidir. Temel sözcüklerini ne kadar sık ve beceriyle kullanırlarsa, çevrelerindeki dünyadan da geriye o kadar az şey kalır. Filozoflar, görkemli eserlerle dolu, yüksek ve büyük bir binanın içindeki barbarlar gibidirler. Gömleklerinin kollarını sıvamış, orada durmakta, yöntemli ve kararlı bir biçimde her şeyi, koltukları, resimleri, tabakları, hayvanları, çocukları pencereden dışarıya fırlatıp atmaktadırlar, ta ki geride bomboş odalardan başka bir şey kalmayana kadar. Bazen en son olarak kapılar ve pencereler de atılır. Geride çıplak bina kalır. Filozoflar, böylece ortalığı çevirmenin *daha iyi* olduğunu hayal ederler.

Bilge kişi, kafasını unutur.

Öbür dünyadan geriye Hiçlik, yani onun en tehlikeli miras payı kaldı.

Ey dalgıç, yorulmak nedir bilmeksizin kendini başkalarının kargaşalarına atmaktasın. Hâlâ öğrenebilir misin onlardan? Onlara yardım edebilir misin? Başkaları, senin kendi kargaşalarının mührü olmaktan daha öte bir şey mi?

Bir rüya bir hayvan gibidir, ama bilinmeyen bir hayvan, ve insan onun uzuvlarını kuşbakışı göremez. Bir yorum ise bir kafestir, ama rüya hiçbir zaman onun içinde değildir.

Senden bir şey *istemeksizin* seninle asla buluşmayan bir insan. Onun gözünde bu kadar yükseksindir; kendini bunca önemsemez ve bunca çok şey ister. İsteyen figürü. Kendileri için her şeyi isteyen, çok şeye

ihtiyaç duyan ama yine de kendilerini hiç önemsemeyenler, benim için en gizemli insanlardır.

Tanıdığım en acınası insan, sözcüklerin arasına sürüklenmiş bir bakkaldı; o sözcükleri taneler gibi ağzına alıyor ve geviş getirerek bir şiir yazıyordu.

İktidar sahibi olmak isteyen yükselme tutkunları hep *sloganlar* ararlar. Birinin topluluk içersinde rasgele söylediği bir şeyi akıllarında tutup, onu bir tür işarete dönüştürürler. Sorularını yanıtlayan yabancıyı umursamazlar. Onu yeniden görmek gibi bir istekleri asla yoktur; çoğu kez onun ne yapıp ettiğini bilmezler ve hatta adını bile unutabilirler. O yabancı, onlar için belki "bir Polonyalı" ya da "bir psikolog"dur. Ondan tek istedikleri, gizemli bir biçimde yararlı buldukları bir sözcüktür. Bu sözcük söylenir söylenmez, topluluktan çekilme eğiliminde olacaklardır; çünkü sözcük, onu izleyecek başka sözcükler yüzünden gücünden yitirebilir. Yükselme tutkunları, yalnız kalır kalmaz sözcüğü ilk söyleyenle bağlarını koparırlar ve onu, bir tür mutlak nitelik kazanana, artık sanki daha yüksek bir güç tarafından kendilerine hizmet etsin diye gönderilmiş izlenimini yaratana kadar her fırsatta kullanırlar.

Bizim tarafımızdan görülmüş ve kayda geçirilmiş yıldızların korkusu.

Her savaş, önceki bütün savaşları içerir.

Roma, Paris ve Londra unutulmuş olacak. Bir deniz, onları örtecek. Kimse İngilizce anlamayacak. Birkaç at, Epsom Derbisi için bir ayin düzenleyecek. Verdun'deki mezarlıklar, denizin dibini aydınlatacak.

İnsanın bir başka insan üzerinde artık herhangi bir iktidarının kalmadığını bilmek, mutluluk verebilir. İnsan daha önce ötekine ne kadar hükmetmişse, bu mutluluk duygusu o ölçüde büyür. Özgürlük

eskiden beri bana göre bir iktidarı bırakma, ondan *vazgeçme* özgürlüğüdür.

İyi tanıdığım insanlara, özellikle yaşamlarının önemli olayları söz konusu olduğunda, hep aynı hikâyeleri anlattırmayı severim. Ancak bu hikâyeleri her defasında farklı anlatan insanlarla bir arada olmaya dayanabilirim. Ötekiler bana göre rollerini fazla iyi ezberlemiş oyunculardır, onların hiçbir söylediğine inanmam.

Çok güzel gözlere dayanabilmek olanaksızdır, insan onlara hep bakmak zorunda kalır, içlerinde boğulur, kendini yitirir, artık yolunu bulamaz olur.

Ölüme sövüp saydığında, sana hep *ne demek* istediğini sorarlar. İstedikleri, senden dinlerde fazlasıyla bulunan o ucuz umutları duymaktır. Oysa ben, hiçbir şey bilmiyorum. Bu konuda söyleyebilecek hiçbir şeyim yok. Karakterimin ve gururumun özü, bugüne kadar ölüme asla *yaltaklanmamış* oluşumdur. Herkes gibi benim de, çok ender olmakla birlikte, ölümü istediğim oldu, ama şimdiye kadar kimse benden ölüme ilişkin bir övgü duymadı, kimse onun önünde boyun eğdiğimi, onu kabullendiğimi ya da akladığımı söyleyemez. Her zaman olduğu gibi bugün de ölümü hiçbir işe yaramayan kötü bir şey, dünyanın en büyük kötülüğü, çözümsüzlüğü ve anlaşılmazı, her şeyin eskiden beri takıldığı ve kimsenin kesmeye cesaret edemediği bir düğüm sayıyorum.

Herkese yazık. Bugüne kadar hiç kimsenin ölmek hakkına sahip olmaması gerekirdi. En ağır suç bile ölümü hak etmemiştir ve ölüm *tanınmasaydı* eğer, o zaman en ağır suç diye bir şey de asla olmazdı.

Cinayetlerin hiç olmadığı bir dünya düşünülebilirdi. Peki böyle bir dünyada öteki suçların durumu ne olurdu?

İnsan, en önemli olanı söylemeye cesaret etmezden önce, kırk ya da elli yıl boyunca iç dünyasında taşır. Sırf bu nedenden ötürü bile erken

ölenlerle birlikte nelerin yitip gittiğini ölçebilmek olanaksızdır. Aslında herkes erken ölür.

Azizlerin yaptıkları her şeyi bir *sonsuz yaşam* uğruna yapmış olmalarına karşın, davranışları kimseye aşağılık gelmiyor. Aynı azizler, başka herhangi bir yerdekiyle değil de, *bu dünyadaki* bir sonsuz yaşamla ilgilenmiş olsaydılar, Hıristiyanlığın yandaşlarının gözünde kim bilir ne kadar aşağılık olurlardı.

Ruhların ölümden sonra beden değiştirmeleri düşüncesi bile öbür dünyada kalma inancından daha anlamlı gözüküyor. Öbür dünya inancının savunucuları, bu inanç bağlamında aslında adını bile anmadıkları bir şeyi, öbür dünyadaki bir *birlikteliği*, hiçbir zaman dağılmayan bir kitleyi kast ettiklerinin farkına varmıyorlar. Onlar, bir kez öbür dünyada toplandıktan sonra bir daha birbirlerinden ayrılmak zorunda kalmamayı istiyorlar.

Ölenlerin birbirlerinin yüzlerini hiç görmedikleri, herkesin birbirinden çok uzakta, keşiş gibi yaşadığı ve dolayısıyla hiçbir sesin de ulaşmadığı bir cennet, nasıl olurdu acaba? Bedensel yoksullukların ve yakınmaların olmadığı, sonsuz yalnızlığın egemenliğindeki bir cennet; insanın, hiçbir yere varamayacağı için, hiçbir yere kaçamayacağı, duvarları ve parmaklıkları bulunmayan bir cennet. — Böyle bir yerde herkes kendi kendisine söylevler verir, kendi kendisinin vaizi, öğretmeni, avutucusu olurdu ve başkaca dinleyici bulunmazdı. Birçokları, cehennemin acılarını böyle bir mutlu yaşama yeğlerlerdi.

Bende bu yaşamın kötülüklerine ilişkin açık ve seçik bir duyumsamaya neden hep uyanık bir tutkunun eşlik ettiğini anlayamıyorum. Belki de bu hayatın gelişigüzel parçalanmaması durumunda daha az kötü olacağını hissediyorum. Belki de cennetin *kalan* sakinlerinin iyi olduklarına ilişkin o eski tasarıma yenik düşüyorum. Eğer ölüm, önceden yazgı diye biçilmeseydi, bunca haksız olmazdı. En kötü olanlarımız da dahil, tek tek hepimiz için bir insanın yaptığı hiçbir şeyin önceden verilmiş bu hükmün kötülüğüne yaklaşamayacağı özrü geçer-

li. Kötü olmak zorundayız, çünkü öleceğimizi biliyoruz. Ne zaman öleceğimizi önceden bilseydik, daha da kötü olurduk.

Dinlerin hepsi memnundur. Her an çaresizlik atmosferini yansıtan bir din yok mudur acaba? Ben, kendininki dahil, *hiçbir* ölümü sakin karşılamayan birini görmek isterdim; duyduğu bu nefret yüzünden, memnuniyetsizliğin kalıcı nehrine hep dolu bir yatak hazırlayan birini görmek isterdim; o uyuduğu sırada bazıları artık hiç uyanmadıklarından uyuyamayan birini, o yemek yediği sırada bazıları kendileri yem olduklarından yemek yiyemeyen birini, kendisi severken başkaları birbirlerinden koptuklarından sevemeyen birini görmek isterdim. Yalnızca bu duygudan oluşan, ama bu oluşumu hep koruyan birini, başkaları sevinirken onların bu sevinçlerinden ötürü içi titreyen birini, "kalıcı olmama"ya ilişkin, ama aslında bir anlam taşımayan yakınmayı yine bir acının keskinliğiyle, ölümün, her yandaki ölümün acısı olarak duyumsayan ve yalnızca bu acı içersinde soluk alabilen birini görmek isterdim.

Kör adam, gözlerinin gördüğü dönemlerde tanımış olduğu büyüklerden söz ediyor ve kör olduğundan bu yana onları daha iyi tanıdığını anlatıyor; artık o kişilerle ilgili bir zorlama, renk değiştirme, çarpıtma, kirlenme ve perdelenme söz konusu değil. Kör adam, aynı insanlara ilişkin her türlü yabancı anıyı geri çeviriyor, böyle anıların onun kendi dünyasının arınmışlığı içersinde bir yeri yok.

Adam gözleri kapandığında yaşamaya başladı. Artık hiçbir şey görmüyordu. Hiçbir şeye çarpmıyordu. Birinden ötekine gidiyor ve kim olduğunu bilmiyordu. Söylenen bütün yanlış şeyler, kimseden gelmiyordu. Üzüntülü olduğunda, bir masaya tutunuyordu. Öfkelendiğinde masanın örtüsünü aşağıya çekiyordu. Kadınlar su gibi ondan kayıyorlardı; o, onları görmüyor ve gitmelerine ses çıkartmıyordu. Körlüğü hedefi hep buluyordu, bu hedef yerini değiştiriyor ve ona doğru geliyordu. O, teşekkür ediyor, piyanonun başına oturuyor ve bir Sümer valsinin sıcak ezgilerini çalıyordu. Başkaları ise : "Demek o zamanlar da dünya bu kadar neşeliymiş", diyip şaşırıyorlardı.

En şaşırtıcı olan şey, hep bir başkasıyla olan bir insanda bilgeliğin âdeta sıçrarcasına artmasıdır; bu bilgelik, onu taşıyanda daha önce hiç göze çarpmamıştır, o kişiden çok şey beklenmiş, ama bilge olması beklenmemiştir. Ötekiler onu bütünüyle tanıdıklarına ve ona kuşbakışı bakabildiklerine inanmışlardır, ve onda her zaman gizliden gizliye daha çok şey olmuştur. İnsanın bu gizli içeriği, onda var olan en iyi şeydir, — bu şey öylesine gizlidir ki, en yakındaki veya en uzaktaki olsun, kimseye kendini açmaz, meğer ki şeklinin doruğuna varmış olsun ve bir anda sonrasız açılıversin. Israrla aranan, işte bu gizli içeriktir, ama genellikle *yanlış* insanda aranır. *Orada* büyük zahmetlerle aranan, aslında burada hep var olmuştur, bütün düş kırıklıklarının, ödüllerin, lütufların öteki yüzü niteliğiyle.

İkili konuşma kutupları değiştirir, insanın karşısında daha uzun zaman susabileceği, yakındaki biri, ansızın yine ona en yakın kişi olur.

Kare biçimindeki masalar insana, sanki dört kişiyle birlikte bir ittifak içersinde yalnız olmanın güvencesini aşılar.

Bu da nesi, sen çamurdan yapılmasın, dedi Adem Havva'ya, ve onu bir yana attı. Ben senin kaburga kemiğinim, dedi Havva, çamurum, senin çamurundan gelmedir. Adem ona inanmadı ve elmayı ısırdı. Bunun üzerine Havva'nın doğruyu söylediğini anladı, onu yerden kaldırdı ve yılana armağan etti.

Tasmaları muhteşem giyimli kadınların ellerinde olan çıplak erkekler. Pekin cinsi köpeklere benzeyen kucak erkekleri.

Vermiş olduğu bütün öğütler ve kendilerine öğüt verilenler ortaya çıkıyorlar. O onlara nasıl öğütlemişse öyle davranıyorlar, ama kendi aralarında, canlı bir topluluk olarak. O da sonunda, hepsini bir arada gördüğünde, kendisinin ne istemiş olduğunu anlıyor.

Ancak hiç hoşuna gitmeyen kadınlara, sanki onlar hoşuna gidiyorlarmışçasına bakan erkek. Onun kaderi.

Başka türlü olamayan gerçek budalanın jesti, beni Tanrının jestinden daha çok etkiler.

Onun düşü: Bildiği her şeyi bilmek, ama bildiklerini yine de bilmemek.

Dostlarını hesaplayarak *kendini* buluyor; artışlara, çıkarmalara, çoğalmalara, bölünmelere göre, — sonuç, toplam, beklenmedik biçimde *kendisi*. Onları bundan başka sonuç çıkamayacak şekilde seçen, kendisi miydi? *Bunca çok*, ve bu *eski* sonuç?

Deniz, hiçbir zaman yalnız değildir.

İçinde var olmadığı bir dünyada olmayı ne kadar isterdi.

İngilizce'deki bazı anlatım biçimlerinden bütün ruhumla nefret ediyorum, örneğin etkileyici bir kişilik olamayan bir insan için şöyle dendiğinde : "He is a failure." (O başarısız biridir.) Bu sözcük, kimler için kullanılmıyor ki! İngilizce'nin bu türden kendine özgü deyişleriyle dolu olan P., bir defasında bana Benjamin Constant hakkında şöyle demişti : "He was a failure." Peki ama, kim değildi ki? Herkes kendini beğenmişçesine yaşamadı mı? Ve sonunda herkes ölmedi mi?

Uzun boylu garson kadın, unutabileceği siparişler için kendini parmak hareketleriyle uyarıyor. "Geliyorum", diye başını sallıyor ve gizlice birkaç uzanmış parmağa bakıyor. Daha sonra başka parmaklar, ilk parmakların anımsattıklarını onaylıyor, ve kadın kendi kendisiyle sağladığı bu uzlaşmadan ötürü çok mutlu. Onu oraya buraya yollayan-

lar ve emirler yağdıranlar, yabancılar değil, kadın bir şey duyuyor ve sakin bir şekilde kendi kendisine akıl danışıyor; bir parmağın ötekini ne zaman yanıtlayacağına o karar veriyor ve parmakların birbirleriyle kavga etmemelerine özen gösteriyor. İnsanlar sabırsızlandıklarında, bütün elini geriyor, ve ondan sonra biliniyor ki, hiçbir şey yoktur: Parmaklar, birbirlerine danışmayı reddediyorlar.

En aptal kadınlar: Her şeyi anlatmaya gelenler; yakınlarındaki ilk kulaklara; oysa her şey daha tam olarak olup bitmemiştir bile.

Övgüyle kendisine her şey yaptırılabilen adam; ona sadece ne kadar iyi olduğunu yeterince sık söylemek yeter. Çünkü o, iyi sayılabilmek için bir cinayet işlemeye de hazırdır.

Beni yalnızca beklenmedik olan mutlu eder, ama pek çok beklenene çarpıp onları dağıtmalıdır.

Hobbes'da bana hâlâ her şey çok çekici geliyor: Ruhsal yürekliliği, içi korkuyla dolu bir adamın yürekliliği; eşsiz bir önseziyle *kendi içinde* nelerle hesaplaşması, neleri ise boş ve boşaltılmış olarak bir kenara itmesi gerektiğini eşsiz bir içgüdüyle hisseden o zengin ve kendinden emin bilgi birikimi; ona olgun ve güçlü düşünceleri yıllarca kendisi için saklamak ve ortaya çıkış anlarını yalnız başına, her türlü etkiden uzak, acıma tanımaksızın belirlemek olanağını kazandıran çekimserliği; çevresinde halka olmuş düşmanlardan duyduğu mutluluk, — kendi başına, gerçi bazılarını onu kullanabileceklerine inandıran, ama yine de kötüye kullanılmasına karşı kendini savunabilen, küçük iktidar hesaplarına yönelmeksizin yalnızca düşüncelerini duyurmayı sağlayan şeyler yapan bir parti oluşu; ruhunun onca canlı ve taze olmasına karşın onca tutarlılığı; kavramlar karşısında beslediği kuşku —onun "materyalizm"i başka ne olabilir ki? — ve aynı zamanda da ileri yaşı. Bazen kendime, 91 yıl yaşamasının ona duyduğum yakınlıkta abartılı bir payı olmuş mudur diye soruyorum. Çünkü Hobbes'un

düşüncelerinin sonuçlarına hiç de katılmıyorum: Onun matematiksel kör inancı bana hiçbir şey söylemiyor, ve asıl yıkmak istediğim de doğrudan onun iktidar anlayışı.

Ama ona *güveniyorum*; yaşamının ve düşünmesinin süreçleri bana her türlü yapayhktan uzak geliyor. O, kendisine kulak verdiğim bir hasım; beni hiçbir zaman sıkmıyor, dilinin yoğunluğuna ve gücüne de hayranlık duyuyorum. Daha sonraki filozofların kavramsal kör inançları, bana Hobbes'un matematiksel kör inancından çok daha kötü geliyor. Ona ve yıllarına güveniyorum. Gerçekten de, kendime onun yılları kadar süre istiyorum, aksi takdirde kendi temel yaşantılarımı onunla aynı tutarlılığa, sınamaya, vurgulamaya, onaylamaya götüremem, — bunlar, bugün herkes için aynı olan temel yaşantılar, yapılması gereken tek şey bir bütüne ulaşabilmeleri için onlara zaman tanımak.

Asla mektup almamış bir insan.

Hırsızın cehennemi, hırsızlar karşısında duyduğu korkudur.

Çok yaşlı olan kadın, bütün akşam yemeği boyunca geldiklerini seslerle ve hareketlerle belli eden hayaletlerden söz etti. Yaşantılarından ötürü onu kıskanmaya çalıştım. Bugüne kadar neden hiçbir hayalet zahmet edip bana yaklaşmamıştı? Sırf kıskançlıktan kadının dikkatini başka konulara çekmeye çalıştım. Ama o vazgeçmedi. Bir telefon rehberi kaymış, yerini değiştirmişti. Bir yatağın üstüne ayakkabılar yığılmıştı. Bunları biraz hafif buldum. Bana göre hayaletin telefon rehberindeki adları ve adresleri birbirine karıştırması daha hoş olurdu, çünkü ben de rehberi küçük bir itmeyle yerinden oynatabilirim. Buna karşılık yatağın üstüne toplanmış ayakkabılardan neredeyse utanç duydum. Orada toplanacak yerde neden her biri farklı bir yöne yürüyüp gitmemişti? Keyifsizce dinlemeyi sürdürdüm. Hayaletin aklına daha parlak bir fikir gelmemişti. Benim düş kırıklığımı hisseden yaşlı kadın, başka bir konuya geçti. Sonunda yanından ayrıldım, yorulmuştu.

Ancak aradan saatler geçtikten sonradır ki hayaletin yaşlı kadının kendisi olduğunu anladım. Gelecekteki mesleği için hazırlanıyordu. Planlarını anlatıyordu.

Hiçbir satırı herhangi bir gündüz vaktinde yazılmamış bir gece defteri. Ona koşut olarak, hep gündüzleri yazılmış, gerçek anlamda bir günce. Bu ikisi birbirinden birkaç yıl ayrı tutulmalı, asla birbirleriyle karşılaştırılmamalı ve karıştırılmamalı.

En sonunda da karşılaştırılmalı.

1952

BİRKAÇ HAFTADIR bir "Süresi Belli Olanlar", onun üstüne saldırıyorlar.(*) Yaşamlarını onun içinde ne kadar da sessiz sedasız sürdürüyorlar! Onlara zaman tanıdığı için ne kadar büyük şükran duyuyorlar! Onun kendilerini asla ihmal etmediğini, asla terk edemeyeceğini biliyorlar. Varlıklarını onun içinde tüketmek istiyorlar ve bunun için de biraz zaman talep ediyorlar. O hepsinden, tek tek her birinden memnun, ve yaşamının o bütün figürlerini nefret ve acıyla fırlattığı dönemini hayretle düşünüyor. Bu şemalar için bile onu bunca sevecenlikle dolduran, ne oldu acaba?

İnsan üç ya da dört bin kişiyle tanışmış olabilir, ama hep altı ya da yedi kişiden söz eder.

İnsan bazı şeyleri sadece hiçbir şeyle ilintisi bulunmadığı için aklında tutar.

1759'da Everton'da cereyan eden olaylar, *John Wesley*'in ve onun vahşi yandaşlarının *ölmekte olanlardan meydana gelen bir kitle*, kendi ölümlerinin sonuçları karşısında kıvranan bir lânetliler kitlesi yarattığını gösteriyor. İnsan, *Journal*'de anlatılanları okuyunca bir savaş alanını düşünüyor, ama bu imgelem ürünü ya da oyun gibi, deyiş yerindeyse geçici bir savaş alanı, aslından kaçmak için oynanıyor. Bu bakımdan Wesley, hiç kuşkusuz, savaş emrini ve işaretlerini veren bir komutanla karşılaştırılabilir; ancak bu, kendiliğinden katliama dönüşen bir tek-kitle-savaşı. Ancak bu durum, katliam oyununun

(*)Süresi Belli Olanlar (*Die Befristeten*): Canetti'nin radyo oyunlarından biri. (—çev.)

iyileştirici etki yarattığı ve gerçek yıkımdan kurtardığı düşüncesinin egemenliği altında.

Cenneti açılmış gördüklerinde öylesine doluydu ki, yalnızca tek bir dilekleri vardı: İçerde yer bulmak.

İnsan bütün bağnazlıkları kendisi hissedebilir mi? Bunlar birbirlerini dışlamazlar mı?

Bütün tarikatları koklayıp duruyor, belki de o, çok sıradan bir engizisyoncudur.

Mahşer gününde tarihçiler.

Hangi çatallar, hangi et, ve bizi ateşte kızartan kim?

İnsanın ruhbilimin bakış açısından incelenmesinin yaralayıcı bir yanı vardır, ve bu, normaldışılığın saptanmasından çok sınıflandırılmasından kaynaklanır. Aslında gerçek anlamda bir kural yoktur; yargıları ve deneyimleri olan insanlar arasında, herkesin, her şeyin şu ya da bu biçimde normaldışı olduğu inancı yerleşmiştir. Bu bilginin değeri desteklediği bir duygudan, yani her insanın kendine özgü bir yanı bulunduğu duygusundan kaynaklanır; böylece insan her bireyi, davranışları anlaşılamasa ve önceden kestirilemese bile, saymak, sevmek ve korumak ister. — Normaldışının kategorilerini yaratan, sınıflandırmaya öncelik tanıyan ve ancak ondan sonra iyileştirmeyi düşünen ruh doktoru ise çoğu kez aşağılananın elinden biricikliğini de alır. Bu başkalarını *gruplaştırma* gücü, yalnızca doğrudan etkilenenler için acı verici olmakla kalmaz, fakat bu gücü işbaşında görüp engelleyemeyen gözlemci için de üzücüdür.

Belli bir yaştan itibaren her akıllı insan tehlikeli görünür.

O, gazetede neler yazacağını hep önceden bilir ve bu yüzden de gazeteyi satırı satırına okumak zorundadır.

Bir sivrisineğin bile nefretini uyandırmayı başarıyor.

Çoğunlukla şeytani acımasızlıklardan oluşan şu tarih, —ben, onun acımasızlıklarından tek biriyle bile hiçbir ortaklığım bulunmayan ben, neden ilgileniyorum ki onunla?— Acı çektirmek ve öldürmek, öldürmek ve acı çekmek, ve hep bunların binlerce türünü okumaktayım; hep aynı, — eğer toplu iğneler gibi saplanmış yıl sayıları olmasaydı, bunlar birbirinden asla ayrılamazdı.

Gözünde bütün sözcükleri onaracak ve haklı çıkarak bir sözcük bekliyor.

Kendimi bütünüyle ben olana kadar parçalamak istiyorum.

Geçmiş yıllarda hiçbir zaman "malzememin" boyunduruğu altına girmeyişim, onu hep kendimden belli bir uzaklıkta tutuşum belki de bir şanstı. Böylece her parça kendine özgü ve uzun süreli bir etki yaratabildi. Aksi takdirde birbirlerini boğacak olan şeyler üzerinde ayrı ayrı düşünebildim. Yine aksi takdirde yüzeyde yalnızca kısa ve hareketli bir ömür sürebilecek pek çok şey, anılarda karşılaşıp birleşmeye zaman buldu. Bu yüzden, geçen aylarda gözden geçirdiğim dev malzemenin beni neden tek bir yeni düşünceye götürmediğini de anladım, — bu malzeme, yalnızca daha önce düşünmüş olduklarımı onayladı ve bana yeni, *bilimsel* diye nitelendirmek istediğim bir cesaret kazandırdı.

Ey cümleler, cümleler, ne zaman yeniden birbirinize eklenecek ve birbirinizi bir daha asla bırakmayacaksınız?

Çevrem, beni teselli etmek isteyen düşmanlarla sarılı. Direncimi iki yolla kırmak istiyorlar. Artık kurtuluşu yokmuş gibi gözüken feda edilmiş olan için şöyle diyorlar: Olması zorunlu olduğuna göre, olması daha iyi. Ya da şöyle bağırıyorlar: Ben ölüyorum! Ben ölüyorum! Ama ben, bunun olmak zorunda olduğunu kimse açısından asla kabullenmedim, eğer kabullenecek olursam dilim kurusun ve böyle bir şeye

evet demektense, pis kokulu dumanlara dönüşüp dağılmayı yeğlerim. Ve ötekilerin hepsinin de öleceklerini biliyorum, bunu yeterince ciddiye alıyorum, fakat beni, *korkumu* benden soyutlayarak ele geçirmek ve o korkuyu şimdi tehdit altında bulunan birinden almak için tehdit etmelerinden ötürü onları çok suçluyorum, bu yüzden kimseyi bağışlamak niyetinde değilim.

Duyarlılık, insanın iyi tanıdığı her şey için sevgi demek midir? Bir yaşamın akışı boyunca öyle çok aşinalık bir araya gelir ki, ondan sonra her şey sanki duyarlılıkla kaplıymış gibi gözükür. Bir şey ne kadar aşinaysa, onun üstünde o kadar çok şekerli tabaka birikir. Aşina olanın tortularının bütünüyle sertleşmesi uzun zaman alır. O zamana kadar kimse duyarlılıktan kaçamaz; insan, yalnızca aşina olanın alanlarının birbirinden uzak olmasını sağlayabilir: O zaman arada hâlâ *hayrete değer* olan epey bir şey kalır. Tehlikeli olan, bilinenin belli bir bağlam içersindeki aşinalığı, içine kapalı oluşudur . Buraya bir kez yerleşmiş olan, — artık onun gidebileceği neresi kalmıştır, daha başka hangi yabancıya ulaşabilir?

Depremlerden her zaman kaçmamak, zorunludur. Hak edilmeksizin ve körü körüne yıkılmış olandan kaynaklanan acının dindirilebilmesi olanaksızdır, ve onu yeniden tümüyle insana güvenli gelen bilinenin tortusu içersine çekebilmek için hiçbir yaşam yeterince uzun değildir.

Bazıları, korkuyla delik deşik olmuş gözüpek yaradılışlar, kendi depremlerini yaratırlar. Başkaları, sanki bir rüyadaymışçasına tehlikeli yerleri bulurlar; bunlar, *sessiz* peygamberlerdir. Ancak, yaşamlarının zorbalığında fazla ileri giden, yollarına zayıf ve çok uzaklara doğru devam eden kurbanlar da vardır, ta ki yıkım onlara *yalnız başlarına* rastlayana kadar, ve o zaman her şey, onlar için anlamsız bir biçimde, yani hiçbir tanık bulunmaksızın, son bulmuş demektir.

Her patlamanın bir yalan yanı vardır! Patlamanın dinamiği, insanın onun nedenini büyütmesini gerekli kılar. Hiç kuşkusuz bir vahşilik vardır patlayanda, ama insan bu vahşiliği körüklemek ve haklı göster-

mek için neleri zorla saçlarından çekmez ki! Vahşilik anlarının ancak *dolu* oldukları, bütünüyle insan ve onun tüm ihtiyat güçlerinin ansızın alevler içinde kaldığı takdirde bir anlamı olabilir. Bunu yapamayacak kadar cimri ya da ürkek olan ve bu yaşantıyı tanımayan, mutsuzdur. Herkes, kendi yangınının anısını gereksinir; sadece ödünç alınmış yangınlarla kimse idare edemez.

Her şeyin ortaya sürüldüğü kumar, bir tür öfkedir. Böylesi, sadece, kesin bir ritüel çerçevesinde olup bittiği için farklı görünür, soğuk bir öfkedir, fakat öfkedir.

Bazı insanlar, söz konusu olan yüksek bedel bir akıl kırıntısı yanılsamasına yol açtığından, bu biçimi yeğlerler. Görünüş, sanki insan çok özel bir şey *istemiş* gibidir; gerçekte ise insan özel bir şeyi riske atmak istemektedir ve bunun için öfkenin ateşine gereksinimi vardır. Görünüşteki soğukluk, öncelenen kayba ilişkindir. İnsan, sahip olduğu şeyi kötüye kullanır; bu ne kadar fazlaysa, öfke de o kadar güçlenir; her şeyi oyuna süren, en öfkeli olandır.

Benim için en güç anlaşılır olanı, en yüksek olan oyun, yani hayat denen kumardır. Belki de fazla meraklıyım ve fazla mucize tutkunuyum; sürekli olarak beklenmedik olanı bekliyorum. Bildiğim ya da istediğim, benim için ancak iptal edildiğinde veya çürütüldüğünde asıl değerine kavuşuyor. Her yönün hedefinde, gizli olarak *Öteki* durmakta, ona ilişkin olarak sadece şaşırtıcı olacağını duyumsuyorum. Onu, kendini ansızın farklı bilsin diye *biliyorum*. İradem benden *sapsın* diye *istiyorum*. Bütün bunlarda, ne türden olursa olsun, herhangi bir sonu düşünebilmemi olanaksız kılan bir zenginlik var. Bir son yok, çünkü her şey giderek çoğalıyor. Bana göre asıl insan, hiçbir sonu tanımayan insan, bir son olmamalı, ve bir son icat etmek de tehlikeli.

Dinlerin yaptıkları, bazılarına yararlı gözüküyor. Evet doğru, dinler ayrılığın o korkunç acımasızlığını hafifletir ve ayrılıktan daha az etkilenenlere, yani hayatta kalanlara umut aşılar. Ama dinlerin işlediği asıl günah, sanki hakları varmışçasına ve yazgılarına ilişkin herhangi

bir şey biliyorlarmışçasına ölülerle oynayarak, onlara karşı işledikleri günahtır. Yaşayanların *birbirlerine* karşı davranışlarını daha iyi kılan hiçbir varsayıma ses çıkartmam. Ama bütünüyle yok olup gitmiş ölüler üzerine açıklamalarda bulunmak, bana vicdansızca ve hafif bir davranış gibi geliyor. Ölenlere ilişkin bir savı benimsemek, onlardan bütünüyle vazgeçmek oluyor ve ölenlerin herhangi bir biçimde kendilerini savunabilmeleri olanaksızlaşıyor. Ölülerin savunmasızlığı, düşünülebilecek en akıl almaz olgu. Ben, kendi ölülerimi herhangi bir yerde konumlandıramayacak kadar çok seviyorum (kaldı ki ben, onların bir yerlere gömülüp kapatılmalarını bile aşağılayıcı buluyorum). Onlar üzerine hiç, ama hiçbir şey bilmiyorum ve onları bu bilmeyişin bütün acısıyla sevmeyi sürdürmekte kararlıyım.

Fotoğraf, sûreti yıktı.

Ey hafiflik, hafiflik, o, herkesi söylemeden anlayacak, istemeden herkesi sevecek, ve onlar hissetmeden herkesi tutacak kadar yaşlanıp giderek hafifleyecek mi?

Sırf yaratısının kaderi yüzünden duyacağı üzüntü düşünülebilir ve dayanılabilir gibi olamayacağından, Yaradan diye de bir şeyin varlığından söz edilemez.

Zafer kazananın tokluğu, aşırı tıkınmışlığı, memnuniyeti, uzun sindirim keyfi. İnsan bazı şeyleri olmamalı, zafer kazanmış kişi olmak ise, asla olmaması gereken tek şey.

Ancak insan, iyi tanıdığı ve ardından hayatta kaldığı herkes karşısında zafer kazanan konumunda. Zafer kazanmak, hayatta kalmak demek. Yaşamayı sürdürmek, ama buna karşın zafer kazanan olmamak —nasıl başarılabilir bu?— Çemberin dönüştüğü ahlâki kare.

"Vadesi Belli *Olanlar*"ın önkoşulu: İnsanların yaşam sürelerine ilişkin bu sırla artık ilgilenmemelerini anlayamıyorum. Kaderciliğin her türlüsü aslında şu tek soruyla ilintilidir: İnsanın yaşam süresi önceden mi

belirlenmiştir, yoksa ancak yaşamının akışıyla birlikte mi ortaya çıkar? Herhangi biri dünyaya, diyelim 60 yıllık bir süreyle mi gelir, yoksa bu süre *belirli* değildir de, aynı insan aynı gençliğin ardından hâlâ 70 veya sadece 40 yaşına varabilir mi? Ve ondan sonra, sınırın belirgin olduğu noktaya mı varılır? İlk şıkka inanan, doğal olarak bir kadercidir; buna inanmayan ise insana şaşırtıcı ölçüde bir özgürlük atfeder ve yaşamının uzunluğu konusunda ona etkinlik tanır. İnsan, kesin bir görüş oluşturmaksızın, sanki bu ikinci varsayım doğruymuş gibi yaşar, ölüm karşısında ise kendini ilk varsayımla avutur. Belki bunların ikisi de gereklidir ve cesaretsiz insanların ölüme dayanabilmeleri için ikisinin de kullanılması gerekir.

Dinlerin çoğu insanları daha iyi değil, fakat daha dikkatli yapıyor. Bunun değeri nedir?

Gökyüzü, *derinliklerinin görülmesini* ister ve bunu şimşeklerle anımsatır.

Her biri iki yılda bir olmak üzere, insanın kendini *özetleyebileceği* birileri; insanın, manzaralı bir yerden konuşurcasına, eskiden olup bitmiş her şeyi anlatmak zorunda olduğu birileri. Uçsuz bucaksız, özgür manzaralı dağların yerine geçen, insanın tırmandığında etrafı gördüğü dağlar kadar az gören birileri.

1953

"VADESİ BELLİ OLANLAR"DA her şey, benim için sırlarla dolu. Hiçbir sahnenin yaşamın kendisine etkisini kafamda canlandıramıyorum. *Dolaysız* bağlamlardan korkuyorum, sanki her yeni sahne ile birlikte karşı geldiğim, en katı yasaklarla örülü bir ağın ortasındaymışım gibi. Sanki böylece işlediğim günahın kefaretini ödeyebilmek için her defasında eskisini dengeleyen, yani ondan daha ağır basan bir sahne bulmak zorundayım. Peki böyle dengeleyici sahneleri başarabileceğimi nereden biliyorum?

Belki de bugüne kadar tüm düşünceler, daha düşünülmeyi bekleyen tek bir düşüncenin etrafında düşünüldü. Belki de her şey, bu düşüncenin gerçekten düşünülmesine bağlı. Günün birinde düşünüleceği belki de daha hiç kesin değil.

Evine ancak yolunu şaşırarak gelebilen biri. Her defasında *başka* bir yol bulmak zorunda.

Çevresindekiler birer birer öldükçe insanın içine yerleşen dinginlik, korkunç bir şey. İnsan tümüyle edilgin oluyor, darbelere artık karşılık vermiyor, ölüme karşı savaşta bir pasifist oluyor ve ölüme öteki yanağını ve en yakınındaki insanı uzatıyor. Dinler, sermayelerini bu bitkinlikten ve zayıflıktan biriktirmekteler.

En sevdiği insanı öldüren hastalığın çaresi o insanın ölümünden kısa süre sonra bulunduğu için seri katil olan biri.

Artık hiçbir ilkel halk üzerine bir şey okuyamıyorum. Ben kendim son derece ilkel bir halkım.

Akıllı ve kendi kendine karşı anlaşılabilir kalmak için okuyor. Yoksa — kim bilir nerelere savrulmuş olurdu şimdiye kadar! Elinde tuttuğu, gözden geçirdiği, açtığı, okuduğu kitaplar, onun kurşun ağırlıkları. Onlara, bir kasırga tarafından sürüklenmek üzere olan bir zavallının gücüyle sarılıyor. Kitaplar olmaksızın gerçi daha güçlü yaşayabilirdi, ama nerede olurdu? Bilmezdi bulunduğu yeri, ve artık yolunu da bulamazdı. Kitaplar onun için pusula, bellek, takvim, coğrafya yerine geçiyor.

Henüz tanımadığımız, çok daha korkunç bir şeyin hazırlığı olarak Tanrı.

Gelip geçenler ve "sonrasızlar." Kafamda insanların, her biri farklı yaşlarda olmak üzere, belli bir yaşta *kalmalarına* ilişkin bir düşünce var. Biri epey acele edip 30'a varıyor, ve orada kalıyor. Öteki düşe kalka 70'e ulaşıyor ve ondan sonra hep 70'inde kalıyor. Bazıları 12 yaşında çocuklar olarak koşuşup duruyorlar ve o yaştan ötesine asla geçemiyorlar. İnsanlar iki sınıfa ayrılmış, bazıları henüz hedeflerine doğru ilerlemekteler, ötekiler ise hedefe erişmişler. Çok sayıda çocuk on ikinci yaşını yaşayıp geçiyor, ama, deyiş yerindeyse, *sonrasız* on ikilik olan başkaları da var.

Bu "*sonrasızlar*" arasında her türlüsüne, çocuklara, adamlara, kadınlara, yaşlılara rastlanıyor. Belli bir üstünlük duyguları var, onlara artık hiçbir şey olamaz. Yıllarına duydukları ilgiyi yitiriyorlar, bir kez ikinci ana döneme vardıktan sonra, artık hesaplamayı bir yana bırakıyorlar ve nereye varmışlarsa, o *olarak* kalıyorlar. Sürekliliklerinin ayrıcalıklarına sahipler, birbirlerini tanıyorlar ve özel bir saygıyla selamlıyorlar. Çabaları, temel yaşları denebilecek olan olguya uygun. Onlar, "geçiciler" diye nitelendirilen ötekilere örnek olmaktalar. Geçicilerden her birinin "sonrasızlar" arasından bir vaftiz babası var ve *onun* hedefini bu vaftiz babası belirliyor.

Geçiciler ve "sonrasızlar" karışık yaşıyorlar ve birbirlerinden ayrılmış değiller. Evlilik, aralarında yasak değil, ama beraberinde bazı güçlükleri getiriyor. "Sonrasız" bir erkek geçici bir kadına âşık ola-

biliyor, ama ondan sonra o kadma duyduğu aşk, kadının tüm değişimlerine açık oluyor. Kadının önünde, erkeğin sınıfına yükselmezden önce geçmesi gereken bir sürü yıl olabiliyor; ama o andan itibaren artık erkeği ilgilendirmiyor. Buna karşılık bir geçici, yalnızca "sonrasızları" sevme ve sonunda kendisi de bir "sonrasız" olarak dinginliğe erişene kadar sonrasız kadınları birbiri ardına baştan çıkarma tutkusuna sahip olabiliyor. Ve biz geçicilerin kimi zaman özlemini duyduğumuz türden bir mutluluk, ancak böyle bir dünyada olası: Bir "sonrasız" bir başka "sonrasız"ı bulabilir, ve ikisi hiç değişmezler, birlikte hep aynı olarak kalabilirler. Birbirlerine olan duygularını, bu duygular zamanın etkileriyle boşaltılmaksızın, sonuna kadar yaşayabilirler. Gerçekten birbirlerine ait olup olmadıklarını sınayabilirler; onlar, ve yalnızca onlar, duygularını deneyebilirler ve değerlendirebilirler.

Bu yüceltilmiş anlamdaki aşkı önemseyen, onu bulabilir ve koruyabilir. Kendi doğası bakımından tutarlılığa erişmiş olmasına rağmen başkasındaki değişimi çekici bulan, bir "sonrasız" olarak geçiciler için çaba harcar. Akıcı yaşamak isteyen, ama hep aynı ve anlaşılır kalana tapmak zorunda olan, bir geçici olarak bir "sonrasız"ı arar. Kendi değişkenlikleri içersinde ancak değişken olana dayanabilenler ise, geçiciler olarak geçicilere sarılırlar.

Böyle bir dünyada herkes mutluluğu için gereksindiğini bulabilir.

İnsanların yemek sırasında ağladıkları bir ülke.

Dindar dost, Tanrının her iyilik için yeni bir insanın doğmasını ve her kötülük için de bir başkasının ölmesini sağladığını düşünüyor.

Uygun anda insanın kulaklarını tıkayan meleklerin varlığına inanıyor.

Varsay ki, senin için ve *herkes için* tüm vaatler kesilmiş, artık kimse bir şeyler sezmemekte, herkes için öldükleri anda her şey bitmekte, insanlar bütünüyle, her yerde ve tüm gelecek için dünyevi olmuşlar, — öyle bir durumda birlikte yaşayışlarında ne değişirdi, evet, tam olarak ne değişirdi?

O zaman daha mı az yoksa daha mı çok girişken olurlardı? Daha mı kurnazlaşırlardı? Son anda bir anda tümünden kurtulacaklarını iyi bilerek, bütün kötülüklerini son anlarına kadar saklamak onlara yeterli gelir miydi? Ya da geride bıraktıkları anılar, bütünüyle sonraki yaşamlarının yerini mi tutardı?

Bu konuda kesin bir karar verilebileceğini sanmıyorum, çünkü herkeste var olan inanç kalıntıları da bu bağlamdaki düşünceler açısından belirleyici oluyor. Ama iyi şeyler yapma isteğinin her inançsız insanda, sanki o kimse en yüce ve bilge bir gücü ve bu güçten beklenen her şeyi temsil ediyormuşçasına, bir tutkuya dönüşebileceğini düşünebiliyorum.

"*İnsanca*", — bu sözcükten kurtulmayı hiç başaramayacaklar mı? Sarsılmaz insan diye bir şey var mı?

Tapılmaktan daha sıkıcı bir şey yok. Tanrı buna nasıl dayanabiliyor?

Montaigne'de beni çoğu kez alıntıların şişmanlığı rahatsız eder.

Frenleyici. Kendisine artık onu hiçbir bakımdan tedirgin etmeyen bir çevre oluşturmayı başarana kadar başkalarının bütün açıklamalarını, isteklerini ve eylemlerini frenleyen bir insan. Jestleri, gösterdiği dikkat ve yansıttığı dinginlik. Korkusuz neşesi, meraktan uzak oluşu. Her şeyi frenlemesine karşın, hiçbir şey hakkında *bilgisi yok*, bir kör gibi dolanıp duruyor. Sadece neyin zayıflatılabileceğini duyumsuyor ve ölçülü çabası yalnızca bunun üzerinde odaklaşıyor. Ne fazla hızlı, ne de fazla ağır ilerliyor; sözcükleri notalar gibi, cümlelerinden her biri sanki çok iyi seçilmiş bir müziğin ezgileri.

Bireyi hep genele yönlendiren atıflarda bulunmayı başarabiliyor: Birisi sevmektedir — tıpkı bütün insanların da sevdikleri gibi; biri ölmüştür — tıpkı bütün insanlar gibi. Kullandığı düşünsel içerik çok az, etkin oluşunun temellerinden biri de bu. Hep bireye ilişkin olacağı için, ne yargıda bulunuyor, ne de mahkum ediyor; kimseyi suçlamıyor ve hiçbir zaman şaşırmıyor.

Her ne olursa, daha önce o kadar çok kez olmuş ki, hiçbir özellik taşımıyor. Frenleyici için ne güçlüler, ne de yoksullar var. O, insanları yapraklar gibi görüyor, hepsi birbirinin benzeri, saydam bir sevimliliği sergilemekteler, yazgıları yalın. Tekil varlıklarına yalnızca ortak bir konu gözüyle bakılıyor, düşen tek bir yaprağın ne önemi olabilir ki?

Frenleyici hiç açlık çekmiyor, kendini hiçbir şeyden yoksun kılmıyor, ve herhangi bir zaman bir şeyi çok fazla istediğinde, belli etmeksizin sırtını dönüp istediği şeyi unutuyor. Başına hiçbir felaket gelmiyor. Rastlantı sonucu birine tanık olduğunda, gördüğünü kabullenmiyor. Bu konuda bir açıklama yapmaya zorlandığında ise, gülümseyerek olanın aslında iyi olduğunu kanıtlıyor. Yoksulluk çeken, aslında zenginlik yüzünden yıkıma sürüklenecekti. Ölen ise uzun zaman acı çekmekten kurtulmuş oluyor. Nefret eden, hastadır. Çok fazla seven de hastadır. Eski korkulara ilişkin bütün haberler, dahası bütün insanlık tarihi bir masaldan ibarettir. Çünkü insanlar, tarihin onlara atfettiklerini asla yapmış olamazlar, öyle şeyleri şimdi de kimse yapmıyor.

Frenleyicinin nasıl davrandığını çok iyi biliyorum, ama onun nasıl bir görünümde olduğunu bilmiyorum.

"Büyük" insanlara katı bakmak gerekir. Onlara, kendilerine karşı nasıl iseler, öyle olunmalıdır. Onlar, ancak katı oldukları yerde "büyük" türler. Tanımadıkları acıma duygusu onlara yansıtılmamalıdır, aksi takdirde yanlış bir ışığın altında durmuş olurlar. Onları kendi aralarında yürüttükleri kavgada ve aşağıdakileri ezmekte sergiledikleri acımasızlık içersinde yaşamak gerekir, bunun dışında her şey bir aldatmacadır.

Başkalarına uyum sağlamanın ilk etkisi, insanın *sıkıcı* olmasıdır.

Bir kitabın büyük bir kitap olduğunun şaşmaz göstergesi: İnsan böyle bir kitabı okurken, tek bir satır bile yazmış olduğundan ötürü utanç duyar; ama sonra iradesine karşı çıkarak, sanki daha önce tek satır yazmamışçasına yazmak zorunda kalır.

Yazıdaki gelgitler, sanki suya yazılmış gibi.

O kadının ölümünün kıskançlığımı tedavi etmiş olması mümkün mü? Şimdi sevdiğim insanlara karşı daha hoşgörülü oldum. Onları daha az gözaltında tutuyorum, onlara özgürlüklerini tanıyorum. Şöyle düşünüyorum: Şunu ya da bunu yapın, sizi ne mutlu ediyorsa yapın, yeter ki yaşayın, eğer zorunluysa, bana akla gelebilecek her şeyi yapın, beni incitin, aldatın, bir yana itin, benden nefret edin, — hiçbir şey beklemiyorum, hiçbir şey istemiyorum, bir tek şeyin dışında: *Yaşayın.*

Kalbini paramparça etti. Kalbi has kadifedendi.

Kendisine 100 dost miras kalan baş çileci. Şimdi halinden memnun.

Vahşi hayvanları terbiye etmek için burunlarına üflüyor. Hayvan terbiyecisi bunu bana söylediğinde, birisi benim *kulaklarıma* üflediği zaman ne kadar yumuşadığımı ve uyuştuğumu anımsadım.

Gururun tehlikeleri: İnsan öylesine gururlanır ki, kendini artık kimseyle ölçmez. Artık korktuğu kimseye güvenmez. Yalnızca kendisine hayran olunan yerde güven duyar. Yaptıkları gittikçe azalır ve sonunda, gururluluğun tutumunu tehlikeye sokmamak için, hiçbir şey yapmaz olur.

İnsanın hükmettiklerinden vazgeçmesi nasıl öğrenilebilir? El, duygular körelmeksizin nasıl açılabilir? İnsan, tanış olduğuna, onu yanına gelmeye zorlamaksızın nasıl özlem duyabilir? Sahip olduğunu yıkmaksızın, ondan nasıl vazgeçebilir?

1954

HİÇBİR İNSANIN ötekini *tanımadığı* bir dünya. Bu insanların temel uğraşları, birbirlerini birbirleri olduklarına inandırmak olurdu.

Yalnızca inançsız olanın mucize beklemeye hakkı vardır.

İnsan bir özdeyişler seçkisinde rastladığı cümlelerden hangilerini not eder?

Bir defa, insanın düşüncelerini onaylayanlar: İnsanın kendisinin de tam olarak öyle duyumsadığı, çoğu kez düşündüğü, alışılagelmiş düşünce biçimiyle çelişen, insanı haklı çıkaran şeyler. Büyük ya da bilge kişilerce onaylanmaya yönelik bu tutkuda epey bir haklılık savı gizlidir. Ama olay bununla sınırlı olmayabilir de: Gerçekten aynı doğrultuda düşünen bir kafayla karşılaşmaktan kaynaklanan sevinç gibi. Çünkü tek bir adamın çok sayıda cümlesi bizimkilerle örtüştüğünde, salt haklılık savı şaşkınlığa dönüşür: Bir başka ve çok farklı bir zamanda, çok başka insanların arasında biri, kendini aynen bizim gibi kavramaya çalışmıştır; o da aynı biçimde, aynı kesinlikle ve aynı yönde düşünmüştür. Aslında bizim en iyimizin onun en iyisi ile eşdeğerde olması, mutluluk verirdi. Ama hafiften bir ürkeklik, bizi onun, daha yaşlı olan kardeşimizin kollarına koşmaktan alıkoyar; bu, bizde onu korkutabilecek çok şey olabileceği duygusundandır.

Sonra, insanın kendisine atıfta bulunmayan iki tür cümle vardır; birinci gruba girenler şakacıdır, insanı beklenmedik deyimlerle veya özlü yapılarıyla neşelendirirler, bunlar, cümleler olarak yenidir ve yeni sözcüklerin tazeliğini taşırlar. Ötekiler ise insanın içinde uzun zaman barınmış bir imgeyi, yükselmesine izin veren bir netlikle uyandırırlar.

Etkileri bakımından belki de en dikkate değer olanlar, insanı *utandıran* cümlelerdir. İnsanın üzerinde asla kafa yormadığı türlü zayıf

yanları vardır. Bunlar öylesine bizdendir ki, onları gözlerimiz ve ellerimiz gibi doğal sayarız. Dahası, onlara karşı belki de gizli bir sevecenlik besleriz; bunlar bize başkalarının yakınlaşmasını veya hayran kalmasını sağlamış olabilirler. Özdeyiş olarak okunduklarında, bunlar ansızın ve katı bir biçimde yüzümüze tutulur ve sanki her yerde ortaya çıkabilirlermiş gibi, kendi yaşamımızın her türlü bağlamından zorla koparılır. İnsan kendini ilk anda tanımaz, ama duraklar. Sonra cümleyi ikinci kez okur ve korkuya kapılır. "Ama bu sensin!" der ansızın kendi kendine ve cümleyi bir bıçak gibi itmeyi sürdürür. İç dünyasının resmi karşısında kendine karşı yüzü kızarır. Hatta daha iyi olmaya bile söz verir, ve daha sonra hemen hiç düzelmemesine rağmen bu cümleleri asla unutmaz. Onlar, belki de çekici olan bir masumiyeti insanın elinden almış olabilirler. Ancak böyle acımasız bıçak darbeleri insanın kendi doğasının derinliklerine inişini yansıtır. Onlar olmaksızın, insan kendini hiçbir zaman *bütünüyle* göremez. Bu darbeler beklenmedik bir biçimde ve dışarıdan gelmelidir. İnsan, tek başına her şeyi rahatça ve keyfine göre düzenler. Tek başına olduğunda, önüne geçilemez bir yalancıdır. Çünkü anında hoş bir şeyle dengelemeksizin, kendine hiçbir zaman gerçek anlamda nahoş bir şey söylemez. Dışarıdan gelen cümle etkin olur, çünkü hiç beklenmedik anda gelir: İnsanın elinde onu dengeleyecek bir ağırlık hazır değildir. İnsan ona, başka koşullar altında onunla karşılaşmasını sağlayacak güçle *yardımcı olur*.

Bunun dışında, Blake'inkiler gibi, dokunulamaz veya kutsal cümleler de vardır. Bu cümlelere ötekilerin arasında rastlamak insana tedirgin edici gelir: Çünkü bilgece olabilecek başka cümleler, dokunulamaz cümlelerin ışığında yanlış ve silik görünür. İnsan, dokunulamaz cümleyi kendisi için not etme cüretini gösteremez. Böyle bir cümle, içinde başka hiçbir şeyin olmadığı ve asla da olamayacağı bir yaprak ya da bir kitap talep eder.

İnsan hiçbir şeye istek duymadığı için hiçbir şeyin yapılmasına olanak tanımayan, yanlış anlaşılması olanaksız, acıtıcı bir tedirginlik ve konum vardır; insan bir kitabı hemen yine kapatmak için açar; böyle bir durumda insan konuşamaz bile, çünkü başka her insanı sıkıcı bulur,

ve kendine karşı da olduğundan başka bir insandır. Bu, hedefler, alışkanlıklar, yollar, düzenlemeler, karşılaştırmalar, keyfilikler, kesinlikler, kendini beğenmişlikler, zamanlar gibi, daha önce insanı oluşturmuş ne varsa, ondan dökülüp gitme eğiliminin sergilendiği bir durumdur. İnsanın hiç tanımadığı bir şeyi el yordamıyla, karanlıklarda, ama ısrarcı bir yoklaması söz konusudur; insan, bunun ne olabileceğini asla sezmez; o insana kör gibi devinmesinde asla yardımcı olunamaz. Sonunda o şey meydana çıktığında, insan hep şaşkındır; hep onunla, doğrudan doğruya onunla uğraşmış olduğunu anlamaz, ve kendi içinde taşıdığı, uzun süre kendini göstermemeyi yeğleyen, denetim altına alınması olanaksız dünyadan biraz da etkilenmiş olarak, rahat bir soluk alır.

Yüz gün, bin gün boyunca kaçırılmış olanın bir günde yakalanabileceğine ilişkin kör inanç. Bu, şimşek ve gök gürültüsü inancı olarak da adlandırılabilir.

Bavyera Kralı *II.* Ludwig'in (ilk kez 1952'de Liechtenstein'da yayımlanan) günlüklerinde kralın oluşturduğu anma günlerine, özellikle de XVI. Louis ile Marie Antoinette'in idam ediliş yıldönümlerine verilen önem dikkat çekicidir. Bunlar, kralın kendi çilecilerine ait yıldönümleridir; bu yıldönümleri her yıl törensi bir biçimde vurgulanır ve kralın iç dünyasının en mahrem köşesi için birer yemin yerine geçer. — Kralın geleceği *tek* bir sayının, erişmek istediği 41. yaşın egemenliği altındadır; olan ve olmaması öngörülen her şey, bununla bağıntılı kılınır.

Dönemler, kesin olarak saptanmış zaman dilimleri, belli günlerin yeniden yaşanması, paranoyada son derece önemlidir ve korkunun emilmesine yarar. Değiştirilemez anma günlerini içeren takvimde geleceğe yönelik bir güvence aranır. Her şey paramparça olduğunda, tek ve son güvence olarak özel günleriyle birlikte takvim kalır.

Buda'nın babası ne kadar akıllıymış! Ve Buda'nın yaşlılıkla, hastalıkla ve ölümle ilk karşılaşmasına ait söylence, ne kadar utandırıcıdır!

Eğer babası çocukluğundan itibaren Buda'nın çevresinde oyun arkadaşları, en sevdiği hayvanlar, dansözler, kadınlar ve müzisyenler gibi, bir yaşlı, bir hasta ve bir de ölmekte olan birini bulundursaydı, her şey daha farklı mı gelişirdi?

Marakeş'in ardından Londra. O, bir odada çeşitli masalara dağılmış on kadınla birlikte oturmakta; kadınların yüzleri örtülü değil. Hafif bir şaşkınlık.

Marakeş'te tüm olup bitenlerin, bir körün göz boşlukları gibi yuvarlaklığı; hiçbir şey son bulmuyor, hiçbir şey bütünüyle kesilmiyor, en ani olan bile varlığını yinelemelerle sürdürüyor.

Bu kadar çok şey duyup hiçbir şey anlamadığında, kulağının kekelemesi.

Sen gittiğinden beri onların her gün çağırmayı sürdürdüklerini düşünmek, sen şimdi burada otururken körlerin seslendiklerini düşünmek: Allah! Allah! Allah!

Hiçbir gözlemlerinde rahatsız edilmeyen körlerin boşlukta durur gibi olmaları. Ne görür bir kör kendi içinde, ne kadar *süreyle* görür gördüğünü? Ondaki çehreler, *daha mı ender* değişir?

Kapalı kentlerde, tümüyle surlarla çevrili olan, ağır ağır ve gelişigüzel yollarla dışarıya doğru uzanmayan kentlerde bunca sevilen, nedir?

Bu, özellikle yoğunluktur; insan her yerden dışarıya çıkamaz, hep surlarla karşılaşır ve kente geri gönderilir. Marakeş gibi çıkmaz sokakları bol olan bir kentte bu olay hep katlanır; insan kentin giderek daha derinlerine yol alır, sonra kendini ansızın bir evin kapısının önünde bulur ve artık daha ileriye geçemez. Ev, ona kapalıdır; ne içine giden, ne de yanından geçen bir yol vardır, geri dönmek zorunludur. Bu son nokta evleri'nin sakinleri, hemen hiç pencere olmamasına karşın, bir yabancıyı hemen fark edebilecek kadar birbirlerini tanımaktalar. Yani gelip geçenler için buranın hiçbir çekiciliği yok.

Yabancılar burada daha çok yabancı, ve ev sakinleri de daha çok evdeler.

Bazı insanlar başkalarının acısını o kadar çok hissederler ki, bunun dışında hiçbir şey hissetmezler. Bu arada yaşamayı sürdürürler, yapabildikleri yerde kendi acılarından kaçarlar, ve ilerlemeyi pekâlâ da iyi başarırlar. Acaba böyleleri, insanların *en kumaz* olanları mıdır? Acıya ilişkin ince duyarlılıkları, belki de onların acıyı zamanında davranarak, böylece acının kokusunu daha iyi alarak, kendilerinden uzak tutmaları amacına mı hizmet etmektedir. Acı antenleri mi söz konudur?

Diller yetersiz kalıyor, sürekli kullanılan sözcüklerin önemi kalmıyor. Kendileriyle Fas'ta konuşmak zorunda kaldığım İngilizler için, sırf onlarla konuştuğumdan ötürü, utandım; orada bana çok yabancıydılar. Orada efendiler konumunda, daha doğrusu kovulmalarına kadar, şu anda efendi konumunda olan Fransızlar ise bana daha da yabancıydılar. Ama ötekilere, hep orada yaşamış olan ve anlamadığım insanlara gelince, onlar bana kendim kadar yakındılar.

Tanrıyı gözünde her dilde konuşarak ve kibar bir ifadeyle her duacıya kendi dilinde yanıt verirken canlandırıyor.

Burada da döndüğümden bu yana hiçbir şey silinmedi. Hatta her şey parlaklık bakımından daha da yoğunlaştı. Öyle sanıyorum ki, gördüklerimi yalın bir biçimde anlatarak, her türlü değiştirme girişiminden, buluştan, abartıdan uzak kalarak, içinde kitle üzerine yazmakta olduğum, ama duraklayan kitabın yeniden göverebileceği, yeni bir kente benzer bir şeyi iç dünyamda kurabilirim. Benim için önem taşıyan, şimdi yazmayı düşündüğüm doğrudan şeyler değil, fakat sadece yeni bir temel atma: içinde ben olabileceğim bir başka ve tüketilmemiş uzam; yeni bir soluk, adlandırılmamış bir yasa.

İcatları seven kişi için ansızın son derece yalınlaşmak, anılara sadık olmak ve kendinden her türlü icadı esirgemek olağanüstüdür.

Değersiz, yani artık kimsenin ticaretini yapamayacağı bir şey olarak kirlilik. Ama o kirlilik hemen ortadan kaldırılmıyor, belki de —kim bilir— onu satmak için yine de bir fırsat çıkar diye.

Yolculuğumdan bu yana bazı sözcükler o kadar yeni anlamlarla yüklendi ki, onları iç dünyamda en büyük tedirginliklere yol açmaksızın kullanamıyorum. Birine "dilenciler" üzerine bir şey söylüyorum ve ertesi günü dilenciler üzerine tek bir hece bile yazamıyorum. Yabancı bir kitapta "Marakeş" adını okuyorum, kent kendini gizliyor ve artık bana görünmek istemiyor. "Yahudiler" üzerine konuşmak benim için nahoş, çünkü orada çok tuhaftılar. Görmüş olduğum her şeyde kendini esirgemek ve ondan sonra *tek bir* olası ve belirli biçimde boşalmak isteyen bir enerji var.

Ancak anılarından kaçan kişi gerçek anlamda korkaktır.

Dilin tamamı, en çok aşağılanan yaratıklarla dokunmuş ve doldurulmuş. Kurbağalardan ve haşarattan, yılanlardan, kurtlardan ve domuzlardan söz ediliyor. Aşağılamanın bütün sözcüklerini ve nesnelerini ansızın yitiriverseydik ne olurdu?

Her insan, içinin ne kadar çok insan tarafından okunduğunu bir sezebilseydi!

İngiltere'de insanı yüzüne karşı övmezler, bunun için köpekler beslenir. Köpeklerle yapılan her şey için övgüye izin vardır.

Orada insanlar asla yalnız başlarına gezmiyorlar, sadece dört kişiden sekiz kişiye kadar gruplar halinde, saçları çözülemez biçimde birbirine karışmış olarak dolaşıyorlar.

Dinler birbirine bulaşır. İnsan birini benimser benimsemez, içindeki öteki canlanır.

İkili ve üçlü insanlar. Bazıları yaşamlarının en önemli anlarını ikili konumlarda, başka bazıları da üçlü konumlarda arar. Ayrıcalıklı sayılan başka konumlar da vardır —bunlardan çok iyi bilinen biri, tekbaşına olanın konumudur—, ama en sık rastlananlar, ikiliinsanlarla üçlüinsanlardır. Sonuncular, sonunda bir çocuğu hesaba katmadan aşkı kafalarında canlandıramazlar, birinciler ise sevdiklerinde çocuk düşüncesini en dayanılmaz bulurlar. Üçlüinsanlar, yabancıları bir araya getirmekten hoşlanırlar ve onların arasında kendilerini yargıç gibi hissederler; ikiliinsanlar ise yabancıları birbirlerinden ayrı tutarlar ve onlardan her biriyle ancak tek tek birlikte olabilirler. Üçlüinsanlar, anne ve babalarını birlikte düşünürler, onları ayırıp tek tek sahiplenmeden ötürü ise çaresizliğe düşerler. İkiliinsanların birer babaları *veya* birer anneleri vardır, ve bunlardan biri öteki yüzünden ihmal edilir ya da aşağı görülür.

Bu koşullar göz önünde tutulduğunda, insan kolayca bir yaşamın yapısını bulabilir ve hatta muhtemel olaylar konusunda kehanette bulunabilir.

1955

SÖZCÜKLERİN YÖNETİCİSİNE, o her kimse: Bana karanlık sözcükler ve açık sözcükler ver, ama çiçek istemiyorum, kokularını kendine sakla. Ben, dökülmeyen, solmayan sözcükler istiyorum. Dikenler ve kökler, bir de ender, çok ender olarak, saydam bir yaprak istiyorum, ama başka sözcükleri istemiyorum, onları zenginlere dağıt.

Bildiğimi sandığım pek çok şeyi unuttum, bir zamanlar benim için güneşin ışığı kadar aydınlık olan pek çok şey konusunda şimdi çaresizim.

Öteki yanağını, onun üstüne bir nişan yapıştırılana kadar uzattı.

Kadın adama onu ne zaman aldatmak istediğini önceden söylemeye karar verdi. Adam, onun kendisine duyduğu güvenden ötürü mutlu oldu.

Ama sonra kadın bunu ona o kadar çok söyledi ki, adam sıkıntıdan öldü.

İnsan, aynı insanla bağlarını kaç kez koparabilir? — Koparma eyleminin kendisinde, sonradan onu geçersiz kılan bir yan vardır. Uzağa atlamak, insanı geriye atlamak için kışkırtır, önemli olan bu atlama gücüdür ve o güç, yeniden bağlar.

Her hafta kendilerine herkesin dua edebileceği yeni figürler konuldu. Bunun üzerine herkes geldi ve hepsi de rahatladı. Figürlerin hafta sonunda kaldırılması ve yenileriyle değiştirilmesi sağlandı. Bunların başka adları vardı. Bir ada hiçbir zaman bir haftadan fazla tapılmadı ve aynı ad hiçbir zaman kendisine tapılsın diye geri dönmedi.

Burçlar, öğütler olarak düşünülmüştü, ama onları kimse anlamadı.

"Develer bir yabancıya satıldıklarında, fiyata duydukları tiksinti yüzünden hastalanırlar."

Tekniğin içine girdikten bu yana her türlü büyü öylesine sıkıcı oldu ki, insan onun üzerine Kabbala'da bile okumaya dayanamıyor.

Büyü, başarıya ulaştı, kendini büyüden arındırdı. Bunun dışında *hiçbir şey başarılmadı*, o yüzden başka *her şey*, büyüden daha ilginç ve önemli. O, sırtında iyiliğin paltosuyla insanların arasına giriyor, bu yüzden asla üşümüyor. Bu iyilik paltosunu elinden çıkarmaktansa, sırtındaki son gömleği vermeyi yeğliyor. Bazen kafasında korkuyla iyi sayılmaya yönelik bir yasağın bulunduğunu canlandırıyor. Alnı terliyor ve ardından kovalayan varmışçasına, onu şükranla ve mutluluklar saçarak karşılayan kurbanlarının arasına koşuyor. Birbirlerini tanımayan iki kişiye iyi bir şeyler yaptığında, o kişilerin tanışmalarını sağlıyor. Kafasında onların nasıl birlikte oturup kendisinden söz ettiklerini canlandırıyor. Daha sonra her iki taraftan da neler konuşulmuş olduğunu dinliyor ve konuşulanları dikkatle karşılaştırıyor. Çünkü her şey için aldatılmaya razı, ama iyiliği konusunda asla.

Yapılabileceklerin en iyisini yaptığında, en sade biçimde ortaya çıkıyor, böylece etki daha büyük oluyor. Bütün yaşamını düşünmekten hoşlanıyor ve iyi olmadığı bir zamanın bulunmadığını saptıyor. Kendini ölenin yerine koymaksızın hiçbir cenazeye bakamıyor, ve ölenden herkes iyi söz ettiği için, belki de onu biraz kıskanıyor. Ama kendini, ölen o olsaydı kim bilir hakkında neler söylerlerdi diye düşünüp avutuyor.

Bir defasında bu düşünceyi iyice ciddiye alıyor ve öldüğüne ilişkin haber yayıyor. Bir gazete bürosuna abone oluyor ve arkasından yazılanlar dakikası dakikasına kendisine yetiştiriliyor. Bu gazete kupürlerini bir albüme yapıştırarak birkaç mutlu gün geçiriyor. Ama adil davranıyor ve kendisine çok kısa gelen yazıları da gizlemiyor. Kalın albümü yastık olarak yatağına koyuyor ve onun üstünde uyuyor.

Ertesi günü yapılacak cenaze merasiminin düşünü görüyor ve, ötekiler işlerini bitirmiş olduklarından, kendisinin arkasından mezara bir kürek dolusu iyilik fırlatıyor.

Köpeklerin, korumakta olan insanları rahatlatan, yılışık bir duygusallıkları vardır.

Haydn'ın *Yaradılış*'ında Tanrı her şeyi, hatta bir çift insan yaratmayı bile başarmıştır. İlk günah, henüz gerçekleşmemiştir. Tanrı, henüz masumdur. Yaratıkların fiyatları kulağa boş gelmez, hiçbiri mutsuzluğunun farkında değildir. Tanrının kendisi de ne yapıp ettiğini henüz bilmemektedir ve her şeyin iyi olduğuna *inanmaktadır*.

İnsanın en güzel heykeli, onu sırtından atmış olan bir at heykeli olurdu.

Kendini beğenmişliği, her yıl yeni bir deri gibi tekrar çıkıyor. Eski deriden sıyrıldığında ve yenisini daha hiç kimse görmemişken kendini güvensiz hissediyor.

Erkekler Evi'nin girişinde bir kilit olarak bir eşekarısı yuvası. (Yeni Kaledonya)

Bilimde, bana cüretkârlıktan çok daha dayanılmaz gelen bir "alçakgönüllülük" var. "Alçakgönüllüler" yöntemlerin arkasına saklanıp, dencyimin en önemli bölümleriyle ilgili sınıflandırmalar ve sırlamalar yaparlar. Çoğu kez sanki şöyle diyormuş gibidirler : "Önemli olan, ne bulduğumuz değil, fakat henüz bulmamış olduğumuzu nasıl düzenleyeceğimizdir."

Yeni bir düşünce, zaman zaman eski hemcinsleri arasında dolaşmak ister, çünkü aksi halde kurur.

İktidar sahiplerinin portrelerini kâğıda dökmeye doyamadım. Pek çoklarıyla ilgilendim. Ama her birine ilişkin izlenimlerimi özetlemek yerine, çoğu kez onlardan bir tür enerji kaynağı gibi yararlandım. Onlar, iktidara duyduğum nefreti hep yeniden körüklediler; başka insanlar üzerindeki olası kendi iktidarım konusunda beni hep uyardılar.

İnsan, öğrendikleriyle ne ölçüde bir inanç yönünde sürüklenebilir? İnsan, alımlanan sözcüklerin gücüyle, kendi kendisini de değiştirebilir; başlangıçta dikkate değer buldukları, sonunda onun için bağlayıcı olabilir.

İnsanın hep çok sayıda ve birbirini dışlayan inançlılık durumlarıyla ilgilenmiş olması, iyi bir şeydir.

En gururlu insan, her liderden nefret eden insandır; *kimse peşinden gelmeden* önden giden insan.

Küçük insan, birilerinin peşinden gittiği için, kendi peşinden gelenlerini yaratır.

Kadın o kadar güzel topallıyor ki, yürümekte olanlar onun yanında sakat gibi görünüyorlar.

İnsanın tüm doğal deliklerinin *yaralar* olması.

O, yeni bir yapay insanı, emirdikeni'ni icat etti. Bu, iyi bir sözcük, ama sözcük tek başına başarılı olamaz, yapılması gereken, onu dolaşıma çıkarmak ve eylemlerini gözlemlemek.

Orada insanların çok değişken bir yaşamları var: İki yıl boyunca hareketli ve uyanıklar, ondan sonra ise on yıl boyunca hiç düş görmeksizin uyumak zorundalar. Bu, tüm yaşamları boyunca yineleniyor. Her on yılın ardından yeni insanlarla ve durumlarla karşılaşıyorlar, ama bunlara alışmaya başlar başlamaz yeniden uyuyorlar. Bütün evlerde uyuyan sakinler için yerler var, ama kendi yakınlarına yük olmak iste-

meyen bazıları, on yıllığına hücrelerin kiralanabildiği *uyku manastırlarına* gidiyorlar. Uyanan, kendini tam daha önce olduğu yerde buluyor, ve ilk anın yabancılığından korkmasına gerek kalmıyor.

Arkadaşlıklar hep aniden kopabiliyor. Biri bir anda ortadan yitip gittiğinde, onun uyuduğu biliniyor. Böyle bir toplumda ölümün artık hiçbir korkutuculuğu kalmıyor. Çünkü birinin öldüğü çoğu kez yıllar boyunca bilinmiyor, ve ölüme uykuda yakalandığında da bir yarasa gibi kuruyuveriyor. Burada şaşırtıcı olan, yitip gitme değil, fakat hep dönüş.

İnsanın ne zaman uyuyacağı üzerine konuşulması hoş karşılanmıyor; ve böylece her dostluğun ve her ilişkinin süresi her zaman belirsiz oluyor. Hiçbir şey iki yıldan fazla sürmüyor, çünkü hiçbir şey on yıllık bir uykunun ardından ayakta kalmıyor. Annelerin sevecenlikleri bile daha az güçlü ve bazı çocuklar neredeyse kendi kendilerine büyüyorlar.

İnsanların çoğunluğunun yaşamları sonuçta kendilerine veya başkalarına anlamsızca verdikleri buyruklardan ibaret kalır.

O, başkalarının yanlışlarını içerek sarhoş olmakta, bir ahlâk ayyaşı.

Yükselme hırsı insanın tüm ufkunu çarpıtıyor. İnsan, sadece onu görebilmek için bile olsa, yükselme tutkusunun *üzerinden atlayabilmeli.*

Kimsenin göğe bakmaya cesaret edemediği bir ülke, ve dışarıya kim çıkarsa başını eğiyor.

Tüm düşünce insanları da hırsızlıkla yaşarlar ve bunun bilincindedirler. Ama onlar, bu olgu karşısında çok farklı tepki gösterirler. Bazıları hırsızlık kurbanı olanlara karşı teşekkürlerini coşkuyla dile getirirler; onun adını göklere çıkarırlar ve ondan o kadar sık söz ederler ki, o, onların abartılı kültlerinin bir nesnesi olarak biraz

gülünçleşir. Bazıları da çalar çalmaz hırsızlık kurbanına *öfkelenirler*; onun adını asla anmazlar; ve başkaları önlerinde bu addan söz ettiklerinde, ona hemen şiddetle saldırırlar. Onu özel hırsızları olarak çok yakından tanıdıklarından, saldırıları hedefini bulur ve saldırılana ağır zarar verir.

Çöküşün molaları.

Geçmişe dönük etkili diktatörler, tarihsel gözlemin yeni bir türü.

Yıllardır ilkel durumların çekiciliğinden kendimi kurtaramadım. Bu eğilimi hangi ana sütüyle edinmiş olduğumu bilmiyorum. Güçlü bir inanç ve ondan da güçlü bir beklenti, beni ilkel yaşama ilişkin her türlü betimlemeye sürüklüyor, ve modern yazarların dikkatli ve sulandırılmış yorumlarıyla da olsa, ne zaman bu konular üzerine okusam, asıl gerçeği elime geçirdiğimi düşünüyorum. O zaman bendeki her şey güvene dönüşüyor. Artık kuşku duymuyorum, işte, diyorum, hep boşuna aramış olduğum şey burada; ve yıllar sonra aynı kitabı tekrar okuduğumda, kitap benim üzerimde ilk kez okuduğum zamanki etkiyi bırakıyor, yani değişmez ve hep yaşayan bir vahiy gibi. Büyülerini asla yitirmeyenler, bazen sanmış olduğumun tersine, yalnızca egzotik halkların ve tanrıların adları değil. Burada söz konusu olan, görece olarak yalın ilişkilerin daha kolay kuşbakışı görülebildiğine ilişkin sanrı; çünkü modern araştırmaların ışığında ne kadar karmaşık görünürlerse görünsünler, bu ilişkilerin kendine özgü yalınlığına ait inanç insanda varlığını hep koruyor. Ama bu ilişkilerin çözülmüşlüğüne ve uzaklığına ait duygu da bu bütünün bir parçası: İnsan onlar hakkında ne düşünürse düşünsün, bugünkü yaşamımızın amaçlarından ve önyargılarından uzak oluyor. Acımasızlıkları daha az bir acımasızlık, ve bu acımasızlıkta bizim bir suçumuz yok. Güzelliklerinin ise daha büyük bir hizmeti var, bu hizmet temellerini bizim mirasımızın kafa karıştırıcı zenginliğinde bulmuyor.

Onlardan öğrendiğim, tüketilebilecek gibi değil, ama bazen sanki onlardan gelen olağanüstü güce kendimi, benim aslında ne kadar

yetersiz olduğumu kendime kanıtlamak için, özellikle açmışım gibi geliyor. Beni az şey yapmam için zorluyorlar, çünkü onları tanıyan için hiçbir şey yaratıcı değil, her şey onlarda zaten var. İnsan, yoluna ne zaman başladıysa şair olarak başladı, ve o zamandan bu yana şair olarak önemi azaldı.

Herkes kendini ancak çağdaşlarıyla ölçebilir. Çağdaşlarına sırt çeviren, kendini ölçmek *istemiyor* demektir. Belki de yarışma asıl önemsediğim şeyi çarpıtabilir diye, her türlü yarışmadan kaçınıyorumdur. Ama şurası da bir gerçek ki, yoldan çok fazla ve çok radikal bir biçimde ayrılıp, herkesin içinde yitip gittiği, dev bir kökene döndüm.

Kendini coşkuya kaptırabilmek için çok fazla sayıda sözcüğün varlığı gerekli; bu sözcükler lıızla ve belli bir kargaşa içersinde yüzeye varmalılar. Bir sözcük yukarıya ulaştığı ve doğrulduğu anda, ardından gelen tarafından yakalanıp yere seriliyor. Sözcükler, güreşçiler gibi, ve bu güreşte daha sonra gelen hep yeniyor, kökene yakınlığı ona daha büyük bir güç veriyor.

Ancak coşkuyu körükleyenler, özel türden, uzamı ve geleceği içeren, her bakımdan engin sözcükler. İnsanın içinde iki büklüm ve boşuna kapalı kalmış olan, ansızın beklenmedik bir aceleyle belki yüz yöne yayılıyor, insan, sözcükleriyle dünyanın başlangıcına, sonuna ve ortasına dokunuyor.

Yanlış düşüncelerin gücü, *en uç noktada* yanlış olmalarından kaynaklanır

Düşüncelerimin Aristotelesleştirilmesi karşısında duyduğum korku; sınıflandırmalar, tanımlamalar ve bunlar gibi içi boş oyunlar karşısındaki korku.

Konusunu yakalayıp ilk kez gözlemleyen o eski gücü yeniden bulmak. Kim verecek onu bana? Hobbes, de Maistre, Nietzsche gibi büyük düşmanlar mı?

De Maistre, insanlığın toplumsal oyun kurallarının arasından ötesini görür. Her şeyin temelinde yatan mezbahanın dehşeti benim için olduğu kadar onun için de somuttur, ama o bu dehşeti kabullenir, tanır, ve bir kez tanıma konusunda kararlı olduğu için de, ona övgüler düzen kişi olur.

De Maistre'e saygım var, fakat onun benimle benzer biçimde yaşadıklarının ve düşündüklerinin aslında tam tersini amaçlaması, benim için çok tedirgin edici.

Strasbourg Ticaret Mahkemesi'nin başkanı, arkadaşım Madeleine C.'ye, gençliğinde Sulz'daki şatoda yaşayan yaşlı bir adamı ziyaret ettiğini anlatmıştı. Bu adamın kafası artık biraz karışıkmış ve bir defasında şöyle demiş: "Gençliğimde, Rusya'dayken, düelloda birini öldürmüştüm. Ama öldürdüğümün kim olduğunu anımsamıyorum."

Ölen, Puşkin'dir.

Halklar birbirleriyle anılarını takas ediyorlar, ve her biri, kendisininkilerin en kötü anılar olduğunu anlıyor.

Bir köpek, her insana onu küçümsediğini belli eden nesneler taşıması için eğitiliyor.

Gérard de Nerval'i, sırf *Nerva*'nın soyundan geldiğine inandığı için bir yazar sayabilirdim.

Hesap ürünü tüm bağlamlar, orantılar, elips biçimi yazgılar ve yörüngeler beni ilgilendirmiyor, adlardan kaynaklanma tüm bağlamlar ise benim için heyecanlandırıcı ve gerçek.

Benim Tanrım ad, yaşamımın soluğu ise sözcük. Adları silikleştiğinde, yerlerle ilgilenmiyorum. Bugüne kadar beni adının çekmediği hiçbir yerde olmadım.

Adların parçalara ayrılmasından ve açıklanmasından korkuyorum, bundan ölümden korktuğumdan daha çok korkuyorum.

İnsanın hakikate ancak artık pek inanmadığı sözcükler aracılığıyla yaklaşması, ilginç bir durum. — Can çekişen sözcükleri yeniden canlandırma aracı olarak hakikat.

İnsan, *anlamsız* olarak da verebilmeli, aksi takdirde nasıl vereceğini unutabilir.

Çılgın uykucu: Ancak çok tehlikeli bir konumda, bir dam kenarında, bir topun içinde, kaplanlar arasında, yanan bir evde, bir yer sarsıntısı sırasında, batmakta olan bir gemide uyuyabilen biri. — Uyuyabilmek için yaşadığı serüvenler.

Bir zamanlar olmuş olan her şey düzeltilebilir. Tarihçiliğin yüreği kendi kendisinden bile saklıdır.

1956

HER YIL, bir öncekinden daha uzun olabilmeli; henüz hiçbir şeyin olmadığı, henüz kimsenin ölmediği bir gün.

Tarihteki adlar üzerine: Yalnızca güçlü adlar, ötekiler ölüyor. — Demek ki adlarla her şeyden önce hayatta kalmanın gücü ölçülebilir. Bu, bugüne kadar hayatta kalmanın rastlanmış tek biçimidir. Ama ad, nasıl hayatta kalır?

Adın kendine özgü oburluğu: Ad, *yamyam* gibidir.

Kurbanları, değişik biçimlerde yenmeye hazırlanır. Adlar vardır, ancak taşıyıcılarının ölümünden sonra saldırırlar, daha önce iştahları yoktur. Adlar vardır, taşıyıcılarını yaşadığı sürece eline ne geçerse yemeğe zorlarlar, doymak bilmeyen adlar. Adlar vardır, zaman zaman oruç tutarlar. Adlar vardır, kış uykusuna yatarlar. Adlar vardır, ansızın delicesine bir açlıkla ortaya çıkmak için uzun zaman gizli yaşamak zorundadırlar, — çok tehlikeli adlardır bunlar.

Adlar vardır, düzenli kilo alarak beslenirler, sağlam adlar, can sıkıcı adlar. Mantıklı bakımları, onlara uzun bir yaşam süresi vaat etmez.

Adlar vardır, yalnızca meslektaşlarıyla beslenirler, lonca adları da denebilir bunlara, ve başkaları vardır, yalnızca yabancıların arasında serpilip gelişirler.

Bazıları yabancıların arasında *diş çıkarırlar* ve daha sonra yiyeceklerini de onların arasından bulurlar.

Adlar vardır, ölmek istedikleri için yaşarlar. Adlar vardır, ölürler, çünkü sadece yaşamak isterler.

Masum adlar vardır, kendilerini her türlü besinden yoksun kıldıkları için yaşarlar.

İnsan bir başkasının ölümünü neşeyle yaşamamış olduğu sürece, neşeyle ölmesi belki de o kadar kötü bir şey değildir.

Kadın öldüğünden beri adam, her koncaya sırtını dönüyor.

Sesler: Sanki hep aynı kalıyorlarmışçasına, doğal gelen sesler. Bıçak gibi batan sesler. Okşayan sesler. Yaralı sesler.

Dünyada ellerinde *hiçbir iktidar bulunmayan* bazı insanlar var olduğu sürece, umudumu bütünüyle yitirmem.

Arkeolojinin soğukluğu: İnsansız nesneler bana gerçek anlamda zevk vermiyor. İnsanlardan sonra hayatta kalanlara yönelik bir tür öfke.

Arkeolojinin konusu, geleceğin tamamen yeni bir türüdür. Arkeoloji geriye doğru yürür, geçmişe doğru attığı her yeni adım, bulduğu her mezar, *bizim* geleceğimizin bir parçası olur. Hep daha eski olan, bizi bekleyene dönüşür. Beklenmedik bir keşif, henüz belirsiz olan kendi yazgımızı değiştirebilir.

Başlarını içlerine çekebiliyorlardı ve göğüslerindeki minicik bir delikten dışarı bakıyorlardı.

Felçler. İnsanın kendi yetersizlik duygusundan kaynaklanma, yararlı bir felç durumu vardır. Ama bir başkasının yetersizliği duygusundan kaynaklanma, korkunç bir felç durumu da vardır, insan, ona bağlıdır ve kendisi, onu asla değiştiremeyecek olan tek kişidir. — İnsanın ölene kadar bir başkasının cesedine bağlı kalması gibi.

Konuşulan her sözcük yanlış. Yazılan her sözcük yanlış. Ama sözcükler olmadan ne var sayılabilir ki?

Ölmüşlere ilişkin düşünceler, onları yeniden hayata döndürme girişimleridir. — İnsanları yeniden hayata döndürmek, onları hayatta

tutmaktan daha çok önemsenir. Yeniden hayata döndürme tutkusu, her inancın çekirdeğidir. Ölülerden artık korkulmadığından bu yana, onlara karşı tek ve ölçüsüz bir suçluluk duygusu besleniyor: Onları geri getirememekten kaynaklanan suçluluk duygusu. En canlı ve en mutlu yaşanan bütün günlerde bu, en kötü suçtur.

Birini dinlemekte olan bütün ölülerin sahneye çıktıkları bir oyun. Aralarında bazıları yeniden karşılaşıyorlar, bazıları ise ilk kez tanışmaktalar. Aralarında matem yok, çünkü sahneye çıkmaktan duydukları mutluluk çok büyük. (Peki ya onları sahneye çıkartanın mutluluğuna ne demeli?)

Fakat sonra Tanrılar önünde diz çöktüklerinde, o ürktü ve onlardan ayağa kalkmalarını rica etti. Tanrılar buna cesaret edemediler ve o kendilerini bağışlayana kadar diz çökmüş olarak kalmak istediler.

Ama o, bağışlamadı. Çok fazla insanın arkasından hayatta kalmışlardı, çok fazla yaşamışlardı ve bu arada çok fazla genç kalmışlardı. Onları öylece dizlerinin üstünde bıraktı ve şiddetle arkasını döndü.

Yalnız olmak öylesine önemlidir ki, insan bunun için hep yeni yeni yerler bulmak zorundadır. Ama en tehlikelisi, kitapların birleşik gücüdür.

Güneş, onu hep çirkin görünen şeylere yöneltiyor. O şeylerin şimdi, güneş altında, *farklı* görünebileceği umudu.

Yalnızca ayaklar, bütün bir yaşam için yeterli olabilirdi, yabancıların ayakları.

Bir çitanın yürüyüşünü gördüğümden bu yana, kendimi bu yürüme coşkusuna kaptırdım. İnsan, beden bağlamında güzel olan her şeyi önce hayvanlarda yaşıyor. Hayvanlar olmasaydı eğer, kimse güzel olmazdı.

Yaşamın geri kalanını tümüyle yeni yerlerde geçirmek. Kitaplardan vazgeçmek. Başlanmış olan ne varsa yakmak. İnsanın dillerini asla öğrenemeyeceği ülkelere gitmek. Kendini açıklanmış her sözcükten korumak. Susmak, susmak ve soluk almak, anlaşılmamış olanı solumak.

Nefret ettiğim şey, öğrenilmiş olan değil, onun içine yerleşmiş olmam.

Tümüyle gözlemcilerin tutsağı olmuş. Onların gözlerini üstünde hissettiğinde, gördükleri her şeye dönüşüyor.

Orada köpekler farklı çiftleşiyorlar, koşarken.

Düzen denilen şeyin gülünç yanı, bunca az şeyden bağımlı olması. Bir saç teli, tam anlamıyla bir saç tel, olmaması gereken yerde bulunduğunda düzeni düzensizlikten ayırabiliyor. Bulunduğu yere ait olmayan her şey, düşmanca. En ufak bir şey bile rahatsız edici: Mutlak düzenden yana olan bir adamın aslında alanını bir mikroskopla incelemesi gerekirdi, ve o zaman bile içinde bir tedirginlik payı kahrdı. Kadınlar bu bakımdan en mutlu insanlar olmalılar, çünkü düzeltme işini en çok onlar yapıyorlar, hem de hep aynı yerde. Düzende canice bir yan var: Hiçbir şey izin verilmediği yerde yaşamamalı. Düzen, aslında insanın kendi oluşturduğu, küçük bir çöl. Sahibinin düzene tam olarak dikkat edebilmesi için bu çölün sınırlandırılmış olması önemli. Her şeyi gözü dönmüşçesine boğabilmek hakkına sahip bulunduğu böyle bir çöl alanı olmayan insan, kendini yoksul hissediyor.

Sözcükler olmadan asla yapamayacağımdan, sözcüklere duyduğum güveni korumak zorundayım, ve bunu da ancak onlara kılık değiştirtmediğim takdirde başarabilirim. Bu yüzden sözcükleri temel alan her türlü dışsal istem benim için olanaksız. Onları kâğıda geçirebilirim ve rahatça bir yerde saklayabilirim. Onları kimsenin kafasına atamam ve ticaret konusu yapamam. Bir kez yazılmalarının ardından, onlarda bir değişiklik yapmak bile bana itici gelir. Sanat üzerine tüm

söylenenler, özellikle de herhangi bir sanat yapanlarca söylenenler, bana çekilmez geliyor. Onlardan şarlatan hekimlerden utanırcasına utanıyorum, şu farkla ki, söylenenler daha ilginç. Kitaplar benim için kutsal, ama bunun edebiyatla bir ilgisi yok, hele kendi yazdıklarımla hiç ilgisi yok. Birkaç bin kitap, benim için yazdığım az sayıdaki kitaptan daha önemli. — Aslında benim için her kitap, açıklamakta güçlük çekeceğim fiziksel bir bağlamda olmak üzere, çok önemli. — Bilinçli düzyazının eksiksiz güzelliğinden nefret ederim. En önemli şeylerden bazılarının iyi düzyazıyla dile getirilmiş olduğu doğru, ama bu, yazanın iradesi olmaksızın gerçekleşmiş bir şey; konular önemli olduğu için düzyazı da iyi olmuş; bunlar öylesine derinliğine kök salmışlar ki, ölçülerinde acele edilmesi olanaksızlaşmış. Okunduğunda kapılan güzel düzyazının alanında devinen ise, dilin defilesi gibi bir şey, hep kendi etrafında dolanıp duruyor, böylesini aşağı görmeye bile gerek duymuyorum.

Müzik, insanın kapasitesinin ölçütü.

İncelemek, olağanüstü bir şey, yani insanın bugüne kadar üzerinde düşünülmemiş adları ve nesneleri ele alıp düşünmesi; onlarda neyin dikkat çekici olduğunu kendi kendine anlatması; onlardan neyin aklında tutmak istediğini saptaması; bütün bunları kendi deneyimlerinden oluşma, büyük ve amaçlanmamış hazineye kaydetmesi; belki de bir daha üzerinde hiç düşünmeyeceği biçimde kaydetmesi. İnsan, böylece kendi serüvenlerinden ve buluşlarından oluşma bir alan yaratır, ve daha sonra bu alan içersinde insanın karşısına ikinci kez çıkanın, çifte karakteri vardır: Bu, hem bir buluştur, hem de insanın kendisinden bir parçadır.

Kendilerine iyi sözcükler verdiği herkese karşı yitirdi.

"*Moğolların Gizli Tarihi*"nde beni özellikle ilgilendiren bir şey buldum: *Sonuna kadar içinden mutlu olan* büyük bir iktidar sahibinin

öyküsünü. Bu öyküde yazılı her şey doğru olmayabilir, ama öykünün bütününde varlığını bugüne kadar hiç sezmediğim, çok daha derin bir gerçek gizli. Kulağa ne kadar tuhaf gelirse gelsin, Cengiz Han'ın annesinin oğluna söylediklerini *anlayabiliyorum.* Söylenenlerin kokusunu alıyorum. Cengiz Han'a o kadar yakınım ki, onu görüyor ve duyuyorum. Bu tür sözlü aktarım ile, genellikle kendisiyle yetinmek zorunda kaldığımız tarih yazarlığı arasındaki ayrım çok büyük.

Her şeyden önce, Moğollara ait bu "gizli" aktarımda, onların yaşamlarına ait olan bütün *hayvanlar* hâlâ var. Mekânlar ve insanlar için kullanmış oldukları bütün *adlar* da var. Bunlar, tüm coşkuları ve yoğunlukları ile aktarılmış olan *heyecanlı anlar*; tutkuların salt kayda geçirilmesinin yerini tutkuların kendisi almakta. Bu öyküler, ancak Kutsal Kitap'takilerle karşılaştırılabilir, ve aradaki koşutluk bu kadarıyla da sınırlı değil. Eski Ahit, Tanrının iktidarının tarihi, Moğolların gizli kitapları ise Cengiz Han'ın iktidarının. Bu, kabilelerden oluşma bir grup üzerindeki iktidar, ve bu iktidar içersinde kabile duyguları öylesine egemen ki, insan adları birbiriyle değiştirebilir ve ondan sonra da bu insanların nerede bulunduğunu artık kesinlikle bilemez olabilir.

Doğrudur, Tanrının iktidarı Yaradılışın kendisiyle başlar, ve Kutsal Kitabı biricik kılan da herhalde bu Yaratıcının taleplerinin öyküsüdür. Ancak Cengiz Han da o Yaratıcıdan daha alçakgönüllü değildir. O da, tıpkı Tanrı gibi, ölümü kullanır. Tanrı gibi, o da bu konuda son derece cömert davranır, hatta daha da az insanı hayatta bırakır. Ancak Cengiz Han, güçlü bir aile duygusuna sahip bulunması bakımından farklıdır; biricikliği nedeniyle Tanrının böyle bir özelliği yoktur.

Bir kez daha dünyaya, düşmanlarımın dünyasına geri döndüm. Cengiz Han, beni saçlarımdan yakalayıp ait olduğum yere geri götürdü. Orada ona meydan okuyabilirim, onu gözlemleyebilirim ve kendi söylencesi içersinde en iyi nereye yakışacağını düşünebilirim.

Bu son hafta bir tür büyü atmosferinde yaşadım, Cengiz Han tarafından büyülenmiştim. Bunca yıl boyunca ondan kaçınmıştım. Üzerine ne okudumsa, ya kupkuruydu ya da yüzeyseldi, bu yüzden

okumamı bir sonuç alamadan hep yarıda kestim. Cengiz Han'dan asla hiçbir şey türetmeye kalkışmadım, örnek olarak hiçbir işe yaramadı. Ona en çok senato başkanı Schreber'in delilik sistemi içersinde yaklaşabildim; Schreber'in çeşitli enkarnasyonları arasında kendini Cengiz Han olarak hissetmek de vardı. — Şimdi ise elime *Moğolların Gizli Tarihi* adlı kitap geçti (eserin ilk Almanca çevirisi Hitler'in döneminde yayımlanmıştı.) Kitapta Cengiz Han'ın ve onun Moğol İmparatorluğunun tarihi, halefleri için epik biçimde anlatılıyor. Kitap, kronolojik eserlerden çok daha özgün ve güvenilir nitelikte. Gerçi zaman içersinde akıyor, ama zaman tarafından parçalanmış değil.

Bu kitabı okudukça —ve geçen hafta bunun dışında hemen hiçbir şey yapmadım—, yalnız başına bu *Gizli Tarih*'ten iktidarın yasalarının türetilebileceğine daha çok inanıyorum. Aynı duyguyu daha önce bir başka kitapta, Kutsal Kitap'ta yaşamıştım. Ama Kutsal Kitap'ta pek çok şey var; orada bugüne kadar daha çok önem kazanmış öylesine çok şey var ki, iktidar oluşumlarını o kitaptan yola çıkarak yorumlamak kolayca bir çarpıtma olarak da görünebilirdi. *Gizli Tarih*'te ise iktidardan başka bir şey yok. Kitap, hızla yükselen, önüne geçilmez, bugüne kadar rastlanmış en büyük ve *bir* yaşam süresi içersinde en sağlam olan bir iktidarın tarihi. Bu iktidar, *paranın* kendileri için hiçbir önem taşıyamayacağı insanlar arasında oluştu. Atların ve okların devinimleri aracılığıyla somutlaştı. Bu iktidar, avcılara ve haydutlara ait eski bir dünyadan geldi ve dünyanın geri kalan bölümünü ele geçirdi.

Bir Moğol olduğumdan, gece gündüz başka hiçbir şey düşünmediğimden bu yana, kendim için bir şeyler not etme gereksinimini de çok ender duyuyorum. Şimdi aynı konu üzerine geri kalanları da okuyorum, saatler boyunca hiç durmaksızın, ve okumayı noktaladığımda hafif uyuşukluğa benzer bir şey hissediyorum.

Bu, bazen düşünmüş olduğumun tersine, *düşmanlardan* kaynaklanma bir çekicilik değil, sadece anlamadığım bir şey uğruna harcadığım çaba: Bizi yaşatan kanın sürekli ve her yerde akıtılmış olması. Bunu

kendim yaşayamıyorum, ellerim tiksinti ve dehşetle kendilerini her kandan uzak tuttular. Ancak, çevresinde her şeyin eskisi gibi olup bittiği ve kendisi de başkalarının her gün onun için işledikleri cinayetlerle beslenen birinin durumu ne kadar da acınası! Ben uyumayı ve olup bitenleri kabullenmeyi reddediyorum. Fakat bu konu üzerine her şeyi öğrenmeye ve alçakgönüllü, ama sürekli çabayla ani bir düşünce parıltısının benim için aydınlatamadığı şeye yaklaşmaya çalışacağım.

Moğolların tarihini kişisel düzlemde, bir yayılmanın tarihi olarak yaşıyorum, ve bu tarih içersinde olup bitmiş hiçbir şeyi onaylamadığım ve hepsinden tiksindiğim halde, yayılma atmosferi bana da geçiyor. Yanlış fatih, beni kendi fethim konusunda kışkırtıyor.

Sadece yadsıma konumunda yaşamak anlamsız. İnsan, onaylayacağı tek bir eylem göremese bile, en azından öylesine şiddetle onaylamamalı ve bu konuda çaba harcamalı ki, yalnız başına bu yeniden bir eyleme dönüşebilsin. İnsan herhangi bir biçimde sürekli saldırmak zorundadır. Ancak bu takdirde sonunda yalnızca, onun *neye* saldırdığı önem kazanır.

İkinci Moğol Hanı Ogotay'a ilişkin olarak anlatılan harcama tutkusunun bütün ayrıntıları bana tatmin duygusu veriyor. Onun hazinelere karşı nefreti öylesine büyük ki, kendini daha dikkatli olması konusunda uyaran çevresiyle sürekli savaşmak zorunda kalıyor. Moğolların *yıkıcılığı*, Ogotay'da *harcamaya* dönüşmüş. İnsanlara, onlardan alınmış olanın birazını geri vermek istiyor. Yönetimde özellikle sevdiği şey, *dağıtımlar*.

Bu, bana iktidarın en erken ve en önemli biçimlerinden birinin dağıtım ganimetinden türediğini anımsatıyor. Dağıtımların düzenlenmesi pek çok kabilede dağıtımı tehlikesiz gerçekleştirmenin yolunu öğrenen tek bir kişiye emanet edilirdi. Bu kişi, dağıtımı adil yapardı. Fakat bu yüzden de giderek güçlenirdi; ve sonunda dağıtmasından çok, kendisinin çok şeye sahip bulunması önem kazanırdı.

Ölümün gücü, büyünün gücü karşısında silinir. En büyük ve en korkunç katil, tek bir ölüyü hayata geri döndürebilen bir adamla karşılaştığında ne önem taşıyabilir ki?

İktidar sahiplerinin ölümden kaçmak için harcadıkları çabalar ne kadar gülünçtür, ve Şamanların ölüleri geri getirme çabaları ne kadar görkemlidir! Şamanlar buna inandıkça, salt öyleymiş gibi yapmadıkça, her türlü saygıyı hak ederler.

Bütün dinlerin ölüleri geri getiremeyen din adamlarını aşağı görürüm. Onlar, sadece artık kimsenin üzerinden atlayamayacağı bir sınırı güçlendirirler. Yitip gitmiş olanı, öyle kalsın diye yönetirler. Acizliklerini maskelemek için herhangi bir yere gidişi müjdelerler. Ölülerin geri dönmemesinden memnundurlar. Onlar, ölüleri öteki tarafta tutarlar.

Başkalarının ölüler kültünün çoğunlukla bunaltıcı ve tedirgin edici bir yanı vardır. Burada yaşayanların dünyasına bir sırt çevirme söz konusudur, ve insan kendisi de o dünyadan olduğu için, bir ölüye ilişkin olarak bir başkasında rastladığı, geliştirilmiş kültü kendisi açısından incitici diye duyumsar; sanki kendisinin o kişi için hiçbir önemi yoktur, sanki o kişi için yaşayan hiç kimsenin bir önemi olamaz.

Çok dikkat edilmesi gereken şey, insanın kendisini ölüyle birlikte hapsetmemesidir, ölü, dışarıya bırakılmalı ve onunla pek çok kişinin bir bağlantı kurmasına izin verilmelidir. İnsan, fazla üstlerine varmadan, insanlarla onun hakkında konuşmalı ve öleni yalıtma yoluyla çarpıtmamalıdır.

Rahatsızlıklar, her yanından duvarlar yükselen kişi için iyidir. Duvarlar fazla yükselmeden üzerlerinden atlayabilenler, talihli kişilerdir.

İnsanın tüm karşıt inançlara rağmen çoğu insandan daha pratik olması, utandırıcıdır. Her deneyimden öyle çok ve öylesine temel dersler aldım ki, yakında sadece, tinsel nitelikte de olsalar, geçerli ve yararlı uygulamalardan ibaret kalacağım.

Müslümanlıktan artık kopamıyorum. Atalarım yüzyıllar boyunca Türkiye'de yaşadılar, ondan önce de, belki yine yüzyıllarca, Arap egemenliği altındaki İspanya'da. Müslümanlığa hep bir yaklaştım, bir uzaklaştım. Bu dinin fanatizminde benim eski doğama uygun gelen bir şeyler vardı. İnsan olarak özgürleşmem ve ufkumun genişlemesi, kendi Müslümanlığımdan kurtulmak gibi bir şey. Müslümanlığın Tanrısı, Yahudilerin Tanrısından daha yoğunlaştırılmış bir Tanrı. Bu Tanrı, Müslüman devletlerin hükümdarlarını bir örnek olarak hep en geniş ölçüde etkiledi. Bana acı veren ve nefret ettiğim, savaştığım ve yerle bir etmeye çalıştığım şeyleri, en belirgin biçimiyle hep Müslüman hükümdarlarda buluyorum.

Müslümanlıkta var olanlar: Gerek *öldürmekte*, gerekse *ihsan etmede* kendini gösteren çifte cömertlik; kuttörensel yasalara boyun eğiş; daha güçlü olanın, Tanrının hükümdar tarafından tanınması; Tanrı sayesinde her türlü acımasızlık konusunda kendini güçlü hissetme; mahşer günündeki son genel mahkemenin ondan önce gelen sayısız mahkemelerle öncelenmesi. İnsanların, uygulamada kendini onların öldürülmelerindeki eşitlik olarak belli eden, din önündeki eşitlikleri. Öldüren niteliğiyle, tek tek her ölüme karar veren ve kararları uygulatan Tanrı, ve Tanrıyı en saf biçimde taklit eden hükümdar. Bir ölüm hükmü niteliğindeki arkaik karakterini hep açıkça sergileyen buyruk; ayakta kalabilen her iktidarın tanınması, —Tanrı, o iktidarı bazen şuna, bazen buna, yani kime isterse ona verir— ,ve bu iktidarın dinsel düzlemde, ama yine hep iktidarı ele geçirmeye yarayan tartışılması.

Başkaca her şeyin yasayla birkaç kat örtüldüğü ve peçelendiği Müslümanlıkta iktidarın muazzam bir çıplaklığı var.

Bu, yalnızca insanlar üzerinde var olan bir iktidar, o yüzden de en büyük görkemine büyük ve kozmopolit kentlerde kavuşuyor. Hayvanın boyunduruk altına alınması çoktan geride kalmış, bu artık tartışmalı bir konu değil; hayvan, artık sadece bir kurban.

Nietzsche'nin tonunda Kuran'ı çağrıştıran bir yan var. Bunu rüyasında görse inanır mıydı acaba?

Şimdi benim için yalnızca kutsal kitaplardan herhangi biriyle ilgilenmiş olduğum günlerin önemi var. Tıpkı başkalarının eskiden her gün dua etmek zorunda oluşları gibi, ben de, sanki orada günün birinde bize kötülük yapabilecekleri bulacakmışım gibi, herhangi bir kutsal kitap üzerine kafa yorma zorunluluğu duyuyorum.

Ama istediğim, uyarmak değil. Geleceği görmek de istemiyorum. Buyruklardan nefret ediyorum. Ben sadece ne isek, onu *korumak* istiyorum. Bunun mantıksal kanıtlarda ve savunmalarda bulunabileceğine inanmıyorum. Fakat bütün *iddiaları* bilmek istiyorum. Beni yalnızca iddialar ilgilendiriyor. Onların çürütülebildiklerini biliyorum. Ama yan yana bütün iddialar, sanki hiç tartışmasız hayattaymışçasına, içimde bulunsun istiyorum. Artık hayatta olmadıklarını ve kimse için de olamayacaklarını biliyorum. Fakat onları içimde canlı tutmak ve düşünmek, benim anlamım ve görevim.

Sen kimsin ki, sınamak zorundasın? Bu ne cüret? Sadece kaygı duyman, sana sınama hakkını vermez.

Senin tek gerekçen, ölüme karşı olan sarsılmaz nefretindir. Her ölüme karşı, ve o yüzden herkes için sınarsın.

İnsanlardan ve hayvanlardan oluşma bir ölüler yığınının üstünde oturduğumuzu, kendimize olan güvenimizin aslında arkalarından hayatta kaldıklarımızın toplamından kaynaklandığını gittikçe daha iyi anlamak — çevresine hızla yayılan bu bilgiyle insanı utandırmayacak bir çözüme varabilmek daha da güçleşiyor. Değerini ve beklentisini hep duyumsadığımız yaşama sırt çevirebilmemiz olanaksız. Ama değerleri ve beklentileri bizimkilerden daha az olmayan öteki canlıların ölümleri sayesinde yaşamamak da olanaksız.

Şimdiye kadarki bütün dinlerin beslendikleri bir uzaklığa atıfta bulunabilmenin mutluluğu, artık bizim mutluluğumuz olamaz.

Öbür dünya, aslında içimizde: Taşıması güç bir bilgi, ama öyle; öbür dünya, bizim içimizde tutsak. Modern insanın büyük ve çözüm bulunabilmesi olanaksız parçalanmışlığı da bundan kaynaklanıyor. Çünkü canlıların toplu mezarları da bizim içimizde.

1957

ÖLÜMSÜZLÜĞE saygı duymak mı? Kime? Sezar'a, Cengiz Han'a, Napoleon'a mı? En büyük ve en inatçı adlar, aynı zamanda en korkunçları değil midir? Ve Plutarkhos'un örneklerinin ne gibi etkileri olmuştu?

Sen, doğru olanı denemektesin: Sen, belli bir büyüklüğün kaçınılmaz öldürücülüğünü açığa vurmaya çalışıyorsun. Ama bunun karşısına yeterince *tehlikeli* olan hangi büyüklüğü çıkarabiliyorsun?

Çünkü öldürücü olan, kendi öldürülmesini de göze alır, ve bundan kurtulması çekiciliğinin de kaynağıdır. Başkalarını önlerinde ölü görmek zorunda olan insanlara bu tatminin, tam da bu tatminin yerine ne veriyorsun?

Tarihin beni en korkutan yanının ne olduğunu söylemem gerekseydi, *örnekler*, derdim. Sezar'ın ölümünden önce Persler için yaptığı ve İskender'den alınma planlar. Hitler'in Napoleon'u geride bırakmak için düzenlediği Rusya seferi. Büyük planların bu yinelenişinde çılgınca bir yan var ve tarihin aktardıklarının kökünü kazımak olanaksız olduğu için, bunların kökü de hiçbir zaman kazınamayacak. Demek ki her şey en anlamsız olduğu anda geri dönecek. Hitler'i kim taklit edecek ? Öteki liderlerimizi kim taklit edecek ? Kimlerin çocuklarının çocukları, şu ya da bu örnek uğruna ölecek ?

Bugün Sezar'ı, en azından Fransızların bugün Fransızca konuşmaları yüzünden çok takdir etmeyen tek bir tarihçi yok. Sanki Sezar o zamanlar aralarından bir milyonunu öldürmeseymiş, Fransızlar bugün dilsiz kalacaklarmış gibi!

Plutarkhos'un *Hayatlar*'ının olumlu özelliklerinden biri de derli toplu oluşlarıdır. Bu hayatlar, bir yaşam içersinde bütünüyle kendine özgü ne

varsa hepsini içerecek kadar uzun, ama insanın kendini onların içersinde yitirmeyeceği kadar da kısadır. Bu metinler, bizim birçok bakımlardan daha uzun olan modern biyografilerimizden daha yetkindirler, çünkü doğru yerlerde düşlere de yer verirler. Anlatılan adamların en çarpıcı kusurları, düşleri aracılığıyla daha bir açığa kavuşur, başkalarıyla karıştırılmaz ve anlatılan kişileri özetler. Bizim modern düş yorumumuz, insanları sadece daha da sıradanlaştırmaktadır. İnsanların iç gerilimlerinin imgesini aydınlatacak yerde renkten yoksun bırakmaktadır. — Plutarkhos'ta, kendilerinden her zaman tiksinmiş olduğum Romalılar bile bana çekici gelir. Plutarkhos, yaratılarının karşısında asla eleştirellikten yoksun değildir. Ama onun düşüncesinde pek çok insan türü için yer vardır. O, ancak aslında bir oyun yazarının olabileceği kadar geniş yüreklidir ve hep farklı karakterlerle, özellikle de onların farklılıklarıyla çalışır. Bu nedenle Plutarkhos, iki tür etki yaratmıştır. Bazıları, tıpkı bir kehanetler kitabını karıştırır gibi, onda kendi örneklerini aramış ve yaşamlarını bu doğrultuda düzenlemişlerdir. Başkaları ise onun yaklaşık elli insanının hepsini içlerine almışlar ve böylece oyun yazarları olmuşlar ya da kalmışlardır. — Plutarkhos, daha önceleri çoğu kez sandığımın aksine, asla öyle abartılı bir duyarlılık sergilemez. Halefi Shakespeare gibi, onun yazılarında da korkunç şeyler olur. Ama bunların korkunçlukları hep acı verici olarak kalır. İnsanları Plutarkhos gibi kesin seven biri, her şeyi görmek ve her şeyi yazmak hakkına sahiptir.

Bazen iktidar sahipleriyle böylesine sürekli ilgilenmenin beni canlı canlı yemekte olduğunu düşünüyorum. Bu, tıpkı Plutarkhos'un sözünü ettiği ve Perslerde uygulanan fıçı cezası gibi bir şey, ve iktidar sahipleri de o fıçının içindeki kurtlar.

Benden geriye daha ne kadar kaldı? Bu iğrenç yaratıklarla benim ne işim var? Neden bunu yapmak zorundayım, ve bugüne kadar herkeste olduğu gibi, ben de başarısızlığa uğramayacak mıyım? İktidarın yanından geçip gidemez miyim? Amansız düşmanlığımla ona yeni güçler kazandırıyor olmayayım?

Bu bir ay boyunca öldürmenin veya hayatta kalmanın yengisi üzerine düşündüm. Büyük sözlerle dolu bir başkaldırıyla yaptığım her şey, başkalarının ölümlerinin güçlendirici ve bu nedenle hoş olduğu saptamasından ibaretmiş gibi gözükebilir. Ölmek zorunda olmanı fazla önemseme, der gibiyim, çünkü önce pek çoklarını senden önce ölürken göreceksin.

Sanki, kimin başına gelirse gelsin, her ölüm insanın düşünülebilecek her yolla önlemek zorunda olduğu bir cinayet değilmiş gibi!

Danimarka bataklığında, 2000 yıl sonra tanıştığım asılmış adam.

Güneş, bir tür esinlenmedir, bu yüzden ona her zaman sahip olmamamız gerekir.

Kendi bulduğumuz sınıflandırmalara fazla kuşkuyla bakmamamız gerekir. İnsan onları yeterince uzun bir zaman boyunca uyguladığında, bu sınıflandırmalar gerçekliğe değgin yeni bir bakış açısını gün ışığına çıkarırlar, deyiş yerindeyse doğru olurlar ve yaşamı *yenilerler*.

Güruhun dört türünü birbirinden ayırdım ve sonra onları birinde yine birlikte buluyorum. Fakat bu, dört tür olarak sınıflandırmaya karşı çıkıldığı anlamına gelmiyor, sadece benim gerçekten var olan bir şeyle dolu olmuş olduğum anlamına geliyor. Sadece olanın farklı bir anlatım biçimi. İnsan nesnelerin somutluğuna ancak daha önce onları kendi içinde ayırmış ve sınırlandırmış ise varabilir. — Ancak insan hedeflemiş olduğu nesneleri bulduğu andan itibaren sınırlara bağlı kalmak, tehlikelidir.

"Büyükleri" bir milimetre bile küçültmeyeceksin. Kurbanlarından birini ellerinden zorla almayacaksın. Onlar, senin her soluğunu kendileri için kullanacaklar. Nasıl bu yaşamda tek bir insanı bile kurtarmamışsan, ölümünden sonra da tek bir kişiyi bile kurtarmayacaksın. Belki birine kurtarma tutkunu bulaştıracaksın. Yapabileceğin en fazla budur, o kadar.

Yürek, enginlere doğru çarpmalı.

Duygular için herhangi bir ölçüt yoktur ve bu yüzden orta konuma ilişkin tüm Yunan kökenli öğretiler yanlıştır.

İnsanın bugün taşıdığı sorumluluk: İnandırabileceği kehanetlerden, onu oraya buraya yollayan Tanrılardan, bilgisinin sınırlarından yoksun, sadece kendisine değgin ne varsa, tümünün sürekli ve hep daha çok hızlanan bir tempoyla değişiminin kesinliği içersinde olmak!

Birer silah olarak kederler — kederlerini birbirlerinin kafalarına fırlatmaktalar.

Çoğu kez düşünülmüş şeylerin hep yeniden düşünülmesi. Antikçağın veya Kutsal Kitabın insanlarını onca çekici kılan, tanıdık olmaları. İnsan hep onlarla, ve daha önce de çokları onlarla olmuş olduklarından, insanın onlara yönelik her yeni yorumu, dünyanın tamamını *içten* devam ettiriyor.

Sanki söylenen insanın söylemesine izin verilen son cümleymişçesine konuşmak.

Karnında bir şair var, onu bir diline getirebilse!

İçinde sanki daha ana karnındayken dua etmiş gibi bir ciddiyet var.

İnsanın tanımadığı, çekilişlerle bulunan mirasçılar.

Bütün yaratıkların yeni biçimlere büründükleri bir gece. Ve onu izleyen sabah.

Genç bir insanla ciddi konuşmaktan daha güzel bir şey yoktur. Buradaki "ciddi" ile, o genç insanı ciddiye almaktan söz ediyorum.

Bunun için insan kendi içinde, karşısındakine göstermeksizin, kendine olan güvenini yitirmeli ve ağır ağır, sanki bu ilk kez oluyormuşçasına, el yordamıyla ilerlemelidir; ta ki yalnızca kendisi için değil, fakat karşısındaki için de inanabileceği bir güvencenin yakınlarına varana kadar.

Korku dolu geceler ve günler. İçimde öğrendiğim her şeyin korkuya dönüştüğü gibi tuhaf bir duygu var. Düşüncelerin yaşamlarını bütünüyle geri kazandıkları günlerin ardından korkulu geceler geliyor. Acaba yeni hiçbir şeyi alamayacağım bir an gelecek mi ? Düşüncenin yayılması son bulacak mı ?

Korkunç bir düşünce: Çünkü ben ileriye, hep daha ileriye gitmek istiyorum.

Bir düşman sana özgürlüğü öğretebilir mi ?

Ötekiler bütün dünyayı dolaşıyorlar, dönüyorlar, gidiyorlar, ve ben buradayım, hep aynı kişiyim, hiçbir şey olmamış, hep aynı düşüncelerle ve aynı insanlarla ilgilenmekteyim.

Nedir burada yolunda gitmeyen, onlar mı, ben miyim, veya otuz yıldır beni bırakmayan aynı düşünceler mi? Onlar yüzünden ölecek miyim, onlardan kaçmayı başarabilecek miyim hiç?

Çünkü bu düşüncelere olan bağlılığım dallanıp budaklanıyor, düşünceler de dallanıp budaklanmakta, ve bana göre onların fundalığında bütün dünya var: Benim tanımadığım dünya.

Ey göstergeler rahibi, tedirgin yaratık, bütün harf'lerin tapınağının mahpusu, yaşamın pek yakında bitecek. Ne gördün? Neden korktun? Ne yaptın?

Çok erken ölenlerin tümünün yürek atışı: Bu, tıpkı ötekilerin hepsinde de olduğu gibi, sanki yüreğinin gece de atmasına benziyor.

Bu dünyada henüz şu ya da bu mitin içinde yer almadan yaşadığım tek bir an bile olmadı. Her şeyin hep bir anlamı vardı, çaresizliğin bile. Bir

andan ötekine durum farklıymış gibi gözükmüş olabilir: Ama gelişmesini sürdüren bir anlam hep vardı. Onu belki de tanımamış bile olabilirim, fakat o beni tanıdı. Susmuş olabilir, ama sonradan sözü aldı. Yabancı bir dilde konuştu, o dili öğrendim. Ama bu yüzden eskileri de unutmuş değilim. Biraz bir şeyler unutabilmek için çok şey verebilirdim, bunu başaramadım, sadece her şey çok daha fazla anlam kazandı. Dünyaya kırılmaz bir mahfaza içersinde geldim. Yoksa yanılıyorum ve bu mahfazayı dünya mı sanıyorum?

Orada gençler yaşlıları dünyaya getiriyorlar. Bu yaşlılar giderek gençleşiyorlar, ve zamanı geldiğinde yeni yaşlıları doğuruyorlar.

Camın arkasında dünya anı gibi, masum ve dokunulmaz. İşte ben tüm tanımış olduklarımın, ölenlerin ve uzaklardakilerin yanımdan böyle akıp gitmelerini istiyorum. Benimle konuşamazlar, beni görmüyorlar, benim onları gördüğümü bilmiyorlar. Belki içlerinden biri ya da öteki sezer gibi oluyor, ama yol bayırdan aşağıya uzanıyor ve onları hemen sürüklüyor. Hepsi böyle geliyorlar, birbirlerini tanımıyorlar, ben ise onların hepsini tanıdım, ve tanımış olduklarımın hiçbiri benim için itici değil. Çünkü onları benden ayıran cam, onları da beni de tüm suçlardan arındırmış.

Sonradan, artık hiçbir camın arkasında olmayacağım zaman gelecek olanlara özlem duyuyorum. Kalabalıklaşacaklar, ama her biri önemli olacak. Herkesin arasında herkesin kendine özgü gidişi vardır.

Belki de şimdi tanımadıklarım, dışarıda, benimkilerin arasında geçip gittiklerinde aynıdır. Belki de bir zamanlar hepsini tanımışımdır.

Güneşte insanlar sanki yaşamayı hak ediyorlarmış gibi gözükürler. Yağmurda insanlar, sanki çok büyük planları varmış gibi gözükürler.

Mutluluğa ilişkin tasarımı: Bir yaşam boyu sakince okumak ve yazmak, kimseye tek kelime söylemeksizin, hiçbir zaman tek kelimesini bile yayımlamaksızın. Yazılan ne varsa, kurşun kalemle yazılmış bırakmak, sanki hiçbir amacı yokmuşçasına, hiçbir yerini

değiştirmemek: tıpkı dar kalıplı amaçlara hizmet etmeyen, tümüyle kendi olan ve kendini, insanın yürümesi ve soluk alması gibi, kendiliğinden kâğıda geçiren bir yaşamın doğal akışı gibi.

Bedenleri kesilen hayvanların içinde gelecek arandı. Gerçekten de oradaydı, çünkü kesilmişti. Eğer kesmeselerdi, o, bir başka gelecek olacaktı.

Bana anlamlı gözükmeyen herhangi bir somut ya da farklı şey yok; sanki var olan her şey insanın kendisinde saklı ve insan bunu ancak farklı olan aracılığıyla kendisi için görünür kılabiliyor.

Yitirilmiş saatlerin sonrakilere sızabilecekleri ve ansızın onların içinden dışarıya bakabilecekleri düşünülebilir. Böyle bir durumda acaba hiç yitirilmemiş mi olurlardı?

Kendilerini her açıdan gösterenlerin kendilerine olan inançları.

Sabahın o güzel saatleri: kişisel olan ne varsa küçük ve önemsiz gözüktüğü, insanın aradığı yasaların gururunu ta içinde duyumsadığı saatler.

Her şeyi bir araya getirme konusundaki isteksizlik, her şeyi hep açık bırakırsın, hep her şeyi birbirinden ayrı tutarsın. Aslında sadece öğrenmek ve anladığını doğrudan kâğıda dökmek istersin. Her gün daha bir anlarsın, ama toplama işlemine karşı direnirsin: Sanki sonunda tek bir günde az sayıda cümleyle her şeyi, ama kesin biçimde dile getirme olanağı doğacakmış gibi.

Bu günün ancak yaşamının sonunda, olabildiğince geç gelmesine yönelik o tükenmez istek.

Aix. Hapishane girişinin hemen karşısında küçük bir kafé. Bir defasında, gecenin geç bir saatinde orada oturmuştum. Masamda yüzü yarı yarıya ölmüş, yoksul ve yaşlı bir kadın vardı. Sarhoş bir genç

adam ona kur yaptı; en ısrarlı biçimde sürekli üstüne vardı; içki içmeye davet etti; ona sarıldı; teklifler yaptı; alay etti ve kışkırttı; onunla neredeyse aynı yaşta olan bir başka erkek de onu coşkuyla alkışladı. Yaşlı kadın, taş gibi hareketsiz, bütün bunlara dayandı; bazen silkindi ve : "Beni rahat bırak!" diye tısladı. Fakat bu işine yaramadı. Adam bir türlü gitmiyordu. Bütün bunlar, yaşlı kadının sanki içinde kocası ya da oğlu varmışçasına sürekli baktığı hapishanenin tam karşısında oluyordu.

Yeni yerlere yolculuk yapmanın yararlı yanlarından biri de *kuşkuların aşılmasıdır*. Yeni yerler eski anlamların kalıplarına sığmaz. İnsan bir an için gerçekten açılır. Geride kalan tüm öyküler, insanın kendi anlamı içersinde boğulmakta olan yaşamı ansızın, sanki bir yerlerde emanete verilmişçesine, geride kalır, ve o yaşam orada sessizce dururken, hiç yorumlanmamış olan, yani Yeni olan gerçekleşir.

Gece Orange'a varış. Yoğun bir güney gecesi, ama yollar temiz ve saydam, Romalı olana atfedilmiş bir püriten yan. Alana karşı dev duvarının yükseldiği tiyatronun önüne kadar gittik. Küçük kapı açıktı, basamaklardan yukarıya çıktık ve yukarıda kendimizi bir galeride bulduk. Aşağıda, sahnede, boş alanda yitip gitmiş birkaç adam durmuş, birkaç güne kadar verilecek bir temsil için ışıklandırmanın ayrıntılarını görüşmekteydiler. Böylece tiyatro, kimsenin fark etmediği ikimiz için aydınlatılmıştı. İçimde güçlü bir duygu uyandı: Böyle bir tiyatro için oyunlar kaleme almak, kim bilir ne kadar muhteşem olurdu. Aşağıya indik ve dışarı çıktığımızda anıtsal duvara yeniden hayran kaldık. A., yorgun düşmüştü, ona otele kadar eşlik ettim. Yollar tümüyle ıssızdı ve oldukça karanlıktı. Ayrıldık ve ben yeniden kentin iç kesimine döndüm. Vakit gece yarısıydı, Kaféler kapanmıştı, kimseciklere rastlamadım, yürüdüm, yürüdüm, herhangi bir yaşamla karşılaşmayı umut ettim, kent onca hoşuma gitmişti ve tiyatro da onca büyüktü, — aniden, çok aniden kadınlardan, erkeklerden, çocuklardan, çok küçük çocuklardan oluşma yoğun bir kalabalıkla karşılaştım, çocukların sayısı giderek arttı, ve bu kişilerin, özellikle de çocukların bu saatte

nereden geldiklerini anlamadığımdan, her şey gözüme beklentimden kaynaklanma bir garabet gibi gözüktü. Ama daha sonra büyük bir alana vardım, — orada bir sirk vardı, çadırın duvarı geriye katlanmıştı, gösteri bitmişti, insanlar kafileler halinde çıkıyorlardı. Sirkin çevresini dolandım, bütün kent halkı aileler halinde evlere dağılmaktaydı, ve birkaç adım sonra kendimi yine tiyatronun devasa duvarı önünde buldum. Şimdi alan, geri dönenlerle tıka basa doluydu.

Böylece kitle beni yeniden bulmuştu. Çok etkilenmiştim. Güneyin ilk kenti, boş Roma tiyatrosu, ve aynı anda, ben gecenin geç vaktinde ölü ve suskun kentte ilerlerken, kentin karşıma kitle olarak sirkten boşalan insanları.

Birinin yaşamın gerçek yüzünü görmesi ve onu yine de sevebilmesi! Belki de gerçek yüzünü görmesinin ne kadar önemsiz olduğunu sezmektedir.

Gökyüzünü kızdırmak için hep yukarıya fırlatılan bir küre, — yeryüzü.

Birbirlerini tanımayan ve asla görmeyen üç insanın yaşadığı bir oda.

Yavaş yavaş *ne kadar çok şeyin var olduğunu anlıyorum.* Bunu daha farklı söyleyemem, kast ettiğim, dünyada öğrenmem gereken ne kadar çok şeyin var olduğu. Kendime zaman tanıdım. Belki de bütün bunların çoğunu daha önce kavrayamazdım. Ama şimdi artık sanki saygılı bir öğrenci gibi başlayabilirim. Öğrendiklerim, benim için gittikçe daha çok önem kazanıyor. Artık özel ve önemsiz jestlerle yanıt vermeye kalkışmıyorum. Öğrenilen ne varsa günlerce ve haftalarca içimde dinleniyor ve orada bulduklarıyla tanışıyor. Fakat artık önemli olan, bu karşılaşmaların içimde gerçekleşmesi değil, nasıl olursa olsun gerçekleşebilmesi.

Gereksiz olan ne varsa insanı sarıp sarmalayışında sergilediği şu sevecenlik.

İnsanın isteseydi bilebileceği, ama hiçbir zaman öğrenmediği ne varsa tümünden kaynaklanan o gizli öfke.

Tüccarın zayıf ve acınası yanı: Mallarının bedeninin duyarlı bir parçasına dönüşmesi.

Yollarda son derece düşünceli yürüyor ve her adımda yaşamda alınabilecek bir tutum arıyor.

Düzenbaz. Onun kimliğinde emrin etkisiyle dönüşümün etkisi karşılaşır, ve yaradılışından, bilinen başkaca hiçbir insan tipinde rastlanılmayan bir şey, özgürlüğün özü okunabilir. O, yola bir reis olarak çıkar, emirler verir ve bu emirlere uyulur. Ancak düzenbaz, insanlarını ad absurdum noktasına götürür ve onlardan bu yolla kurtulur.

Herkesi silkeleyip atar, ahlâkı, yoldaşı olan itaati, büyü araçlarını, sonunda da silahlarını, insanlardan kurtulmak, tamamen yalnız kalmak için yıkar ve ortadan kaldırır. Yalnız kaldığı anda artık tüm canlılara ve nesnelere seslenebilir. İstediği, kendini yalıtmaktır ve kendi dönüşümlerinin peşindedir.

Ona ait olan her şeyden kurtulmuş olarak yola çıkar. Fakat herhangi bir yolu yoktur. Hedefsiz dolanır durur, tutkuları vardır. Bedeninin kendilerine özgü yaşamlar sürdüren parçalarıyla, kıçıyla ve penisiyle söyleşir. Kendi etini keser. Kendi içindekilerden yer, onların nereden geldiğini bilmez, ama tatlarını beğenir. Sağ eli, sol eliyle kavgaya tutuşur.

Her şeyi yanlış taklit eder, hiçbir yerde yolunu bulamaz, hep hiçbir yanıt alamadığı veya sadece yanıltıcı yanıtlar aldığı bir sürü yanlış soru sorar.

Onları değil, fakat *kendini* beslemek için iki küçük çocuğu evlat edinir ve onlara öylesine yanlış bakar ki, sonunda çocuklar ölürler. Kendini yapay göğüsleri ve vajinası olan bir kadına dönüştürür, bir reisin oğluyla evlenir ve birkaç kez gebe kalır. İnsanlara sergilemediği bir dönüşüm yoktur.

Karnı acıktığında hayvanları ve insanları tuzağa düşürür, ama onlar tarafından da tuzağa düşürülür. Bir kahramandan ve bir fatihten daha az değildir.

Yalıtılmışlığı içersinde yaşamın tüm olasılıklarıyla karşılaşabilir. Fakat doğrudan bu yalıtılmışlık nedeniyle hepsi amacını şaşırır, anlamsızlaşır ve bu konumuyla da özellikle birer ibret dersidir.

O, şaklabanın öncüsüdür, kendi şaklabanını yaratamayacak bir zaman ve bir toplum yoktur, ve şaklaban her zaman insanların ilgisini çeker. O, her şeyi tersine çevirerek onları neşelendirir.

Fakat yaşantıları bağlamdan yoksun kalmaya yargılıdır. Çünkü aksi takdirde her türlü iç tutarlılığın, her bağlamın bu yaşantılara anlam kazandırması ve onların değerini, yani özgürlüklerini ellerinden alması kaçınılmaz olur.

Bazen insan *herhangi birine* en iyi ve en önemli şeylerini anlatır. Bu yüzden utanmaya gerek yoktur, çünkü insan her zaman kulaklara konuşmaz. Sözcükler var olabilmek için söylenilmek isterler.

Öyle sanıyorum ki, yeni "ay"ın etkisi iyi bir etki olacak. Teknik açıdan etkin güçlerin rekabeti bağlamında yeni bir itici güce dönüşecek: Bu güçler arasındaki yarışma ilk kez yeryüzünü terk edecek. Aralarında bir savaş çıkması giderek daha olanaksızlaşacak. O sırada kim bir adım daha ilerde olursa olsun, çatışkı her durumda her iki tarafın da mutlak yıkımı anlamına gelecek. Buna karşılık taraflar uzaydaki yükselme hırslarını, tıpkı şu anda Rusların başardıkları gibi, yadsıdıkları takdirde, başkalarının gözünde büyük saygınlık kazanabilecekler. Bundan ortaya aynı zamanda hem görkemli, hem de çocukça olan bir rekabet çıkacak: İçinde devindiği uzamın genişleyişinden ötürü görkemli, her şey bunca ileri ölçüde *boşluğu* hedeflediği, oysa insan olağanüstü *dolu* olduğu ve onun hakkında da henüz *hiçbir şey* bilinmediği için de çocukça.

Çünkü ayın ve gezegenlerin fethi için insan belleğinin yalnızca çok küçük bir kesiti kullanılmakta. Belleğin geri kalanı ise işlenmeden

bırakılmış durumda. Fakat böyle hedeflerin yalınlığı onları herkes için anlaşılabilir kılıyor. Tek bir iki kitle sistemi, bütün yeryüzünü ve orada yaşayanları kapsayabilir. Her şey bir futbol sahasında olduğu kadar apaçık görülebilir, ama herkes için görülebilir konumdadır. Buna karşılık ilk raundu kaybetmiş olanların tedirginlikleri onları ilk insanlar olarak aya taşıyabilir. Başlangıçta kazanmış olanların gururları, onlara kendilerini hiçbir savaşa atmamaları için yeterince güven aşılayacaktır. Son yılların en şiddetli tehditlerinden sadece insanlar için bir eğlence olacak, yıldızlar için ise henüz bir ilenç anlamını taşımayacak dev bir şenlik ateşinin, yeryüzünü çevreleyen uzamda ta uzaktan görülebilen bir gösterinin kaynaklanacağı düşünülebilir.

Varlığını tanıdığımız her yeni insan bizi değiştirir. Belki de sezdiğimiz ve ürktüğümüz şey, bu değişimin kaçınılmazlığıdır, çünkü değişim, ondan önce *var olanı* biz daha tüketmeden gerçekleşir.

Dün Amazulu'larda bir insanın büyücülüğe davet edilişini konu alan eski bir rapor okudum. Rapor, bizim çilecilerimizin ve kendilerini kolayca coşkuya kaptıran insanlarımızın kendilerine ilişkin en soylu anlatımlarından daha güçlü, inandırıcı ve özgündü. Bu zenciler, büyücülerden kayıp veya çalınmış eşyaları tekrar bulmalarını beklerler; büyücüler bu yetenek bağlamında sınanırlar ve ciddiye alınırlar. Demek ki asıl olan, misyona çağrılma duygusudur ve misyonun içeriği göründüğü kadarıyla önemli değildir.

Bildiği ne varsa tümünün *aynı anda parıldamamasından* acı duyuyor.

1958

ŞU OXFORDLU filozoflar rendeliyorlar, rendeliyorlar, ta ki ellerinde artık hiçbir şey kalmayana kadar. Onlardan çok şey öğrendim; şimdi rendelemeye hiç başlamamanın çok daha iyi olduğunu biliyorum.

İnsan, doğal olarak mitler yerine yalnızca sözcükler üzerine düşünebilirdi, ve kendini onları tanımlamaktan koruduğu sürece, insanlarda birikmiş olan tüm bilgeliği onlardan çıkarabilirdi. Gelgelelim mitler *çok daha eğlenceli*, çünkü dönüşümlerle dolu.

Onun kalbi, gecenin içinde lamba.

Kadın şimdi adamın eski odasında yaşıyor, ve sanki o ölmüş gibi yapmayı seviyor. Daha sonra onun gelmesi keyfini kaçırıyor.

"Bir adamın serveti, kitaplarının ve ahırındaki atların sayısına göre ölçülürdü." (Timbuktu, 1500 dolayları)

Öğrendiklerim ve okuduklarım, bana çoğu kez icat edilmiş gibi geliyor. Kendi bulduklarım ise sanki gerçekte hep var olmuş gibi.

Zihnin yollarından daha karışık bir şey yoktur. İnsanın öğrenme biçimi, öğrendiğini hemen kullanmaktan kendini koruması, her araştırma yolculuğundan daha gizemli ve serüvenlidir. Çünkü insan, zihninde hiçbir yol hakkında karar veremez ve tahminde bulunamaz. Hiç kuşkusuz bu bağlamda da haritalara benzer bir şeyler vardır, ama insanı her yönden baştan çıkartanlar da sonsuz denebilecek kadar çok-

tur, ve insanın eskiden bulunduğu bir yerde kendini yeni biri olarak yeniden bulması son derece şaşırtıcıdır.

İnsan zihni *belirli* olduğu ölçüde *yeniyi* gereksinir.

Tüm öykülerde birbirine benzer bir şey var, ama onun ne olduğunu henüz bilmiyorum.

Hâlâ bir yasaya inanman, onu hiçbir zaman bulmayacağını bilmene rağmen, onu kimsenin bilmediğini bilmene rağmen.

Hep az kuşkulandım, kuşku benim için hâlâ çok güçlü ve genç.

Giderek kötü bir vicdana dönüşen bir insan. Ama bu olurken kendini iyi hissetmekte.

"Bugün de bir hayvanın, üstüne tanrılara adanan içkinin dökülmesinin ardından baş hareketiyle rızasını vermezden önce kesilmemesine son derece dikkat ediliyor." Plutarkhos, *Masabaşı Konuşmaları*

"Mısır'da 13. yüzyılda insan eti yeme tiryakiliği bütün kesimlerde yayılmıştı: Ama özellikle doktorların peşinden koşuluyordu. Biri karnı acıktığında hastalanmış gibi yapıyor ve bir doktor çağırtıyordu, ama tavsiyesini almak için değil, onu midesine indirmek için." (Humboldt)

"Bu korkunç yemekten öylesine büyük tat alınıyordu ki, zengin ve çok saygın kişilerin insan etini normal bir yemekmiş gibi yedikleri, şölenler için kullandıkları, dahası bir kenara ayırdıkları görülebiliyordu. İnsan etinin çeşitli hazırlanış biçimleri ortaya çıkmıştı ... İnsanlara saldırmak veya onları yalanlarla eve çağırmak için düşünülebilecek tüm hilelere başvuruluyordu. Bana gelen doktorlardan üçü böyle bir yazgının kurbanı oldu, ve kendisinden kitap aldığım, yaşlı ve çok şişman bir kitapçı onların ağlarına düştükten sonra ancak son dakikada canını kurtarabildi." (Abdüllatif; Mısır üzerine yazmış olan Bağdat'lı bir doktor.)

Olup biten ne varsa kendi sözünden korkar.

Kendi yakınan ayaktakımına üzülüyor. Bu ayaktakımı İngiltere'de yitip gitti.

Eğer mesele çilecilerse, tümü düşünülmeli. — Hangi çileci ötekilerden daha değerlidir?

Dil içersinde çok fazla yol var, her şey önceden belirlenmiş.

Okumuş adam. B. , fazla çaba harcamaktan yana değil. Çalışmaktan hoşlanmıyor. Öğrenmekten de. Meraklı, bu yüzden bazen bir kitap okuyor. Ama bu kitabın yalın, kısa, dolaysız cümlelerle, çok basit yazılmış olması gerek. Seçme sözcükler ve hele yan cümleler içermemeli. İnsanın ayağı hiçbir şeye takılmamalı ve her şey, herhangi bir biçimde düşünmeye gerek kalmaksızın kafanın içine akmalı. En iyisi, insanın bir bakışta bütün bir sayfayı kavrayabilmesi olurdu. Aslında B., böyle sayfaların arayışı içersinde. Herhangi bir cildi herhangi bir yerinden, arkasından, önünden veya ortasından açıyor ve gözüyle bir sayfayı yakalıyor. Sayfa kendini savunuyor. İlk hamlede teslim olmak istemiyor. Kendisiyle yirmi veya otuz saniye ilgilenilmesini istiyor. Bunu alçakgönüllülük sayıyor, ama B. o görüşte değil. sayfanın direnişine öfkeleniyor, onu çeviriyor, ve henüz çok öfkeli değilse, dişlerini bir sonraki sayfaya geçiriyor. Çoğu zaman onunla da aynı durumu yaşıyor. Bu kadarı artık çok fazla geliyor ve gittikçe artan bir öfkeyle kitabın o kısmını geçiyor. Yüz sayfa gerideki ya da ilerideki tamamen başka bir kısmı açarak eskisini cezalandırıyor. Hiçbir sayfanın kendisini etkilemesine izin vermiyor ve canı nereyi isterse orayı okuyor. Böylece bir kitap boyunca oraya buraya sıçrayıp duruyor. Kitapla ilgilenme bağlamında *kendine özgü* bir tavrı olduğundan, kendini her şeyi sırayla okuyan bütün o uslu Pleblerden daha iyi bilen biri diye görüyor. Gerçekten de, böyle yapmakla bir kitap hakkında kendi tasarımlarını oluşturuyor. Kitap ona şöyle böyle hitap ediyorsa eğer,

birbirinden çok farklı kısımlardan alınma ve hep alışılmadık bir sıra içinde birbirine eklenmiş on veya on beş sayfalık pasajları biliyor.

Kimi zaman özgün görüşünü açıklayacak ve onu tanımayanları şaşırtacak cesareti buluyor. Aslında biraz daha yöntemli davransa kendine özgü bir kafa olmak gibi bir ün kazanabilir. Tek gerekli olan, bunu daha sık yapması, örneğin her ay eline *bir* kitap alabilir. Bu, onun için elbette çok fazla ve sayı, yılda iki veya üç kitapta kalıyor. Ama bu noktada suskunlukla geçiştirilmemesi gereken bir başka engel daha var. B.'nin kitapların seçimi bağlamında hiçbir özgün bakış açısı yok. Yalnızca bütün dünyanın sözünü ettikleriyle ilgileniyor. Önce bütün ünlü yayın organlarının bütün ünlü eleştirmenleri oybirliği ile verdikleri kararlarını açıklamalılar, önce bu karar öyle olmalı ki, herkes sözü edilen kitabın peşinden koşmalı, kitabın nitelikleri tüm soylu mekânlarda anlatılmalı, önce yazarın adı öyle çok duyulmalı ki, insan onunla tanışmaktan belli bir saygınlık kazanmayı beklemeli, ve ancak ondan sonra, ama gerçekten ancak ondan sonra B., kitabın sayfalarını karıştırmaya heves edebilir.

Ama bu işe hemen başlamaz. Londra'nın, düşeslerin alışverişlerini yaptıkları en soylu caddesinde bulunan kitapçısına gider. Kitapçı dükkânının sahibini iyi tanır, onun en iyi müşterilerinden biridir. Bu kitapçı bazen ona kendiliğinden onu ilgilendirebilecek bir kitap gönderir, ve B. bu kitaba sahip olsa bile yeni geleni asla geri göndermez. Ancak yeğlediği şey, özellikle düşünce dünyasında yaşamaya başlamasından bu yana, kitapçıya kendisinin gitmesidir. Şu ya da bu kitabı çıkarttırır, sıkıntıyla ve gösterilenlere bakmaksızın geri çevirir ve ondan sonra zafer kazanmışçasına bir edayla 14 günden beri herkesin sözünü etmekte olduğu kitabı ister. Kitabın tahmini adını söyler, yazarın adını tam olarak bilmez; bu türden günlük ünlüler, atalardan oluşma kuşaklara dayanmadıkları sürece, çok fazla onurlandırılmamalıdır. İstediği kitap çoğu zaman kitapçının önüne koymuş ve kendisinin de küçümseyerek itmiş olduğu kitapların arasındadır. Kitapçıya bunu hissetirmemek, belli bir incelik gerektirir. Çünkü B. ne istediğini bilir ve bunun fark edilmesini ister.

Böylece kitabı önemsemiyormuşçasına koltuğunun altına sıkıştırır ve onu Bentley marka arabasının minderli koltuğuna fırlatır. Evine vardığında, duvarlarında atalarının resimlerinin asılı olduğu görkemli ve kocaman bir odada kitabı büyük bir oval masanın üstüne koyar; masada bütün yeni yayınlar, geçmiş ayların eleştirmenlerin gözünde özel bir lutfa nail olmuş kitapları vardır. O masada yeni kitap, kendisiyle eşit düzeyde olanlar arasındaki yerini alır ve masada asla başka bir şeye rastlanmaz. Her şey, pırıl pırıl yepyenidir ve eski bir eserin Pazar gazetelerinin çabası sonucu yolunu şaşırıp buraya gelmiş olan bir yeni basımı insanın gözüne çok uygunsuz gözükebilir. Böylece B., moda olan bir kitapçıyı atalarının arasına getirmeyi başarmıştır. *Onların* onun burada sahip bulunduklarını bilmelerine olanak yoktur; bu, B.'nin onlara göre tek üstün yanıdır ve gururlu olduğu anlarda bunu onlara hissettirir de.

İşte şimdi modern yaşamın başyapıtları arasından seçimini yapabilir. Heyecanlanmaya yatkındır, ama gerçekten beğenmediğini övmekten hoşlanmaz, çünkü o da kararına bir onur payı biçer. An gelir, yeni edindiği kitabı kararlı bir tavırla eline alır. Bunu hızla, her şeyi yaptığı gibi, bir yırtıcı kuşun soğukkanlı hareketiyle yapar. İçinde yan cümlelerin bulunduğu kitaplar daha en baştan ayıklanır. B.'nin bu konuda kartal gibi bir bakışı vardır ve acıma tanımaz. Ancak konu da biraz olsun önem taşır. Kendisiyle bağıntılı olmayan her şey, ona gerçekdışıymış gibi gelir. Onun istediği, gerçektir; yalan söyleyen yazarların maskelerini hemen indirir.

Kimi zaman onun içyüzünü anlayan yazarlarla karşılaşır. Bunu çok çabuk yaptıklarında, onlardan etkilenir. Ama son tahlilde yine de daha ilk hamlede kendisine teslim olacak bir sayfa arar. Eğer o sayfanın konusu kendisiyse ve açtığı ilk sayfayı bir bakışta kavradıysa, artık okumayı sürdürme gereğini duymaz. Bir başyapıt keşfetmiştir, kendi başyapıtını, ve o andan başlayarak bunu herkese söyler.

İnsanın umut bağladıkları, hep yanlış insanlardır, ve insan bunu bilseydi eğer, bir an bile daha fazla yaşayamazdı. Neyse ki araya hep insanın karşılarında onlara umut bile bağlamadığı kadar masum olduğu

başkaları girer. Böylece de yaşam beklenmedik, şaşırtıcı yollarda sürüp gider.

İnsanlığa karşı onun mitlerine duyulan açlıktan daha derin bir saygı göstergesi yoktur, ve insan yüreğin dayanabileceğinden fazlasını okumuş ise eğer, bu besinin gizli gücüne umut bağlayabilir.

Cehennemin icadı, en korkunç şeydir, ve insanın bu icadın ardından insanlardan hâlâ nasıl iyi bir şeyler bekleyebildiğini anlamak güçtür. Çünkü insanlar *artık* hep cehennemler icat etmek zorunda kalmayacaklar mı?

Her şey, "ben"den daha iyidir, ama onu nereye koymalı?

Büyük üzüntüsü: Kendini daha önce yaşamın en küçük belirtisine açmamış oluşu. Büyük üzüntüsü: Burnu büyüklükle geçen onyıllar.

Yorumcunun büyüklenme çılgınlığı: Yorumuyla kendini eserden daha zengin hissetmesi.

Ne demek bu: İnsan daha iyi olmalı? — Daha açık, daha hoşgörülü mü? Bu, gerçekten de daha iyi midir? Daha açık mıdır? Evet. Daha bir bütün müdür? Pek değil. Daha mı huzurlu? Bilemiyorum.

Bazen kafamı içinde yerleşmiş olan her şeyden temizlemeyi ve orada hiçbir şey olmamışçasına, düşünmeye baştan başlamayı istediğim oldu.

Şimdi artık bunu istemiyorum. Kafamdaki nüfusun varlığını tanıyorum ve onunla geçinmeye çalışıyorum.

Belki de bir küçükkentli olmuşumdur.

Bir İtalyan gazetesinde kısa süre önce 100 yaşında ölen bir rahibeye ait bir haber okudum.

Rahibe daha önce, 17 yaşında bir genç kızken de ölmüş ve tabutu da çivilenmiş, ama kız kardeşi tabutun tekrar açılmasında ısrar etmiş. Bunun üzerine kız kendine gelmiş ve doğrulmuş. Bu mucize, onu rahibe olmaya ve yaşamım Tanrıya adamaya yöneltmiş. Böylece ilk ölümünün ardından daha 83 yıl yaşamış.

İnsan aslında çok büyük bir varlık, ne kadar büyük korkular duyabiliyor, korkuyu bilebiliyor, koruyabiliyor ve onu hiç unutmadan onunla birlikte yaşayabiliyor.

1959

PASİFİKTEKİ bir adada kısa süre önce bir atom patlamasının onuruna son kez insanlar yendi.

Herkes yemek yerken kendine bakmak zorunda olmalı.

Belli bir yaştan itibaren herkesin sözü ağırlık kazanır ve hesaba katılır. Kendini esirge bu ağırlıktan.

Delilerin değerli cümleleri.

Yıllar boyu sürdürülmüş bir çalışmanın yıpratıcılığı. Bu çalışma, ancak ondan yaşam çekilip alındığında doğru olabilir, o zaman çalışma zayıflamak ve sertleşmek zorundadır. Çalışma ne kadar zorlayıcı olursa, içinden de o kadar çok şey çıkar.

"Yaşamımın eseri" sözünü duyduğumda, insana aykırı bir çileciliği düşünüyorum.

Bir kitap daha, daha büyük bir kitap daha mı? Şişirilmiş bin sayfa mı? Nasıl bir sıraya sokmaktasın kendini? Ve daha önce var olan her şey daha iyi değil mi?

Yorma kendini, çünkü hepsinin yeni baştan düşünülmesi gerekecek.

Hiçbir zaferin göz kırpmadığı noktada güce ilişkin gerçek duygu.

Harcanmış onca yüceltme.

İçinde yaşadığı askeri hastane, yıkıntılar altında kalmış ve ağır yaralı bir sürü kitabın arasında.

Çalışkanlık hoşuma hem gidiyor hem de gitmiyor, günün ve gecenin saatlerine göre. Geceleri tutku düzeyinde bir çalışkanlık içersindeyim, ta sabahın ilk ışıklarına kadar, gündüz vaktinde ise yine tutku düzeyinde bir tembellikteyim.

İnsan pek çok niteliği inatçılıktan ötürü geliştirir. Ve o nitelikler can sıkmaya başladıklarında, artık onlardan kurtulunması olanaksızdır.

Her insan sınıflandırmalarıyla kendini mutlak anlamda ele verir.

Zaman zaman kendini isabet almış gibi hissetmek, başka deyişle kendini hiçbir şeyden haberleri olmayanların bakışlarıyla görmek önemlidir.

Her insanın bütün öteki insanları kendi kötü niteliklerinden ötürü suçlamasından bıkıp usandım!

Kimi zaman bitirmenin bir tür kendine özgü amaca dönüştüğünü düşünüyorum. Başlarkenki hedefleri anımsıyorum; gerçek bir şeyler yapmaya yönelik güvenimi düşünüyorum. Ben onlar üzerinde çalışırken, dünya bin kat daha fazla yıkımla doldu. Bu *frenlenmiş* bir yıkım, ama bir fark yaratır mı?

Ya beni, sanki dünyanın koruyuculuğuna atanmışım gibi, her yıkıma karşı çıkmaya sürükleyen bu gözü dönmüşlük nedir? Kendim, yakınları birbiri ardına ölen, en kendinden saydığını bile hayatta tutmayı başaramayan zavallı bir yaratıktan başka bir şey değilim, her yanımda karaya oturan gemiler ve çaresiz çığlıklar var!

Bu sarsılmaz karşı koyuşla kime yararım dokunuyor ve kime hizmet edebiliyorum?

Geride bu karşı koyuştan başka bir şey kalmadı. Yeni insanlar kayıp gitmekte, yeni sözcükler ve konuşmalar unutuluyor, eski henüz canlı, yıkım ne zaman ona da saldıracak? Hiçbir şey kalmayacak geride, ve ben hâlâ burada olacağım —ilk kez ayağa kalkmış bir çocuk—, ve olanca gücümle haykıracağım: Hayır!

Biri, hiçbir şeyden pişman olamadığını söylüyor. Bir Tanrı mı? Yoksa bir taş mı?

Yüreğinin ona diş geçirmiş herkesten kurtulduğunu düşlüyor: Ansızın onu kusursuz işler durumda elinde tutuyor.

Not ettiği her sözcük ona güç veriyor. Ne olursa olsun, isterse hiçbir şey olmasın, sadece not etmesi ona güç veriyor.

İnsanın kendisiyle konuşması neden bunca iyidir? — İnsan kendisinden hiçbir şey istemediği için mi? İçinde bir kin barındırmaksızın nefrette çok ileri gidebildiği için mi? Delice cesur olduğu ve bu yüzden kimseyi tehlikeye sokmadığı için mi? Başkaları üzerine, zaten içinin derinliklerinde saklamakta olduğu bir şey öğrendiği için mi? Kendi büyüklenmesine, onu ucuz bir oyuna dönüştürmeksizin yaklaşabileceği için mi? Böyle yaptığı için böbürlenmeksizin, gerçeğin ta içinde olduğu için mi? Ne rica ettiği, ne de zorladığı ve dengeli olduğu için mi?

Başka yüzleri anımsatan yüzlerin gittikçe çoğalması: Dolup taşmış olan bir yaşamın kendi kargaşasının üstesinden gelmeye çalışması.

Dünyanın sevilen parçaları ve yanlış oluşturulmuş, insanın tiksindiği bütün.

Birinci olmaktan daha hüzünlü bir şey yoktur, meğer ki insan gerçekten öyle olsun ve daha önce oraya kimse varmasın.

Her şey yanlış örnekten bağımlı, insanların yanılgıları örneklerini herhangi bir anda rasgele seçmelerinden ve bir daha onlardan kopmamalarından kaynaklanıyor.

Her zaman son noktaya kadar acele edilmemeli. Çünkü arada bulunan pek çok şey var.

Memurlar, Jüpiter gibi fırtınalar koparacaklardır.

Elimde kurşun kalemle Almanca sözcükler yazdığımda ve çevremde herkes İngilizce konuştuğunda kendimi evimde hissediyorum.

Kitle ve İktidar'ın elyazısı metni, dün Hamburg'a gönderildi.

Kitle üzerine bir kitap yazmayı ilk kez 1925'te, yani otuz dört yıl önce düşünmüştüm. Ama gerçek tohum daha önce, Frankfurt'da, Rathenau'nun ölümü nedeniyle düzenlenen bir işçi gösterisinde atılmıştı; o sıralarda on yedi yaşındaydım.

Nereden bakarsam bakayım, bütün yetişkin yaşamımın bu kitapla dolu olduğunu görüyorum; İngiltere'de yaşadığımdan, yani yirmi yılı aşkın bir süreden bu yana ise, bazı trajik duraklamalar da olsa, hemen yalnızca bu kitap üzerinde çalıştım.

Kitap bunca çabaya değer miydi? Bu yüzden başka çok sayıda eser kaçırdığım söylenebilir mi? Nasıl yanıt verebilirim ki buna? Ben, yaptığımı yapmak zorundaydım. Ne olduğunu hiçbir zaman kavrayamayacağım bir zorlamanın altındaydım.

Bu kitaptan, ortada henüz niyetten başka bir şey yokken söz etmeye başladım. Kendimi daha sıkı bağlamış olmak için kitaba başladığımı çok iddialı bir biçimde duyurdum. Beni tanıyan herkes bitirmem için zorlarken, ben kitabı doğru bulduğum zamandan bir saat önce bile bitirmedim. En yakın dostlarım yılların akışı içersinde bana olan inançlarını yitirdiler, çalışma çok uzun sürdü, bu yüzden onlara kızamadım.

Şimdi ise kendi kendime, bu yüzyılın boğazına sarılmayı başardığımı söyleyebiliyorum.

Bir kez alınmış bir karara ilişkin umursamazlık, sanki onu bir başkası almış gibi.

İnsan, kendini ansızın sınırlanan zamanının değerliliğiyle yüceltir, ama ancak eğer daha önce âdeti kendine çok zaman tanımak idiyse. En büyük zenginliğinin yetersizliği, ansızın onu çok daha önemli kılar — sanki şimdi gerçekten her şeyini bağışlamıştır da, bir dilenci gibi kendi kalıntılarının konuğu olmuştur.

1960

DAVANDAN ÖYLESİNE eminsin ki, insanlar aklından kuşku duyabilirler. Ancak gürültü üstüne çökmediği sürece bu güvenin zarar verici olması gerekmiyor. En zoru, kendi eserinden dışarıya süzülebileceğin bir delik bulmak. Böyle yapmakla, yeniden senin tarafından ırzına geçilmemiş özgür ve kuralsız bir dünyada olmak istersin. Bütün düzenler acı vericidir, ama en acı çektireni insanın kendi düzenidir. Her şeyin doğru olamayacağını bilirsin, ama yine de kendi kurduğunun yıkılmasına izin vermezsin. Gerçi onun altını oymayı deneyebilirsin, ama böyle bir durumda sen de onun içinde olursun. Dışarıda ve özgür olmak istersin. Bir başkası olarak, kendi kurduğuna karşı korkunç bir saldırı kaleme alabilirsin. Ama istediğin, onu yok etmek değildir. Sen, yalnızca kendini değiştirmek istersin.

Montaigne'nin en güzel yanı, acele etmemesidir. Sabırsız eylemleri ve düşünceleri bile ağır ağır işler. Kendine duyduğu ilgi, sarsılmaz bir ilgidir, kendi kişiliğinden hiçbir zaman gerçek anlamda utanç duymaz, bir Hıristiyan değildir. Gözlemlediği her şey onun için önemlidir, ama asıl tükenmez kaynak kendisidir. Bu ona, kendinde kalmaya yönelik bir tür özgürlük kazandırır. O, kendini hiçbir zaman yitirmeyen bir konudur ve kendini hep elinde tutar. Hiçbir zaman gözden kaçırmadığı o tek yaşam, akışını gözlemleri kadar ağır bir tempoyla sürdürür.

Montaigne'nin yamyamlar üzerine yazdığı ve bugün okuduğum bölüm, yeniden onu çok tutmama yol açtı. Montaigne'nin insanlığın her türüne yönelik, bugün yaygın olan ve dahası bir bilim düzeyine çıkarılmış bir açıklığı var, ama o, buna *daha o zaman*, kendini bağnaz bir biçimde haklı gören bir çağda sahipti. Montaigne bu bölümde savaşçı cesaretinin kendi çevresince herhalde pek önemsenmemiş

erdemini över. Brezilyalıların cesaretlerine hayranlık duyarken, şu soruyu sorar gibidir : "Peki bizler gerçekten cesur muyuz? Nedir bizim cesaretimiz?" Düşmanlarının eline düşmüş yerli kurban, ona göre Cato'nun özelliklerini taşır. Ondan daha çok saygı duyduğu biri yoktur: Ona bir örnek olarak değil, fakat kendisinin her zaman yoksun kalacağı bir ulaşılmaz olarak saygı duyar. Çünkü yıldızlar arasında kendimize, aşağı çektiklerimiz de vardır, yüksekliklerinden ötürü asla el uzatamadıklarımız da.

Montaigne bu noktada, yaklaşık iki yüz yıl sonra Rousseau'da yeniden karşılaştığımız vahşinin resmini çizer. Ancak Rousseau'da bu, Lykurgos'un Isparta'sındaki gibi, bir tür zorlanıma dönüşmüştür.

Saray maskarası, her şeye sahip olanın yanında en aza sahip olan biri. O, efendisinin gözleri önünde sürekli olarak bir tür özgürlük gibi eylemde bulunur, ama sonunda yine de onun elindedir. Efendi, her türlü bağdan sıyrılmış olanın özgürlüğünü *görür*, fakat o kişi kendisine ait olduğundan, sanki onun özgürlüğü de kendisine aitmiş gibi hissedebilir.

Anlamlı acılar: O zaman her acının kendi somut anlamı olurdu, ancak belli bir anlama gelebilirdi, ve ortadan kaldırılması onu taşıyanın davranışına bağlı olurdu. Ama acının aşılması zor ve hep insanın daha bir iyileşmesi anlamına gelirdi. Böyle bir durumda acılar, uyarılar yerine uyarıcılar olurlardı. En çok acı çeken, doğru davrandığı takdirde, en ileri giderdi: Onun iyileşme kürü, kendi keşfi ve edimi olurdu.

Yalnızca yapılardan oluşmaktasın. Geometrik mi doğdun, yoksa zaman seni ele geçirip kurtulunması olanaksız geometrik biçimlerini almaya mı zorladı? Büyük sırrı artık bilmiyor musun? Yani *en uzak yolun* sırrını?

İnsana bütün bir yaşam boyunca egemen olmuş düşünceleri, bir daha ancak düşlerde yükselebilecekleri kadar derinlere batırmak, mutluluk verici olurdu.

Hayranlık duyduğum düşünürler arasında Hobbes ve de Maistre de var. Böylelerinin korkunç olanı *söyleyebilmelerine* hayranlık duyuyorum. Ancak onlara egemen olan korku, kendi kendilerini büyütmelerinin aracına dönüşmemeli. Hobbes'un ve de Maistre'nin adlarını bundan ötürü veriyorum: Birbirlerinden onca farklı oluşlarının yanı sıra, düşünceleri yüzünden başlarının dönmesine her zaman izin vermediler, yaşamlarına ilişkin açıklamalarında hep sadeliği korudular. Buna karşılık onlardan farklı olan bazı düşünürler, korkuyu sanki böylece bir zafer kazanabilirlermişçesine, âdeta şehvetle insanlığa uygularlar. Korku, onlar için her şeyi kendilerinden uzak tuttukları bir kırbaç yerine geçer. "Büyüklük" onlar için hayranlık kaynağıdır, ama bununla hayvani büyüklüğü kastederler. Nietzsche de onlardan biridir, onun özgürlüğü, doğasının iktidara yönelik ve sonunda onu yıkıma sürükleyen tutkusuyla kötü bir karşıtlık oluşturur. Onun pek çok cümlesi, tıpkı ilkel bir despotunkiler gibi, beni iğrendirir. De Maistre, daha da korkunç olan şeyler söylemiştir. Ama o, bunları bir tür şehvetle değil, dünyada, dünyanın bir aracı olarak zaten var oldukları için söyler. İnsanlar karşısında içtenlikle korku duyan düşünürler de ötekilerin hepsi gibi bu korkunun kurbanıdırlar ve gizliden o korkuyu kendi yararlarına kullanmaya çalışmazlar. Dünyanın durumunu çarpıtmazlar, o durumun içinde kalırlar ve hissettikleri korkuya en yenik düşenler de kendileridir. Düşüncelerinin yarattığı direniş, sağlıklı ve verimlidir. Ötekiler, deyiş yerindeyse, dünyadan kendilerine doğru sıçramak için kendilerini tehlikeli ve görkemli gösterirler. Bu yüzden söyledikleri, son sözcüğüne kadar sahtedir ve ancak onları insanlığın elinden saygınlığını ve umudunu çalmak amacıyla kullananlar için yararlıdır.

De Maistre, savaş üzerine cümlelerinde doğru sorular sormuştur. Bu, önemli bir şeydir. O soruları sofuca cümlelerle yanıtlamamıştır. Bu, daha da önemlidir. Sonunda yine de bulabildiği yanıtlar gerçi kendine özgü dile getirilmiş yanıtlardır, ama zamanımızın bazı deneyimler edinmiş insanına salt alay gibi gelirler. Savaşa *karşı* de Maistre'nin bu cümlelerinden daha etkili bir kışkırtma bulabilmek güçtür.

Çok fazla sayıda insanın arasında kendine düşünebilecek huzuru yaratmak, olağanüstü bir duygu. Her şeyden önce bu bağlamda hedeflenen belli ölçüdeki tekilleşme, çaba gerektirir; insan kolay kolay yalnız kalmaz, ve sonunda kendine öyleymiş gibi geldiğinde, bunun değeri daha fazladır. İkinci olarak insan, kendisini her yandan kuşatanlara karşı belli bir hasımlık duymaktan kaçınamaz. Ama bu, ciddi bir hasımlık değildir, çünkü insan onların tümü için düşündüğü kanısındadır ve onlar için duyulan sorumluluk, hasımlığı ısıtıp sevgiye dönüştürür.

Budist olarak paranoyak: Schopenhauer'in biricikliği.

Bir Atlas olarak Burckhardt: Dünyayı içeren ve ona dayanabilen, Basel'li bir hemşeri.

İnsan, binlerce yıla dayanabilmek için sonsuz uzunlukta, hemen hiç anlamadığı cümleleri gereksinir.

Bir inancı bulmak, yürürlüğe koymak, benimsetmek ve insandan tümüyle silinene kadar yeniden ortadan kaldırmak.

Ama bunu başarabilen de inancın ne olduğunu hâlâ bilemezdi.

Demokritos'taki atomlar, kitleye ilişkin bir tasarım yapısındadır. Doğa kuramları arasında en üretken olduğunu kanıtlayan, Yunanlılarca geliştirilen doğa kuramının kökenini göze görünmeyen ve en küçük birimlerden oluşma bir kitle saplantısına borçlu olması, dikkate değer bir durum.

Kendimi pek çok bakımdan Demokritos'a yakın hissediyorum; bazı cümleleri sanki ta benim içimden gelme gibi. Onunkiler yerine Aristoteles'in tüm eserlerinin bize kadar gelmiş olması bir talihsizlik. Aristoteles'in düşünce dünyası bana ne kadar da düşmanca! Onu nasıl da istemeyerek okumak zorunda kalıyorum! Demokritos, çokyönlülükte ondan hiç de aşağı kalmıyordu, merakı, Aristoteles'in duyduğu meraktan hiçbir bakımdan daha az değildi. Ancak Demokritos, bir koleksi-

yoncudur ve iktidara saygı duyar; Sokrates'in kılı kırk yaran tutumu da onun iliklerine kadar işlemiştir. Demokritos, Atina'dan uzak yaşamıştı: Bu, onun için iyiydi. Belki de yalnız yaşayan kişinin dürüstlüğüne aşırı ağırlık tanıdı. Yalın bir kendini önemseme duygusu, Demokritos'u ayakta tutar, ancak bu kendini önemseme, Demokritos'un bir şeyle ilk kez karşılaştığı büyük düşüncelerinden hiçbirine damgasını vurmamıştır. — Bu düşünürün uğruna bütün bir Aristoteles'i feda edebileceğim özel bir saptaması vardır; o saptamada, Pers İmparatorluğuna sahip olmaktansa tek bir açıklama bulmayı yeğleyeceğini dile getirir.

Görevleri zaman zaman belli sözcükleri yürürlükten kaldırmak olan akademiler kurulmalıydı.

Onun için, sanki bütün pencereler sonsuzluğa açılıyormuş gibi. — Ama dışarıdaki bir pencereden herhangi bir yerin içine baktığında, kendini sanki sonsuzluktan gelip yaşama yerleşiyormuş gibi hissediyor.

Beni yaşayan insanlar ve edebiyattaki kişiler ilgilendiriyor. Bunların kesişmesinden ise nefret ediyorum.

Evrensele atlamak o kadar tehlikelidir ki, insan onu, hep aynı noktadan olmak üzere, tekrar tekrar denemek zorundadır.

Kitaplar olmazsa hazlar kurur.

Bazı sözcükleri düşünmek ve onları kendi kendine yinelemek, iyi bir şeydir. Yalnızca "Tanrı" gibi sözcüklerin yinelemenin bu en yoğun noktasına varmış olması ise iyi bir şey değildir. — Marakeş'te "Allah" diyenler, beni bu konuda uyardılar, ve şimdi ben de dilin türlü görkemlerine aynı hizmeti vermek istiyorum.

İnsan şimdi her yönde gittikçe daha çok isteyebilir. Bütün hedefler sanki sonsuzluğa kaymış gibi, ama buna rağmen erişilebilir gözüküyor.

Her şey, ancak tin aracılığıyla, ama yalnızca tin aracılığıyla kazanılabilir. Fakat burada tin ile belirtilmek istenen, sadece maddi şeylere giderek çok daha az ihtiyaç duyan, yalıtılmış bir etkinlik biçimidir. Bu bağlamda, belli bir tarzda, belli bir yönde düşünmek yeterlidir. Yanılmazlık, bu çileci düşünme biçiminin doğası gereğidir. Bu düşüncenin sağladığı güç, dinsel yapıdaki devletlerde dinsel danışmanların bir zamanlar sahip oldukları güçle karşılaştırılabilir. Böylesi, yönlendirici bir güçtür, ama gölgede kalmaktan hoşlanır ve dolaysız kişisel bir gösterişi gereksinmez.

Gösteriş, yıkım anı için saklı tutulmuştur.

Öyle sanıyorum ki *Dönüşüm* için bir anahtar buldum ve kilide soktum, ama onu çevirmedim. Kapı kapalı, içeri girilemiyor. Bu iş daha epey uğraş gerektirecek.

Dört veya beş sözcük çevresinde düşüncenin düzenlenmesi yine de bir anlam taşıyabilir, çünkü belli bir devinim alanı bırakır. Korkunç olan tek bir sözcüğün mistikleridir.

Yazınsal bir kimliğin inceden inceye işlenmişliği, bende hayranlık uyandırmasına karşın, bu zamanın bir ürünü olarak bir çelişki yaratıyor: Bana böylesi, sanki kendi kendisini aşırı beğeniyormuş gibi geliyor. Yazarın ona hak ettiği tekmeyi atabilmesi için o kimliğin de bunu herhangi bir noktada hissedebilecek konumda olması gerek.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile bazı yazarlar için soluk almakla ve kristalleri parlatmakla yetinmek olasıydı. Ama bugün, ikincinin ardından, gaz odalarının ve atom bombalarının ardından, en tehlikeli ve en aşağılanmış konumundaki insan var oluşu daha fazlasını gerektiriyor. Yapılması gereken, ruhu ve elleri kabalaştıran zorbalığa dönüp

bakmak. İnsanı olduğu haliyle, katı ve kurtulmamış konumuyla yakalamak gerek. Ama bu insana umuda saldırma izni verilmemeli. Bu umut, ancak en kapkara bilgiden kaynaklanabilir, aksi takdirde ise kötücül alayla dolu bir kör inanca dönüşür ve gittikçe daha çok ve korkutucu bir biçimde yaklaşmakta olan yıkımın gelmesini çabuklaştırır.

Saatler zarifleştikçe zaman daha tehlikeli oluyor.

En güç olan şey, kendini bir kez bütünüyle gerçekleştirdikten sonra sınırlayabilmek. Kendini gerçekleştirenin bunun ona özgü olduğu yanılsaması, hep boş kalanın kendinden duyduğu hoşnutluk kadar yanlıştır. Hem en korkunçla, hem de en iyiyle uğraşmak zorunda kalmış olan, yeniden başlangıçtaki gibi yalınlığa dönmelidir. Öteki alanlarda kazandığı düşünceleri kendi özel durumu için kullanmamalı, onları insanlara bırakmalı ve kendini onlardan çözmelidir.

Gerçek bir hoşnutsuzluk duymaksızın esere yabancılaşmak. İnsan ne olduğunun farkına varmaksızın eseri okur. Eserden, sanki batan bir güneşten gelircesine, bir serinlik yayılır.

İnsanın yaşamış olduğu kentler, öldüğü kentin mahallelerine dönüşür.

Şimdi yine okunmamışların denizine dalıyor, sonra öksürerek ve gençleşmiş olarak yüzeye dönüyor, sanki Poseidon'un üç çatallı kargısını çalmış gibi de gururlu.

Brecht'te Galileo'nun yadsıması, beni *Süresi Belli Olanlar*'daki Elli'nin yadsıması konusunda uyardı. Bu, zaman kazanmak için girişilmiş, ama tehlike altında olanın gerçek düşüncesinde hiçbir değişikliğe yol açmayan bir yadsıma. Elli, daha katı düşünülmüştür ve yoluna da devam eder: Çünkü daha hakikate yönelik tutkusuyla neden olduk-

larını görmek zorundadır. Brecht'in daha önce tasarlanmış Galileo'su ise henüz hiçbir şeyi umursamaksızın kaz kızartmasının tadını çıkartabilir. Onda bütün bir boyut, bugün bizler için en önemli niteliğini kazanmış olan boyut eksiktir. Yalnızca benim bildiğim, sarsıcı bir hakikat üzerinde ne gibi bir hakkım olabilir? Onu ne pahasına olursa olsun zararsız kılmak görevim olmaz mı? Bu hakikatin zararsızlaştırılması ve eritilmesi özellikle bende, yani onun taşıyıcısında başlamak zorundadır.

Böylece hakikatin katmerli bir ağırlığı olmaktadır. Bulmak ve kabul ettirmek, bu ağırlığın sadece *bir* yüzüdür, ikincisi, yani sorumluluk yüzü ise bununla karşılaştırılamayacak kadar daha ciddidir.

Aksi takdirde engizisyon sorumlularına daha önce yarı yarıya yitirmiş oldukları hakları dolaylı biçimde geri verilmiş olur. Galileo, yadsıdığı için sorumlu değildir, çünkü daha sonra *Discorsi*'yi yazmıştır. Ama yine de sorumludur, çünkü *hiçbir şeyin farkında olmaksızın* kazını yiyebilmektedir: Gelecek, onun için körleşmiştir.

Ansızın bütün inançlar son buldu. İnsanlar arasında sonsuz bir mutluluk duygusu yayıldı. Herkes yorgunluktan yere düşene kadar kendi kendisiyle dans etti. Sonra herkes, başkalarından belli bir uzaklıkta olmak üzere, yeniden ayağa kalktı. Güneş, daha güçlü parlıyordu. Ama hava incelmişti. Deniz, anlaşılmaz olmuştu.

Ölüler için yakınma, yeniden canlandırmayı amaçlar, yakınmanın tutkusu *budur*. Yakınma, bu başarılana kadar sürmelidir. Ne var ki, çok erken kesilir: Yeterince tutku yoktur.

Öldürmeyi kendine yasaklayanın sonunda her türlü özgür kararında engellenmesi olasıdır. Ama bütünüyle donup kalsa bile: Öldürmemelidir.

Kendi sözcüklerinden nasıl da korkuyor! Söylediklerinin onun üzerinde öyle bir gücü var ki, bir daha onu bırakmıyor. Söyledikleri,

onda yol açtığı ilk akut acı evresinin ardından bir yana uzanıp pusuya yatıyor. Sonra yeniden ayağa fırlıyor, kesinlikle fırlıyor ve sanki henüz söylenmişçesine, ona saldırıyor. Kendi sözleri güçlerine ancak o onları *duyduktan* sonra kavuşuyor. Sözler ondan çıkıyor, ama sanki bir yabancıdan geliyorlarmış gibi oluyor. Sözlere tamamen teslim oluyor, bir kaçış olanaksız, fakat zaten onlardan kaçmak da istemiyor. Çoğu kez kendini onların tam ortasına atıyor, sözcükler sağdan soldan üzerine yağıyor, en sevdiği, kendini onlara sağanaklarında teslim etmek. Sözcükler onda bir kaosa yol açmıyor, ama güçlü ve belirgin acılar yaratıyor. Ne dediklerini, çok karanlık da olsa, kavrıyor, nereden geldikleri ise onun gözünde bir bilmece.

Birisi, sonunda ondan kurtulmak için doğal olarak yanıt verilene kadar yaltaklanıyor. Kendi şöhreti için bu yanıtları temel alıyor.

Aslında her ün bir aldatmacadır. Bazen arkasında yine de bir şeylerin bulunduğu görülür. Ne büyük sürpriz!

Her yaşamda, birinin beslenmek için kullandığı ölüler bulunur. Duyarlı, iyi, kaba, kötü insanlarda — her yerde kötüye kullanılmış ölüler vardır. Birisi, kendisi hakkında bunu bilen bir yaşama nasıl dayanabilir? Ölülerine kendi yaşamını ödünç vererek, o yaşamı asla yitirmeyerek ve o ölüleri ebedi kılarak.

Ben bir yazar değilim: Çünkü susamıyorum. Ama içimdeki çok sayıda tanımadığım insan susuyor. Onların patlamaları beni bazen yazar yapıyor.

Rastladığım her inançlı kişiye, eğer gerçekten öyle biriyse, yakınlık duyuyorum. İnancını yalın bir biçimde dile getirmesi beni etkiliyor, ve bu inanç insanı güldürecek kadar saçma olduğunda, beni daha fazla etkiliyor.

Ama o kişi, şu anda dünyaya sahip olan bir inancın üyesi olmamalı. Çünkü ardında muzaffer bir kilisenin gücünü duyumsadığım anda,

inanan kişinin kendini bu güçle örtmeye, onu korkutmak ve dehşet saçmak için kullanmaya çalıştığını fark ettiğim anda, içim tiksintiyle ve dehşetle doluyor.

Acaba beni etkileyen inanç mı, yoksa sadece yenik düşmüş inanç mı?

Üzüntünün içinde her zaman kendini hazırlamakta olan bir şey vardır, ama bunu söylemenin insana hiçbir yardımı dokunmaz.

Benim üzüntümün hiçbir kurtarıcı yanı yok. Çünkü ölüme karşı hiçbir şey yapamadığımı hep çok iyi biliyorum.

Ataraxia mı? Yani umursamazlığı mı öğrenmek? Üstelik insanın en zayıf olduğu noktada? Özellikle o noktada insan onu hiç öğrenmemeli!

Düşlere ancak dokunulmamış ve bütün olduklarında, bir giz niteliğiyle katlanabilirim. Düşler öylesine yabancıdır ki, insan onları ancak çok ağır anlayabilir. Başkalarının düşlerini sadece parça parça kavrayabilirim. İnsan onları dikkatle ve isteksizlikle kendine alır. Onları hemen yorumlayan delinin vay haline, çünkü o zaman onları yitirir ve bir daha asla eline geçiremez, düşler onun gözünde daha yeşeremeden solup gider.

Öte yandan insan asla birbirine ait olmamış düşleri de birbiri üstüne yığmamalıdır. Düşler, gerçekliğe yansımalarıyla kanlanırlar. Düşün gerçekleşmesi her şeydir, ama alışılagelmiş yorumcuların düşündüklerinden farklı biçimde gerçekleşirler. Düş, gerçekliğin içine düşünülebilecek her biçimde, her yönden ve en çok da en az beklendiği noktadan girerek gerçekliği canlandırmalıdır. Düş, bir kuş sürüsü gibi şuraya buraya konar, havalanır ve geri döner, gözden kaybolur ve daha henüz kaybolmuşken, güneşin ışığını yeniden karartır. Düşün anlaşılamaz yanı, en anlaşılır yanıdır, ve kendine göre bir biçimi vardır, ve gerçekliğin biçimlerinin içine sızarak biçimini kendi kazanmak zorundadır, bu biçim ona dışarıdan verilmemelidir.

Yorumlanan düşlerin neden olduğu zararı ölçmek olanaksızdır. Sarsıntıları gizli kalır, ama bir düş aslında ne kadar da kırılgandır! Ka-

saplar örümcek ağlarını parçaladıklarında, baltalarında kan görülmez, ama neler yıkmışlardır! — ve aynı ağ bir daha asla örülmez. Her düşün biricikliği ancak çok az kişi tarafından sezilir, başka türlü olsaydı, onu nasıl herkese ortak bir yerde sergileyebilirlerdi?

Belki de herkesin arasında yalnızca Klee, düşe saygı göstermiştir, çünkü onu bir insanın iç dünyasında olup biten en dokunulmaz şey saymıştır.

İnsan iktidar sahiplerine yönelik acımasız bir avla uğraştıktan sonra, yeniden masum insanların adımlarına ve seslerine dönebilmesi zor oluyor. Çünkü o iktidar sahiplerinden ölesiye nefret etmiştir ve bu nefrete alışmıştır. Peki yeniden ne kadar yalın, ne kadar dikkatli, ne kadar uysal olmalıdır? Sanki insan kendi kendisini emekliye ayırmıştır ve bir ömür boyu tehlikeli canavarları avlayışının ardından şimdi çiçek yetiştirmektedir.

Ama avcı, kendisinin bir zamanlar ne olduğunu hiç unutmayacaktır ve, en azından düşlerinde, kendi kendisini avlayacaktır.

Her sözcük, kendisinin bir zamanlar ele geldiğini anımsatmalıdır. Sözcüklerin yuvarlaklığı: Bir zamanlar avuçların içinde olmalarındandır.

Kendisinden komediler ve roller geliştirmeyen bir yaşam düşünülemez. Bir budalada bile kendini beğendirme tutkusu vardır, ve insanların arasına karışmayan bir ermiş de bu kez onlar tarafından ziyaret edilir.

Herkese gülümsemek zorunda olan bir kadın; gülerek kendini en büyük kargaşalara sürükleyen, yoksullukta gülümsemesinden vazgeçemeyen, ölüm döşeğinde gülümseyen ve, onu ölmüş olarak görebileceklerin hoşuna gitmek için, gülümseyerek ölen bir kadın. — Tabutta ve toprağın altında da gülümsemekte.

Düşünmek yetmez, insan soluk da almalıdır. Yeterince soluk almayan düşünürler tehlikelidir.

İnsanları birbirlerine neyin bağladığını gerçekten bilen biri olsaydı, onları ölümden kurtarabilirdi. Yaşamın bilmecesi, aslında toplumsal bir bilmecedir. Ama onun izini süren yok.

Mistisizm: Derinliğine görmek artık tüm zamanlar için gerçekleşmiştir. O, hep aynı görme biçimidir. Olaysızdır. Kendini geri alamaz.

Gerçekten yeni olan bir şey bulmak isteyen, kendini her şeyden önce her türlü araştırma yönteminden korumalıdır. İlerde, bir şey bulduğunda, araştırma yöntemini sonradan belirleme konusunda zorlandığını hissedebilir. Ama bu, özellikle de buluşlarına daha hayattayken saygınlık kazandırmak söz konusuysa, sadece taktik bir sorundur. Özgün olayı belirleyen, mutlak özgürlük ve belirlenmemişliktir, ve ilk kez böyle davranan biri, kendi deviniminin yönünü asla kestiremez.

Sorumluluk, bu özel girişimde değil, fakat insanın bütünündedir.

Ancak ölümü tanıyan kafalarla dostluk kurabiliyorum. Ölüm konusunda susmayı başardıklarında, elbet beni mutlu kılıyorlar: Çünkü ben bunu başaramıyorum.

Hangi nedenle elde edildiğine ait hiçbir iz taşımayan bir bilgi değersizdir. Düşünenin nedeni, okurun nedeni içersinde yaşamını sürdürür. Eski bir deneyim, yüzyıllar sonra ansızın gençleşir. Aynı yıldız tekrar parlar ve aynı göze rastlar.

Karanlık, onun harflerine çöküyor, ve harfler farklı bir anlam kazanıyor. Sanki çok daha uzun bir zamandan bu yana buradaymışlar, daha doluymuşlar, daha güçlüymüşler, eskiden beri aynı geceyle doluymuşlar gibi bir görünüm ortaya çıkıyor. Birbirlerinden çözülüyorlar, sonra, güvenle ve sevgiyle, açık, fakat tükenmesi olanaksız bir yasa doğrultusunda yeniden birbirlerine ekleniyorlar. Korkuları uçup

gitmiş ve kendileri açısından hiçbir şeyden utanmaları gerekmiyor. *Günün birinde* kendilerini de böyle hissedecek olabilirler, ama o gün uzak.

Herkesin suskun olduğu bir lokal. Müşteriler, tek başlarına ya da gruplar halinde, suskun oturmaktalar ve içkilerini yudumluyorlar. Servis yapan kız birine konuşmaksızın bir liste uzatıyor, o kişi bir şey gösteriyor, kız evet anlamında başını sallıyor, isteneni o kişiye getiriyor ve konuşmaksızın masaya bırakıyor. Herkes birbirine konuşmaksızın bakıyor. İçinde konuşulmayan mekânın havası durgunlaşıyor. Sanki her şey camdan yapılma gibi. İnsanlar nesnelerden daha kırılganmış izlenimini uyandırıyorlar. Devinimlere akıcılığını kazandıranın sözcükler olduğu ortaya çıkıyor, sözcükler olmadan her şey kaskatı kesilmiş. Bakışlar tedirgin ve anlaşılmaz oluyor. Nefretten başka bir şey düşünülmediği olasılığı var. Biri ayağa kalkıyor. Ne yapacak acaba? Herkes ürküyor. İnsandan çok resme benzeyen bir çocuk ağzını iyice açıyor, ama hiçbir bağırma duyulmuyor. Annesiyle babası hiçbir şey söylemiyorlar ve onun ağzını kapatıyorlar.

Işık sönüyor, bir şangırtı duyuluyor. Işık yeniden yanıyor, ama kimse kırılmamış. Hesaplar, herkesin küçük hayvanlara olduğu kadar alışkın olduğu madeni paralarla ödeniyor. Bir kedi masanın üstüne atlıyor ve lokale egemen oluyor. O, hiçbir zaman suskunlaşmamış, çünkü hep suskunmuş.

Şimdi lokal, ölülerle canlanıyor.

1961

SÖYLENECEK OLAN, Lao-çe'nin ya da Herakleitos'un yaptığı gibi, birkaç cümleyle söylenebilmeli, ve bu yapılamadığı sürece insanın gerçek anlamda söyleyeceği bir şey de yok demektir.

Bilgi, kollarını kavuşturuyor ve savaşı kabulleniyor. O ise, teslimiyetçi bilgiden tiksiniyor, onu kusuyor. Ama düşman olarak bilgi, ona nasıl da çekici geliyor!

En korkunç insanlar: Her şeyi bilen ve buna inananlar.

Yüzlerce yıl yaşamış olan biri, tüm karmaşıklığı içersinde hâlâ kendisinin kim olduğunu bilebilir mi?

Yeniden bilebilir miydi?

Bilge'ye ilişkin *dramatik* bir karakter olası mıdır, ve nasıl olması gerekir? Dramatik açıdan bakıldıkta, bilge kişi ötekileri tanıyan tek kişi olurdu; kendinden asla söz etmeyen, kendi üzerine söyleyecek bir şeyi olmayan, dinleyerek, kulak vererek yaşayan, duyduklarıyla bilgeleşen ve duymazdan önce hiçbir şey bilmeyen, kendini her insan için üstü yazılmamış bir tablete dönüştürebilen, ama bütün öteki üstü yazılı tabletleri de, onları düşünmeksizin, kendi içinde saklayan kişi.

Drama, dönüşümü ve geri-dönüşümü bir öyle, bir böyle sergiler, ve bunların değişiminden gerilim diye adlandırılan olgu kaynaklanır.

Maskeler hem korkulara yol açmalı, hem de indirilmelidir. Çok ciddiye alınan maskeler olmaksızın drama diye bir şey de olmaz. Buna karşılık maskelerin içinde takılı kalan bir drama sıkıcıdır.

Sokak adları gizli olan bir kent, polisler ancak güvenilir bulduklarına nerede olduklarını söylüyorlar.

İnsan, bildiğinden daha fazlasını alır. Ama onları nasıl kullanır?

Üst üste on cennet ve her birinde bir öncekinden *daha güzel* konuşabilen melekler.

Bütün zorbalıkların ortadan kaldırılışını bir kuttören çerçevesinde anımsatma amacına yönelik bir zorbalık eylemi.

Çevirmen, tanıdık bir alana girer. Çevresindeki her şey çok iyi yapılandırılmıştır ve o asla yalnızlık çekmez. Bir parkta ya da sınırları çok belirgin tarlalarda devinir gibidir. Sözcükler, insanlar gibi ona bakarlar ve iyi günler dilerler. Kendisine yol gösterilir; kaybolması neredeyse olanaksızdır. Kendisine söyleneni doğru kabul etmek ve ondan kuşku duymamak zorundadır. Derinliğine görme gücü, çevirmenden esirgenmiştir. Bu noktada güvenini yitirdiği takdirde, delilik etmiş olur. Arazinin tamamı eskiden beri çok iyi belirlenmiştir.

Buna karşılık düşünürün çevresinde bir boşluk vardır. Çevresindeki her şeyi yeterince boşluk oluşana kadar kendinden uzağa iter ve ancak ondan sonradır ki bundan ötekine atlamaya başlar. Atlayışlarıyla kendi yolunu oluşturur. Zemin, sırf o üstüne bastığı için emindir, aradaki her şey kuşkudur.

İnsanın yirmi yılı aşkın bir süreden bu yana üstünde çalıştığı düşüncelerin bir başka dile aktarılması. Bu düşüncelerin o dilde oluşmadıkları için duydukları hoşnutsuzluk. Soğukkanlılıkları söner, parıltılar saçmayı reddederler. Arkalarından gereksiz şeyleri sürüklerler ve önemli olanı yolda bırakırlar. Soluklaşırlar, renk değiştirirler. Kendilerini korkak ve dikkatli bulurlar, daha önce içine dahil oldukları bakış açısı yitip gitmiştir. Bir zamanlar yırtıcı kuşlar gibi uçarlarken, şimdi ancak yarasalar gibi kanat çırpmaktadırlar. Yine bir zamanlar leoparlar gibi koşarlarken, şimdi solucanlar gibi sürünmektedirler.

Bu düşüncelerin ancak bu sınırlanmışlık içersinde, bu ölçülülük ve kısırlaştırılmışlık sayesinde anlaşılabileceğini düşünmek ise aşağılayıcıdır!

Okumanın *resmiyetinden* kaçınabilmek için, —sanki her şey nasıl okunuyorsa öyle kullanılacakmış gibi— insan zaman zaman kendini kitaplardan oluşan, artık tanımadığı için aşağı gördüğü kitaplardan ve asla tanımamış olduğu için aşağı gördüğü kitaplardan oluşma bir karmaşanın içine atmalıdır. Önyargıları karışık konuma geldiğinde, onun için umut var demektir, sonunda okumayı kolaya alabilecektir.

Herkes aynı deneyimleri yaşar: Ama bunu kimse bilmemelidir. Sırların özdeşliği. Yazgılar değişen ışıklar altında parıldar. Ama karanlıkta her şey yine aynı olur.

Kendinin suçlu ya da suçsuz olduğunu söylüyor, hep tarihlere bakarak.

Her kuşakta yalnızca biri ölecektir, göz korkutmak için.

Sıfatlar karşısında duyduğu korku yüzünden sustu.

En sıcak olan kişi, kendine betimlemenin soğukluğu konusunda hak tanıyabilir.

Yeryüzü açık bir mavi, gökyüzü ise kara, alışılagelmiş ilişkinin tersyüz edilişi: Çünkü yeryüzü bizim için karanlığın tehdidi altındaydı, güvenimiz ise mavi gökyüzüne aitti. Ama bir kez dışa açılan için dünya aydınlık, gökyüzü ise karanlık olur.

Masanın altında kör insanlar, köşe bucaklarda sağır ve dilsizler, o ise kötürüm bir dev olarak asansörde boğulur durumda. Bir kadın tavandaki anahtarı çeviriyor ve ona sözcükler yerine tavuk yemi atıyor. Adam hava almaya çalışıyor ve ağzı yem taneleriyle doluyor. Körler

haykırıyorlar, sağır ve dilsizler birbirlerine saldırıyorlar. Adam asansörü parçalıyor ve kendini odada, bir insan yumağının içinde buluyor. Görebilenler ve konuşabilenler, iyileştiği için adama övgüler düzüyorlar. Adam bir karınca yığınının içersinde uyanıyor.-

Öğlen güneşinde, Delphoi'deki bir tepede görülen bir düş.

Dünyanın en güzel, en anlamlı ve yıkılamaz yeri: Bir hizmetli elindeki çalı süpürgesiyle Kastalia'nın kaynağını temizliyor. Bir profesör öğrencileriyle birlikte Fransızca konuşarak tiyatronun akustiğini deniyor. Bir Nympha , Apollo Tapınağı'nın bir sütununa dayanmış, bir rehberin sayfalarını karıştırarak Amerikanca soruyor : "Where is Delphi?"

Katounia: Sabahın erken saatlerinde Euripus'da meditasyon yapan İngiliz tövbekâr. Koyu tenli ve zayıf, ikonalardaki sakallı bir ermişe benzeyen bir adam, dolaşanları "Good morning" diyerek selamlıyor ve onlarla Oxford ve Yunan kilisesinin ayrıcalıkları üzerine konuşuyor.

Tavernada Lord Byron, çevresinde altı reçine toplayıcısı, yandaki masada da iki papaz. Lord Byron kekeliyor ve hepsinin hesabını ödüyor.

Deniz kenarındaki küçük kilisede Johanna yortusu. Küçük ekmek lokmaları dağıtılıyor. Bir yunus balığı, birbirlerini öpmekte olan inananların biraz uzağında havaya sıçrıyor. Euripus'un üzerinde, uzaklarda Parnas sıradağları görünüyor.

Hıristiyanlık, en mahrem yüzüyle uyumakta olan Tanrıları yanlış yorumladığı noktada görünüyor. Katounia'daki incir ağacı Rumca konuşuyor.

Her inancın bir öncekini körü körüne içermesi, hiçbir bakımdan onunla ilinti kurmaması ve böylece onu, sanki açıkça gözünün önünde bulunduruyormuşçasına, daha iyi koruması.

Isırıklar içersinde bütün yüzyıllar boyunca yuvarlanıp durmuş bir yürek.

Yaltaklanan şeytanlardan oluşma bir cehennem.

Geç kalmış tepkiler: Bir adam hep yanlış insanla konuşuyor, çünkü artık orada bulunmayan, daha önceki birine sesleniyor. Söyleyeceğini doğru zamanda söyleyemiyor, çünkü ne anladığının farkına ancak çok geç varıyor. — *Kaymış Adam*'ın karakteri ve nelere yol açtığı.

Bazen, artık hiçbir şey göremez olduğunda, *siste* geçirdiği bir saat onu kurtarıyor.

Bütün yaşadıkları boşunaydı: Müsrifin Karma'sı.

En iyiyi arıyor, çünkü kendisi için arıyor. Başkaları için daha az iyi de yeterli olabilir. Kendini bir gözetmen olarak atanmış gibi hissediyor ve ayrıcalığını olumsuz tavır takınma ve sertlikle destekliyor. Başkalarının kendi işlerine harcadıkları çabayı o sınamaya harcıyor. Kendi sınamadığı her şeyi değersiz sayıyor. Yalnızca gözüne çarpan şeyler değerli olabiliyor. Pek çok şeyi bir yana bırakıyor; onun gözüne çarpmadığına göre, dağılıp gitmesini yeğliyor.

Denetçinin giysileri içersinde görkemli bir biçimde doğruluyor ve uyarı ıslıkları çalıyor. Yeter ki seçkin bir havayı nasıl içine çektiği ve ardından da yüksek toncuklar biçiminde nasıl yeniden dışarıya verdiği başkalarınca görülebilsin!

Herkesi, sanki onu daha önce yüz kez görmüş, ama yine de ilk kez görüyormuş gibi görmek.

Ölüm sırasında katiline dönüşen ve onun sesiyle yardım çağıran kurban. (Ramayana)

Ruhun mekânı olarak beyin değil, kulak. (Mezopotamya)

Aydınlatan ve *düzen yaratan* kafalar. Uçtaki örnekler olarak Herakleitos ve Aristoteles.

Aydınlatıcı düşüncenin yıldırıma benzer bir yanı vardır, hızla çok geniş alanlarda devinir. Her şeyi bir yana bırakıp, aydınlatmazdan önce kendisinin de tanımadığı bir şey üzerinde odaklanır. Etkinliği, düşmesiyle başlar. En alt düzeyde de olsa bir yıkım, bir korku yaratmadan insanın gözünde bir biçim kazanmaz. Tek başına aydınlatma, aşırı sınırsız ve biçimden aşırı yoksundur. Yeni bilginin yazgısı, düşme yerinden bağımlıdır. Bu tür yıldırım için insanoğlu, henüz büyük bölümüne el değmemiş yeryüzüdür.

Aydınlatılan, düzenleyicilere bırakılır. Onların operasyonları, ötekilerinkinin hızlılığı kadar ağır tempoludur; onlar, kuşkuyla karşıladıkları yıldırım düşüşünün haritacılarıdırlar ve yaptıklarıyla yeni yıldırımları önlemeyi amaçlarlar.

İçinde sınıfların farklı yollardan gittikleri bir kent. Yukarıdakiler ve aşağıdakiler asla birbiriyle karşılaşmıyor. Gerekli iletişimi tel aracılığıyla kuruyorlar. Rahatsız edici işler göze görünmeden yapılıyor. Bir sınıf yere bakarken, öteki yan tarafa bakıyor. Üst sınıftakiler kulaklarını, alt sınıftakiler ise ellerini giydirmekteler. Yolunu şaşırmış bir elleri giysili, dehşetle kulakların arasına düşüyor; onlar duymazlıktan gelirlerken o, yolunu şaşırmasından ötürü cezasını infaz edip kendini boğuyor. Kulaklar onun son solukları için açılıyorlar ve sınıf bilincini övüyorlar. Dönek kulaklar ellerin arasında açlıktan ölüyorlar ve aşağı sınıftan olanların yollarında çürüyorlar.

Sınıfların köpekleri de farklı ve birbirlerine karışmaya cesaret edemiyorlar.

Tarihin kendi öç alma edimleri aracılığıyla kendini eritmesi.

1962

TEK HECELİ adlarıyla birlikte, Çinlilerin fıkraları: Her şey, bizim için öykünülmesi olanaksız formüllere indirgenmiş. Çokanlamlı olan bile son derece somut; tam biçimi içersinde her sözcük, bir ton gibi; tek sözcükle birlikte pek çok şeyin de tınısı var, ve başka tonlarla birlikte seslendirildiğinde, bir defaya özgü ve sağlam bir damgaları var. Bu damgadan dünyanın kalan kısmına bir şeyler yansıyor: Dünya daha güvenli, ama kilitli değil. Sağlam noktalarla doldurulmuş olarak, canlanıyor. Birtakım düzenlerin varlığı izlenimini yaratıyor ve buna karşın özgür kalıyor. Tek tek bütün damgalar birbirlerinden özgür kalıyorlar.

Hoş bir numara: Dünyaya peşinden sürüklenmeden bir şey fırlatmak.

Bütün öğrendikleri nesnelere dönüşen biri, ve bu nesneler her yandan üstüne saldırıp onu öldürüyorlar.

Gerçekten durumları hep daha iyiye gidenlerden mi olmak istiyorsun?

Kendini ciddiye almak için yutulması zor lokma gibi gösteriyor.

Yumurta yumurtlar gibi cümleler çıkarıyor, ama onların üstünde kuluçkaya yatmayı unutuyor.

Kırk yıl boyunca beklediğin neydi? Zaman azlığı mı yoksa deneyim mi?

"...ve kapanışı tekrardan, sonsuz bir yaşam süresine yönelik o gizemli inançla, erteliyor." (Schönberg)

Elimi nereye uzatsam, saçlar geliyor ve onlarla birlikte dışarıya insanlar çekiyorum. Bazıları bütün halinde, bazıları ise yarım, bunu anlayabiliyorum. Bazıları parça parça, onları hemen gerisin geri atıyorum. Eğer onları daha çok gözlemleyecek yüreğim olsa, ötekilerle birleşecekler ve yeni bir nüfus olarak çevremi saracaklar. Ama güvenimi yitirdim, araya yabancılar karışıp kapıyı vuruyorlar ve içeri alınmalarını istiyorlar; vaatlerde bulunmuş ve hâlâ yer var. Kimsenin girmesini engelleyemem, çünkü kendimi suçlu hissediyorum.

İnsanın kendi içinde kilit altında tuttuğu insan kalıntılarından herhangi bir düzen elde edebilmek olanaksız; sadece anılar veya taklitler çıkıyor.

Orada veda etmek için herkes masanın üstüne fırlıyor ve susuyor.

Sorumluluğu: Hiçbir soruya bir karşılık bilmemesi.

"L'homme est périssable. Il se peut; mais périssons en résistant et, si le néant nous est réservé, ne faisons que ce soit une justice." [İnsan ölümlüdür. Olabilir; ama karşı koyarak ölelim; ve bizim için uygun görülen şey hiçlikse, onu bir hak olarak görmeden ayrılalım bu dünyadan.] Sénancour ("Oberman")

O, aynı zamanda çok sayıda çalgı çalıyor. Fakat düşünmek, beste yapmak değildir. Düşünme eylemi sırasında bir şey, hiç acımaksızın uç noktalara götürülür. Bilme süreci, hedefe daha hızlı ve daha kolay varabilmek için, önce her şeyin tekneden dışarı atılması demektir. A ise hiçbir şeyi atamıyor. Kendini hep bir bütün olarak sürüklüyor. Hiçbir yere varamıyor.

Bildiği ne varsa, onun için hep bir şimdiki zaman. Bütün kapıları çalıyor ve hiçbir yere girmiyor. Çaldığı için de, orada olmuş olduğuna inanıyor.

Aklı, duvar kâğıtları ile çok iyi kaplanmış.

Düşünceleri bulutlar içersinde, her noktada dağılmaktalar; insan ansızın hiçbir şey görmez oluyor; o zaman onun düşüncelerinden birinin içinde olduğunu anlıyor.

Kibrit çöpünün görkemi.

Kadın son giysisini, bir aşağılama ifadesi taşıyan buruşmuş dudaklarını çıkartmıyor.

Tek sıra olmuş, halinden memnun olmayan burunlar.

Gerçek çıplaklık, alkışsız çıplaklıktır.

Bir dağ açılıyor, dışarıya kanatlanmış, üstüne eğer vurulmuş seksen dev solucan çıkıyor, her birine ünlü bir yazar binmiş.

İnsan, nasıl eserinden yoksun olarak geride kalabilir? Başkaları esere dokunurlar, o, artık onun eseri değildir, ötekilerin bakışları ve parmakları altında değişir. Azat edilmiş eser, artık bir avdır. Kansız ve zavallı olan eski bakıcı, sadece sınırlı ve anlamsız hareketler yapar. O, yeryüzü için soluk alıp vermiştir; şimdi ise gizliden kendisi için soluklanmaktadır. Bir zamanlar kendisinin bütün insanlar tarafından taşındığı duygusunu yaşamışken, şimdi zavallı ayaklarıyla yürümeye çalışmaktadır. Bir zamanlar kıtalar büyüklüğünde adımlar atmışken, şimdi santim santim ilerlemektedir. Eskiden bir Tanrı gibi cömertken, şimdi her sayı için titremektedir. Vaktiyle her şeyi kendisiyle birlikte yükseklere uçurmuşken, şimdi sönmüş bir balondan farksızdır. Eskiden bütün dünyayı sevecenlikle içinde barındırmışken, şimdi onu bir kiraz çekirdeği gibi tükürmektedir.

Öyle yazıyorlar ki, sanki savaş, sadece bir düştü, ama başkalarına ait bir düş.

1000 yılı karşısında duyulan korku. Bir yanılgı, 2000 olması gerekirdi, — eğer oraya kadar varabilirsek.

Asla gelmeyecek olan günlere atıfta bulunan günler.

Daha zayıf olanın mutluluğu: Daha güçlü olana bir şey vermek.

Ölmekte olan Napoleon, korkunç, sanki daha önce ölüm hakkında hiçbir şey bilmemiş, sanki onu ilk kez yaşıyormuş gibi.

Gösterişçi yakınmacı. Çok iyi kararlaştırılmış dönemlerde ayrıntılı biçimde sövüp sayar, ünlemleri sansür eder ve geceyi kendisi için aydınlatır.

Gündüzleri hiçbir düşmana rastlamamak için uyur. Uyandığında zaten bir sonraki dönemin ta içindedir ve farklı bir sırayı izleyerek aynı şeylerden yakınır.

Cümlelerden yana eksiği yoktur, ama yakınılacak konuların eksikliğini çeker.

Felaketten önce gelen ve onu yoğunlaştıran yakınmalar, gök gürlemesi yakınmaları.

Felaketi iğdiş eden yakınmalar, kesici yakınmalar.

Felaketin arkasına takılan yakınmalar, suçluluk ve pişmanlık yakınmaları.

Hayvanların tahtlarının önünde insanlar boyunları bükük durmuşlardı ve haklarında verilecek kararı bekliyorlardı.

Gökyüzünü kargaşaya sürükleyen sesler.

Yol gösterici olarak yılanlar.

Başarısızlığı için kendini temizliğiyle avutuyor.

Bir miras olarak geveze.

Orada ölüler bulutlarda yaşamaya devam ediyorlar ve yağmur olarak kadınları döllüyorlar.

Orada insanlar büyürlerken Tanrılar küçük kalıyorlar. İnsanlar onları artık Tanrıların göremeyeceği kadar büyüdüklerinde ise zorunlu olarak birbirlerini boğazlayacaklar.

Orada yılanlar kendilerini atalardan sayıyorlar ve kendi ısırıklarından ötürü ölüyorlar.

Orada köpeklerin uluması, onlara kutsal bir işaret olarak hizmet ediyor. Köpekler sustuklarında, onların kabileleri de son buluyor.

Orada insanlar Pazar yerinde güçlükle konuşabiliyorlar, evlerinde ise katılıp kalıyorlar.

Orada herkes doğuştan içinde var olan bir kurtçuk tarafından yönetiliyor, ona bakıyor ve onun sözünü dinliyor.

Orada sadece yüzlük gruplar halinde hareket ediyorlar, hiçbir zaman adlandırıldığını duymayan tikel kişi ise kendisi hakkında hiçbir şey bilmiyor ve kuruyup gidiyor.

Orada birbirlerine hep fısıldıyorlar ve yüksek sesle söylenen bir sözcüğü sürgünle cezalandırıyorlar.

Orada yaşayanlar oruç tutuyorlar ve ölüleri besliyorlar.

Orada insanlar, bir daha asla terk etmedikleri dev ağaçlara yerleşiyorlar. Uzaklarda, ufukta, erişilmez ve kötücül görünüşlü başka ağaçlar beliriyor.

Avustralya'da yaşayan, Nietzsche gibi 25 yaşında profesör olmuş bir İngiliz klasik edebiyat uzmanı, Nietzsche'yi okumak için Almanca dersi alıyor ve onu ezbere öğreniyor. İngiltere'ye döndüğünde, kendini tilki avına veriyor. İtalyanca alıntılar yaptığı Dante'den, partilerin birbirlerinden ne kadar çok nefret etmeleri gerektiğini öğreniyor. Parlamentoya adaylığını koyup seçiliyor ve bir Alman kadar çalışkan davranıp meslekdaşlarını tedirgin ediyor. — Bunun sonu ne olur?

İsa'nın doğumunu tasvir eden bütün sahnelerden zenci kral resmi makamlarca uzaklaştırıldı.

Ender rastlanılan bir kuş: Eski varlıklı durumundan utanç duyan bir mülteci.

Acılarının üstüne şeker kamışı ekiyor ve bu çok kuşkulu mahsulü en yüksek fiyatlarla satıyor.

Aile, kadının çevresinde bir yakınma sürüsü kadar yoğun biçimde toplandı, kadına yapıştı, ta ki kadın ruhunu teslim edip son sözcüklerinin şarkısını söyleyene kadar.

John Aubrey, insanları 17. yüzyılda bugünün en kurnaz şairleri gibi görmüş olan şair. O insanları kısa cümlelerle betimledi, hiçbir şeyi eksik bırakmadı ve hiçbir şey de eklemedi. Haklarında bir şeyler bildiği herkesi kâğıda geçirdi. Onları iyi ya da kötü saymaya cüret etmedi, zaten ortada yeterince vaiz vardı. Birinin hakkında bir cümleden fazlasını öğrenemedi, dostu Hobbes'a ilişkin olarak ise, geride bir filozofun dünya edebiyatında rastlanabilecek en mahrem portresini içeren yirmi sayfa bıraktı.

Her şey onun güç okunur yazısıyla düzenlenmiş olmaksızın kaldı, ve yüzyıllar sonra bu yazılar nihayet okunabilip yayımlandığında, hâlâ zamanlarının çok ilersindeydiler, Aubrey'in gördüğü şekliyse insanlar ancak şimdi yaşamakta.

1963

ONU T., yani pratik tavus kuşu diye adlandırıyorum ve bir süre her şeyi onun gözleriyle görmek istiyorum.

T., bütün mezarlıkları dümdüz etmek istiyor, çünkü ona göre mezarlıklar fazla yer kaplıyor.

T., önceden kimlerin yaşamış olduğu bilinmesin diye, bütün sicilleri yok etmek istiyor.

T. tarih derslerini kaldırıyor.

T. soyadlarının ne olacağı konusunda kararsız, çünkü bu adlar babalara, büyükbabalara ve onların benzeri ölülere ilişkin anıları canlı tutuyor.

T.'nin miraslara karşı bir itirazı yok, bu bağlamda yararlı şeyler söz konusu, ama miraslar eski sahiplerin adlarıyla bağlantılı olmamalı.

T., Çin filozofu Mo-çe'den daha ileri gidiyor: O, sadece cenaze masraflarına değil, fakat bir bütün olarak cenaze törenlerine karşı.

T., yeryüzünün yaşayanlar için kullanılmasını, ölülerin yeryüzünden atılmasını istiyor, onlar için ayın çıplak yüzeyini bile fazla buluyor, ama bir geçiş dönemi olarak ayın mezarlık yerine kullanılabileceğini düşünüyor. Ölen her şey zaman zaman aya fırlatılacak. Bir çöplük ve mezarlık olarak ay. Anıtlar mı? Neden? Onlar yalnızca alanların ve caddelerin düzenini bozuyorlar. T. Ölülerden de, kapladıkları yerden de nefret ediyor, ölüler her yere yayılmaktalar.

T.'nin yalnızca genç sevgilileri var. Pörsümenin ilk işaretleriyle birlikte onlara yol veriyor.

T. şöyle diyor : "Sadakat mi? Sadakat tehlikelidir, ölülerde son bulur."

T., elinden geldiğince her yerde iyi bir örnek olarak önden gidiyor ve hep tüyler ürpertici çiğlikler keşfediyor.

T., bir gazeteyi sansürlüyor: böyle olmalı gazete. Ne cenaze, ne de anma günü ilânları.

Çok zengin olan T., bütün mumyaları satın alıyor, onları herkesin gözü önünde ve kendi elleriyle yok ediyor.

Ama T. öldürmekten yana değil, o sadece ölülerin öldürülmesinden yana.

T., Kutsal Kitabı kendi modern amaçları için yeniden kaleme alıyor. Başka kutsal kitaplarla da ilgileniyor ve onları kendi anlayışı doğrultusunda temizliyor.

T., asla ölüleri anımsatmayacak biçimde giyiniyor.

T., evinde daha önce ölülere ait oldukları bilinen eşyaların bulunmasına izin vermiyor.

T., ölenlerin tüm mektuplarını ve resimlerini daha o saat yok ediyor.

T., etkili bir unutma sanatı ic'at ediyor.

T., hastaları ancak yeniden sağlıklarına kavuştuklarında ziyaret ediyor. Ölmekte olanlar için kimsenin bilmediği gizli yerler ya da bu işle ilgilenen görevliler var.

T., hayvanlara iyi davranmadığımızı düşünüyor. Sadece ölen ev hayvanları ile ilgili şamatayı reddediyor ve bununla savaşıyor.

T., doktorların yeniden eğitilmelerini talep ediyor.

T.'nin kendine özgü duası. Bu duada Tanrıdan kendisinin onayladığı izler var. İsa ise ona göre bir şarlatan.

T., farklı yürüyor, sanki ölüleri bilmiyormuş gibi.

T., bir ölüyü gördüğümüzde hastalık kaptığımıza ve bir daha asla iyileşmediğimize inanıyor.

T., ölüleri umursamadığı için asla yaşlanmayacağını iddia ediyor.

Yok etmenin önceden saptanmış uyumu.

Her raunttan sonra uluslar adlarını değiştirdiler.

Değişime ayak uydurabilmek olanaksızdı. Gerçi hep galip gelen biri oluyordu, ama bunun kim olduğu bilinmiyordu.

Eğer Swift'i Schiller'i okumazdan önce okumamış olsaydı, sonu kötüye varırdı.

Bizleri vitrinlerin arkasından bile kızdırmayı sürdüren Tanrılar.

Bakairi'ler reislerinden memnun olmadıklarında, köyden ayrılırlar ve ondan yalnız başına hüküm sürmesini rica ederler. (Taşlardan)

İnsanın daha iyi olmak istediği söylenir, oysa istenen sadece bunu daha kolay yapabilmektir.

Pek çok acınası duygu var: Onları fazla ciddiye alma, değişirler; iyiler ise hep aynı kalır.

En dayanılmaz Tanrı, insanın kendisi için istediği gibi bir Tanrı olurdu.

En zor olanı: İnsanın bütünüyle içine girmiş olduğu bir yaşamdan ayrılmak. Hiç ilgilendirmeyen adlardan yeniden kurtulmak. Zorla içe çekilmiş olan havayı, artık bayatlamış olduğu için, yeniden dışarıya bırakmak. Yanlış şeye sarılmış olan elleri sonunda açmak.

Bir aşk, bir başkasının ne kadarını silebilir? Sadakatin yanılmacası.

Yasaklar, onun esin kaynakları.

Bir insan, hiç tanımamış olduğu bir başkasını otuz yıllık bir arayıştan sonra buluyor. Onu hemen tanıyor. Aranan da arayanı tanıyor. Tanımanın çılgınlığı, onları birbirlerini öldürmeye zorluyor.

Ne zaman çok ileri gitse, yine de yeterince gitmemiş oluyor.

Fakat en güç olan şey, insanın kendinde eleştirdiklerinden başkalarını esirgemesi.

Ermiş kişi, bütün ahlâki acıları kendisine karşı yöneltmeyi başarmış olan kişidir.

Bilge ise, kendi kendine de artık acı vermeyen olmalıdır. O, mükemmeliyet diye bir şey olmadığını bilir ve buna yönelik tutku artık onu terk etmiştir.

Gölün donduğu yıl, ölümün ondan öç aldığı yıl.

Darbeler yiyen adam yerde kıvrandığında, artık hiçbir şey bilmediğinde ve yalnızca tek bir şey istediğinde: Bu biri için bütün yaşayanları feda etmeye hazır olduğunda, bu ölünün geri dönmesini;

işte o zaman, ancak o zaman anlar ki, ölüm onu tümüyle mahvetmiştir ve onun açısından hiç doğmamış olmak çok daha iyidir.

Sık söyle, hep kendi kendine yinele, bu, seni ayakta tutan tek şey. Bu yineleme, bu acımasız ve sürekli yineleme, kederin hayata ödediği bedeldir. Hayat, yakınmaların yinelenmesine gizlenerek yeniden gelir. Susanlar, çok fazla şeye dayanmış olurlar — ya da, daha neye dayandıklarını ölçemeden susarlar mı?

Bu bir oyun değil, çünkü hiçbir şeyi dışarıda bırakmıyor. Bu bir oyun, çünkü kendini dile getirmek için seni parçalıyor.

Bu seni daha çok iyileştirmiyor, çünkü suçu kendi içinde arıyorsun, ama herkesi suçluyorsun.

Ey kara bulut, beni terk etme. Üzerimde kal ki, yaşlılığım bayatlamaya dönüşmesin, sen, öfkenin zehri, içimde kal ki, ölen insanları unutmayayım.

Hiç kırılmayanlar, nasıl yapıyorlar bunu? Sarsılmayanlar, neden yapılmalar? Her şey geçtiğinde, ne soluyorlar? Ortalık sessizleştiğinde, ne duyuyorlar? Kesilen artık ayağa kalkmadığında, nasıl gidiyorlar? Nerede bir sözcük buluyorlar? Hangi rüzgâr esiyor kirpiklerinin üzerinden? Kim açıyor onlar için ölü kulağı? Kim fısıldıyor buz kesmiş adı? Gözlerin güneşi söndüğünde, nerede ışık buluyorlar?

İnsan, ölümle yitirdiğini tanır, bütün yaşamakta olanları ise yanlış tanır.

Onun ölümü besleyen siyah gözleri.

Şimdi her şey karanlıkta, ama anılar tütmekte.

Var oluşun düğümleri, insanın yaşayanların gözlerinden bir öleni geri getirdiği noktadadır. Ama insan ister ki yaşayanlar bunu bilsinler, onlara armağan etmez. İnsan ölüler konusunda son derece cimridir.

Yalnızca en mutsuz olanın bir mutluluğu yaşama konusunda gerçekten yetenekli olduğu düşünülebilir, ve bu neredeyse adil bir şeymiş gibi gözükebilir, — ama bir de ölüler var ve görünüşe bakılırsa onlar bu konuda susmaktalar.

1964

TOPLUMLAR

İNSANLARIN, KENDİ İSTEKLERİ doğrultusunda, yaşlı veya genç olabildikleri ve bu konuda hep bir değişimin yaşandığı toplumlar.

Bütün insanların, sokak ortasında ve herhangi bir şey tarafından rahatsız edilmeksizin, ayakta uyuyabildikleri bir toplum.

İçinde tek bir gözün bulunduğu ve sürekli tur attığı bir toplum. Herkes aynı şeyi görmek istiyor, görüyor da.

İnsanların yaşamlarında yalnızca bir kez ağladıkları bir toplum. Bu bir defayı çok dikkatle harcıyorlar, ve ondan sonra artık hiçbir şeye sevinmiyorlar, solgunlaşıp yaşlanıyorlar.

Her insanın resminin yapıldığı ve her insanın kendi resmine taptığı bir toplum.

İnsanların ansızın kayboluverdikleri bir toplum; ama kaybolanların öldüğü bilinmiyor, ölüm yok, bunun için bir sözcük yok, herkes memnun.

İnsanların yemek yiyecek yerde güldükleri bir toplum.

Asla iki insandan fazlasının bir arada durmadığı bir toplum, bunun dışındaki her şık düşünülemiyor ve dayanılır gibi bulunmuyor. Bir üçüncü kişi yaklaştığında, öteki ikisi tiksintiyle birbirlerinden ayrılıyorlar.

Herkesin bir hayvana konuşma öğrettiği, ondan sonra onun yerine hayvanın konuştuğu, fakat o kişinin dilsizleştiği bir toplum.

Sadece, gözleri görmediği için hep daha yaşlıları dünyaya getiren yaşlılardan oluşma bir toplum.

Kaka diye bir şeyin olmadığı, her şeyin bedenin içinde eriyip gittiği bir toplum. O toplumdakiler, suçluluk duyguları olmayan, hep gülümseyen ve tıkınan kişiler.

İyilerin pis koktukları ve herkesin onlardan kaçtığı bir toplum. Ama uzaktan kendilerine hayranlık duyuluyor.

Kimsenin yalnızlık içersinde ölmediği bir toplum. Bin kişi kendiliklerinden bir araya geliyorlar ve herkesin gözü önünde idam ediliyorlar; bu, onların şenliği.

Herkesin sadece öteki cinsle, erkeklerin kadınlarla, kadınların da erkeklerle açık konuştuğu bir toplum; ama bir erkek bir erkekle, bir kadın kadınla açıkça konuşmuyor, ya da bu işi çok gizli yapıyor.

Hiçbir yetişkin elini kana bulamasın diye cellatlığı hep çocukların yaptığı bir toplum.

İnsanın yılda yalnızca bir kez soluk aldığı bir toplum.

Ya *herkes* yanlış olana inansa? Veya *herkes*, inandığının tam tersini yapsa?

İnançlarını binlerce ve binlerce kişiye bulaştırabilecek kadar inanabilmiş olan şu fanatiklere bir bak! Hıristiyanlığın sevgi inancı ve engizisyon! Almanların bin yıllık Reich'larının kurucusu: Almanların parçalanmışlığı ve ruhsal dengesizliği! Azteklerin onları ortadan kaldıran İspanyolların kılığındaki beyaz derili kurtarıcıları. Yahudilerin seçilmiş ırk olarak ayrıcalıklı kılınmaları ve bu ayrıcalıkların gaz odalarında noktalanışı. İlerlemeye duyulan inanç: Bu inancın atom bombasıyla en yetkin noktasına ulaşması. Sanki her inanç, kendi laneti gibi. İnanç denilen bilmeceyi çözebilmek için bu noktadan mı yola çıkılmalı?

Kendisine huzur veren bir şeye hayranlık duyamıyor. Her şey huzursuzluk içersinde geride kaldığından, *kendisi* huzura nasıl sığınacak?

Ey iyi insan, başka kim kaldı dilenci torbana sokabileceğin?

Kendini ölçülü hissediyor, ama ölçüyü tanımıyor.

Görünüşe bakılırsa, bazıları ancak güçlü bir suçluluk duygusuyla sevebiliyorlar. Tutkularını tutuşturan, utandıkları yanları oluyor; tıpkı din-

dar kişilerin günah işledikten sonra Tanrılarına sığınmaları gibi, bu tutku da onlar için bir sığınak oluyor. Sevgileri onlar için hep bir arınma yerine geçiyor, fakat içlerindeki her şey sürekli bir arınılmışlıktan korku duyuyor. Korkmak ve yalnızca karşısında korkularının hiç geçmediği kişiyi sevmek istiyorlar. O artık kendilerini suçlamadığında ve hiçbir şey için cezalandırmadığında, onu artık onun kendisini memnun hissedeceği kadar kazandıklarında, sevgileri de sönüyor ve her şey son buluyor.

Tanrının kıskanmaktan kendini alamayacağı kadar iyi bir insanı düşünebilmek.

En az acıma, aşkta vardır. En küçük şeyin bile önemsenmesi ve hiçbir şeyin unutulmaması, aşkın özü gereğidir: Bu eksiksizlik ve titizlik, aşkı oluşturur. Ben her şeyi istiyorum, dendiğinde, gerçekten her şey düşünülür. Bu noktada belki ancak bir yamyam tutarlı olabilirdi. Ancak ruhsal yamyamlık daha karmaşık yapıdadır. Buna ek olarak, ruhsal yamyamlıkta birbirlerini eşzamanlı yiyen iki yamyamın varlığı söz konusudur.

İnsan bazı şeyleri sadece ona artık fazla inanmamak için dile getirir.

Araf'ta insanlar çok fazla konuşurlar. Cehennemde ise susarlar.

Habisliğinin varlığını sürdürdüğünü söylemek için beni arıyor ve bu açıklamasıyla beni eğlendirdiğini düşünüyor. Ben de onu habisliğinin beni eğlendirmediğini söylemek için arıyorum, kendimi kendi habisliğime karşı korumak bana yetiyor.

İnsanların kendi kendini hiç unutmadığı için hayranlık duydukları zavallı.

Asıl beceri, insanın kendisini bazı konularda aldatmaması: Kendini aldatma denilen denizdeki minicik kayalık adalar. Bunlara sarılmak ve boğulmamak, bir insanın başarabileceği son şeydir.

Budizm çok fazla şeyden vazgeçtiği için bana doyurucu gelmiyor. Ölüme bir yanıt vermiyor, ona yan çizip gidiyor. Hıristiyanlık ne de olsa ölümü odak noktasına itti: Çarmıh, bunun göstergesinden başka bir şey değil. Ölümü gerçekten ele alan hiçbir Hint öğretisi yoktur, çünkü hiçbiri mutlak anlamda ölüme karşı çıkmamıştır: Yaşamın değersizliği, ölümün yükünü hafifletmiştir.

Ölümün *anormalliğini* gören, kabul eden ve ölümün her türlü olumlu anlamını yadsıyan bir inanç insanda nasıl filizlenirdi, bunu görmek gerek. Ölüme ilişkin böyle bir anlayışın koşul kıldığı ödünsüzlüğe bugüne kadar henüz rastlanmadı: Çünkü insanoğlu çok zayıf, ve savaştan, daha ona başlama kararını vermemişken vazgeçiyor.

İnsanın unutmuş olduğu her şey, düşlerde imdat çağırıyor.

Onu tanımış olan çok kişi arasından bazıları tanıklık edecekler. Bunlar arasında ne olduğu anlaşılabilir tek bir tanıklık bulunacak mı?

Ölülere karşı yanılsamacı bir onarma girişimi: İnsan bu konuda hiçbir şeyi düzeltemez, ölüler hiçbir şey bilmezler. Böylece herkes kapsamı kestirilemez borçlarla yaşamayı sürdürür, bunların yükü de insanı boğana kadar artar, artar. Belki de insan, ölülere karşı olan ve gittikçe artan borçlarından ötürü ölmektedir.

Böyle borçların acısı içersinde karşılaşan iki kişi arasındakinden daha güçlü hiçbir ilişki yoktur. Bu iki kişiden biri bir süre için ötekinin borcunu taşıyabilir, yalnızca geçici olarak onu yükünden kurtarabilir, ama bu kısa yük değişimi anları bile onların yaşamlarını kurtarabilir.

Onu, nefret dolu parmaklarıyla yolda yürürken ve öfkesinden ötürü burnundan solurken tanıdım. Daha gençti ve ona kimseyi gereksinmiyormuş gibi geliyordu. Yaşlanmakta olan yayalara karşı duyduğu

hoşnutsuzluk, ilerleme hareketine geçiyordu, deyiş yerindeyse sanki tekmeler atarak yürüyordu. Herkese dikkat ediyordu, çünkü hiç kimseden hoşlanmıyordu. Dostları, neyse ki bunu bilecek kadar talihliydi, evet, dostları yoktu. Yağmur herkesin üstüne yağıyordu ve o, başkalarının da onun gibi tenlerinde damlalar hissetmelerinden ötürü kendini aşağılanmış sayıyordu. Köşebaşlarında açlık hissediyordu. Kendisi için en iyi beslenmiş olan kurbanı seçiyor ve bir kez seçiminden emin olduktan sonra, onu aşağı görerek yeniden serbest bırakıyordu. Çünkü dayanamayacağı tek bir şey vardı, o da parmaklarını bir başka insana dokunarak kirletmekti. Ama düşüncelerinde ellerini hep temizlemekteydi, ve bunun için belli bir uzaklıktaki yayaları uygun buluyordu. Onu günün çeşitli saatlerinde görüyordum, asla değişmiyordu, etkilere ve değişik ruhsal atmosferlere kapalıydı. Burnundan soluyan bir süse dönüşmüştü, o eksik olduğunda sokaklar kaosa benziyordu.

1965

TÜMÜYLE baştan başlamayı isterdi. Ama başı, neresi?

Gerçekleşmesin diye, her şeyi tasarımlayan kişi.

İnsanın üstünlüğü, ne düşündüğünü her an kendi kendisine söyleyebilmesinden kaynaklanır.

Bilgilerini birinin önünde inandırıcı biçimde savunmayı başardığında, bilgilerine hep kuşkuyla bakıyor.

Soru şu: Daha iyi bir şey için hemen risk altına girmeye hazır olmayan biri, ne yapabilir?

O, hep *fiyatlarla* konuşuyor. O konuda her zaman söyleyecek bir şeyler var. Fiyatlar yükseliyor, düşüyor, ayrıca başka ülkelerde de fiyatlar var. O, çok yolculuk yapıyor ve fiyatlar hakkında hiç saptırmaksızın bilgi veriyor. Yabancı ülkelerde de buradaki fiyatlara ilişkin bilgi verme olanağına sahip. Konuşmalarıyla ilgilenen birilerini hep buluyor, ve bir dili bilmediğinde, parmaklarının yardımına başvuruyor. O zaman bir nesneyi işaret ediyor, etkileyici bir ara veriyor ve vatanındaki fiyatı elleriyle canlandırıyor.

Tükenmek bilmeyen bir insan. Suskunluğu korkunç oluyor. Ama o zaman da bir fiyat listesini anımsadığından emin olunabilir.

Onu, daha küçükken ve fiyatları çalmaya gittiğinde tanımıştım. Hızla kaçardı ve kimse onu yakalayamazdı. Kurnaz bir çocuktu ve bütün fiyatlara süzülürdü. Okulu asardı, zaten aksi takdirde adamı olmuş olamazdı. Bir süre Amerika'ya göç etmeyi düşündü. Ama kısa

süre sonra Avrupa'da daha çok rayiçlerin ve daha çok fiyatların bulunduğunu anladı. Kaldı, ve bundan hiç pişmanlık duymadı. Enflasyonların da yardımıyla büyük bir adam oldu. Şimdi her gün mahallesinde kısa gezintiler yapıyor ve kendi kendine ıslıkla fiyatlar çalıyor.

İnsan bir şeyi artık tüm zamanlar için kesin olarak söylemiş olmak için söylemek istiyor, daha sonra onun tam tersini söylemek zorunda kalsa bile.

İnsan sevdiği insana sanki o dünyanın merkeziymiş gibi yapışıyor.

İnsan hiçbir şeyin üstesinden gelemiyor ve o ölçüde daha çok seviyor.

Bağışlanması en zor olanlar, haksız *müdahelelerdir.* Böyle müdahaleler, aynı zamanda en hassas olan şeyin, yani en kutsal olanın, yakınlığın üzerinden atlar.

İnsan, aşkta ne kadar da çok sevginin söylenmesini istiyor ve bundan, sanki böylece onsuz hayatta daha uzun kalabilecek bir şey harcanıyormuşçasına, ne kadar çok korkuyor!

En kaba saba insanlarda bile rastlanan şu güzellik tutkunluğu — eski çoktanrılılığın bir kalıntısından başka ne olabilir ki ? Ama en çirkin ve en değersiz olanın bile, sanki hakkıymışçasına, sanki kendisine müjdelenmişçesine güzele yaklaşma cüretini göstermesi, insana yine de tuhaf geliyor.

Bütün kültürlerin birbirine karışması sonucu büyük bir olasılıkla bugün eskiye oranla dünyada daha çok güzel insan var. Onlar, yitip giden tanrıların kalıntıları. Bu tanrılara yönelik ve çoğunlukla başarısız kalmış yaklaşma girişimleri şimdi varlığını bu güzel insanlarda sürdürüyor.

Kitsch sayesinde kendini gelecek karşısında koruduğuna inanıyor. Kitsch'in talihlisi ve talihsizi vardır. O, talihsiz olanına güveniyor.

Göründüğü kadarıyla, insan bütün bir yaşam boyunca *sert* olamıyor. Göründüğü kadarıyla, insanın içinde bir şeyler öç alıyor, ve o zaman insan, herkes gibi oluyor. Ama işte o zaman, yani insan herkes gibi olduğunda da, sevginin saldırganlığı ortaya çıkıyor.

Kadın, eti o kadar seviyor ki, öldüğünde yırtıcı kuşlar tarafından paralanmayı istiyor.

En sevdiğinin ölümünü herkesten gizleyen bir adamın öyküsü.

O kadının ölümünden dolayı utanç mı duyuyor? Ve ölümü herkesten gizlemeyi nasıl başarıyor? Onun ölümü hakkında hiçbir şey bilmeyenlerden onun için bir yaşam mı alıyor? Kadın nerede? Onun yanında mı? Öyleyse, nasıl? Ona bakıyor, yiyecek veriyor, onu giydiriyor. Ama kadın evden asla ayrılamıyor, adam da hiçbir zaman yolculuğa çıkmıyor, birkaç saatten daha fazla bir süre ondan uzaklaşmıyor.

Ziyaret kabul etmiyor. Kadının kimseyi görmek istemediğini söylüyor. Tuhaflaştığını, kimseye tahammül edemediğini söylüyor. Ama bazen, telefonda o kadın gibi konuşuyor ve kadının bütün mektuplarını da kendisi yazıyor.

Böylece ikisinin *yerine* yaşıyor, ikisine dönüşüyor. Kadına her şeyi anlatıyor, bir şeyler okuyor. Eskiden olduğu gibi, ne yapması gerektiğini ona danışıyor, ve tutukluğu yüzünden bazen öfkeye kapılıyor. Ama sonunda kadını bir cevap vermesi için razı etmeyi her zaman başarıyor.

Kadın kimseyi görmediği için çok üzgün, adam onu teselli etmek ve neşelendirmek zorunda.

O, böyle bir sırla dünyanın en tuhaf insanı oluyor, başkaları kendisini anlamasın diye herkesi anlamak zorunda kalan biri.

Hizmetlerini yerine getirdikten sonra hesaplaşmaları yakmak, öyle mi? Peki ya sen de onlarla birlikte yanarsan?

Adı farklı olsaydı, büyüklenme ne kadar güzel bir şey olurdu!

İnsan, tehlikeli hale gelmiş hiçbir sözcükten ansızın kurtulamaz. Önce onu tersine uygulamak için uzun süre çaba harcamak zorundadır.

Psikanaliz (ruhçözümleme) yoluyla tedavinin en acı yanılgısı, hastanın sürekli dinlenilmesinden kaynaklanır. Hasta saatler boyunca konuşur, ama aslında hiç dinlenilmez, çünkü asıl önem taşıyan, o daha ağzını açmazdan önce zaten bilinendir. Böylece hastanın her seansta konuşmasıyla hiç konuşmaması arasında fark yoktur. Eğer durum böyle olmasaydı, bütün ruhçözümleme kuramı çoktan bir hiçlikte yok olup giderdi. Çünkü gerçekten dinlediği tek bir kişi bile insanı yepyeni düşüncelere götürür. Dolayısıyla ruhçözümlemecinin edimi, hastasına karşı direnmektir; hasta ne söylemek isterse söylesin, sonuç sarsılması olanaksız bir yazgı gibi önceden bilinmektedir. Hastayı dinliyormuş gibi yapmak, aslında kendini beğenmişlikten başka bir şey değildir. Ruhçözümleme öğretisi değişimlerini ve bölünmelerini, bir ruhçözümlemecinin kendini karşısındakine gerçekten kulak verecek kadar unuttuğu ender anlara borçludur. Bu değişimler ve bölünmeler, sözü edilen "kendini unutuşun" kapsamına ve "kendini unutanın" doğasına göre farklıdır.

Freud'un kendisi herhalde epey dinlemiş olmalı, aksi takdirde bu kadar yanılmaz ve kendini bu kadar çok değiştirmezdi.

De Maistre'ın Tanrısal Savaşlar'ına —*Les Guerres divines*— karşı tiksinti. De Maistre'ın yararlılığı, uyandırdığı bu tiksintiden kaynaklanır: İnsanın onca zaman inandığı ve artık bayatlamış olmasını istediği şey, de Maistre'ın onun karşıtını savunmakta sergilediği inanç sayesinde yeniden önem kazanır.

Aristoteles'in köleliğiyle veya Nietzsche'nin üstün insanıyla sergiledikleri gibi, de Maistre de istemeden mizah yazarı olanlardandır. O, dolu, ama buna karşın yanlış anlaşılması olanaksız bir dilin ayrıcalığına sahiptir. İnsan onu, sanki savunanın amacı savunduğunu öldürmek veya mahvetmekmişçesine kesin bir biçimde anlar. Peki de Maistre'ın dilinin "doluluğu" nereden kaynaklanır? Burada her şeyden önce onun inancının yoğunlaştırılmış kendine güveni söz konusudur,

De Maistre, neyc kötü dediğini bilir, bu konuda şüphenin gölgesi bile yoktur, O, Tanrıyı kesinlikle kendi safında sayanlardandır, düşüncelerinde her zaman inancın ateşi vardır; gerekçeler göstermesine ve nedenlerle çalışmasına rağmen, kendisi açısından bunlar gereksizdir. De Maistre asla bir Tanrıbilimci gibi yazmaz ve bu yüzden modernmiş etkisi yaratır, hep sanki dünyevi deneyimler temelinde konuşuyormuş gibi okunur. Çıkış noktası, insanoğlunun kötülüğüdür, bu, onun sarsılmaz inancıdır. Ancak bu kötülüğü dizginleyecek olan güce her hakkı tanır, celladı bir tür rahibe dönüştürür.

Muazzam bir inandırıcı güç, insanların kötülüğünü çıkış noktası yapan bütün düşünürlere özgü bir özelliktir. Bu düşünürler kulağa deneyimli, cesur ve özgün gelirler. Gerçekliğin gözüne bakarlar ve onu adıyla dile getirmekten korkmazlar. İnsan bunun asla gerçekliğin tamamı olmadığını ancak sonradan anlar; ve aynı gerçeklik içersinde, onu yozlaştırmadan ve olduğundan daha güzel göstermeksizin, farklı koşullar altında olanaklı olabilecek bir başka gerçekliğin tohumunu görebilmeyi, ancak kötülüğü daha iyi tanıyan biri, onu içinde taşıyan, kendi içinde arayan ve kendi içinde bulan biri, yani bir yazar göze alabilir.

Aiskhilos'un *Persler*'inde yakınma sürüsünün, ölüyü geri getirebilecek kadar güçlü olan ve hayatta kalanlarla birlikte boşuna yakınan diye iki parçaya ayrılması.

Asıl oyun, dul kraliçe Atossa ile başlar: Onun düşü, felaketin ilk habercisidir, ve asıl haberci gelene kadar her şey bu düşten ibarettir. Daha sonra haberci, anlatısıyla felaketin aslını bildirir. Bu felaket yüzünden heyecanlanan koro, yakınma sürüsüne dönüşür ve dul karısının önünde en yüce ölüyü çağırır. Onun suçluluk kararı, suçlunun ortaya çıkmasından önce gelir, sanki ölü, yaşayanı, baba oğlu, kurucu yıkıcıyı getirmiştir.

Böylece *Persler*, birbirini izleyen üç çağrıdan oluşur, düşlenen veya görülen de gerçekliği somutlaştırır. Atossa'nın düşü, haberciyi getirir; habercinin —meydana gelmesine kendisinin neden olduğu yakınma

sürüsüne ilişkin— somut anlattıkları da en saygın ölüyü getirir; ve en saygın ölünün kararı da yenik düşen oğlu çağırır.

Çok küçük bir mekânda, çeşitli küçük masalara dağılmış olarak ve birbirine hiç benzemeyen gruplar halinde, çevremde toplanmış çok genç on ya da on iki insan. Onların sıkıştırmasına rağmen yazmayı inatla sürdürüyorum. Soğuk ve aşağılayıcı bakışlarının karşısına ancak yaşlılığımın merakını ve sıcaklığını çıkarabilirim. Benim masamı istiyorlar, onu ağırdan işgal ediyorlar, ritmik bir biçimde ona çarpıyorlar. Belki de niyetleri, beni yazarken rahatsız etmek bile değil, fakat sadece ritimlerini her nesnede sınamak, her şeye geçirmek, masa böyle bir nesne ve belki ben de öyleyim. Benim üzerimden konuşuyorlar, kulaklarıma haykırıyorlar. Onlara karşı koyuyorum ve sinirliliğimi belli etmemeye çalışıyorum.

Sadece aşağı gördükleri sabrım karşısında şaşırıyorlar. Yalnızca bir kurşun kalemin devindiği bir insan bedeninin katılığı, onlar için anlaşılmaz bir şey. Şarkı söylemeyi deneyebilirdim, ama söyleyeceğim, onların şarkısı olmazdı. Konuşmaya çalışırdım, fakat sözcüklerim onlara Çinceymiş gibi gelirdi. Hiçbir koşul altında onlar için bir önemim olamazdı. Belki de hissettikleri merakım, onlarda tiksinti uyandırıyor. Aslında yüzüme tükürmekten çok hoşlanırlardı, içlerinden biri bunu yapsa, ötekiler de onu izlerlerdi.

Onların karşısında sırf onlara kulak verdiğim için dayanıyorum. Kulak verilebilecek tek tek şeyler olduğunu sezemiyorlar, kendilerini burada bir genel olarak algılıyorlar. Kızları onlara bağlı. Acaba hoşuma gideni var mı içlerinde? Bunu bilmiyorum, hiçbir şey bilmiyorum. Sadece sürü diye kafamda canlandırmış olduğumu yaşamaktayım.

1966

KEDERİN *yırtıcı* hayvanı, insanoğlu.

Sabuklamalar uçup gidiyor, ve daha korkunç olan hakikat onların yerini alıyor.

Adam, gecenin saatlerini aydınlatmak için gündüzleri insanların arasına karışıyor. Onlardan hiçbir şey istemiyor. Onlar ise ondan çok şey istiyorlar. Yüzleri adama acı veriyor. Aralarında onu öldürmekten hoşlanacak olanlar var. Ama bu, adamı rahatsız etmiyor. Geceleyin onlardan kaçacağını biliyor. Ötekiler uyuduklarında, adam onlardan kurtulmuş olarak lambanın ışığında rahat soluk alabilecek.

Söyle: Boşunaydı. Ama ben söylemediğim sürece, boşuna değildi.

Başarılı olanlara saldırmak mı? Gereksiz bir şey. Çünkü onlar, başarıyı bedenlerinde bir çürüme olarak taşımaktalar.

İnsan, en korkunç düşünceleri rahatça göze alır, ve çok daha az korkunç olanlar karşısında bir türlü yatıştırılamaz.

Bir insandan onu sevinceye kadar nefret etmek.

Bütün sorularına dürüstçe yanıt verildiğinde, insanı ölümden beraat ettiren bir makam olmalı.

Yılanların büyüleyici gücü. — Sağır oldukları için mi? Zehirlerini açıkta, yani tek bir yerde taşıdıkları için mi? Ama zehirli olmayanlar da büyülüyor. Çok ender yedikleri için mi? Onlar da seviştikleri için mi?

Dikenlere takıldığında bütün derisini yitiren yılanın öyküsü: Pembe bir çıplaklıkla yerlilerin kahkahaları arasında kıvranışı, ve aşağılanmasına dayanamayıp onu bir yana kaldıran avcının çekingenliği.

Hayvanlar, onca şey yaşamaları, ama yaşadıklarını söyleyememeleri yüzünden bile bizden daha ilginçtirler. Konuşan bir hayvan, insandan fazla bir şey olmazdı.

İnsan vuran geyik — "Üç avcının kızağını çekmekte olan Rudolf adında bir Ren geyiği, avcılardan birini bacağından vurdu. Boynuzları bir tüfeğe takılan Rudolf, böylece tetiği çekti."

Hayvanlar ne zaman ateşli silâh kullanmayı öğreneccekler? Ava çıkmak ne zaman her avcı için tehlikeli olacak? Hayvanlar ne zaman asiler gibi silâh çalıp götürecekler ve atış talimi yapacaklar? Boynuzlu hayvanların işi daha kolay, ama avcılara ayak tırnaklarını ve dişlerini kullanarak da ateş edilebilir. O arada ya masum insanlar da zarar görürlerse? Peki ama ya onca masum hayvan...

Hayvanlar konusunda yapılan yeni ve asıl keşiflerin nedeni, Tanrının en yüce yaratığı olduğumuza ilişkin büyüklenmemizin artık geçmişe karışmış olmasıdır. Ortaya çıkan, bizim aslında Tanrının en aşağılık varlıkları, yani onun dünyasındaki cellatları olduğumuzdur.

Her konuda kesin bir örnek göstermek zorunda olan yasa koyucular.

"Doğunun kilise büyükleri, İsa'nın insanların en çirkini olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü o, insanları kurtarabilmek için Adem'in tüm günahlarını ve bu arada fiziksel kusurlarını da üstlenmiştir."

İçinden içilebilen kupalar olan yürekler. İnsan, onları göğsünden çıkarabilir ve içsinler diye başkalarına uzatabilir. Bir başkasının göğsüne naklederek rehin verebilir. Seven, ortalıkta yabancı bir yürek-

le dolanır. Ölen, kendisiyle birlikte bir başkasının yüreğini mezara götürür ve kendininki o kişide yaşamaya devam eder.

Aynı insan, pek çoklarına hayatta kalmış biri sıfatıyla hizmet eder.

O, aslında azınlıktan hoşlanıyor, ama hep çoğunluktan söz ediyor.

Şöyle deme: Orada bulunmuştum. Hep şöyle de: Orada hiç olmadım.

Ben oluşmadım. Onca sözcük, onca gürültü, ve ben hâlâ oluşmadım.

Gülünç gevezeler vardır. Ama gülünç suskunlar da vardır.

Sayılmayan günler yaşamın mutluluğu, sayılan yıllar ise mantığıdır.

Acımanın gerçek etkisi, insanın acıdığı kişinin suçunu yanılgıya dönüştürmesi midir?

Örneğin doktorlarınki gibi, yararlı bir uğraş bir yazarı büyüklenmeden korumak için tek başına yeterli değildir. Çünkü yaşanana ilişkin ve başlangıçta üretken olan tiksinti, kendinin karşıtı olarak, insanın bu tiksintiyi yenmeyi başaran kendi kişiliğine ait bir tür büyüklenmeyi de üretir. Tiksintiye direnmiş olan yazar, kendi kendisinin amacına dönüşür.

Yalnızca seçkin halklar vardır: Hâlâ ayakta kalabilmiş olanların tümü.

Uzaktaki mavi ufuk çizgisi olarak dağlar. İnce, el uzatılması olanaksız gurur.

Öyle yüksek sesle şarkı söylüyorlardı ki, ta uzaklardan duyuluyordu. Bir daire oluşturmuşlardı, trafiğin en yoğun olduğu yerde içlerinden yirmisi daire halinde durmuş, bir ağızdanmışçasına şarkı söylemektey-

di. Bazıları üniformalıydı, ötekilerin sırtında iş önlükleri veya sokak giysileri vardı. Aralarındaki kadınlar erkek gibi görünmekteydiler, ama pantolon giymemişlerdi. Sesleri trompetler gibi yankılanıyordu. Her şarkının birden fazla dörtlüğü vardı, ve biri bittiğinde, aralarında konuşmadan hemen bir başkası başlıyordu. Hepsinin yüzleri kıpkırmızıydı. "Bu, kendilerini zorlamalarından olacak, ya da hepsi bu kadar sağlıklı mı?" Yayalar sıkışıyorlar ve yanlarından geçip gidiyorlardı, çoğunun acelesi vardı ve onları rahatsız etmek istemiyorlardı. Ama bazıları duruyor ve onlara hayranlık duyuyorlardı. Dudaklarını titretiyorlardı, aslında şarkı söylemeyi çok isterlerdi. "Neden yapmıyoruz. Neden biz de onlarla şarkı söylemiyoruz. Bu kadar güzel şarkı söyleyemeyiz de, ondan." Hemen yanlarından geçen arabalar, klakson çalmaktan çekiniyorlardı. Birkaç metre uzakta trafiği düzenlemekte olan bir polis yerini değiştirdi ve trafiği bir başka yerde düzenlemeyi başardı. Üniforması onlarınkinden değildi ve yalnızdı. Onlara katılmaktan hoşlanmayacağı söylenemezdi. Kayışlarının ucundaki iki köpek yüksek sesle uluyarak zorla şarkıcıların çemberine girdi. Bir bey ile bir hanım, onları güçlükle alıkoydular ve ulumalarını yasakladılar.

Şarkıcılardan her birinin beyaz bir bastonu vardı ve şarkının yarattığı coşku aşırı fazlalaştığında bastonu heyecanla havaya kaldırıyordu. Bastonlar havada hızlı hareket ediyor, yükseliyor, birbirine dolanıyordu. Bastonlar şarkı gibi düzenlenmemişti, bütün yönlere uzanıyordu ve beceriksizce gökyüzündeki bir kaldırıma çarpıyordu. Sonra coşku yine yatışıyordu, bastonlar iniyor ve iddiasız bir biçimde yere dayanıyordu. İki şarkı arasında, susmak bilmeyen köpeklerin acele havlamaları duyuldu. Kendini unutmuş olan bir klakson yeni şarkı başladığında hemen sustu. Sözcükler o kadar güçlüydü ki, anlaşılmaları zor oluyordu, yalnızca içlerinden hep yinelenen biri hemen anlaşılabiliyordu. Bu sözcük her dörtlükte yer alıyor ve en yüce varlığı dile getiriyordu. Zaman geçtikçe öteki sözcükler de açıklık kazandılar. Asıl sözü edilene bağlandılar ve onu parlak renklerle donattılar.

Şarkıcılardan bazıları gözlerini kapatmışlardı ve kendilerini en çok zorladıklarında da açmıyorlardı. Gözlerini sonuna kadar açmış olan ötekiler, ifadesiz, hep aynı yöne bakmaktaydılar. Ama hiçbiri gözlerini şarkıcılarda alışılagelmiş biçimde kullanmıyordu. Böylesine coşkuyla şarkı söylemelerinin nedeni, hiçbir şey görememeleriydi. Hiç kesmiyorlardı, çünkü herhangi bir yere gitmek gibi bir istekleri yoktu. Hepsi kördüler, Tanrıya teşekkür ediyorlardı ve günahlarına ait şarkılar söylemekteydiler.

İngiliz yaşamının sıkıcı yatıştırma sözcüklerinden biri de "Relax!" sözcüğüdür. Bunu duyduğumda, kafamda Shakespeare'e "Relax!" diyen birini canlandırmaya çalışıyorum.

Sevdiği insanları, onların başka herkesten alabilecekleri konusunda aldatmak, yazarın bir güdüsüdür. *Onun* onlara verdiğini, yalnızca *o* verebilmelidir. İnsanlar ise, bilmeseler bile, en sıradan yaşamın besininin özlemini çekerler ve sonunda yazardan bu kendilerinden esirgendiği için nefret etmek zorunda kalırlar. Yazar, asıl önem taşıyanın başka şey olduğu konusunda onlara nutuk çekmekten bir türlü vazgeçemez, ve bunun ne olması gerektiğini *o* belirlediği sürece, halinden memnundur.

Hiçbir şeyi kendisi yapmıyor. Kafasında başkalarının ne yaptıklarını canlandırıyor ve onlardan rapor vermelerini istiyor.

Hiç kötü kokmayan bir çilecilik, bu, ne biçim bir çilecilik?

İnsanın hayatta kalma mucizesi: Bu zavallı yaratıkların geceleri horlamalarıyla aslında birer yırtıcı hayvan olduklarını itiraf etmeleri. Doğada bizler gibi horlayan tek vahşi hayvan, maymunlar.

Artık hiçbir şey öğrenmeyen bir insanın hâlâ sorumluluk duymaya hakkı var mıdır ?

Bütün erkekleri gazetelere dönüştüren Kirke.

İnsan, yani neyi öldürdüğünü aklında tutan hayvan.

Denir ki, ayda bir kez onlara denizden ruhlar dünyasına ait bir cin gelirmiş ve bu cin, *lambalarla dolu bir gemi* görünümündeymiş. Ben baktığımda, hayretle büyük bir gemiye benzeyen, göründüğü kadarıyla da lambalarla ve meşalelerle dolu olan bir şey gördüm. Bunun üzerine şöyle dediler: "İşte cin, bu..." (İbn Battuta, Maldiv'lerde).

Sıradan bir şimdiki zamandan kaçabilmek için önüne gelen her eski yalana sığındı.

Belli *sözcüklerle* daha çok yaşlanıyor.

Konfüçyüs'teki beş ilişki gibi temel ilişkileri *bugün* bulmak.

Bir marangoz gibi, düşünceler yapıyor. Bu düşünceler köşeli olmak zorunda.

Düşlemeye başlayana kadar konuşmayı sürdüren bir karakter.

Theophrastos: Her şey daha Yunanlılar döneminde var, sonraki kötü komedilerin karakterleri bile.

Bakışları biriktiren kadın: Kendisine yönelik tek bir bakışı bile kaçırmamaya değer veriyor ve her bakış için teşekkür ediyor. Çok fazla sayıda bakış alıyor ve onları haftalar, yıllar boyunca yönetiyor. Onları küçük, birbirinden ayrı kapitaller olarak yatırıyor, asla birbirine karıştırmıyor, yenilerinin nerede bulunacağını her zaman kesin olarak biliyor ve onları kendine göre faize veriyor. Yatırımları zamanla bütün ülkelere yayılıyor, arkalarından yolculuğa çıktığı bakışlar bile var.

Bir idareci tutmayı reddediyor ve her şeyi kendi başına yapıyor.

Yaşlılıkta gerçekleşen, daha önce hayal edilmiş bir gençlik.

Herkesin onlara oynadığı rollere dönüştüğüne dehşetle tanık olan bir dalkavuk.

Pireler gibi sıçrayan paralar.

Sevdiği erkeği kıskandırmayı başaramayan bir kadın. Kadın onun kafasını karıştırmaya çalıştıkça, adam ona daha çok inanıyor. Kadın, onun kafasındaki kendi resmini karalamak için her şeyi yapıyor, ama resim adamın gözünde giderek daha temiz parlıyor. Kadın, adama kendisi hakkında en korkunç şeyleri anlatan insanlar tutuyor. Adam söylenenleri dinliyor ve gülüyor. Öfkeye bile kapılmıyor. Söylenenleri sanki başka birisinden söz ediliyormuş gibi dinliyor.

Adamın sarsılmazlığı kadına gittikçe daha çok acı veriyor ve kadın, adamdaki imajını yıkmak için kendisine de ters gelen şeyler yapmaya başlıyor. Onun can düşmanına akıl danışıyor ve bu düşman, kadına adamın en kolay neresinden yaralanabileceğini açıklıyor. Bunun etkisi, adamın düşmanıyla barışması oluyor. Adamın yakın çevresine giren her şey, onun için güzel ve değerli oluyor.

Bu işin nasıl biteceğini kestirebilmek olanaksız.

Duymazlıktan gelmek için kulaklar, uçmak için kulaklar, söz dinlemek için kulaklar.

Kel kafalara inen cüce helikopterler.

Yargıç yerde oturuyor, ötekilerin hepsi onun çevresinde duruyorlar, davalılar tavandan aşağı sarkıyor. Verilen karar fısıldanıyor. Beraat kararı halinde davalı tavandan indiriliyor ve ayakta duranlar arasına alınıyor. Mahkum edilen ise yargıcın yanına oturtuluyor ve yanağını onun yanağına sürtüyor. Daha sonra yargıç onu, artık asla açmasına izin verilmeyecek olan gözlerinden öpüyor: Suçlunun çarptırıldığı ceza, bu.

Derinden etkileme gücünü adlardan geri almak.

Ne uğruna bütün bu kurbanlar, hayvanların kanı, acı ve suç, — biz de ölelim diye mi?

Acımasıdır bunu bilen. Her şeyi bilen Tanrı, ne kadar acınası olmalı.

Can çekişme, Goethe'den de esirgenmedi. Ama daha güzel ve onun alışkanlıklarına daha uygun bir izlenim bıraksın diye, onunkine birkaç huzurlu saat daha ekleniyor.

Yeryüzü çevresinde dönen binlerce yıl boyunca da değişmeyen bir son istek.

Düşünceler yerine bulutlar, düşünenlerin başlarının üstünde oluşuyorlar, rüzgâr onları uzaklaştırıyor ve onlar da düşünceden yana yoksul ülkelere yağıyorlar.

Acıyı duyabilen caddeler. İnsanların onların duygularını incitmemeyi öğrenmeleri.

Okurlarını seçebilen ve çoğu okurlara kendilerini kapatabilen kitaplar.

İçinde hiç kimsenin ötekilerin adını bilmediği bir aile, mahremiyeti olan bir aile.

Kadın şair şöyle diyor: Ben, her satırı ödünç aldım. Bütün ödünç verenler beni seviyorlar. Ünlü oldum. Bu, çok kolaydı. Tek yapılması gereken, ödünç alman satırların dışında asla hiçbir şey söylememek. Suskunluk, güçlü bir şey. Satırlar, onları ödünç verenlerin nasıl da gururlarını okşuyor! Beni asla can sıkıcı bulmuyorlar. Bana anlamlarını ödünç veriyorlar. Kendini beğenmenin büyüklenmesini bilen, asla yanlış yapmaz.

Ben de bazı yerlerde bulundum. Bunlar, tıpkı kendilerinden ödünç aldıklarım kişiler gibi, seçilmiş yerlerdi. Bütün bu yerler benim bi-

yografim. Sayıları çok fazla olmamalı. Bunlar ünlü yerler, herkes onları kolaylıkla aklında tutabiliyor. Onların ünü benim adıma geçti.

Bir düşünür. Olay, her şeyi bir yana itmesiyle başlıyor. Ona ne söylenirse söylensin, bir türlü doğru olmuyor.

Biri kendini tanıtıyor ve adını söylüyor. "Nedir dediniz?" — "Falanca." — "Bununla ne demek istiyorsunuz?" — "Benim adım falanca." — "Peki ama, ne demek bu?"

Biri ona nereden geldiğini söylüyor. "Bunun bir önemi yok." — "Ben orada doğdum." — "Bunu nereden biliyorsunuz?" — "Hep biliyordum." — "Siz orada mıydınız?" — "Herhalde orada olmuş olmalıyım!" — "Anımsıyor musunuz bunu?" — "Hayır." — "O zaman doğru olduğunu nereden biliyorsunuz?"

Biri babasından söz ediyor. "Nerede yaşıyor?" — "O öldü." — "O halde yok." — "Ama babamdı o." — "Ölüler yoktur, demek ki babanız da yok, ve demek ki o, sizin babanız değil."

Biri dün nerede olduğunu anlatıyor. "Nereden biliyorsunuz bunu?" — "Çünkü oradaydım." — "Ne zaman?" — "Dün." — "Dün, artık yok. Dün yok. Demek ki hiçbir yerde değildiniz."

1967

BUGÜN DÜNYADA her zamankinden daha çok söylenilmesinden hoşlanılacak şey var.

Ta en baştan başlayan, gururlu biri diye nitelendirilir. Oysa sadece başkalarından daha çok kuşku duyandır.

Ne kadar çok insan var, derler tek bir kişiyi bile tanımayanlar; insanlar ne kadar az, der onları tanımaya başlayan.

Hint felsefesinin acı verici yanı, kurtuluşla ilgili büyüklenmedir. Başkalarını tanıyan bir insan, nasıl olur da kendisi için kurtuluşu düşünmeye cüret edebilir? Bu kurtuluş elde edilebilseydi bile, o zaman o insan bu yüzden aslında tek gerçek kurtuluş olan başkalarını yitirirdi.

Gülümseyerek ölüm için bir ölüm güdüsünden söz eden şu insanlar. Böylece, ölüme karşı direnişin her durumda çok zayıf olduğundan başka neyi söylemiş olurlar ki?

İnsanı bütünüyle dışarıda bırakmak: Matematik. — Sonuçlar.

Uzay budalalarıyla dolu bir gökyüzü. Yıldızların esneyişi.

Yeni Tanrılar olarak yeryüzünü terk edebilenler ortaya çıkmakta. Oysa ölemeyenler yeni Tanrılardan sayılmalıydı.

Kulaklar, daha şimdiden en uç noktalara kadar ulaşmakta. Parmaklar da bu kadar uzadığında, artık kimin içinde yitip gideceğini kimse bilemeyecek.

Hep meşru sayılan bir tutku, insanları daha çok hayatta tutabilme tutkusu, insanların ekmek yedikleri bir uzmanlık alanına, doktorluk uğraşına dönüştü. Başkalarından çok daha fazla ölüm gören bu insanlar, ölüme başkalarından çok daha fazla alışıyorlar. Meslek kazalarının karşısında mesleklerinde yükselme tutkuları bile parıltısını yitiriyor. Eskiden beri ölüme dinsel bir boyun eğişe karşı en çok direniş gösteren bu insanlar, sonunda ölümü doğal karşılıyorlar. Aslında çabaları aracılığıyla yeni bir anlayışa varan, tanık oldukça daha çok nefret ettikleri ölüm karşısında sarsılmaz bir direniş sergileyen doktorların varlığı istenmeliydi. Böyle doktorların uğrayacakları yenilgiler, yeni bir inanç için besin kaynağı olabilirdi.

Öylesine büyük bir acı ki, insan onu artık kendisiyle ilişkilendirmesin.

Pascal iliklerime kadar işliyor. Masumiyet konumunda matematik. Ve daha şimdiden kefaretini ödüyor.

Her yaşlı, kendini başarıya ulaşmış listelerin bir toplamı olarak görür. Her genç, kendini dünyanın kaynağı olarak hisseder.

Bir nehri derelerine ayırmak. Bir insanı anlamak.

İnsan, kendi ailesi olmayan her ailenin içinde bunalır. Aslında kendi ailesinin içinde de bunalır, fakat bunun ayırdına varmaz.

Bu çok sayıda insan ne olacak, her birine ne kadar hava kalacak, gıdasız yaşamayı öğrenecekler mi? Atmosfere ve çeşitli katlar halinde yerin altına yerleşecekler mi? Devinimden feragat edip kendilerini yalnızca meditasyona mı adayacaklar? Hiçbir şey koklamayacaklar mı? Fısıldamayacaklar mı? Parlamayacaklar mı?

Mars'ta gizlenmiş olan, bilinmeyen bir Tanrı uyku uyumaksızın bizi beklemekte, bizim inişimizin ardından sonunda istirahata çekilebilmek için.

Robert Walser'in yazar olarak özelliği, motiflerini asla dile getirmemesidir. O, bütün yazarların en kapalısıdır. Durumu her zaman iyidir, her zaman her şeyden keyif alır. Ama bu coşkusu, kişiliğinin bir bölümünü dışarıda bıraktığı için, soğuktur, ve bu yüzden de tedirgin edicidir. Walser için her şey *dış doğaya* dönüşür ve bu doğanın özünü, en son noktasını, korkuyu, yaşamı boyunca yadsır.

Ancak sonraları, onda gizli tutulmuş ne varsa tümünün öcünü alan sesler oluşur.

Walser'in edebiyatı, korkuyu saklı tutmaya yönelik sürekli bir girişimdir. İçinde aşırı korkunun toplanmasına izin vermeden her yerden kaçar —gezginci yaşamı—, ve kurtulabilmek için kendini çoğu kez hizmet edene ve küçüğe dönüştürür. Walser'in "yüksek" olan, nüfuzlu ve iddialı olan her şey karşısındaki derin ve içgüdüsel hoşnutsuzluğu, onu gücün içersinde boğulan zamanımızın önemli bir yazarı kılar. İnsan, onu alışılagelmiş söylemle "büyük" bir yazar diye nitelendirmekten ürker, Walser için hiçbir şey, "büyük" kadar itici değildir. Walser, büyüklüğün iddiasının değil, *parıltısının* egemenliği altına girer. Tutkusu, katılmaksızın bu parıltıyı gözlemlemektir. İnsan, Walser'i dış hayatta önemli saymış olduklarından utanç duymaksızın okuyamaz; bu kimliğiyle o, artık eskimiş ve içi boşalmış kurallara göre değil, fakat kendine özgü bir ermiştir.

Walser'in "Var oluş Uğruna Savaş"ı onu, bu savaşın artık olmadığı tek alana, tımarhaneye, modern çağın manastırına taşır.

Bir ad sahibi olan ve onu sahiplenen her yazar, bu yüzden artık bir yazar olmadığını çok iyi bilir, çünkü bundan böyle o da herhangi bir vatandaş gibi durumları yönetmektedir. Ama çok fazla ölçüde sadece yazar olduklarından, bunu başaramayanları da tanımıştır. Bu yazarlar sönerek ve boğularak son bulurlar; herkese sıkıcı gelen bir dilenci

olarak ya da tımarhanede yaşamak arasında seçim yapmak zorundadırlar. Kendini geçerli kılan ve o yazarların kendisinden çok daha katıksız olduklarını bilen ise onların uzunca bir süre yakınında bulunmalarına dayanmakta güçlük çeker, ama tımarhanede onlara saygı göstermeye memnuniyetle hazırdır. Onlar, kendisinin açılmış yaralarıdır ve bu nitelikle sürünüp giderler. İnsan acılarını kendisinde hissetmediği sürece, yaraları gözlemlemek ve bilmek yüce bir şeydir.

Başarının acı veren yanı: O, hep başkalarının elinden alınır, ve sadece ellerinden alınanlar arasında her zaman kendilerinden daha iyilerinin bulunduğunu itiraf edemeyecek kadar aptal ve dünyadan habersiz olanlar, başarının tadını çıkartabilirler.

Yazarların kendi çilecilerinden, Hölderlin'den, Kleist'dan, Walser'den aldıkları saygınlık. Böylece özgürlüğe, enginliğe ve yaratıcılığa ilişkin tüm savlarıyla aslında bir tarikattan başka bir şey kurmuş olmazlar.

Ben, yazarlara özgü şu sav beygirinin sırtında at sürmekten bıktım. Ben daha bir insan bile değilim.

"Ben ancak aşağı kesimlerde soluk alabiliyorum." Robert Walser'in bu cümlesi, yazarlar için bir slogan olabilirdi. Gelgelelim saraylılar bunu söylemezler, ün kazanmış olanlar ise artık düşünmeye cesaret edemezler. Walser: "Ünlü olmayı bir an için olsun unutamaz mısınız?" demişti Hof'mannsthal'e, ve bugüne kadar kimse yükseklerde olmanın güçlüğünü bundan daha güçlü betimlememiştir.

Kendi rahat, güvenlikli, dümdüz akademik yaşamlarını, yoksulluk ve çaresizlik içinde yaşamış bir yazarın yaşamı üstüne bina edenler arasında utanç duyan *tek* kişi var mı diye merak ediyorum.

Her yazar, ötekini geçmişe itip, onun oradaki durumuna acımak ister.

İnsanları geleceklerine kadar tanıyan ve bu nedenle hiç kimseden korkmayan biri.

Haklı olan ve bunu bilenlerden yayılan o öldürücü can sıkıntısı. Gerçekten akıllı olan, haklılığını saklar.

Artık kimse yalnız başına gidemiyordu, insanlık her yöne dev kuyruklar halinde hareket etmekteydi.

Dans eden miras. Bengal usulü yanmakta olan çalılık.

Yüksek merdiven kişilikleri, pencerelerden dışarı dualar etmekteler.

Beni ta uzaktan tanıdı. Onu uzun zamandır görmemiştim. "Değişmemişsin," dedi. "Tanınmaz haldesin," dedim. Beni kıskandı. Ben de onu kıskandım. "O halde rollerimizi değişelim," diye önerdik sanki bir ağızdan konuşuyormuşçasına. Şimdi ben onu ta uzaktan tanıyorum ve o beni uzun zamandır görmedi.

Herkesin, sanki gizli bir haklılık gerekçesi içeriyormuşçasına, kabullendiği anlaşılamaz olan.

O, mirasçıların istedikleri her şeyi almalarına izin verdi ve hayatta kaldı.

Kadın, onu hep yakınında bulundurmak için adamla evlendi. Adam ise kadınla onu unutmak için evlendi.

Kimse için ağlamak istemiyor. Ama kendisi için ağlanmasını nasıl da istiyor!

Ölmek istiyorum, dedi kadın, ve on erkeği içti.

İspanya'da kendini açık renkli, saydam peçelerle göstermek için buralarda koyu giysilerle dolaşan dul kadın. Orada altı ay geçirdikten

sonra buraya, karanlık mezarına dönüyor. Burada altı ay geçirdikten sonra, peçeleri içersinde soyunabilmek için İspanya'ya gidiyor. İkisini de gereksindiğini, biri olmadan ötekini yapamadığını söylüyor. Kocası ona karşı her zaman iyiymiş ve onun peçeli zamanları için kendini zehirlemiş.

Adam, yalnızca şu ya da bu ülkenin insanları için değil, fakat *bütün* insanlar için kaygı duyduğundan ötürü kendini övüyor. Ölüm insanlar arasında bir ayrım gözetmediğinden, o da gözetmiyor.

Ancak kendine, eğer dünya ansızın yabancıların işgali tehlikesiyle karşılaşsaydı kendini nasıl hissederdi diye soruyor. Acaba ötekilerden, tanımadıklarından, atom bombasından önceki tufan öncesi zamanlarda eski halkların birbirlerinden nefret ettikleri gibi nefret mi ederdi? Şöyle mi derdi : "Ne olurlarsa olsunlar, yok edin onları, bunun için her yola başvurabilirsiniz, bizler, her durumda en iyileriyiz"?

İnsanı sevindiren her genişleme, içersinde başkalarının boğulmasına yol açacak yeni daralmayı da barındırır.

İnsan bazı adları uzun zaman kendisiyle birlikte taşır ve onları saygınlığın döşeğine yatırır. Aslında onlara ait olanın, özlerinin, eserin kendini insana ciddi olarak anlatması bazen yirmi yıl alabilir. Bu, bir tür mahremiyet içersinde gerçekleşir, çünkü o ad, uzun zaman insanın içinde var olmuştur, insan ansızın anlar, ve o adda olan her şey kendisine aittir, her büyük deneyim karşısındaki direnişin varlığı, burada söz konusu değildir. Büyük bir olasılıkla insanın başına gelen ilk şey, addır, ama onların arasından uzun zaman korunanlar çok farklı etki yaratırlar, *insanı içinden* yakalarlar, insan, onlarda kristalize olur; bu adlar, insana sertlik ve saydamlık kazandırır.

İnsanın aklına gelen en iyi düşünceler, önce yabancı ve tedirgin edicidir, ve insan onları kavramaya daha başlamadan, önce unutmak zorundadır.

İçeriği bir yana, acımasızlık düşünme eyleminin özündendir. Acımasız olan, sürecin kendisidir, başkaca her şeyden kopuşun sürer çatlak, sarsıntı, kesişteki keskinlik.

Bazıları en büyük kötülüklerine suskunlukta varırlar.

Tozutanları kimse yeterince ciddiye almaz. Ancak binlerce kişi onların peşinden tozuttuklarında, kulaklar saygıyla dikilir, oysa asıl o noktada buz gibi soğuk olmak gerekir.

O hiçbir şey söylemiyor, ama nasıl da açıklıyor!

Çiftlerden oluşma bir balmumu heykel müzesi.

Ölümden sonrası için mektuplar yazmak, nice yılları kapsayacak şekilde, herkese, insanın sevdiklerine veya nefret ettiklerine.

Ya da: Ölümden sonrası için bir tür günah çıkartma düzenlemek, nice yılları kapsayacak, çeşitli basamaklardan oluşma bir itiraf.

İnsan ne kadar güzelleştirirse güzelleştirsin, son, öyle anlamsızdır ki, Yaradılış'ı açıklamaya yönelik hiçbir girişimin bir önemi yoktur, Tanrıyı oyun oynayan bir çocuk olarak düşünmenin bile: Çünkü böyle bir durumda oyun, Tanrı için çok fazla uzun sürmüş olurdu.

Bu yeni kentlerde eski binalara ancak insanların iç dünyalarında rastlanabiliyor.

Aptallık eskisi kadar ilginç değil, anında yayılıyor ve herkeste aynı aptallık söz konusu.

O, daha iyi olmak istiyor ve her gün kahvaltıdan önce alıştırma yapıyor.

Adamın kılına bile zarar vermek istemediği sinek bu arada öldü.

Benim. Ben değilim. İnsanlığın yeni sayısal oyunu.

İçgüdüsel olarak bütün deneylere ve onları yapanlara *yakınlık* duyuyorum. Neden? Çünkü daha önce hiçbir şey olmamışçasına, kendilerini bir başlangıçta konumlandırma gibi bir direnişleri var. İnsanın kendisinin yaptığının önemli olduğu düşüncesiyle hareket ettikleri için. Ansızın tek bir insan önem kazandığı için, cüret ettiği, ama bunun bedelini de üstlendiği için. Deneyler hem inatçılığı, hem de birleşimleri içersinde en önemli nitelikler olan iki niteliği, direnmeyi ve sabrı gerektirdiği için.

İçgüdüsel olarak bütün deney yapanlara karşı *kuşku* duyuyorum. Neden? Başarıyı hedefledikleri ve kendilerini kabul ettirmek istedikleri için. Çoğu kez görülür ki, safra diye fırlatıp attıkları hakkında hiçbir şey bilmezler, istedikleri zirveye daha az yükle, yani daha *kolay* varmaktır. Her müttefiki kabul ederler, dünyanın iktidar yapısını nasıl bulduysalar, öyle benimserler, ve deneylerinin en iç kesimine kadar uzanmayan her şeyi ne olduğuna bakmaksızın deneylerinin reklamı için kullanırlar. Deneyleri için yeni bir şey elde etmek amacıyla dışarıda bıraktıkları, ansızın, bu kez silâhları olarak, yeniden geri döner. Çoğu kez klikler içersinde yaşarlar, çevreler oluştururlar, düşünürler, hesaplarlar, yönetirler. Asıl amaçları ile başkalarıykenki davranışları arasındaki karşıtlık muazzamdır. Bu karşıtlığı vurgularlar, vurgulamak zorundadırlar, çünkü var oluşlarının iki ucu arasındaki her dengeleyici ara çözüm, deneylerini deney olmaktan çıkarabilir.

Ama öte yandan ne yapabilirler ki? Bu dünyada ne beklenebilir? Deneyleri yaşamak ister, onlar açlıktan ölmeli midirler? Aralarından ancak pek azı çileci olmak için doğmuştur. Direnişlerini sınırları çok dar çekilmiş bir alan içersinde uygularlar, ve kişiliklerinin geri kalan bölümünün bundan hiçbir şekilde etkilenmemesi güçlü bir olasılıktır. Başkalarıyla birleşmeleri, bu kişilerin onları anladıklarını ve aynı amacı hedeflediklerini düşündükleri içindir, ayrıca onlar tarafından taklit edilirler ve bu, onların direnişlerinin besinidir.

Başkalarının onlardan bekledikleri, çileci bir istemi karşılar ve onların yenilikler denedikleri alanla çoğu kez hiçbir ilintisi yoktur. Temelde istenen, onların deneylerinin delisi olmaları ve sonunda yıkıma sürüklenmeleridir. Daha sonra, artık delirdiklerinde ya da

ölmüşlerse, başkaları onların ne yapmış olduklarını anlayabilirler ve değerlendirebilirler. Bu taklitçileri önemsemenin gereği yoktur, onlar, bir kez düşünülmüş olanın kullanım hakkı sahipleridir, ama bu, sonunda hepimizin paylaştığı bir özelliktir.

Demek ki istenen, deneyin gölgesizliği, ayrıksı konumu ve katılığıdır. Ancak o zaman deneye inanılır; deney, tarihi olmaksızın istenir. Buluşlar yapanlar ve ermişler tek bir figür içersinde erimişlerdir.

Bu hermafrodit, belki de bir ucubedir, dinlerin parçalanmaya başladığı döneme ait bir hilkat garibesidir. Ancak, artık bu figürden başkasını gereksinmememiz gibi bir olasılık da bulunmaktadır.

Her yerde yapılar, yıkımın karşı-düşleri.

Ben, yıkımı Rimbaud'da aramadım, yıkımı bir edebi gelenek olarak türetmek bana gülünç geldi; yıkımı kendi zamanımda, kendi yaşamımda buldum, onu duyumsadım, tarttım ve bir yana attım. Yeryüzü parçalandıktan ve benim insanlarım öldükten sonra, 16 yaşındaki birinin büyüklenmesi beni ne ilgilendirir?

Nietzsche, kendi Avrupa ruhunu *Revue des Deux Mondes*'da Taine ile beslerken, Rimbaud, Harrar'da silâh ticareti yapmaya başlamıştı bile.

"*Yazar*" sözcüğü artık hoşuma gitmiyor, bu sözcüğü kullanmaktan ürküyorum.

Kendim *yazar* olmadığım için mi? Pek sanmıyorum. Bu sözcük artık kendimden beklediğim her şeyi içermediği için mi? Herhalde.

Dev Gulliver, cüce Gulliver'e dönüşür: Mizahın bir aracı olarak tersine döndürme.

Mizah yazarı, cezanın doğasını değiştirir. Kendini yargıç olarak atar, ama ölçütü yoktur. Yasası, keyfilik ve abartmadır. Kırbacı sonsuzdur ve en ücra yerlerdeki fare deliklerine kadar yetişir. O deliklerden aslında kendisini hiç ilgilendirmeyeni dışarı çıkartır ve onu, sanki

kendisine yapılmış bir haksızlığın öcünü alıyormuşçasına kırbaçlar. Etkisi, kaygısızlığından kaynaklanır. *Kendini* asla sınamaz. Çünkü *kendini* sınadığı anda işi bitik demektir, kolları zayıflar, kırbacı elinden düşer.

Mizah yazarında adalet aramak, çok yanlış olur. O, adaletin ne olduğunu çok iyi bilir, ama onu başkalarında asla bulamaz, ve bulamadığı için de onu zorla alıp araçlarından yararlanır. Mizah yazarı, her zaman bir tirandır, bunu olmak zorundadır, aksi takdirde saraylıların ve dalkavukların seviyesine düşer. Bir tiran olarak, sevecenlik açlığı çeker ve sevecenliği gizliden elde eder (*Journal to Stella*).

Gerçek mizah yazarı, korkunçluğunu yüzyıllar boyunca korur. Aristofanes, Juvenal, Quevedo, Swift gibi. Onun işlevi, insani olanın sınırlarını, o sınırları acımasızca çiğneyerek, hep yeniden belirlemektir. Böylece insanların arasında yaydığı dehşet, onları yeniden sınırlarına çekilmek zorunda bırakır.

Mizah yazarı, Tanrılara da dil uzatır. Tanrıya kendi toplumu içersinde saldırmak kendisi açısından tehlikeli hale geldiğinde, bu amaç için kendine başka ve daha eski tanrılar bulur. Görünüşte darbelerini bunlara indirir, ama o darbelerin aslında kime yöneldiğini herkes bilir.

Mizah yazarı için itici güç olan korku, nasıl bir korkudur? Daha iyi kılmak istediği insanlardan mı korkar? Ama onları düzeltebileceğine inanmaz, ve bu konuda kendini ikna etse bile, bunu yapmak istemez, çünkü kırbacı olmadan yaşayamaz.

Mizah yazarının aslında kendinden nefret ettiği söylenir, ama bu, yanlış bir düşüncedir. Önemli olan, onun kendini bir yana bırakmasıdır, ve bu, bedensel deformasyon aracılığıyla ona daha kolay gelebilir. Bakışları, başkaları üzerinde yoğunlaşmıştır, eylemleri tam kendisine göredir. Bu eylemler, kendisi bağlamında, nefretten çok sevgi sergiler: Kendi eksiklerini ve kusurlarını asla açığa vurmamak, bunları başkalarının anormallikleri arkasında daha iyi saklamak, onun için güçlü bir gereksinimdir.

Belki de kimsenin ötekinden daha iyi olmadığı, buna yönelik her istemin bir yanılsama olduğu düşüncesi korkunçtur.

Düşman : "İyi" der, oysa daha biraz önce "kötü" denilmiştir. Büyük kargaşa. Zarar. Utanç.

Yalnızca başkalarının cümlelerinden bilen bir yazar. Büyüklenmesi, kendilerinden çalınanların büyüklenmelerinin toplamından oluşma. Gücü, hiçbir şeyin kendisinden olmaması. Günahı, başkalarında artık hiçbir şey bulamadığı için ansızın kendine güvenmesi.

Kendi reklamını yapan çok konuşur ve bu yüzden aşağı görülür. Oysa tanıklar, Homeros ile Dante'nin de kendileri için propaganda yapmış olduklarını unuturlar, ve bir de, kendi reklamlarını yapanların kendilerine özgü ağırlıklarını ölçebilen tanıklar kimlerdir?

Alışılmadık olan ile başlamak; onu asla tüketmemek; alışıldık olan bile alışılmadık olana dönüşene kadar, alışılmadık olan içersinde soluk almak: Her şeyin alışılmadık olması.

Zihinde uzun zaman saklanmayan, zihne şiddetle ve ansızın dokunup geçmiş olan, zamana karşı en büyük direnci sergiler.

Ama bu, çaba nedir bilen bir zihin olmalıdır, aksi takdirde hiçbir şey ona şiddetle sürünemez.

Sözcüklerden yana zengin olanlar herkesten önce yaşlanırlar. Önce sıfatlar solar, ardından da fiiller.

Bir yazar, kendi haksızlıklarını korumak hakkına sahiptir. Kendisine ters gelmiş her şeyi hep yeniden sınadığı ve kendi hoşnutsuzluklarını düzelttiği takdirde, kendisinden geriye bir şey kalmaz.

Onun "ahlâkı", reddettikleridir: ama "ahlâkı" çalışır durumda kaldığı sürece, her şey onu etkileyebilir.

Goethe'de insana çoğu kez sıkıcı gelen, onun hep *mükemmel* oluşudur. Yaşlandıkça, tutkudan kaynaklanma tekyanlılıklara karşı gittikçe daha çok kuşku duyar. Ancak kendisi doğal olarak öylesine çoktur ki, başka insanlarınkinden farklı bir dengeyi gereksinir. O, ayak sırıkları üstünde yürümez, dev bir yerküreden oluşma bir ruh olarak hep yusyuvarlak kendi üstünde durur, ve insanların onu anlayabilmeleri için küçük aylar halinde çevresinde dönmeleri gerekir; aslında küçültücü bir roldür bu, fakat Goethe olayına da en uygun düşen roldür.

Goethe, insana cesaret etme gücünü değil, süreklilik gücünü aşılar, ve ben yakınında ölümün insana bu denli gizli kaldığı başka hiçbir yazar tanımıyorum.

İleri yaşlara kadar yeni ve gerçekleşmemiş arzular bulabilmek.

Her yerde, günlük yollarının iki adım uzağında, seni çaresizlik içersinde bekleyen bir başka hava vardır.

Yazarın sürekli olarak yaşamını icat edebilmesi gerekirdi ve o zaman nerede olduğunu *bilen* tek kişi olurdu.

İnsanlığın ağlama duvarı diye bir şey var, ve ben onun önünde duruyorum.

Buda'ya duyduğum saygının başlıca nedeni, onun öğretisinin bir ölünün görünüşünden esinlenilmiş olmasıdır.

Yaşamın en büyük çabası, kendini ölüme alıştırmamaktır.

Filozof, insanları da düşünceler kadar önemseyen kişidir.

Bugünkü görüşlerimize, hayvanlara, insana, doğaya, dünyaya egemen olan görüşlerimize nasıl *vardığımızı* göstermekle yetinen bütün kitaplar bende tedirginlik yaratır. Peki sonunda nereye vardık?

Geçmişteki düşünürlerin eserlerinden hep zamanla bugünkü dünya görüşümüze kaynaklık etmiş olan cümleler seçilip bir araya getirilir; bu düşünürlerin yanlış düşüncelerine ise yazıklanılır. Bu tür bir okumadan daha kısırı düşünülebilir mi? Oysa eski düşünürlerin en ilgilendiren yanı, "yanlış" düşünceleridir. Çünkü bu düşünceler, en çok gereksindiğimiz, bizi bugünkü dünya görüşümüzün korkunç çıkmazından kurtarabilecek şeylerin çekirdeklerini içeriyor olabilirler.

Bizim kötülüğümüzle övündükleri için düşünür sayılan insanlar.

Dünyanın zaman zaman onca önem taşıyan dışlanmasına, ancak daha büyük bir güçle tekrar geri aktığı takdirde izin vardır.

Felsefenin tarihinde en azından iki kez, kitleye ilişkin tasarımlar yeni bir dünya anlayışı için belirleyici olmuştur. Birinci kez Demokritos'ta: Atomların çokluğu; ikinci kez ise Giordano Bruno'da: Dünyaların çokluğu.

Yuvarlanan taşlar gibi düşünceler. Lavlar gibi düşünceler. Yağmur gibi düşünceler.

Patlamalarla elde edilebilir olduğundan bu yana, hiçlik parıltısını ve güzelliğini yitirdi.

Görünüşe bakılırsa insanlar, depremlerden ötürü, kendilerinin yol açtığı savaşlarda olduğundan çok daha fazla suçluluk duygusu duymaktalar.

Bir süre yaşadıktan sonra bir insanın içinde oluşan yüzler dağarcığı.

Bu dağarcık ne kadar büyüktür ve hangi andan itibaren artık büyümez? Diyelim ki, birisi 500 yüzle idare etmekte ve gördüğü öteki bütün yüzleri bunlarla bağıntılı kılmaktadır. Bu durumdaki birinin insanlar hakkındaki bilgisi düzenli, ama sınırlıdır. "Bunu tanıyorum," der tanımadığı birini gördüğünde, ve onu bir tanıdığın yanına kaldırır.

Yeni insan, yüz çizgilerinin tipi dışında, farklı olabilir, ama insanları tanıyan için o, aynı kişidir.

İşte bu, tüm yanlış değerlendirmelerin en derinde yatan kökenidir. Yüzler dağarcığı her insanda farklı büyüklüktedir. Pek çok yüzü dağarcığına eklemiş olan, dünyayı bilen biri izlenimini uyandırır ve böyle de sayılır. Ama onun tek ayırıcı özelliği, yüzlere ilişkin belleğidir ve sırf bu yüzden o kişi, çok aptal olabilir.

Kendi deneyimime göre ben, yaklaşık on yıldan bu yana yeni yüzleri eskilerle bağıntılı kılmaya giderek daha çok eğilim duyuyorum. Daha önce beni beklenmedik biçimde ve ansızın şaşırtan benzerlikler daha enderdi. Ben onları aramadım, onlar beni aradılar. Şimdi ben kendim onları arıyorum ve her zaman için tam inanmasam da, zorluyorum. Belki de artık yeni yüzleri yeni yüzler olarak bütünüyle kavrayabilmekten acizim.

Bu tepki için iki neden düşünülebilir: İnsan, yeniyi kapabilme konusunda artık eski atılganlığını gösterememektedir. Duyuların hayvansı gücü eksilmiştir. Ya da insan artık çok kalabalıklaşmıştır ve nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, iç kentte ya da cehennemde artık yeni sakinler için yer kalmamıştır.

Ama üçüncü bir olasılığı da bütünüyle dışlamamak gerekir: İnsan, yeni "hayvanlardan" artık o kadar çabuk *korkmamaktadır*, daha kurnazlaşmıştır ve fazla bir sınamaya gerek görmeksizin, daha önce denenmiş savunma tepkilerine güvenmektedir.

Eğer karşılaşılanlar gerçekten bütünüyle yeni "hayvanlar" olsalardı, o zaman insan onlardan, onları da kapsayacak kadar korkardı.

Hiçbir besin almayan, çok yaşlı bir adam. Sadece yıllarıyla yaşıyor.

İnsan yarın dediği sürece "her zaman"ı kasteder, bu yüzden de "yarın" demekten çok hoşlanır.

Bu sıcaklık! demekteler bütün kaçtıkları.

Başkalarını etkileyebilecek her görüş, insanın yazmayı hep sürdürdüğü ve asla bitmeyen bir eser gibidir.

Birisi şöyle diyor kendisi için: Yaşamım boyunca tek bir kişi ölmedi.
O bir kişi, o tek kişi, benim herkesten çok kıskandığım kişi.

Ah, koleksiyonların bunca değer taşımaları! Böylece kimse onları rahatsız edemeyecek.

Onları en azından karıştırmak, bir araya getirmek, birbirleriyle değiştirmek, birbirlerinden ayırmak olası. Onlar için oyun kuralları ve farklı oyunlar bulunabilir.

Koleksiyonlarda çok fazla kendinden hoşnutluk ve onların koruyucularında çok fazla kendilerine güven var. Sırf bu nedenden ötürü koleksiyonlardan çalınmaması, anlaşılmaz bir şey: Sırf onlarda değişiklik yaratmak için olsa bile. Aslında gece gündüz koleksiyonların güvenliğinin aleyhine çalışan özel şeytanların olması gerekirdi. Bunlar, resimler hakiki olmaktan çıkana kadar onların üzerinde oynarlardı. Milyonluk fiyatlar bir gecede neredeyse sıfıra inerdi. Adlar ve dönemler değiştirilirdi.

Rüyamda pek çok basamaktan inip, Mont Ventoux'nun zirvesinden dışarı çıktım.

Rüyasında vaaz veriyor. Uyanıkken hiçbir şey hatırlamıyor.

Uyku üzerine daha o kadar çok şey öğrenilecek ki, sonunda artık kimse uyanık kalmayı istemeyecek.

Aristofanes, kalabalıklarla doludur ve bu kalabalıkların baştan çıkarıcı yanı, hayvanlar olarak gelmekten hoşlanmalarıdır. Onlar aynı zamanda hem hayvan, hem de insandırlar, eşekarılarıdırlar, kuşturlar, bunlar olarak *görünürler* ve insanlar gibi konuşurlar. Böylece de en eski değişimleri, doğrudan doğruya değişimin kendisini sergilerler. Aristofanes'de komedi, henüz salt insani boyutlarına indirgenmemiş, sıkıcı ve düşünceden yoksun dönemi henüz başlamamıştır.

Her sözcük için bir pul. Suskunluk içersinde konuşmayı öğrendiler.

Kullanılmamış gürültülerle öylesine dolu ki, artık müziğe dayanamıyor.

Korkunun insanın iç dünyasının ne kadarını ele geçirdiğini, ve ilk saldırı savuşturulduktan sonra nereye saklandığını gözlemlemek gerekir.

Görünüşe bakılırsa, korku eski kanalları bulmaktan hoşlanmaktadır.

Kuşkunun kendisi bile korkuya karşı bir savunmadır. Sanki korkuyu utandırmak istiyormuşçasına, en kötü olanı öne alır. Korkununkini çok aşan bir tehdidi öngörür. Böylece insana, korkunun cüret edebileceğinden daha çoğunu göze alabilme cesaretini kazandırır. Bu durumda, deyiş yerindeyse, sadece konuyla sınırlı kalan bir kuşkunun insanı güçlü kılabileceği söylenebilir. Ne var ki kuşku o noktada durmaz, alanını gittikçe daha çok genişletir ve sonunda kendi kendine işleyen bir korku üreticisine dönüşür.

Çünkü kendini ne kadar soğuk ve sert gösterirse göstersin, sonuçta insanı karşısında koruması gereken aynı düşman güç tarafından beslenir. Açıkça ve cepheden saldıran korkuya, kuşkunun içersine sızan gizli korku eklenir. Kuşkunun bedeninin kendine özgü damarları vardır, bu damarlarda akan kan, korkudur.

Bir yaşamın devre dışı kalan tüm işlevleri ve bunların öç alışı. Kendisi asla baba olmamış olan, yanlış oğullar yetiştirmekte. Kazancı hiçbir zaman amaçlamamış olan, başkalarına spekülasyonlarıyla ilgili danışmanlık yapmakta. Asla kitap yazmamış olan, başkaları için kitap bulmakta. Rahip olmayan, yeni dinler çırpıştırmakta. — Kendini reddedişin gururu herhalde büyük olmalı, ama her reddedilen öç alır. Gerçek vazgeçiş diye bir şey yok mudur acaba?

İyi bir insan, ancak hiçbir yerde böyle sayılmayan biri olabilirdi. Bu nedenle, daha çocukluğunda kendisinin iyi olduğunu duymak edemeyen olan biri, hiçbir zaman gerçek anlamda iyi olamaz.

İyiliğin maskesi yoktur, ve iyilik alkışa tahammül edemez.

1968

Lichtenberg

LICHTENBERG'IN MERAKI hiçbir şeyden bağımlı değildir, her yerden her şeye doğru sıçrar.

Aydınlığı; onun düşünmesiyle birlikte, en karanlık olan bile ışığa boğulur. Işık fırlatır, istediği isabet ettirmektir, öldürmek değil; o, öldürücü bir kafa değildir. Hiçbir şeyi de bedenine katmaz, yağları ve fazlalıkları yoktur.

Lichtenberg kendi kendisinden hoşnut değildir, çünkü aklına çok fazla şey gelir. Hep kaynayan bir kalabalık halindeki bir ruhtur, ama bu kalabalıkta her zaman yer vardır. Hiçbir şeyi özetleyememesi, hiçbir şeye son noktayı koyamaması, onun ve bizim talihimizdir: O, böylece dünya edebiyatının en zengin kitabını yazmıştır. İnsanın içinden onu bu feragatinden ötürü kucaklamak gelir.

Hiç kimseyle onunla konuşmayı istediğim kadar konuşmak istemedim, ama bu, aslında gerekli değil.

Lichtenberg teorilerden kaçmaz, ama her teori onun için bir düşünme vesilesidir. İçlerinde yolunu yitirmeksizin, sistemlerle oynayabilir. En güç olanı bile ceketindeki bir toz parçasıymışçasına üfleyip uzaklaştırabilir. Onun devinimi içersinde insan kendini hafifle-miş hisseder. Onunla birlikteyken her şeyi ciddiye alır, ama çok fazla da değil. Burada ışık kadar hafif bir bilgelik vardır.

Lichtenberg, kıskanılamayacak kadar kendine özgü ve biriciktir. En parlak kafaların bile kılı kırk yarıcı tutumu onda öylesine eksiktir ki, onu bir insan saymak neredeyse içimizden gelmez.

Lichtenberg'in insanı sıçramalar yapması için baştan çıkardığı doğrudur. Ama kimin elinden gelir ki bunları yapmak? Lichtenberg,

insan ruhu taşıyan bir piredir. Kendinden öteye sıçramasını sağlayan o eşsiz güce sahiptir, — peki bir sonraki durak olarak nereye sıçrar?

Ruh halleri, onu sıçramalar için tahrik eden tüm kitapları bulur. Başkaları kitapların ağırlığının etkisiyle şeytanlara dönüşürken, Lichtenberg kitaplar aracılığıyla en ince duyumsamalarını besler.

İnsan yazanları önceden tanısaydı, kim bilir ne kadar çok okumadan kurtulurdu. *Tüm* okumalardan mı?

Yeni öyküler yoktur. Öyküler vardır. Sonsuz denilebilecek kadar çok yeni şey olduğundan, yeni öyküler yoktur.

İnsanın konuları öğrenmekte izlediği sıra, sonuçta onun bireyliğini oluşturan şeydir.

Saymayı unutmuş olan bir yaşlı bulabilmek.

Kim haber taşıyacak bana artık olmadığımda, kim bana olanları anlatacak?

Gerolamo Cardano'nun otobiyografisi sonunda elime geçti.

Kötü yazılmış bir otobiyografi, Suetonius örneğinde olduğu gibi, tek tek konular halinde ayrılmış ve bu nedenle de bütünüyle aynı türden şeylerin anlatımından oluşuyor. Ama buna karşın ilginç, en azından içerdiği düşler nedeniyle; çoğu kez kitlelerle dolu olan düşler. Bu otobiyografi, çok büyük bir acının temelinde yükseldiğinden, insanı sarsıyor: Cardano, kendi karısını öldüren oğlunun idamına tanık olmuştu. Sahip olamadığı kadar çok parayla oğlunu onu suçlayanlardan satın alabilirdi. Cardano, oğlunun idama mahkum edilişinin asıl nedeninin kendisine darbe indirmek olduğundan emindir, bu nedenle kurtuluşu olmayan bir suçun ağırlığını taşır.

Hatalarını da aynen iyi yanları gibi sayıp döker, ama hiçbir şeyi gizlememe niyetinde olmasına karşın, okuyanı boş konuşan bir geveze

gibi de yorabilir. İnsan onu okurken, bir insanın, kendine yönelik itirazları da dahil, her şeyi ciddiye almasının ne kadar tehlikeli olduğunu hisseder. Cardano, fazla resmidir, şakadan yoksundur. Çok gelişmiş olan oyunculuk eğilimlerini talih oyunlarıyla ve satrançla tatmin eder. Antikçağa ait örnekler de ona iyi gelmez. Cardano, çok gözü kapalı bir biçimde ölümsüzlük tutkusuna kapılmıştır; başka deyişle, insanın çevresindeki her şeyi ve herkesi *beraberinde götürmek* zorunda olduğunu anlayamaz; oysa bu, söz konusu tartışmalı tutkuyu haklı kılabilecek tek nedendir. Kimse yalnızca kendisi için yaşamayı sürdüremez, ne yapmış olursa olsun, tek başına bir ad hüzünlü bir şeydir, ve biri ölümsüzlüğün bu türüne erişmekte başarılı olsa bile, bunun her zaman itici ve yapay bir yanı bulunacaktır. — Tüm kişisel özelliklerin sistematik biçimde sayılıp dökülmesi, Suetonius'un imparator biyografilerinde olduğu gibi ürkütme amacına hizmet etmedikçe, bir ucubedir. Örnekler ortaya koymak isteyen Plutarkhos' ta özelliklerin seçimi çok ustaca ve ağırlıklıdır, o, ayrıntılara hiçbir zaman ayrıntılar uğruna yapışıp kalmaz.

Belki bir otobiyografiyi ancak uzun bir yaşamın sonunda kaleme almak olanaksız bir şeydir de. Elde çok fazla malzeme vardır ve insan temelde aydınlığa kavuşturulmamış dökümlerle yetinmek zorundadır.

Belki Kafka yüzünden tüm açık ve örtülü büyüklenmeler insanın burnundan gelmektedir. Bir zamanların "güzel" insanları (ve şu anda Cardano'yu düşünüyor değilim) yaşamlarını, sanki o yaşam, kendi etkinliklerine (ve dünyanın durumuna) ilişkin her türlü kuşkudan, tereddütten, tutkluktan bağımsız bir biçimde onlara yakışıyormuşçasına anlattıklarında, insan sabırsızlığa ve inançsızlığa düşer; sanki anlatılanlar bağlamında bir başka yıldızın haklarında insanın ciddiye alınabilecek hiçbir şey bilemeyeceği sakinleri söz konusudur.

Kafka ile birlikte dünyaya yeni bir şey, bu dünyanın tartışılabilirliğine ilişkin yeni bir duygu geldi; ancak bu, nefretle değil, fakat yaşama saygıyla eşleşen bir duygu. Bu iki duygusal konumun

—saygının ve tartışılabilirliğin— birlikteliği eşsiz, ve insan bunu bir kez yaşadı mı artık bir daha onsuz olamaz.

Kuşkunla hiçbir yere varamazsın. Çünkü artık çok iyi tanıdığın bir şey. Onun üzerine çok düşündün ve çok fazla şey yazdın. Artık verimsizleşti; sen bu kuşkunun memurusun ve en iyi olasılıkla ancak onun sınırları içersinde terfi edebilirsin.

Birbirlerini artık yalnızca geçip giderken, arabadan arabaya yaşayabilen insanlar.

Arada sırada ortadan kaybolmak, ama asla sürekli olarak değil.

Bana sarılma, taneciklerden yapılmayım ve dağılırım.

Kendi kendisinin amacı olmayan, her şeyi saydam kılan, kimseden vazgeçmeyen, güce dirençle karşı koyan zayıflığa saygı duyarım.

Dişlerin olmaksızın yazmak. Dene bakalım!

Kafka'yı okuduğunda neden bu kadar utanıyorsun? — Kendi gücünden utanıyorsun.

Genç Yunanlı bana yaşlılığın ne demek olduğunu sordu. Yaşlılık, dedim ona, tanımış olduğum çok sayıda insanın yaşamlarını görmezlikten gelebilmek demektir. Yaşlılık, o insanlara da, kendime de, daha fazla görmezlikten gelebilmek için, üç yüz yıllık bir yaşam dilemektir, çünkü insanın aldığı her mesafe, yaşamı daha bir hayrete ve tartışılmaya değer, daha bir umut dolu, daha anlaşılır ve daha açıklanamaz kılar.

Pek çok güzel insan görüyor. Başkaları onlardan ötürü sevinç duyacakları için mutlu. Onların harap oluşlarını yaşamayacak. Onları kendisi harap etmeyecek.

En önemlisi, yabancılarla konuşmak. Ama insan bunu, *onların* konuşmalarını sağlayacak biçimde ayarlamalı, ve bu arada insanın kendisinin bütün yaptığı, *onları* konuşturmak olmalı.

Biri bunu artık başaramadığında, ölüm de başlamış demektir.

Çok kısa, çok kısa, çok az zaman var dünyanın insanları için. Eğer onların hepsini tanımış olsaydı, yine de yetmezdi ve o, daha başkalarını da tanımak isterdi.

Kendini insanların isteklerinin iğrenç ve budalaca şeylere yönelik olduğuna inandırmak kolaydır. Bundan daha önemli olan, insanların *daha başka* ne istediklerine dikkat etmektir.

Ceylanlarını gül goncalarıyla besliyor ve bu arada Rilke'den bir şeyler fısıldıyor.

İnsan ile hayvanın ölümden daha fazla sahip oldukları ortak bir şey yok.

Ölüm, insanlarda daha farklı bir şey oldu. İnsanoğlu ölümü öylesine zorladı ki, şimdi onu aynı zamanda herkes içinde taşımakta.

Ancak ölüm ile sevginin birlikteliği, estetik bir bağdır. Bu bağın aynı zamanda ölüme daha çok değer verilmesine yol açmış olması, söz konusu bağın günahıdır, en ağır günahlardan biridir, ve bunun kefareti hiçbir şeyle ödenemez.

Düşünen insan için asıl baştan çıkarıcı olan, susmaktır. Düşünce, suskunluk sayesinde en yüksek saygınlığına ulaşır: Artık hiçbir şeyi amaçlamaz. Hiçbir şeyi açıklamaz, kendini yaygınlaştırmaz. Kendini suskun kılan düşünce, temastan feragat eder.

Belki böyle bir düşünce de öldürebilir. Ama o bunu bilmez. Bunu istememiştir. Hayatta kalmakta ısrar etmez.

İnsan, titizlik sayesinde huzur bulabilir mi? Titizliğin kendisi, *en büyük* huzursuzluk değil midir?

Kendi üzerine o kadar çok okudu ki, sonunda kim olduğunu bilemez hale geldi ve kendi adını tanımadı.

Büyük adlar bir kez elde edildikten sonra taşıyıcılarının elleriyle parçalanmalılar.

Binlerce küçük şimşek gibi gülüyor, bu gülüşü duyan herkes ısınıp aydınlanıyor.

Masayı bir darbede ikiye ayırdı ve ikileşmiş olarak yazmak üzere oturdu.

Birisine yaşamın armağan edilmiş olduğu düşüncesi bana korkunç geliyor.

En büyük olan, her türlü büyüklüğü gereksiz kılacak kadar küçülmüş olandır.

Okul yıllarımda okumuş olduğum *Bohemya'lı Çiftçi*'yi yeniden okuma zorunluluğunu duyuyorum. O söyleşiyi dolduran ve ölüme yönelik olan nefretin ve karşı koyuşun gerçek mi, yoksa salt retorik ürünü mü olduğunu öğrenmek istiyorum. Çünkü geleneksel edebiyatta ölüme yönelik gerçek nefret öylesine az ki! Ama bu az olanın bulunması, bir araya getirilmesi, odaklaştırılması gerekiyor. Ölüm yüzünden felce uğramak üzere olan pek çok kişi, ölüme karşı çıkan böyle bir Kutsal Kitap'tan güç alabilir. Ayrıca bu sayede insan, kendi direnişinden kaynaklanan büyüklenmesinden de biraz olsun yitirebilir, çünkü ölümün iç yüzünü yalnızca tek bir kişinin görmüş olması düşünülebilir mi? Ben müttefik değil, fakat başkaca tanıklar arıyorum. Çünkü benim önüme yönelik o katı ve hiçbir şeyin sarsamayacağı başkaldırımın günün birinde, sanki benim yaşamımın özel koşullarından kaynaklanmış ve o nedenle yalnızca benim için geçerliymişçesine, psikolojik açıdan "bir yana bırakılabilecek" biçimde açıklanması, korkunç olmaz mıydı? Söz konusu başkaldırı

başkalarında hangi noktada bulunursa bulunsun, bir *başka* yaşama aittir, ve onun *her yaşama* ait olma olasılığı, böyle bir durumda daha büyümüş olur.

Düşünceler yakınmalara dönüşene kadar beklememek gerek.

Genel istek üzerine, yine aynı şeyi yazmaya karar verdi.

Kendi düşüncelerimin başkaları üzerindeki etkisini pek önemsemiyorum ya da, daha doğru bir deyişle, bu etkinin ne olabileceğini bilmiyorum. Çoğu kez olay, insanın dünyaya yeni bir söylem getirmiş olmasıdır, ama asıl etki bu değildir, ne olursa olsun, sonunda her şey bir söyleme döner, ve bir şeyin dikkati çekecek kadar kolay söyleme dönüşmüş olması, mutlaka kötü olduğu anlamına gelmez.

Asıl etki, başkalarının birinden yedikleri ani darbelerdir, açıklanamaz nedenlerden ötürü bir cümle, bir sözcük bir enerji kaynağına dönüşür. Etki, bir başkasına isabet etmesiyle bir taşın çarpması gibi olur, bu konuda insanın kendisinin önceden bir kehanette bulunabilmesi olanaksızdır, çünkü insan başka hiç kimsenin arazisini iyi tanıyamaz. Taş darbeleri iyi ya da kötü olabilir, çok şiddetli olduklarında, çoğu kez yıkıcıdırlar. Ama bunun, insanın asıl düşündüğüyle ve istediğiyle hiçbir ilintisi yoktur, ve bu yüzden bütün etkiler kör etkilerdir. Eğer insan kendi etkisini düşünebilecek konuma gelmezden önce böyle etkileri ne çok gereksinmiş olduğunu bilmese, bu konuda çaresizliğe düşebilir ve tümüyle susabilir.

Yaşamış, düşünmüş ve kendisiyle hesaplaşmış olmak, başkaları bundan asla haberdar olmasalar bile, yine de önemli bir şeydir.

Her sistemin umut verici yanı, o sistemden dışlanmış olanlardır.

Bir makine bir dünya dili icat ediyor. Bu dil kimse tarafından anlaşılmadığı için, herkes tarafından kabul ediliyor.

Bütün toplumsal görünümlerin çokanlamlılığı öyledir ki, insan onları istediği gibi yorumlayabilir. Ama en tartışmaya açık olan nokta, bunları işlevler olarak belirlemek ve kullanmaktır.

Çünkü toplumun bir organizma *olmadığı*, herhangi bir yapısının *bulunmadığı*, sadece geçici olarak veya görünüşte işlediği de düşünülebilir. Akla en yakın gelen benzetmeler, en iyileri *değildir*.

Eski deneyimler tüccarı.

Sayıları çok az olan bazı düşünürler karşısında kendime olan inancım tümüyle devredışı kalıyor. Bunlar asla edimleri en zengin olanlar değil: böyleleri, insanı sadece kamçılarlar. Bunlar, edimlerinin arkasında ulaşılamaz olan ve yitip gidene kadar da edimleri sanki gittikçe küçülüyormuş izlenimini uyandıran bir şeyi görebilmiş olanlardır.

Bu kişilerden biri de benim için Kafka'dır, ve bu nedenle benim üzerimdeki etkisi, örneğin edimi onunkisiyle karşılaştırılamayacak kadar büyük olan Proust'unkinden çok daha derindir.

İnsan hep aynı şeyi söylüyor, korkutucu olan ise, bunu söylemek zorunda olması.

Yemeğini ağır ağır yediğinde kendini daha iyi bir insan gibi hissediyordu, sanki yenilenlerin kaderinden ötürü pişmanlık ve acı duyan biri gibi.

Küçücük ağızlı, şık ve genç bir adam. Yemek yiyebilmek için dudaklarını uçlarından parmaklarıyla açık tutmak zorunda.

"Yalnızca bir hipopotamın göz kapaklarının altında yaşayan ve onun gözyaşlarıyla beslenen bir kurtçuk."

Omzuna dokunup, ona her şeyi nasıl yapması gerektiğini söyleyebilmek için Tanrıya ihtiyacı var.

İnsan, bir zamanlar söylemiş olduğu bütün o soylu cümlelerin hepsinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalsaydı! *Bir tekinin* bile sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalsaydı!

Bilmişliğin jesti: Biri bir kitap çıkarır, birbiri ardına hızla değişik yerlerini açar, ve herkese söyleyecek bir şeyi vardır. Bu sıçramaları başaramayan öteki ise hayrete düşer ve kıskanır.

Üstünlüğü dile getiren ve birbirlerine kıyasıya kılıç çekmiş sıfatlar.

Nietzsche'den beslenen Malraux, "tehlikelerini" hesaba katıyor. Her şey heyecan, serüven, soğukkanlılık, ve ondan sonra da bakanlık.

Gökyüzünü emdi ve şimdi de boşluktan nefret ediyor.

Büyük sözler, tıpkı içinde su kaynayan çaydanlıklar gibi, ansızın ıslık çalmaya başlamalılar, uyarı olarak.

Hsün-Tse'yi okumaktan hoşlanıyorum, insanlar konusunda kendini aldatmıyor, ve buna rağmen umut ediyor. Ama öte yandan, insanlar konusunda kendini aldattığı için, Mençius'u okumaktan hoşlandığımı da yadsıyamam.

Çinli "hocalardan" asla kopmak istemiyorum. Bir tek Sokrates öncesi filozofları beni onlar kadar, yani yaşadığım sürece, ilgilendirmekteler. Bu iki grupla ilgilenip de yorgun düşmem olanaksız. Birlikte, ama yalnızca birlikte, onlar düşünen insanın bir itici güç olarak gereksindiği her şeyi içeriyorlar, — ya da belki her şeyi değil, onlarınkilere eklenebilecek önemli bir şey var, ölüme ilişkin bir şey, ve ben bunu eklemek istiyorum.

İyilik üzerine Çinliler, Yunanlılardan daha çok şey biliyorlardı. Yunanlıların onca şeyi borçlu olduğumuz büyüklenmeleri, onları iyilik için gerekli yalınlıktan yoksun kılmıştı.

Ayrıca Çinlilerin gelenekleri, çok erken zamanlardan başlayarak insanların kitleselliğince belirlenmişti. Yunanlıların kitleyi iyi tanıyan, gelişmiş Polis'i bile düşünürlere sadece bir yadsıma olarak yansır.

Çinli bir bilgeye en çok benzeyen, Empedokles'tir. — Gerçi Demokritos'un atomları sayısızdır, ama bunlar gerçek bir kitle olarak değil, kendi aralarında karmakarışık eylemde bulunurlar.

Yunanlıları kitleyi en uç noktalarıyla kavramaktan alıkoyan şey, belki de kölelerin varlığıydı.

Bütün düşünürler arasında sadece eski Çinlilerin insanın tahammül edebileceği bir saygınlıkları vardır. Acaba onların çok yalın açıklamalarını *okuyacak* yerde, kendi ağızlarından konuşurken *dinleseydik*, yine böyle mi hissederdik?

Çinli düşünürlerin söylemiş oldukları çok az, ve bu bile bir saygınlık.

Örneğin Buda'nın her şeyi çok sık ve çok ayrıntılı söylemiş olması (Hintlilerin en olumsuz yanı), beni rahatsız eder.

Eski Çinlilerin yinelemeleri sözlerinde değil, davranışlarında dile gelir.

Ataerkillik ile kardeşlik arasında bulunan ve yalnızca Çinlilerde rastlanan bağ.

İnsanlığın kaderi yüzünden içi içini yiyen kimse geri kalmış sayılamaz. Geri kalmış olanlar, teselliyi köhne yinelemelerde arayanlardır.

1969

BİLİMLER yaşamdan parçalar koparıyor, yaşam ise acıya ve mateme boğuluyor.

Göründüğü kadarıyla tarihte sadece olumsuz bir öğrenme süreci var. İnsanlar, başkalarına yaptıklarını sonradan aynı şeylerle onları suçlamak için akıllarında tutuyorlar.

Onun gözleri kanlanıyor, ama yüreği asla.

Ayrıntılı olan sıradanlaşıyor, ama yalın olan da sorumsuzluğa dönüşüyor. Güç olan, doğru noktada bu ikisi arasına yerleşebilmek.

Hayatta aşağılayıcı olan: İnsanın tüm gücüyle ve gururuyla tiksinmiş olduklarını sonunda kabullenmesi. Böylece insan, bir zamanlar gençken yola çıktığı noktaya, kendi o zamanki çevresine dönüşmüş olarak geri dönüyor. — Ama şimdi, kendisi olarak nerede? Bütün bunları görüp kaydederkenki sertliğinde.

Düşüncenin iki türü: Yaraların içine yerleşenler ve evlere yerleşenler.

Pascal bile yeterince ciddi değildi.

Hiçbir din benim hakkımdan gelemedi, ama hepsi de nasıl başıma geldi!

Acaba insanlar camdan yapılsalardı, daha mı iyi olurlardı? Başkalarına daha mı çok dikkat etmek zorunda kalırlardı? İnsanlar yeterince

kırılgan değiller. Ölümlü olmak yetmiyor. İnsanın kırılabilir olması gerekirdi.

O, peygamberi mis gibi bir ekmek olarak pişirdi; bu ekmek bayatlayıp taş gibi olduğunda ise onu ısıran herkesin dişleri kırıldı.

Benden sonra dünyaya gelecek bir kişiyi, tek bir kişiyi tanıyabilseydim! — İnsan gelecekte yaşayacak hiç kimseyi tanımadığında, o geleceğin teknik ayrıntılarını hesaplamak sıkıcı oluyor.

Aldığı her ölüm haberinden sonra daha çok *zıkkımlanan* biri.

Tahtakuruları gibi emmekten şişmiş sözcükler.

Teninin her zerresinden barış terliyor. Ama ağzı savaşla dolu.

Manyoşu çevirisine dalmış olan Viyanalı bilim adamı August Pfizmaier, 1870-71 Alman-Fransız savaşından bir yıl süreyle haberdar olmaz. Savaşı Viyana'ya çok gecikmeli olarak gelen bir Japon gazetesinden öğrenir.

Gerçeklikten, bu gerçeklik sanat olmadıkça, asla yorgun düşmüyor.

Neyi varsa Avrupa'nın en yaşlı adamına vasiyet etti.

Kimse hakkında ölümün damgasını taşıdığı yazılmamalı. Yazmanın kendisi bile günahtır.

Soluk almakta olan şöyle der : Daha her şeyi solumam gerek. Mutsuz insan şöyle der: Bende başkalarının mutsuzluğu için de yer var. Ölü şöyle der: Henüz hiçbir şey bilmiyorum, nasıl ölü olabilirim.

Öbür dünya diye bir şey varsa eğer, kendisine ait hiçbir şeyi beraberinde götürmek istemiyor. Her şeyin burada kalmasını istiyor.

Bugün bir Buda — düşünülemez, hatta bir İsa bile. Bir Muhammed'ten fazlası olanaklı değil.

"Zararsız insanlar" yani Buşmanlar üzerine bir kitap. Onlar için güneş, bir parça et demektir, ve karpuzlar olmasa, çölde açlıktan ölürler.

İnsanlığın tarihinde et, gizemlidir. Kurbanın etinden kendi etine sıçrayış, bilmecelerin bilmecesidir. Bu sıçrayışla birlikte merhamet başlar ve bu, insanın kendi etine ilişkin bir duygudan kaynaklanır. Bugün kasap dükkânları boşuna bir çabayla insana kendi etini anımsatmakta.

Yamyamların tarihi yararlıdır. Yamyamların uyandırdığı yakınma, merhamete dönüşür.

Bir saat boyunca yoldan geçen insanların sayısı, bir Buşmanın yaşamı boyunca gördüğü insanlardan daha fazla.

Buşmanın çokça gördükleri, hayvanlardır, ve o bunları öldürmek zorundadır.

Kendini bütünüyle sorgulamak ve yabancı topraklarda yakalamak.

İçinde belli bir sesli harfin ölümcül tehlike sayıldığı bir dil. O harfi söyleyen, düşüp ölüyor. Duyan da sağırlaşıyor.

Bütün açıklama girişimleri insan açısından karşısında direnilemez niteliktedir. Açıklama girişimlerinin sırası, insanın yazgısına dönüşmüştür. Keşke bu sırayı bir kişi olsun anlayabilse, keşke bir kişi olsun onun üzerine daha fazla şey bilebilse! O zaman iki açıklamanın zamansal açıdan birbirleriyle değiştirilmesi, tarihin akışında farklılık yaratırdı.

Şimdi hâlâ birbiriyle değiştirilebilecek bir şeyler var mı? Şimdi her şey, artık önceden belirlenmiş konumda mı? Ve böyle ise eğer, belirleme ne zaman, tam olarak hangi noktada gerçekleşti?

Onun için geleceğe ilişkin en kötü tasarım, rüzgârın ortadan kaldırılması olurdu.

Bizim büyüklük tutkusuyla yanıp tutuşan davranışlarımız karşısında doğa, küçüldü, kendilerinde ona her şeyi yapmak hakkını bulan canavarlar arasında *minnacık* bir doğa olup çıktı.

Âşıklar, daha şimdiden kendilerinin aydan gözetlenmekte olduklarını hissetmekteler.

Ay bakımından düş kırıcı olan, her şeyin doğru olması. Hesapladığımız her şey, uzaklık, büyüklük, ağırlık, hepsi de doğru, her şey gerçek.

Ay'a havadan yapılma kıtaların yerleşmesi. Hava uğruna girişilen savaşlar.

Ona dokunduğumuzdan bu yana, Ay cüzamlı oldu. Kendisine dokunulmuş olan Ay: Üstündeki insan izlerine ait her resimle birlikte, sanki insan bir sınır aşmanın hesabını vermek zorundaymış tarzındaki nahoş duygu daha da güçleniyor.

Ay'ı düşündüğümde, gözümün önünde bütün insanlar ansızın tek bir renge bürünüyor.

Bana çekici gelen, sadece insanlar, boş Ay'ı itici bulmamın nedeni ancak böyle açıklanabilir. Yeryüzünün çölleri bağlamında da beni en çok o çöllerde birbirlerini bulan insanlara ilişkin tasarım büyülüyor.

Ay'a gidenlerin cesaretleri büyük: Bu cesaret, yalnız başına Kalahari'de ava çıkan veya birkaç yoldaşıyla birlikte aslanları kendi kurbanının başından kovan bir Buşmanınkinden daha büyük değil. Yeni olan ise işin korkunç yanı: Her şeyin telsiz üzerinden gelen bir emirle gerçekleşmesi ve hiçbir şeyin kendiliğinden olmaması.

İnsanlar birleşmezden önce onların dağılmaları konusunda hiçbir hakka sahip bulunmamamız, açıklanamaz bir duygu. Dağılmanın bir birleşme aracı olduğu ortaya çıksaydı, bu duygu aldatıcı olurdu.

Ay'ın kabuğuna yerleştirilmiş çalgılar, bu kabuktaki sarsıntıların yaygınlaştırılması için ayarlanmış.

Orada başkaca her türlü yaratığın eksikliği. Madenlerin arasında bir robot olarak Robinson, uzaktan gelen, uzaktan işleyen emirler olmaksızın tek bir adım atmıyor, geleceğe ilişkin korkunç bir vizyon. Şunu yap, bunu yap, arada da yeryüzündeki halk için aptalca birtakım espriler.

Ay'a gidenlere karşı, sanki onlar gerçek birer robotmuşçasına, hiç acıma duymamam ilginç bir durum.

Ay'dan dönüş sayesinde her dönüş daha bir sıcak oldu.

Yeryüzüne tapan Ay keşişleri.

Ay'da depolanan sırlar.

Güneş çıktığında, o şöyle diyor aşağılayarak: Yakında sana da gem vuracağız.

Bugün fark, her şeyin fotoğrafının çekilmesi. Artık gizlenebilecek hiçbir acı kalmadı. Her türlü acı kamunun oldu.

Ancak bunun tek anlamı, herkesin acıya daha kolay alışması.

Eskiden bir insan, sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi yapabilirdi. Bugün ise kendini çaresizmiş gibi gösterebilir, çünkü *çok şey* biliyor.

Arkadaşlar arasında geçenler de dahil, bütün konuşmalar daha bir riyakârca oldu. Ölçe, çok geniş alanlara yayılabilir. Hergün herkes korkunç olan birden çok şey öğrenmiştir.

Ama bundan, ortada pek çok şey olduğu için, bütün bunların kendisini ilgilendirmediği sonucunu çıkaran da bilir ki, olup bitenlere kendini bütünüyle kapamak bir sağır ve dilsizin, kör olan birinin bile başarabileceği bir iş değildir : Ve çok aptal biri bile, en azından kendisi için, bir korku nedeni hisseder.

Böylece görünüşte dinginliği sergileyen her an, aslında derin bir riyakârlıktır.

Her türlü karanlıktan uzak kalınarak bir tutuma varılabilir mi? İşte hedefin.

Saklan, yoksa hiçbir şey öğrenemezsin.

Bireysel cümlelerin gerekliliği: Daha dik açıyla gelirler; daha derinlere isabet edip yerleşirler; ama daha önce parlayıp, asla böyle derli toplu bir görünüme kavuşmamış ve bir daha da asla tümüyle karanlığa gömülmeyecek olan bütün bir araziyi aydınlatırlar.

Böyle bir cümlenin alımlanma anı önceden belirlenemez. O an gelir, ve her şey olup biter.

Dil bir sistem olarak anlaşıldığında susar.

Gölgedeki yerleri uğruna boğuşan yazarlar. Sövüp sayan, binbir ışıltılı yuvarlak camlar.

Hep *aynı* başkalarına bağlanan insanlara gösterilen şu acele saygı! Sanki toplu olarak görülebilmeleri kolay olduğu için, daha iyilermiş gibi! — İnsanları tanımak bağlamında işin kolayına kaçmak isteyen gözlemcinin tembelliği!

Kadının öyküsünü onun boynuna taktı ve onu göz kırparak sokaklarda gezdirdi.

Dün İtalya'da, yirmi yıldır trenlerde yaşamakta olan bir adam, 93 yaşında öldü. Sürekli olarak bir trenden ötekine binmekteydi ve bunun

dışında bir evi yoktu. Eski milletvekili olarak paso sahibiydi, büyük serveti erimiş, geriye sadece pasosu kalmıştı. Torino merkez garında, tren değiştirirken öldü.

Etkinlikleri ne olursa olsun, etkinlikte bulunanlar, kendilerini daha iyi hissederler.

Her temaya bir eldiven gözüyle bakmak. Tersine çevirmek.

Adam kadını sızlanmasın diye ikna etmeye çalışıyor; ama kadın onu dinlemiyor. Adam konuşmasın diye sızlanıyor; ama adam onu dinlemiyor.

Kendi düşüncelerini tanımadan herkesin her düşüncesini anlayan biri.

Esirler hayatta kalabilmek için kendilerini yakalayanlara hayranlık duyuyorlar. Onlardan şükranla ve saygıyla söz ettikleri ölçüde ellerinden kaçabilme konusunda daha çok umutlanıyorlar.

"Sen muhteşemsin! Beni bırak da gideyim!" diyor fare kediye, onun pençelerini yalayarak.

Dalkavuklar sıraladıkları övgüleri geri istediklerinde, onlara nasıl da öfke duyulur!

Güneş kadar büyük ve kenarından kıyısından kemirmek isteyenlerin dudaklarını ve dillerini yaktıkları bir ün.

Açlığı kafanın içine taşımak.

İnsanın söylemek istediğinden fazlasını söylememesi — çok zor.

İnsanın bütün bir yaşamın akışı boyunca hiç düşünmeden ortaya attığı iddialar! Aslında belki onların tam tersini de söyleyebilirlerdi. — Asıl

olan ne varsa daha sonra, bu iddialar bir anlamla doldurulduğunda gerçekleşir. Başlangıçta ise boş programlar gibidirler. En aptalca programlar için oluşturulan müzik, bazen ne kadar güzeldir!

İnsanın kendisine ait her gözlemi başkalarına ait yüz gözlemle dengelemesi. Kendi kişiliğimize yönelik en katı gözlemimizin bile halinden memnun ve sevecen bir yanı vardır.

Musil'in özünü araştırdığımızda, hijyenin odak noktası niteliğinde bir kavram olduğu ortaya çıkar.

Onunkisi, Kafka'da olduğu gibi tehdit altındaki bir insanın, bir sekterin hijyeni değildir. Kafka'ya göre içinde yaşadığı *en hakiki* çevre, Jungbrunn'du; orada kendisi gibilerin, hijyenin sekterlerinin dışında kimse yoktu.

Musil'inki ise, bedenini seven, güzel bulan ve ondan memnun olan bir insanın hijyenidir.

Her şeyden önce kendi bedenleriyle meşgul olan kadınları, kendi bedeni aracılığıyla anlar.

Ruhuna da, son noktada güvenilir nitelik taşıyan bir beden gibi davranır.

Suçluluk duygularının korkunç yanı: Onların bile doğru olmaması.

Kusursuz bir dalkavuk olan F., her kötü tepkisi için özür diliyor; amacı, bunların çok ender olduğu izlenimini uyandırmak. Böylece onların en kötülerini bütünüyle saklamayı başarıyor, içtenliği bütün izleri örtüyor.

Bütün alışkanlıklarını saptayan biri, artık kim olduğunu bilemezdi.

Aşk için daha güçlü bir sözcük bulmak, rüzgâr gibi, ama toprağın altında; dağları değil, ama içine yerleşeceği dev mağaraları gereksinen bir sözcük; oradan vadilere ve düzlüklere akacak bir sözlük, akarsular gibi, ama yine de su değil, ateş gibi, ama yanmayan, derinliğine

parıldayan, kristal gibi, lakat kesmeyen; saydam ve bütünüyle biçim, hayvanların sesleri gibi bir sözcük, ama hayvanlar anlaşabilmekteler, ölüler gibi bir sözcük, ama ölülerin hepsi tekrar geri dönmüş.

Bizi acıların önünde daha iyi temsil eden sevinçler.

Gazetelerde her şey var. Tek yapılması gereken, onları yeterince nefretle okumak.

Ey dağlar, ey dağlar, her şeyi görmektesiniz ve buna rağmen hâlâ üstümüze saldırmadınız.

Tek bir çirkin genç kadın, ucuzlamış olan aşkı boşuna umutlarıyla yeniden değerli kılabilir.

17 Ocak 1776 tarihinde Tyburn'de ikizler birlikte asıldılar. "Araba ayaklarının altından çekildiğinde, elleri birbirine kavuştu. Neredeyse bir dakika boyunca böylece yan yana sallanıp durdular. Daha sonra, bilinçlerini yitirdiklerinde, elleri de ağır ağır birbirinden çözüldü."

İyilik, dedi. Ama demek istediği nedir? Bunu daha kesin söyleyemez miydi? Kastettiği, hiçbir numarayı yutmayan ve kendini de aldatmayan bir tür uyanıklık. İnsanların daha "yüce" diye nitelendirilen, ama gerçekte sadece başkalarına ait amaçlar uğruna her türlü kullanılmalarına karşı beslenen çok güçlü bir kuşku. Kastettiği, açıklık ve doğallık, bunlara sahip kişilere yönelik yorulmak nedir bilmez bir merak. Gerçi bir insan için herhangi bir şey yapmamış olan, ama bir insana yaklaşan, onu gören ve ona uygun sözler bulanlara karşı bir şükran borcu. Kastettiği, hiçbir şeyi dışlamayan ve sonradan ayıklamayan bir anımsama. Kastettiği çaresizliğe rağmen, ama onu da asla yok saymayan umut. Kastettiği, onları yememize rağmen, hayvanlar. Özellikle kastettiği, insanın kendisinden daha aptal olan her şey. Kastettiği, her zaman acizlik, ama asla iktidar değil. İktidara uygun olan, boyun eğen ya da kendini korumak için yaltaklanan, kötü

insandır. Kastettiği, başkalarınınkine de geçerlilik tanıyan tutku. Şaşkınlık. Ama aynı zamanda da kaygı. Kastettiği, yükseklik, büyüklenme, yücelik, kendini tanrılaştırma, başkalarını boyunduruk altına almaya yarayan sertlik ve düzen değil. Onun kastettiği iyilik, tinsel bağlamda devinim içersinde ve her şeyden kuşku duymakta. Bir şeylere erişen bir iyiliği değil, ansızın bomboş ellerle kalakalan iyiliği kastediyor. En ileri yaşlarda bile etkilenmeyi, öfkeyi ve suçlamayı kastediyor; ama bunların öfkelenene, suçlayana bir iktidar sağlamaması koşuluyla. Kastettiği, bilgi, yoksa mevki ve ücret değil. O, buradaki insanlar için kaygılanmayı kastediyor, yoksa ruhları için kefaret duasını değil.

1970

SORUMLULUĞUN TÜMÜ gizli. Gizliliği içersinde de yıkılması olanaksız.

O, bir ulus değil, tüm uluslar.

Sonunda iktidarın gırtlağına yapıştığımda, karşıma aranjörleri, menajerleri, temsilcileri çıkartmaya cüret ediyorlar.

Diyalektik, bir tür protez diş.

"Çünkü yaratıkların biri bile dünyada ortadan kaldırılmamalı."

İnsan kendini çok aşağılanmış hissettiğinde, yapabileceği tek bir şey vardır: Aşağılanmış olan bir başkasını teselli etmek ve yüceltmek.

"O, hiçbir okula katılmıyor, ama yine de hiçbir düşünceyi bir başkasından gelmedir diye geri çevirmiyor." Çuang-çe

Çuang-çe'de fantastik olanın gerçekliği. Bu fantastik olan, hiçbir zaman ideal bir şeye indirgenmez. Dokunulmaz olan, gerçekliğin kendisidir, yoksa gerçekliğin arkasında bulunan değil.

Taoizmin dönüşümü tanıması ve Hint ya da Avrupa idealizminin konumuna varmadan onaylaması, bana hep çekici gelmiştir.

Taoizmin en değer verdiği şey, *bu yaşamdaki* uzun ömürlülük ve ölümsüzlüktür; öngördüğü çokyönlü tipler de hep bu dünyadan olanlardır. Taoizm, kendileri bilmeseler bile, aslında yazarların ve şairlerin dinidir.

Çin'in üç temel öğretisinin, Mençius'un, Mo-çe'nin ve Çuang-çe'nin öğretilerinin arasında var olan gerilim, bana güncel bir gerilim gibi gözüküyor; çünkü modern insanın içindeki gerilim de bundan daha açık dile getirilemez. Avrupa'ya özgü ve "bu dünya" ile "öbür dünya" arasında öngörülen geleneksel gerilim, bana yanlış ve yapay geliyor.

Bugün bir insan için eski Çin filozoflarından daha çok kendisini ilgilendirecek bir okuma düşünülemez. Bu filozoflarda önemli olmayan her şey safdışı edilmiştir. Olanaklar ölçüsünde, kavramlar yoluyla çarpıtmadan da kaçınılmıştır. Tanımlama, amacını kendi kendisinde bulmaz. Bu filozoflarda hep *kavramlar* karşısındaki değil, fakat *yaşam* karşısındaki olası tutumlar söz konusudur.

Kanıt, yıkar. En gerçek olanı bile yıkar.

Artık insanın kendisinin olamayacak kadar yalın cümleler bulabilmek.

Tanınabilirliği yitirmek, en ağır şey.

Kendini deneyime kapamıyor, ama onun temposuna yetişemiyor. Yıkıma uğramış olanın en küçük kalıntılarında bile bir anlam arıyor.

Yaşlı olanlar, sözcükler değil, ama aynı sözcükleri çok sık kullanan insanlar.

O, daha ilerilere, henüz hiç gitmediği yerlere gitmek istiyor, artık üstüne nicedir emin adımlarla bastığı zeminini değiştirmek, emin olmadığı yerlere kaçmak, kurtuluşu daha önce hiçbir şeye bağlı olmadığı yerlerde aramak istiyor; başka şeyleri bağlayabilsin, bir araya getirmek için zorlayabilsin, başka şeyler sezebilsin diye.

Başkalarının ancak bütün bir yaşam boyunca sezebildiklerini bir saatte sezebilen biri çıksa bile, bununla yetinmemeli. En çok sevdikleri de

dahil, bütün sezgilerini bir yana atmayı ve onu hâlâ tehdit eden, o güne kadar hiç duyulmamış sezgileri *bulmayı* öğrenmeli.

Suskunluğu da aşan çileciliğin, ancak hayranlıktan uzak yaşamak olurdu.

Napoleon, Wellington ve Blücher, birer pirenin sırtına binmiş olarak sirkte.

Farklı bir sırayla gelen bir gün, mutlu bir gün. Önemli olan, insanın kendisinden *boşalttıklarıdır*, ne yaptığından çok, neyi kendisinden *uzaklaştırdığıdır*.

Bir dile öfke duyulabilir mi? Belki, ama yalnızca o dilde. Bir dile karşı bir başka dilde açıklanan her öfke, kuşku uyandırır.

Kardeşi hayallere dalmış olarak kıyıda uzanmış güneşlenirken, o büyük bir cesaretle felaketin sırtına binmiş, oynuyordu.

Hampstead'te aşçı olarak çalışan bir Aztek. "Quetzalcoatl" diyorum ona, beni anlamıyor. "Steak au Poivre" (acılı biftek) dediğim de ise bütün yüzüne bir gülümseme yayılıyor.

Bir saat boyunca onun düşüncelerini gözlemledim; düşünceleri burnuyla bıyığı arasında büyüklenme ve teslimiyet gibi oynayıp durdu.

Kendisine kulak vermeyeyim diye beni tahrik ediyor.

Yazarlar birbirlerini cömert konuşmalarından tanırlar. Yeni arkadaşım olan Agra'lı koyu tenli bilge, kırık dökük İngilizcesiyle cimriler üzerine tamı tamına ben nasıl konuşuyorsam, öyle konuşuyor: Bu, onun kartviziti.

Svevo'nun geç gelen ünü: Joyce'un bir armağanı. Kendini aşağılanmış hisseden ücretli öğretmen, "burjuvayı" ani gelen servetine, yani üne boğar.

Bazı roman karakterleri öylesine güçlüdürler ki, yazarlarını tutsak ederler ve boğarlar.

En yeni edebiyatta karakterlerin erimesi: Zamanımızın gereksinebileceği karakterler öylesine ucubemsi ki, artık kimse onları icat edecek kadar delice bir cesaret göstermiyor.

Eski giysileri çıkarmak. Anımsamak, evet. Ama eski giysiler içersinde değil.

Céline, *D'un Château l'Autre*'da kendini şaşırtıcı bir gerçeklikle resmeder: Sigmaringen'deki iktidar sahipleriyle sağladığı uyum; her zaman bilincinde olduğu paranoyak konumu; Céline gerçekten de büyük tehlike içersindeydi. (Savaş bitiyordu. Pétain yönetimi ile personeli Sigmaringen'de kaçmak üzereydiler.)

Céline, bu kitabında on iki yıl öncesine ait olaylar üzerine yazarken, kendisini yazmaya teşvik edenlere, yayıncılarına karşı içinde yeni bir nefret oluşur; "Achille," yayıncı Gaston Gallimard'dan başkası değildir.

Sigmaringen'de doktorluk yapması, oradaki bütün insanlarla bir araya gelmesini sağlar. Prostat muayenesini yaptığı, üniformalı Alman başhekim. Biraz önce bir iğne yaptığı ve henüz çıplak vaziyette ondan Parisli karısını sevişmek için rica eden otel sahibesi. Soylu bir aileden gelen ve Céline'in özel bir titizlikle baktığı SS komutanı. Céline, herkes tarafından bir doktor olarak ziyaret edilir, oraya buraya gönderilir, siyanür zehrine sahip olduğu öğrenildikten sonra da özel bir saygı görür.

Céline'in yaşamında olup bitenler, onun aracılığıyla bir kitleselliğe dönüşür. Bu bağlamda, her paranoyak gibi, kesinlikten uzaktır; ama insan, tehlikeli bir biçimde kaynayan, aynı zamanda da iğrenç bir

yaşamla karşılaştığı duygusuna kapılır. Bu kitapta Céline, "Juif"lere (Yahudilere) karşı eskiden olduğu kadar cömert değildir. Ama ona göre her Alman bir "Boche"tur ve bu sözcük, duyabildiği tüm nefreti içerir.

Kitap, çoğunlukla, aslında hep izlendiği duygusunu taşıyan birinin anımsaması niteliğindedir. Kitabın okunabilirliğinin sırrı da buradan kaynaklanır; Céline, hep tehlikededir, ve bu duygu okura da geçer. Pek çok kişi polisiye romanları ne kadar rahat okursa, Céline de o kadar kolay okunur. Yazar, hiçbir nahoş söylemden kaçınmaz; bu, sürekli bir gerçeklik görünümü yaratır.

Céline, önce doktor olarak, ardından da bir serüvenden farksız yazgısı sayesinde çok şey görmüştür. İnsan, bütün doktorların yaşamı onun gibi duyumsamamalarına şaşırır. Céline'in çevresinde, başka doktorlarda olduğu gibi bir tür koruyucu kalkan oluşmamıştır. Belki de bu, onun hep yoksulların doktoru olarak kalmış olmasıyla ilintilidir. Bir yazar olarak kesinlikle sahip olduğu önem, onda başka yazarlarda olduğundan farklı biçimde ortaya çıkar. Ona, her şeye saldırmak hakkını verir. Ancak Céline, başkaları gibi kendini üstün görmez; kendi yaşadıkları da dahil olmak üzere, yaşamdaki tüm olup bitenler böyle bir şeye olanak tanımayacak kadar tartışmalıdır.

Céline, anımsadığı neredeyse tüm sahnelerin kitleselliğiyle bile, vahim bir sahtecidir. Ama onda, Rabelais'den bir şeyler çağrıştıran, çok güçlü ve komik anlatımlar, ayrı ayrı kişilerle yapılmış söyleşilere ilişkin anlatımlar da vardır: Laval ve Brisselonne'un sahneleri ya da Abetz ve Chateaubriand'ın sahneleri gibi. Céline, en eski okuldan gelme bir anlatıcıdır, bu, insanı anlatma konusunda umutlandırabilir. Anlatılarını sürekli olarak sapmalarla keser, bu da o anlatıları sıradanlıktan kurtarır. Cinsel olaylara ilişkin anlayışı, bir doktorun anlayışıdır ve çok inandırıcıdır. Kadınlardan neredeyse erkeklerden çok daha fazla nefret eder. Seksin Miller ve haleflerini dayanılmaz kılan yüceltilişi Céline'de, bir ortaçağ tanrıbilimcisindeki kadar eksiktir.

Céline, kendini neredeyse hep kötü hissetmiştir, bu onun seçmeci olmayan, korkunç nefretini biraz olsun bağışlatır. O, bugün Fransa'da onaylanmayan insanlara saldırmaz; kendi betimleme biçimiyle kendi-

ni savunduğunda, onları da savunmuş olur. Kendi ortamında şaşılacak bir şeye, büyük bir soyluluğa sahiptir. Her türlü iktidardan ve tapınmadan nefret eder.

Anımsama eylemi rahatsız edilmeksizin ve kendi istediği anda gelmelidir ve o zamanlar var olan kimse onu yapmak istediği bağlamında *engellememelidir.*

Aslında çok az okudun, bilgin de çok az, ama ne olduğun, rastlantısal okumalarından bağımlıdır.

Her şeyi süreklilikle yıkmayı başaran bir karakter.

Mitos mu? Demek istediğin, artık can sıkıcı olamayacak kadar eskimiş bir şey mi?

Etkileri konu alan bir edebiyat tarihi yerine karşı etkileri konu alan bir tarih: böylesi, çok daha bilgi verici olurdu. Karşıt-imgeler, her zaman çok açık olmamakla birlikte, çoğu kez örnek alınan imgelerden daha önemlidir.

Bir insanın biyografisini, onu hep itmiş olanlardan oluşturmak. Böylesi çok başka bir biçimde etkili olur, yitip gitmiş, ama dipdiri olarak derinin altındadır. Bir kez bir yana atıldıktan sonra, kendi kendini unutabilir, ama bu unutulmuşluk yalnızca görünüştedir, ve bir yana atılmış niteliğiyle itilmiş olan, hiç çekinilmeden *kullanılabilir.*

Hepsi de aynı anda öten, çok iyi paketlenmiş on iki adet zayıf insandan oluşma, görünüşte şişman bir insan.

Övgü toplayıcı, yolların suskunluğuna öfkelenir. Onları övgüde bulunmaya zorlamak için sürekli dolanır ve direnişleri yüzünden tedirginlik duyar. Gazeteler, övgü toplayıcı için aşırı günlüktür. İnsanlar gazeteleri onun resmiyle birlikte bir yana atarlar. Gazetede her gün üzerine yeni

bir şey çıksaydı, bu onun için yeterli olur muydu? Hayır! Gerçi gazetelere ihtiyacı vardır: Onları ta kendisi de gazetede çıkana dek okumuştur, ama istediği bundan fazlasıdır.

Övgü toplayıcı, dünya olaylarını geri plana itmek ister. Depremlerle ve savaşlarla değil, kendisiyle ilgilenilmesini ister. Ay ile ilgilenilmesini tamamen anlamsız bulur. Hakkında bunca söz edilmiş olduğu için Ay'a öfke duyar.

Övgü toplayıcı, bütün bir evi adıyla doldurmuştur. Üstünde adının bulunduğu bütün kâğıtlar, en küçüğünden en büyüğüne kadar saklanır.

Bazen bütün bir ev boyunca, artık eskimiş olmasına karşın hep aynı şeyi okur. Ama yeniyi okumayı yeğler.

Yeni deyişler, bugüne kadar hiç duymadığı türden cümleler, yalnızca onun için icat edilmiş bütün bir övgü dili bekler. Bazen ölülerin de onunla birlikte övülmelerine izin vardır, onlara yönelik övgüleri övgü toplayıcı kendine alır.

Övgü toplayıcı, her küçümseme, hatta eleştiri için bile ölüm cezası vermeye hazırdır. İnsanlıktan yoksun değildir, ölüm cezasının kaldırılmış olmasından ötürü üzüntü duymaz, ama böyle özel durumlar için, yani kendisi söz konusu olduğunda, yeniden kabul edilmesinden yanadır.

Övgü toplayıcı, hiçbir övgüye yol vermez, iki kez, üç kez, dört kez söylenmiş olan için bile her zaman yeri vardır. Gittikçe daha çok yağ bağlar, ama bu yağları taşımaktan memnundur. Onu bu yağlardan ötürü seven kadınları her zaman bulur. Bu kadınlar onun övgüsünü yalarlar ve bir şeyler kapabilmeyi umarlar.

Tersinlemeler

Cenaze sırasında tabut kayboldu. Acılı olanları acele mezara küreledi-ler. Ölü, saklandığı yerden ansızın çıkıp her birinin arkasından kendi mezarına bir avuç toprak attı.

Elektrikler kesilmiş, kent karanlığa boğulmuştu. Suçlular korktular ve polisleri serbest bıraktılar.

Köpek, efendisinin ağzından ağızlığını çıkardı, ama kayışından tutmayı sürdürdü.

Bir ışıklı reklamda harfler yerlerini değiştirdiler ve insanları övülen mala karşı uyardılar.

Kedi, pençelerini fareye taktı ve onu yaşama saldı.

Tanrı, Adem'in kaburgasını tekrar yerine koydu, soluğunu kesti ve onu yeniden çamura dönüştürdü.

1971

SARAYBOŞNA'DA yıllık cinayet festivali: Halka Franz Ferdinand'ın kurbanlarının hayvan postları giydirilir. Daha sonra veliaht, Belediye Sarayı'ndan Cinayet Müzesi'ne hareket eder. Binlerce kurban can çekişerek küçük nehre düşer. Yine mi, hâlâ mı savaş?

Princip'i canlandıran oyuncu, köşeden fırlar ve seri katili tam kalbinden vurur.

İnsanlığın hortlağının kollarına yığıldı.

Bir baloda Tolstoy'un üstündeki böcek giysisi. Tolstoy'a çok saygı duyan Kafka, *Dönüşüm*'ü yazdıktan sonra bu haberi okumaktan hoşlanır mıydı acaba?

Okumaya asla ara veremeyen, sürekli ve hep daha çok okuyan, hep eskileri okuyan okur, saygın bir tipe, ona güvenenler için bir tür güvenilir kişiye dönüştü: okumaya asla ara vermediği takdirde, —ötekiler böyle düşünmekteler—, önemli olanı da bulacak.

Zamanımızın bir kitle hareketi olarak kinizm. İçinde yüz bin kişinin bir araya geldiği, dev bir Diyojen fıçısı.

Gerçek bir yazarda en çok takdir ettiğim, gururdan ötürü söylemedikleridir.

Tanıdığım bir insanı tam olarak kavramak beni ilgilendirmiyor. Beni asıl ilgilendiren, onu tam olarak abartmak.

İnsan kendine, Tanrı Tolstoy'a baksaydı ne derdi, diye soruyor. Yeterince dua edildi, ama bunun Tanrıyı ilgilendirceğini pek sanmıyorum.

Olayların Tanrıyı ilgilendirmesi gerekirdi. Belki de Tolstoy yüzünden kıskançlık duyardı. Belki de onu kardeş olarak kabul ederdi.

Onun resmini unutamıyorum, sanki atalarımdan biriymiş gibi gözümün önünde gidip geliyor. Atalara saygı duymak, insanlara çok büyük bir güç vermiş olmalı. Neye saygı duyuyoruz? Neye saygı duyabiliriz?

Tolstoy'un 82 yıl, Dostoyevski'nin ise sadece 59 yıl yaşadığı söylenebilir. 23 yıl, çok uzun bir zaman. 1887'de ölmüş olsaydı eğer, Tolstoy yine de var olabilir miydi?

Yaşam süreleri arasındaki adaletsizliği aşabilmek, tümüyle olanaksız.

Tanrıyı her şeyden çok Tolstoy olarak isterdim.

Daha iyi olmak, ancak insanın daha iyi bildiği anlamına gelebilir. Ama bu, insana huzur vermeyen, insanın peşini bırakmayan bir bilgi olmalı. Yatıştıran bir bilgi, öldürücüdür.

İnsanın bazı bilgileri reddetmesi çok önemlidir. İnsan, bir bilginin itici güce dönüştüğü anı bekleyebilmek zorundadır: Her sezginin kendi acısı vardır.

Yalnızca tek bir yaşa sahip olmak ne kadar acınası bir şey! İnsan, eşzamanlı olarak iki yaşa sahip olmalı ve bunu bilmeliydi. "Kaç yaşındasınız?" — "27 ve 65." — "Ya siz?" — "41 ve 12."

Bu çifte yaşlardan yaşamın yeni ve daha çekici biçimleri türetilebilirdi.

Yoksullara akıl veren zenginin *utanmazlığı*.

"Burjuva"nın ne olduğunu çok iyi biliyorum. Ama biri bu sözcüğü söyler söylemez, yeniden bilmez oluyorum.

Her şey ansızın değiştiği takdirde ne olacağı asla bilinmez. Ama her şey *değişmediği* takdirde ne olacağı biliniyor mu ki?

"Yerde yatan ve maymunlar gibi birbirlerine sarılmış iki erkek çocuğunun üzerinden atladım. Kaçaklar, köylerinin yaklaşık bir hafta önce yakılıp yıkıldığını ve bu iki çocuğun dışında herkesin öldürüldüğünü söylediler. 'Üç günden beri bizimleler, dedi doktor 've çocukların kim olduklarını bilen yok. Gördüklerinden ötürü öylesine dehşete kapılmışlar ki, konuşamıyorlar. Sadece burada yatıp birbirlerine sarılıyorlar. Onları yemek vermek için bile birbirlerinden ayırmak olanaksız. Ne zaman yeniden konuşabileceklerini söyleyebilmek güç.'"

Bu yazılanlar, üç bakımdan korkunç. Bazıları bunları okuyamıyorlar. Ama buna rağmen yine de unutuluyor.

Acaba olanları görmedikleri için katılaşmamış olanların duyarlılıklarının, evet, onların duyarlılıklarının olayları görenlerin duyarlılıklarını etkilemiş olması düşünülebilir mi?

Olanlara rıza göstermek zorunda olmadığı için rıza gösteremeyen dehşetin işlevi bu mu?

Eğer böyle ise, insanların asla katil olmamalarının bir anlamı olabilirdi. Ama onların sayıları çok az ve katillerin ya da tanıklarınki çok fazla.

Belki de hiç kimse, bir çocuk sahibi olmaya *layık* değildir.

Acaba insanların henüz cehenneme inandıkları dönemlerde, cehennemin müdaheleleri daha mı azdı? Cehennemi doğalarımız, sonunda nereye varacaklarını bilirken daha mı dayanılabilir nitelikteydi?

Bizler, cehennemi ortadan kaldırmakla gurur duyanlar, şimdi onu her yere yayıyoruz.

Son insanlar, artık ağlamayacaklar.

Düşmanımın düşmanı, benim dostum değildir.

Ben de suçları açıklamaya çalışan ve onları yarı yarıya bağışlayan "ılımlılar"dan biriyim. Kendilerinden emin olanlarca verilen cezalardan nefret ediyorum. Zorlamadan tiksiniyorum. Ama öte yandan insanın uçurumlar kadar derin kötülüğünü de iyi biliyorum. Kendimden biliyorum.

Bu açıklamalarla ulaştığım şey, ılımlılık mı?

Hayır, kendi hesaplaşmam bağlamında katıyım.

Ama ben, suçların çevresinden, dolayısıyla da her türlü resmi cezanın çevresinden dolandım. Benim için asla söz konusu olmayacak cezaların başkalarına verilmesini nasıl isteyebilirim? Cezaların verilmesini kabullenmek için insanın suç işlemesi mi gerekir? Hayır, böylesi ancak kötülük ve riyakârlık olurdu.

İnsanın kendi için işin kolayına kaçmaksızın, cezaların haklılığını teslim etmesinin bir yolu var mı?

Yargıçların kendilerini de cezalandırdıkları bir ülke. Yargıçlara da acı vermeyen hiçbir adalet yok. Onları da etkilemeyen hiçbir ceza yok. Onlara da yaramayan hiçbir beraat yok, tek farkı, beraatın onlara hiçbir şeye mal olmaması.

İnsanın kendine yönelik suçlamalar hiçbir şeyi daha iyi kılmaz. Bu suçlamalar derine indiği ölçüde bir kendinden hoşnut olmayla sonuçlanır. "Ben ne adamım be! Bunu bile kendi kendime bir cezayla karşılaşmaksızın söyleyebiliyorum!"

İnsan, belli sözcüklerin kendisinin dışında herkes için korkunç olduğunu hisseder.

İnsanlığın bütün kötümserlikleri bir araya getirilse, yine de gerçeklik karşısında hiç kalır. Eski dinlerden hiçbiri yeterli değildir, onların hepsi de cenneti andıran dönemlerden kalmadır.

İnsanoğlu kendi zamanının labirenti içersinden geçen yolu zamanına yenik düşmeden, ama bu zamanın dışına da atlamadan bulmak zorundadır.

Eğer kendisi hakkında bugüne kadar henüz hiçbir şey duymamış olsaydı, kendine daha çok güvenecekti.

Ya bizlerin, yani gelecekten hep pişmanlık duyanların, zamanların en iyisinde yaşamış olduğumuz ortaya çıkarsa!

Açlık çeken milyonlarca Bengalliden ötürü bizi kıskanırlarsa!

Hoşnutsuzluğumuz ve o berbat vicdanımız, hoş zamanlara özgü durumlar diye alay konusu olursa!

Ya bunca özgürlüğe, bunca havaya, bunca düşünceye sahip olmayı nasıl başarabildiğimiz binlerce ve binlerce kez araştırılırsa!

Gafletimiz insanlığın doruğu sayılırsa ve ölüm karşısındaki hoşnutsuzluğumuz, zararsız bir *öldürme arzusu* diye yorumlanırsa!

Körler, şu çokbilmişler.

Yaşamın tüm alanlarında var olan ve onları birbirinden koparan zekâ, ve sıra aralarındaki uçurumları aşmaya geldiğinde, eksik olan zekâ.

İnsanın kafasının içindeki onca kişi ve söyledikleri! Ama insan yine de bütün bunları kendisi bulmak ve söylemek zorunda.

Diyalektiğinin büyüklenmesi içersinde her kararı, artık hiçbir karar veremeyecek hale gelene kadar geciktiriyor, ve bunu düşünmek sanıyor.

Testeresinin bir o yanını, bir bu yanını kullanıyor. Böylece kestikleri, artık yitip gidiyor.

Bazen talaşları esprili oluyor.

Kurtçuklar türünden bir sürü düşünce: İkiye kesildiklerinde gelişmeyi sürdürüyorlar.

Kendini sonsuza değin çeşitlendiren şu ölçüsüz yaşam, — bizim için mi? Buna ancak Tanrı inanabilir.

Her gün aklına yüzlerce yapı geliyordu, yapılardan ötürü artık uyuyamıyordu, konuştukları, yedikleri, yuttukları ve boşalttıkları, hep yapılardı. Ona rastladığımda, bana yeni yapıların şarkısını söylüyordu, ayrıldığımda ise bana yapılarla veda ediyordu.

Diyaloga girişen kişilerin belli bir yaşa varmalarından itibaren her konuşma, zeminden yoksun ve şeytani bir hal alır; sanki taraflardan her birinin amacı, kendilerini sözcüklerden oluşma yüzülmüş bir kafa derisiyle süslemek ve çekip gitmektir.

Gelgelelim hiçbir şey, sözcüklerden oluşma bir kafa derisinden daha tutarsız değildir. Sözcükler, ancak kendilerini açana geri gönderildikleri takdirde duyulmuş olarak kalırlar. Onların görevi, bozulmuş düşleri dönüşleriyle uykudan uyandırmaktır; bu düşler, bir teşekkür yerine geçmek üzere, kendilerini onları bulmakta içten davrananlara emanet ederler.

Oraya buraya sıçrayan bir düş, insanların birbirlerinden elde edebilecekleri en yüce şeydir.

Onu herhangi bir yanıyla ilgilendiren tek zaman, kendi zamanıdır. Yani başkalarının zamanlamasından özgür olmak.

Ama aynı zamanda da kendi zamanlamasından: Sonuçları birbiriyle değiştirmek, öne almak, ileriye atmak, anımsamak, unutmak.

Alışılmamış olanın değeri fazla abartılmamalı. Alışılmış olan da dikenlerle donatılmalı.

Unutkanlığı sayesinde sonunda bir yere varabildi.

Bugün özgür olabilmek için, geçmişin ve geleceğin tüm efendilerine hizmet ediyor.

Rus kozmonotları yeryüzüne indiklerinde ölmüşlerdi. Başarılı bir iniş yaptılar ve inişleri yüzünden, görünürde hiçbir yara almaksızın, öldüler. Yüreğin durması, onlarda üç yüreğin aynı zamanda durması oldu. Bu, uzayda yitip gitmekten çok daha sarsıcı bir sondu. Onlar, böyle bulundular, ve bu bir uyarıydı. En iyisi, ölümleri için hiçbir neden bulunamaması olurdu.

Ancak geride ciddiyetle düşünülmesi gereken bir olay olarak Rusların bu üç ölüleri için tuttukları toplu matem kalıyor. Eğer böyle görevler, ölüm tehlikesi bulunan bir girişime toplu katılım niteliğiyle, savaşların yerini alabilseydi, o zaman uzay yolculuklarının her şeye rağmen yine de bir anlamı olurdu.

İnsanların *tekniğin dışında* var olan her şeyi düşünmeye çalışmaları bir zorunluluktur. Aksi takdirde tekniğin aşırı gücünden özgür kalmamızı sağlayacak güçleri nasıl bulabiliriz?

Eğer açıklanamaz nedenlerden ötürü üzerimize ansızın çok farklı bir gökyüzü gelseydi, bu onu mutlu ederdi.

Eğilimi, Tanrıların da tıpkı insanlar gibi birbirlerinden değişimler yoluyla kaçtıkları dinlerden yanaydı.

Ben, mitlerle beslendim. Kimi zaman onlardan kaçmak istiyorum. Onların ırzına geçmek istemiyorum.

"Sabırlı Eyüp'ün bir kurtçuğundan çıkma ipek böceği."

Eskilerin tanrılarıyla birlikte o kadar çok şey yitip gitti ki, insan bizim daha yalın tanrımızla da bir şeyler yitirilebileceğinden kuşku duyabilir.

Ancak, ölümü dünyaya getirmiş olana asla geri dönemem. Bir yaşam tanrısını hiçbir yerde göremiyorum, sadece kötülüklerini tanrıyla perdeleyen körleri görüyorum.

Bir insanın dış kabuğunda bir çatlak gördüğümde ansızın hissettiğim, bir çocuğa ait ve hâlâ içimde taşıdığım beklentiler mi: Yani, henüz her şeyin yitirilmediği, durmuş bir kalbin biraz yardımla yeniden atmaya başlayabileceği duygusu mu?

Gerçi gittikçe daha iyi biliyorum, insanı korkunç tanıyorum, ama beni ilgilendiren, biraz yaşamış herkesin sahip olabileceği bu bilgi değil. Beni ilgilendiren, bu bilginin neyi çürüttüğü ve neyi geçersiz kıldığı. Bir tefeciyi iyilik yapan birine, bir muhasebeciyi de bir yazara dönüştürebilmeyi çok isterdim. Beni sıçramalar, şaşırtıcı dönüşümler ilgilendiriyor.

Umuttan asla vazgeçmedim, çoğu zaman ondan ötürü kendimi cezalandırmaya çalışıyorum ve umutla acımasızca alay ediyorum. Ama o, dokunulmazlığıyla içimde yaşamayı sürdürüyor.

Bu umut da öteki, çok daha büyük, dev umut kadar, bir ölünün ansızın karşımda belirebileceği ve bunun bir hayal olmayabileceği umudu kadar gülünç olabilir.

Her kim ki anlaşılmıştır, yanlış anlaşılmıştır. Her şey sadece yanlış anlamalar doğrultusunda etkinliğini sürdürür. Ancak insanın gerçekten anlaşılmak uğruna yaşaması, önemini hep korur.

On yıldır sadece göz aşinası olduğu, her gün soran bakışlarla baktığı ve ona soran bakışlarla bakmış olan insanlarla ilk sohbet.

Çevremizde böyle çok insan olmalı ve sonra, aradan yıllar geçince, onlara hitap etmeliyiz.

Asya'dan gelen, Afrika'ya yerleşen, İngiltere'ye kovulan adam, buraya asla varmadı.

Bir insan kaç yüzü aklında tutabilir? Bunun bir üst sınırı var mıdır? Ve bu sınıra ancak Napoleon gibi, insanları akıllarında o insanlar kendisi için ölsünler diye tutanlar mı erişebilir?

Cümleleri tek tek, kendi başlarına istiyor, insan böyle cümleleri elinin içinde evirip çevirebilir, çalkalayabilir, boğazlayabilir.

Çin adlarının, insanların dillerinin sonunda vardığı o son dili çağrıştıran bir yanları var.

Okunmayan kitaplar bunun öcünü alacaklar mı? İhmal edildikleri için, ona son yolculuğunda eşlik etmeyi reddedecekler mi? Şişman, çok kez okunmuş kitapların üstüne saldırıp onları parçalayacaklar mı?

Musil'e, en azından derinliğine kavradığı şeyi terk etmemesi yüzünden hayranım. Kırk yıl boyunca o şeyin içine yerleşip kalıyor ve hâlâ ona bağlı olarak ölüyor.

Ovidius'un *Dönüşümler*'ini sanki ilk kez elime almışım gibi okuyorum. Beni etkileyen, tiplerin konuşmaları ve duyguları değil; çünkü bu tipler çok yapmacıklı, retorikleri de Avrupa edebiyatına daha en baştan girdi ve sonrakiler tarafından, hakikati daha iyi anlatabilmek için, ayıklandı. *Dönüşümler*'in asıl ağırlık noktası, şiirlerin esinlenilmesinde ve konularında yatıyor; bu şiirlerde Ovidius, yazarı ve şairi bugüne kadar en çok ilgilendirmiş olanı önceden işlemiştir. Ovidius, dönüşümleri adlandırmakla yetinmez, onların izlerini sürer, onları betimler ve dönüşümler de bu yüzden somut süreçlere dönüşür. Böylece Ovidius, söylencenin en kendine özgü yanını alışılagelmiş bağlamından ayırır ve ona bir daha asla yitirmeyeceği bir çarpıcılık kazandırır. Ovidius için önem taşıyan şu ya da bu dönüşüm değil, fakat *bütün* dönüşümlerdir, onları toplar, birbirine ekler, tek tek her birinin ayrıldığı dalların izini sürer; doğaları gereği ortak çizgiler taşıdıkları noktalarda bile bu dönüşümler her defasında taptaze ve inandırıcı mucizelerin etkisini yaratır.

Bunlar çoğu kez kaçış dönüşümleridir ve eşsizdir, çoğu kez de acının dönüşümleridir. Ciddiyetlerinin kaynağı, kesinlikleridir. Birer kurtuluş olduklarında, bedelleri pahalı ödenmiştir, dönüşenin özgürlüğü sonrasız yitirilmiştir. Ancak birbirine eklenen dönüşümlerin zenginliği ve çeşitliliği aracılığıyla söylencenin akıcılığı korunmuştur.

Ovidius, böylece Hıristiyan dünyası için paha biçilmez bir şeyi, bu dünyanın bilincinin en çok yitirmiş olduğu şeyi kurtarmıştır. Hıris-

tiyanlığın hiyerarşisi içersinde donmuş öğretisine, erdemlerden ve kötülüklerden oluşma, hantal sistemine dönüşümün o daha eski olan özgürleştirici soluğunu üflemiştir. Ovidius, bütün zamanlarda var olan ve izleri bugün de kolaylıkla kanıtlanabilecek bir modernliğin babasıdır.

İnsan, her şeyi söylemeden durmalıdır. Bazıları daha başlamadan her şeyi söylemişlerdir.

Bilinmeyen bir insan türü de dahil, artık hiçbir şey bulmamak. Şimdi tüm bilinenlerin birbirine karışma zamanı.

Bütün mitleri otları yolar gibi yoldu.

Yalnızca bedenin içini, ama eksiksiz ve bütün kanlılığıyla görebilen gözler. Bir göz içe, öteki göz dışa yönelik. Böyle ikili bir bakışa yargılı insanlar, nasıl olurlardı acaba?

Çoğu mistiklere şair gözüyle bakılmaz, ama İranlı mistikler şair sayılır.

İranlı mistiklerde daha çok hayvanlardan, aynı zamanda da genç oğlanlardan söz edilir. Yazıları daha bir süslüdür, coşkuları daha bir dünyevidir, benzetmelerinde hep aşk dolu bir soluğun sıcaklığı, hem de günlük yaşamın sınırlanmışlığı vardır.

Manastır yaşamının safiyeti onlarda eksiktir. İnsan, onların çok dolaştıklarını, çok fazla sustuklarını ve ansızın, uzun bir suskunluğun ardından, tutkuyla konuşmuş olduklarını hisseder.

Bilgedirler, ancak söylemleri şiddetlidir. Kekeleyişleri ve konuşmaları harikadır. Akrobatları çağrıştıran bir yanları vardır.

O, biricik cümleyi arıyor. Biricik cümleyi bulabilmek için yüz bin cümle düşünüyor.

Biricik cümle, acaba hangi dilde bulunabilir? Biricik cümlenin sözcükleri birer cisim midir? Yürek mi? Ölümler mi? Hayvanlar mı?

Biricik cümle, onun kendisinin yinelemediği, kimsenin yinelemediği cümledir.

Dili parçalayanlar, sözcükler arasında yeni bir adalet ararlar. Böyle bir şey yoktur. Sözcükler, eşitlikten ve adaletten uzaktır.

Ariosto'nun neşesi, hızı, dönüşümden aldığı zevk ve başına buyrukluğu, Stendhal'e geçmiştir.

Stendhal, Shakespeare'den aldığının çok daha fazlasını Ariosto'dan almıştır.

Stendhal'in ölüm karşısında, annesinin erken ölümüne rağmen takındığı ılımlı tavır ve "bu ölümü yollayan" Tanrıdan iğrenişi, ancak Fransız İhtilâli ile, kralın idamından duyduğu mutlulukla açıklanabilir. Nefret ettiği babasını onca etkileyen bir ölüm, Stendhal'e bir mutluluk gibi gelmiş ve bu yüzden kendini ölüme biraz borçlu hissetmiştir.

Çocukluğunda Stendhal'in önünde üçlü bir örnek vardır: Hep bir şeyler düşünen, kuşkucu büyükbaba; İspanyol soyluluğu içersindeki gururlu hala; keyfine düşkün, kadınların peşinden ayrılmayan ve günü gününe yaşayan amcası Romain Gagnon. Ancak çocukluğunun karşıt imgeleri, bunlardan daha güçlüdür: Hesapçı baba, Stendhal'den hep nefret eden öteki hala ve öğretmeni, Cizvit papazı Raillane. Sevgi ile nefret, örnek ile karşı-örnek arasındaki bu bölünme, başka her biyografide olduğundan çok daha açık ve heyecanlı betimlenmiştir.

Henri Brulard'ın kuramsal değeri, bence her şeyden önce bu noktadan kaynaklanır. Brulard'da ölçüsüz değerli olmayan hemen hiçbir şey yoktur. Ölümün erken yaşantılarının tümü, okuru etkileyecek kadar gerçeklikle ve güçle doludur. Sadece bazen kurgulanmış, ama hep kaydedilmiş mekânlardaki ısrarlılık. Hiçbir alçaklık karşısında susmayan ve anında büyüklüğün yanında yer alan bir ahlâki içtenlik. Her insana karşı duyulan merak ve kadınların çekiciliği karşısındaki duyarlılık. Stendhal'in daha sonra resim sanatının ürünleri karşısındaki hassasiyeti başkaca türlü açıklanamaz.

Her insanın —kendini bütünüyle yazmayı başarabildiği takdirde— heyecan ve hayret uyandırıcı, aynı zamanda da biricik olduğu yolundaki inancımı Stendhal'e borçluyum.

Düşünce ve duygularındaki doğallık, doğasının açıklığı ve olumlu heyecanı, hiçbir şeyi unutmayan hızlı temposu, yolunu asla yitirmeyen, sürekli devinimi, asla büyük konuşmayan soyluluğu, ne için teşekkür borçlu olduğunu hep tam olarak bilen şükran duygusu, (resimler söz konusu olmadıkça) hiçbir şeyi güzel göstermeye çalışmaması, doldurulmuş, ama içinde her zaman ışık bulunan derinlik — Stendhal'de benim sevdiklerim, bunlar. Onda ışık, her yerdedir, düşüncesinin kendisi ışıktır. Ama bu, dinsel ya da mistik bir aydınlık değildir, böylesinden hep kuşku duymuştur; buradaki, her somut ayrıntıdan yansıyan yaşam süreçlerinin aydınlığıdır.

Yansız gözlem için olmazsa olmaz nitelik taşıyan acımasızlığı kendinde koruyabilmek güç iş. Anımsamanın sıcaklığı her yana yayılıyor ve insan bir kez anımsamayla özdeşleştiğinde artık kimseyi gerçekliğin katı gözleriyle göremiyor.

Hangi insana kendi yolundan gitmesi için izin verilir, hangi insan sürekli olarak oraya buraya itilmez, çöle sürülmez? O çöl ki, orada kendinden hiçbir şey bulamayacak ve kekeleyerek yardım isteyen, tuzlara gömülen, yapraksız ve çiçeksiz, kavrulmuş, lanetlenmiş biri olarak kurumak zorunda kalacaktır!

Hiç kimse, kendisini beklemekte olan acının bütününü bilemez; ve bu acı karşısında ansızın bir düş olarak belirse, onu yadsıyacak ve gözlerini ondan başka yöne çevirecektir.

Bu, umuttur.

Aşılamayacak bir acı yoktur, tek sonsuz olan, acıdır.

Sanki insanın içinde ta en baştan varmışçasına, ölümü insanın yanına vermek isteyen filozoflar.

Bu filozoflar, ölümü ancak sonda görmeye dayanamazlar; onu ta başlangıca kadar uzatmayı yeğlerler, bütün bir yaşamın en mahrem eşlik edeni olmasını öngörürler ve ölüm onlara göre ancak bu sulandırılmışlığı ve tanış kılınmışlığıyla dayanılabilir olur.

Böylece ölüme, hak ettiğinden daha fazla iktidar verdiklerini anlamazlar. "Zararı yok ölmenin", der gibidirler, "sen zaten sürekli ölüyordun." Bu tutumlarıyla ucuz ve korkakça bir numaranın suçunu üstlenirler, çünkü böylece kendilerini ölüme karşı savunabilecek olanların güçlerini felce uğratırlar. Atılmaya değer tek kavgayı engellemiş olurlar. Teslim oluşu bilgelik diye ilân ederler. Herkesi kendi korkaklıklarına katılmaya razı ederler.

Aralarında kendilerini Hıristiyan sayanları, böylece gücünü ölümün aşılmasından almış olan inançlarının çekirdeğini zehirlerler. Hazreti İsa'nın İncillerde başarmış olduğu her diriltme onlara göre ancak anlamsız olabilir.

"Ey ölüm, nerede dikenlerin?" Bu düşünürler, ölümün bir diken olmadığını, çünkü hep var olduğunu, Siyamlı ikizler gibi yaşamla kaynaştığını söylerler.

İnsanoğlunu, damarlarından sürekli akan görünmez bir kana teslim edercesine ölüme teslim ederler; boyun eğmenin kanı diye adlandırılması gereken bu kan, asıl kanın gizli gölgesidir ve yaşayabilmek için kendi kendisini sürekli yeniler.

Freud'un ölüm güdüsü, eski ve karanlık felsefe öğretilerinin bir ürünüdür, ama modern zamanların saygınlığını taşıyan biyolojik terimlerin kılığına girdiği için, onlardan daha tehlikelidir.

Felsefe olmayan bu psikoloji, hayat kaynağını felsefenin en kötü mirasında bulur.

Ölümü, sanki "metafizik" bir şeymişçesine dışlayan dil filozofları. Ancak ölümün metafiziğe kaymış olması, onun en eski olgu olduğu, her dilden daha eski ve acı verici olduğu gerçeğini değiştirmez.

Stoacılar, ölümü ölümle aşarlar. İnsanın kendine biçtiği ölümün insana bir şey yapamayacağını, dolayısıyla ölümden korkmaya gerek bulunmadığını savunurlar.

İnsan kendi kafasını keserse, acı duymaz.

İnsan hiçbir şeyi hemen bilemez: hemen bildiğine inandığını aslında çok uzun zaman önce öğrenmiştir.

Önemli olan, sadece insanın içinde gizliden dinlenmiş olan bilgidir.

Burnubüyük, Tanrının desteğini istemekte aceleci davranmaz. Önce kendini sahip olmadığı güçte yansıtır, yanlışlıkla talep ettiklerinin nasıl silinip gittiğine bakar, kendi zayıflığından ötürü sevinç duyar ve sonra ansızın, şaşırtıcı bir utanmazlıkla: Tanrım! der, sanki Tanrı gizliden onu hep desteklemişçesine.

Cehenneme kadar uzanan bir dil.

Hepsi birer anıt gibi dikildiler ve hiç hareketsiz kalakaldılar. Ta bir sonraki modaya kadar, ondan sonra yeniden titremeye ve çırpınmaya başladılar.

Sonsuzluk yeniden bulunana kadar bir ara.

İçine süzüldüğü insanın tutkusunu uyandırmayan bir dünya, dünya değildir. Sırf damlamak, yeterli değildir. Bir kireçtaşı gibi olan insan, kendi yeraltı nehirlerini oluşturmak zorundadır: bunlar büyük bir güçle ve beklenmedik biçimde gün ışığına çıkmalıdır.

Tam bir hafta boyunca süren bir fırtına. Her taraf karanlığa gömülmüş. Yalnızca şimşek çaktığında okunabiliyor. Şimşeklerle okunanı anımsamak ve birbirine bağlamak.

İnsan, daha iyi olabilmek için ne kadar övücü söz gereksinir? Biri kalkar, ona nasıl olduğunun varsayıldığını söyler, ve o da kendinden memnun olur.

İlginç olmayan bir kafa yoktur. Tek yapılması gereken, o kafanın içine girebilmektir.

Yaşlılıkta kendini kasten özetlemek, bağışlanmaz bir şey midir diye merak ediyorum. Çünkü insanın derinlerden çıkardıklarının baskısı altında kendini dışarıya kapaması, artık hiçbir şey almak istememesi ve hiçbir şey almaması, bir olasılıktır.

Belki de geç alınanın değeri tartışmalıdır. Çünkü geç alman, her yere nüfuz etmez, yüzeyde sızıntı halinde kalıp buharlaşır, insanın sırtında yeniye karşı su geçirmez bir pardösü vardır.

Buna karşılık *içe yönelik* açıklık öylesine artar ki, getirisi onu ancak yarı yarıya haklı kılsa bile, insan ona boyun eğmek zorundadır. İşin güç yanı, eskiye ait ne varsa, sırf eskiye ait olmasından ötürü bir parıltıya bürünmesidir, bu özellikle ölülerden kaynaklanma bir parıltıdır. Bu parıltıya kuşkuyla bakma hakkı insana verilmemiştir, çünkü söz konusu parıltı yaşanmış olan için teşekkürü içerir. Bu, sadece inanın kendi yaşadığı, kendisine ait olan olabilir, ve bütün bunların geri kalan herkesin yaşadıkları olmamasından, onları deyiş yerindeyse dışlamasından kaynaklanabilecek suçluluk duygusu, aslında haddini bilmez bir duygudur, zira insan herkesin yaşamını nasıl yaşayabilir?

Anımsama iyi bir şeydir, çünkü bilinebilir olanın ölçüsünü büyütür. Ancak anımsamanın korkunç olanı asla dışlamamasına özellikle dikkat etmek gerekir.

Anımsama, korkunç olanı kendi korkunç şimdiki zamanında göründüğünden daha farklı kavrayabilir, fakat daha az acımasız, daha bir dayanılabilir, daha az anlamsız, acı verici, ve artık geçtiği için halinden memnun olarak kavramamalıdır, çünkü hiçbir şey geçmez.

Anımsamanın asıl değeri, hiçbir şeyin geçmemiş olduğu yolundaki bu bilgiden kaynaklanır.

İnsan kendine ne kadar katı baksa azdır. Ama bu, ayrıntılı bir katılık olmalıdır, çünkü yalınlaştırıldığı anda lanetlemenin yapay bir haz veren değersiz bir yapmacığına dönüşür.

Hayvanlar arasında soluk alma: Onlar, başlarına gelecekleri bilmezler.

Dünyanın yaratılmasından çok önce filozoflar vardı. Her şeyin iyi olduğunu söyleyebilmek için pusuya yatmış, dünyayı beklemekteydiler. Çünkü öyle düşünmemişler miydi? Ve onların düşündükleri bir şey, nasıl iyi olmazdı?

Düşünceleri olarak ortaya çok tartışma götürür formasyonlarını koydular ve kehanetlerinin doğruluğundan ötürü kıs kıs güldüler.

Bir Karma olarak suç — insanoğlunun dile getirilebilmesi olanaksız büyüklenişi: Suçun içine yerleştiği hayvanlarda insanın ruhunun alçaklığının cezalandırıldığına inanmak.

İnsan, hayvanları kendi ruhuyla cezalandırmaya nasıl cüret edebilir? Ruhu hayvanlar mı davet etmişlerdir? İnsanların ruhu tarafından aşağılanmayı istemiş olabilirler mi? Hayvanlar, insanın ruhunu istemezler, ondan tiksinirler, bu ruh onlara fazla şişmiş ve çirkin gelir. Onlar, o soylu yoksulluklarını yeğlerler ve kendilerini insanlar yerine hayvanlara yedirtirler.

1972

TASSO. onun karşısında duyduğu korkudan ötürü kendini onun takibine açar. Ondan önce davranarak, katı olmasını talep eder. O, Tasso'yu istemez, Tasso ona doğru koşar. Ondan kendisini görmezlikten gelmemesini ister, o Tasso'dan kaçınır. Tasso kendini suçlar, o, Tasso'yu yatıştırır. Seni istemiyorum, der, Tasso onun ayaklarına kapanır.

Tasso, dünyanın büyükleri ile tinsel takip arasında yalpalayıp durur. Büyüklerden kaçtığında, kendini takibe sığınarak kurtarır. Ama kabullendiği, sadece kilisenin takibidir, büyükleri tanımaz, ve büyükler ona fazla yaklaştıklarında, Tasso kilisenin takibine sığınır.

Büyükler arasından hiç kimse, şairin alçalışının derecesini ölçmez. Tasso, büyüklerden daha etkili olan güçleri arar ve kendini onlara kurban olarak sunar. Kendi büyüklüğünün bilincinde olan şairin, dünyanın büyükleri arasında deliliğe sürüklenmesi kaçınılmazdır. Tasso, gençliğinden beri onların arasında yaşamıştır; bu durumda onun için tek bir kurtuluş vardır: Büyüklerin onu kendilerinden biri olarak tanımaları.

Tasso'nun para sıkıntıları, Baudelaire'inkileri anımsatır. Baudelaire'in satanizmi Tasso'da da vardır. Ancak Tasso, Fransa'da kilisenin amansız takibine tanık olmuştur; St. Barthélemy gecesinden hemen önce, onun arifesinin atmosferinde Paris'tedir ve başka kentlerdeki toplu kıyımları da haber almıştır. Böylece bu takip karşısında duyduğu dehşet artmıştır; bir 19. yüzyıl insanı için yarı neşeli bir oyun olan, Tasso için öldürücü bir ciddiyettir. Bu yüzden kimi zaman kuşku duyduğu cehenneme yeniden inanmıştır ve onu çok yakındaki bir tehlike olarak duyumsamıştır. Gerek bu tehlikeden, gerekse iktidar sahiplerinin takiplerinden onu kilisenin vereceği ceza koruyacaktır.

Tasso kadar "modern" bir insana belki de bütün bir Rönesans boyunca rastlanmamıştır. Çünkü bizler için kolektif güçler, yeniden zorlayıcı bir biçimde varlık kazanmıştır, ve bir düşünce insanının bunlara da atıfta bulunmaması düşünülemez. Bu güçlere, ne kadar kaçınmak isterse istesin, iç dünyasında bir şeyler hak verir. Direnişinden ötürü kendini suçlu hisseder, tıpkı bir zamanlar kilisenin inançlı bir oğlunun hissetmiş olduğu gibi.

Şairler ve yazarlar arasında, korkuları uyumayanlar ve kendi kendileri olarak kalanlar için kurtuluş yoktur. Bunlar bir süre için kendilerini büyük kolektif birimlerden birine verebilirler, ama o birime, kendi alanlarında yaşadıkları takdirde, acı çekmeksizin bağlı kalamazlar.

Her türlü korkaklık, her çekingenlik yazar için bir günahtır. Yazarın cesareti, söylemesidir. Bunun için sorumluluk taşımasına karşın, söylemek zorundadır.

Dünyada tek bir tartışmasız dünya dini bulunsaydı bile o, o dine sırtını çevirmek ve üzerine konuşmamak hakkına sahip olurdu. Ama bu hakkı ancak eğer söyleyebilecek ve yalnız onun söyleyebileceği önemli bir şey olsaydı kazanabilirdi.

Fakat nedir önemli olan? Başkalarında hissettiği ve anladığı, onların da söyleyemedikleri şey. Onun bunu önce kendi hissetmiş ve anlamış, ancak ondan sonra başkalarında yeni bulmuş olması gerekirdi. Uyuşma, önemi yaratır. Onun iki şeyi başarabilmesi gerekir: Kendisi güçlü olarak hissedebilmeli ve düşünmelidir; ve hiç kesilmeyen bir tutkuyla, başkalarını da dinlemeli ve ciddiye almalıdır. Uyuşma izleniminin dürüst ve hiçbir büyüklenmeyle bulanmamış olması gerekir.

Ama o, bunu dile getirebilmelidir de: Yetersiz söylendiğinde, konu önemini yitirir ve o da bu uyuşmayı harcamış olmanın sorumluluğu altına girer. Bu uyuşma, bir insanın yaşayabileceği en değerli, ama aynı zamanda da en tedirgin edici şeydir. O, parçalanma tehlikesi baş gösterdiğinde, bu uyuşmayı ayakta tutabilmeli, yeni deneyimlerle ve çabalarla sürekli beslemelidir.

Bir defada fazla sayıda ayrıcalığı yitirmemek için çaba gösteriyor. Dikkatli ve ağır davranıyor, aksi takdirde ondan geriye hiçbir şey kalmaz.

"Ahlâkçı" adlandırması, kulağa bir sapıklık gibi geliyor, insan bu adlandırmayı ansızın Krafft-Ebing'de bulduğu takdirde şaşırmazdı.

Kafasında, ahlâkı bir tabut kapağı gibi üstünden attığını canlandırıyor. Ortaya ne kadar canlı bir ceset çıkardı!

Bütün ölülerin ellerini sıktı ve aralarında en sonuncu olarak sıraya girdi.

Nefret ettiği ve saklamış olduğu karakterler, ona kaşıntı yapıyor.

Karamsarlığını herkese bulaştırdı ve ellerinden kurtuldu.

Düş kırıklığına uğramış olan, köpürmek zorundadır, kuruduğunda bir işe yaramaz. Kıvılcımları, kendisinin artık hoşgörüyle karşılamadığı umudu içermelidir.

İnsanın kendi olmadığı her insan karşısında bedensel denilebilecek bir tiksinti duyulur.

İnsanın kendi bilincinin ne kadarı burada rol oynar? Eğer insan kılık değiştirmiş olarak ve hemen tanınmaksızın, kendisine doğru yaklaşsaydı, bu tiksinti o zaman da hissedilir miydi?

Her yanına ret cevapları asılmış olarak yollarda yürümek ve çevresine Hayır Hayır Hayır'dan başka bir şey yaymamak.

Kendinden nefret eden, kendini *daha çok* sever. Ölüm karşısında titrer ve şöyle der: "Bu, bizim sahip olduğumuz en iyi şeydir."

Nefretin içine saklanmış olarak yaşadığından bu yana uzun, çok uzun bir zaman oldu.

Yaşlanmak, onun elinden alındı.

75 yaşındaki farenin anımsadığı her şey yanlış. Ama o anımsamadığında, kimse onunla konuşmuyor. O da bu yüzden konuşuyor ve iddia ediyor, ve sadece bazı adlar doğru çıktığında bile ona daha yaşlanması ve daha az, daha az, daha az bilmesi için izin veriyorlar.

Sonunda fare, en küçük delik için bile çok küçülmüş oluyor ve buharlaşıp uçuyor.

Filozoflar, küçümsenemeyecek sayılarını kanıtlamak için toplanıyorlar. Özel üniformaları bulunan okullar halinde diziliyorlar.

Taraf değiştirenler üstlerinden üniformalarını attıktan sonra, çıplak ve titreyerek ötekilerin yanına koşuyorlar. Orada alkışlarla karşılanıp giydiriliyorlar.

Bazı okullar tek bir yandaşa kadar küçülüp büzülüyorlar. Bu kişinin bulunduğu yeri terk etmesine kesinlikle izin yok, çünkü aksi takdirde okul bitecek. Çok kalabalık olan bütün bir okulun, ötekilerin karşısında bağışıklık kazandıkları bir salgına kurban gittiği de oluyor.

Ancak sanki hiçlikten gelmiş gibi, ansızın yeni okulların ortaya çıktığı da oluyor; bunların adları duyulduğunda herkes kulak kesiliyor. Bu adlar, filozof olmayan ve söylediklerini anlamamaları gereken haberciler tarafından ilan ediliyor.

Özellikle yakışıklı habercilerin yeni birkaç okulu arka arkaya ilan etmelerine izin veriliyor. Ama kambur ya da sakat haberciler de seviliyor. Onlara, biçimlerinin hep olduğu gibi kalmasını sağlayacak, sabitleştirici bir şarap veriliyor; filozofların akışı içersinde onlar, en tutarlı kişiler oluyorlar.

İnsan, olduğundan daha akıllı olmamalı. Akılla hiçbir şeyi örtmemeli. Akılla öne atılmamalı. Aklını doğuştan sahip olduğu kötü niyete karşı kullanmalı, yoksa bilginin çarpıtılması için değil.

Cümleler vardır, ancak başka bir dilde bir anlama gelirler. Bunlar, bir ebeyi beklercesine çevirmenlerini beklerler.

Biri yoksulları yanına çağırıyor ve onlara zenginleri armağan ediyor.

Dilenci, altın sikkeyi ona geri verdi, başını salladı ve şöyle dedi: "Bakır!"

Bir grup uyurken, öteki uyanık kalıyor ve çalışıyor. Ancak bunlar uyuduktan sonradır ki, ötekiler uyanıyorlar. O zaman günlük işlerini yapmaya koyuluyorlar. Uyumakta olanlara dikkat etmiyorlar, sadece onları rahatsız etmemek için çevrelerinden dolanıyorlar. Sonra yeniden uykuya yatıyorlar, ve sıra ötekilere geliyor.

Böylece iki grup birbiriyle asla konuşmuyor, uyanıkken birbirini tanımıyor.

Ancak gizlice uyumakta olanlar hakkında fikir yürütüyorlar, aslında onlardan söz etmemeleri gerek, çünkü bu ahlâka aykırı sayılıyor. Gerçi birbirlerini eserlerinden tanımaktalar, fakat bu eserler yaratılırken asla hazır bulunmuyorlar.

Mutsuz aşk, uyuyanlar üzerinde odaklaşıyor. Uzakta bulunan, öbür dünya diye adlandırılan bir dünya uyuyanlar için gereksiz, çünkü insan bunu uyuyanlarda hep görebiliyor. Öbür dünya hep burada, sadece uyuyor. Peki uyanırsa ne olur? Bu çekirdek düşünce, onların metafiziğini oluşturuyor. Düşlerde birbirleriyle karşılaşıyorlar. Ama aynı yerde birbirlerini tanımadan yaşıyorlar.

Yem gereksinmeyen atlar: Kendi nal sesleriyle beslenmekteler.

Kırlangıç avına çıkan alabalıklar.

Orada erkekler, kölelik yapmakta. Emirler sadece kadınlardan geliyor. Savaşlar da köleler tarafından yürütülüyor, kadınlar bu arada yüksekçe bir yerde oturup seyrediyorlar ve esniyorlar.

Bugüne kadar hiçbir kadın birini öldürmemiş, sınıfsal duyguları temelini bu olguda buluyor. Erkekler orada kölelik yapmaktalar, çünkü başkalarını öldürerek kendilerini lekelemişler.

Bir adam hapisten çıkıp evine dönen ve onun uğruna, yalnızca onun uğruna bir milyon insan öldürülen bir erkek, kendini nasıl hisseder?

O hayatta kalmıştır, ama sadece kıl payı. İnsan sadece kıl payı hayatta kalmışsa eğer, bir hayatta kalan olmaya daha mı kolay dayanılır?

Öç? Öç? Her şey çok açık bir biçimde geri geliyor, ve öç, bu durumu bir kargaşaya dönüştürüyor.

Kötü kitaplara bulundukları cehennemde şakacı şeytanlar tarafından hizmet ediliyor.

Şimdi yazarlar yeniden çıplaklığın ne demek olduğunu unutmak zorunda kalacaklar.

Bir insanın en son noktada ne planlamış olduğu çok önemlidir. Onun ölümünün haksızlığının ölçüsünü bu belirler.

Moskova caddelerinden birinde soğuktan donmakta olan Lenz, Goethe'ye son düşünü gönderir.

Yaşlılık sarhoşu.

Tehlike öylesine arttı ki, yeryüzünün tüm yüzeyince hiçbir canlı kendini göstermeye cesaret edemez oldu. Aşağıda hâlâ her şey hareketliydi. Yer kabuğu ise ayın yüzeyi kadar çoraktı. Küçük duman bulutları bile tehlikeliydi. Yerin derinliklerinde insanlar herhangi bir yerde birbirlerine çarptıklarında dehşete kapılıyorlardı. Bütün insanlık, maden işçilerinden oluşma bir ulusa dönüşmüştü, her taraf galerilerle örülüydü ve tehlikeli gazlar çok iyi biliniyordu. En derinde, hava hazineleriyle birlikte güçlüler vardı. Yüzeye doğru ise boğulmak üzere

olan ayaktakımı, yukarıya doğru ebedi baraj yapımlarıyla uğraşmaktaydı. Çin Seddi önemsiz kalırdı bunların yanında! Yerin tüm yüzeyi iyice çimentolanmış bir koruma kabuğuydu, üzerinde sürekli onarım yapılıyordu, yamanıyor, düzeltiliyor ve yeniden yamanıyordu. Köleler iki büklümdü. Güçlüler ise komprime havadan tahtlarının üstündeydiler, asla ayağa kalkmıyorlardı, hazinelerinden bir an bile uzaklaşmıyorlardı.

"En derin olan," en korkakçasıydı. Üstüne doğru koştuğumuz duvar, yokmuş gibi düşünülmemeli.

Dayanılmaz ağırlık, sırtlanmalı. Hiçbir şey yadsınmamalı. Hafife alınıp bırakılmamalı.

Yalnızlık, yaşlıların güçsüzlükleri ve yakınmaları — hiçbir şey senin inancını değiştiremez. Senin tutumun, bir kaplanınki kadar sessiz ve önlenemez. Bu, kendinden hoşnut olmak mıdır? Tarihin en küçük parçasına bile evet diyebilir misin? Ama bu, hiç son bulmamalı.

Her şey, böyle bir tarihten sonra nasıl farklı olabilir? Olup bitenler saklanabilir, yadsınabilir, değiştirilebilir mi? Bunun için bir reçeten var mı?

Ama yanlış bir tarihi görmekte olduğumuz gibi bir olasılık da var. Belki de doğrusu, ancak ölüm yenilgiye uğratıldıktan sonra kendini açığa vuracak.

İktidarın korkutucu yapısı, bireylerin ölümü kendilerinden uzaklaştırma çabalarından kaynaklandı.

Tek bir kişinin yaşamını sürdürmesi için sayısız ölüler talep edildi. Bundan doğan kargaşanın adına da tarih dendi.

Tek tek *herkesin* yaşamını sürdürme hakkına temel olacak gerçek aydınlanmanın bu noktadan başlaması gerekirdi.

İnsan her şeyin ne kadar yanlış olduğunu bildiği, yanlışı ölçebilecek konumda olduğu takdirde, o zaman, ancak o zaman inatçılık en iyi

şeydir: Kaplanın kurtuluşa ait minicik bir anı bile kaçırmamak amacıyla, parmaklıklar boyunca sürekli gidip gelmesi gibi.

İnsanın her gün düşündüğü her zaman önemli olmayabilir. Ama insanın her gün düşünmediği, olağanüstü önemlidir.

Orada insanlar, birbirlerini elli yıl sonra yeniden görmekle yükümlüler. Birbirlerini yeniden bulmak, çok çabaya malolur. Yeniden bulma süreci, yeni bir yaşamın içeriğine dönüşür. İnsanlar birbirlerini aramak, yeniden bulmak ve dinlemek zorundadırlar. En korkunç örnekleri kendileriyle karşılaştırmaları, kaçınılmazdır; ama kendilerinden daha iyileriyle de karşılaşırlar ve suskunluk içersinde hesaplaşırlar. Hiçbir suçlamaya ve tiksinmeye hakları yoktur. Yeniden bulunan, kendisi hakkında nasıl düşünüldüğünü öğrenme hakkına asla sahip değildir. Söz konusu olan anlamak, bilmek ve utanmaktır. Söz konusu olan, insanın kendisine ait olmayan yolların çeşitliliğidir.

En değersiz insanın bile yeniden bulunma ve dinlenilme hakkı vardır. En mutlu insan, en mutsuz olana hesap vermek zorundadır. Böyle karşılaşmalar için ayrılacak zaman, her türlü mesleki veya ailevi meşguliyetten daha önemli sayılır.

Göç etmiş ve daha önceki dilini unutmuş olan bile iletişim konusunda ciddi, çok çaba gerektiren bir girişimde bulunmakla yükümlüdür.

Temsilciler aracılığıyla kötüye kullanmanın çok ağır cezaları vardır. İnsanlar, elli yıllık sürenin dolmasından önce yeniden bulma sürecine başlamak için izin talebinde de bulunabilirler.

DİZİN

Abetz, Otto (1903-?) — Alman siyaset adamı, 336
Aiskhilos (İ.Ö. 525-456) — Eski Yunan tragedya şairi. Klasik tragedyanın yaratıcısıdır, 285
Ariosto, Ludovico (1474-1533) — İtalyan şair, 350
Aristofanes (İ.Ö. 450-380) — Eski Yunanlı komedya şairi, 305, 310
Aristoteles (İ.Ö. 384-322) — Eski Yunanlı filozof ve doğa bilgini, 45, 53-4, 62, 161, 210, 250-51, 284
Aubrey, John (1626-1697) — İngiliz yazar, 271

Bacon, Francis (1561-1626) — İngiliz devlet adamı ve filozof, 62-3
Baudelaire, Charles (1821-1867) — Fransız şair, sanat eleştirmeni, 132, 356
Blake, William (1757-1827) — İngiliz ressam ve şair, 198
Blücher, Gebherd Leberecht (1742-1819) — Prusyalı mareşal, 334
Bosch van Aken (1450-1516) — Flaman ressam. Olağanüstü yaratma ve yorum gücünden kaynaklanan özgün sanatçı kişiliğiyle Geç Orta Çağ'ın Kuzeyli ressamları arasında en ilgincidir, 153-54
Brecht, Bertold (1898-1956) — Alman oyun yazarı, şair, tiyatro yönetmeni ve kuramcısı, 253-54
Bruno, Giordano (1548-1600) — İtalyan filozof, 308
Buda (İ.Ö. 557-477) — Hintli bilge ve din kurucusu, 26, 63, 153, 199, 200, 307, 321, 324
Burckhardt, Jacob (1818-1897) — İsviçreli tarihçi. Rönesans dönemi kültür tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmıştır, 250
Byron (Lord), George Gordon (1788-1824) — İngiliz şair, 263

Cardano, Gerolamo (1501-1576) — İtalyan hekim, matematikçi ve filozof, 313-14
Céline, Louis-Ferdinand (1894-1961) — Fransız romancı, 335-36
Cengiz Han (1167-1227) — Moğol kağanı. Moğol devletinin kurucusu, 218-19, 224
Chateaubriand, François René de (1768-1848) — Fransız yazar ve siyaset adamı, 336
Constant de Rebecque (Benjamin) (1767-1830) — Fransız yazar ve siyaset adamı, 180
Cortés, Hernándo (1485-1547) — İspanyol kâşif, 63
Cromwell, Oliver (1599-1658) — İngiliz asker ve siyaset adamı, 161

Dante, Alighieri (1265-1321) — İtalyan şair, 306

Demokritos (İ.Ö. 460-370) — Anadolulu filozof, 250-51, 308, 321
Diyojen (İ.Ö. 412-320) — Yunanlı filozof, 340
Dostoyevski, Fyodor (1821-1881) — Rus romancı, 341

Empedokles (İ.Ö. V. yy) — Yunanlı filozof, 321

Franz Ferdinand (1863-1914) — Avusturya arşidükü, 340
Freud, Sigmund (1856-1939) — Avusturyalı ruhçözümcü, 284, 352

Gallimard, Gaston (1881-1975) — Fransız yayıncı, 335
Gibbon, Edward (1737-1794) — İngiliz tarihçi, 105
Goethe, Johann Wolfgang von (1749-1832) — Alman şair, tiyatro yazarı ve romancı, 58-9, 294, 307, 361
Gogol, Nikolay Vasilyeviç (1809-1852) — Rus romancı ve oyun yazarı, 101

Haydn, Joseph (1732-1809) — Avusturyalı besteci, 206
Herakleitos (İ.Ö. 540-480) — Anadolulu filozof, 260
Hitler, Adolf, 86, 101, 219, 224
Hobbes, Thomas (1588-1679) — İngiliz filozof, 160-61, 181-82, 210, 249, 271
Hofmannstahl, Hugo von (1874-1929) — Avusturyalı şair, 299
Homeros, 77, 306
Hölderlin, Friedrich (1770-1834) — Alman şair, 299
Humboldt, Wilhelm von (1767-1835) — Alman filozof ve dilbilimci, 237

Hz. İsa, 26, 271, 352
İskender [Büyük] (İ.Ö. 356-323) — Makedonya kralı, 224

Joyce, James (1882-1941) — İrlandalı romancı, 335
Juvenalis, Decimus Junius (İ.S. 60-130) — Latin hiciv şairi, 305

Kafka, Franz (1883-1924) — Çek asıllı Avusturyalı yazar, 138-39, 314-15, 319, 329, 340
Kleist, Heinrich von (1777-1811) — Alman yazar, 299
Konfüçyüs (İ.Ö. 552-479) — Çinli filozof, eğitimci ve devlet adamı, 26, 45, 93, 292
Krafft-Ebing (1840-1902) — Alman psikiyatr, 358

Laval, Pierre (1883-1945) — Fransız siyaset ve devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında başbakanlık yapmıştır, 336
Lao-çe (İ.Ö. 7 yy.) — Çinli filozof, Taoculuk akımının kurucusu, 26, 260
Leonardo da Vinci (1452-1519) — İtalyan ressam, heykelci, mimar, mühendis, düşünür ve bilgin, 115-16
Lenz, Siegfried (1926-?) Alman yazar, 361
Lichtenberg, Georg Christoph (1742-1799) — Alman filozof. Aydınlanma felsefesinin öncülerindendir, 312

Livius Andronicus (İ.Ö. 280-207) — Latin epik şairi ve manzum oyun yazarı, 161
Louis XVI (1754-1793) — Fransa kralı, 1789 Fransız Devriminden önceki son kral, 199

Machiavelli, Niccolò (1469-1527) — İtalyan Siyaset adamı ve yazar, 161
Maistre, Joseph de (1753-1821) — Fransız felsefeci, yazar ve siyaset adamı, 210-11, 249, 284, 285
Malraux, André (1901-1976) — Fransız yazar ve devlet adamı, 320
Marie, Antoniette (1755-1793) — Fransa kraliçesi. Fransız Devrimi sırasında kocası XVI. Louis ile birlikte giyotinle idam edilmiştir, 199
Matuska, Alexander (1910-1975) — Slovak yazar ve edebiyat eleştirmeni, 165
Mencius (Mingzi ya da Mengzi) (İ.Ö. 371-289) — Konfüçyüsçü Çinli filozof, 320, 333
Miller, Henry (1891-1980) — ABD'li romancı, 336
Molière (1622-1673) — Fransız oyun yazarı, tiyatro oyuncusu ve yöneticisi, 24
Montaigne, Michel de (1533-1592) — Fransız düşünür, 194, 247-48
Hz. Muhammed (571-632) — 26, 162, 324
Musil, Robert (1880-1942) — Avusturyalı romancı, 329, 348

Napoléon I (1769-1821) — Fransa imparatoru, 224, 269, 334, 347
Nerval, Gerard de (1808-1855) — Fransız şair ve yazar, 211
Nietzsche, Friedrich (1844-1900) — Alman filozof, 210, 222, 249, 271, 284, 304, 320

Ovidius (İ.Ö. 443-İ.S. 17) — Eski Romalı ozan, 348-49

Pascal, Paul (1880-1968) — Fransız kimyacı, 132, 297, 322
Pétain, Philippe (1856-1951) — Fransız asker ve devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'yı işgal eden Nazilerle işbirliği yapan Vichy hükümetine başkanlık etmiştir, 335
Platon (İ.Ö. 427-348) — Yunanlı filozof, 45, 54, 132
Plutarkhos (İ.S. 50-125) Yunanlı yazar, 63, 224-25, 237, 314
Princip, Gavrilo (1894-1918) — Sırp yurtsever, 340
Proust, Marcel (1871-1922) — Fransız yazar. 20 yüzyıl romanının yaratıcılarından sayılmaktadır, 319

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç (1799-1837) — Rus şair, roman, öykü ve oyun yazarı, 211

Quevedo y Villegas (1580-1645) — İspanyol yazar, 305

Rabelais, François (1494-1553) — Fransız yazar. Orta Çağ yobazlığına karşı çıkmış, hümanizmi, düşünce özgürlüğünü, hoşgörüyü akılcılığı savunmuştur, 336

Ranke, Leopold von (1795-1886) — Alman tarihçi, 171-72
Rilke, Rainer Maria (1875-1926) — Alman şair, 316
Rimbaud, Arthur (1854-1891) — Fransız şair. Simgeci ve gerçeküstücü akımların en önemli öncülerinden biridir, 304
Rousseau, Jean Jacques (1712-1778) — Fransız düşünür ve siyaset kuramcısı, 160-61, 248

Schiller, Friedrich von (1759-1805) — Alman yazar, 273
Schopenhauer, Arthur (1788-1860 — Alman filozof, 250
Schönberg, Arnold (1874-1951) — Avusturyalı besteci, 266
Schreber, Daniel Paul (1808-1861) — Bir psikiyatri kliniğinde tedavi gören ve "*Bir Sinir Hastasının Düşünceleri*" adlı bir kitap yazarak Freud'un ilgisini çeken Saksonyalı bir doktor, 164-66, 219
Sezar, Caius Julius Caesar (İ.Ö., 100-44) — Romalı devlet adamı, 224
Shakespeare, William (1564-1616) — İngiliz oyun yazarı, 225, 291, 350
Solon (İ.Ö. 640-558) — Atinalı devlet adamı, 63
Sokrates (İ.Ö. 470-399) — Yunanlı filozof, 26, 107, 251, 320
Stendhal, Henri Beyle (1783-1842) — Fransız yazar, 350-51
Strindberg, August (1849-1912) — İsveçli yazar, 167
Suetonius, Caius Tranquillus (69-126) — Latin tarihçi, 313-14
Svevo, Ettore Schmitz (İtalo) (1861-1928) — İtalyan yazar, 335
Swift, Jonathan (1667-1745) — İrlandalı yazar, 35, 273, 305

Taine, Hippolyte (1828-1893) — Fransız filozof ve tarihçi, 304
Tasso, Torquato (1544-1595) — İtalyan yazar, 356-57
Thales (İ.Ö. 625-547) — Yunanlı gökbilimci, filozof ve matematikçi, 63
Theophrastos (İ.Ö. 372-287) — Yunanlı filozof, 292
Thukydides (İ.Ö. 460-395) — Yunanlı tarihçi, 161
Tolstoy, Lev Nikolayeviç (1828-1910) — Rus yazar, 340-41

Voltaire, François Marie (1694-1778) — Fransız yazar, 171-72

Walser, Robert (1878-1956) — Almanca yazan İsviçreli yazar, 298-99
Wellington, Arthur Wellesley (1769-1852) — İngiliz general ve siyaset adamı, 334
Wesley, John (1703-1791) — İngiliz tanrıbilimci, 184

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat 4, No: 63
Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 528 44 09 - 511 82 33
Fax: 515 43 53